

biał u. H

PROF. DR JAN MUSZYŃSKI

Medycyna
Klinika Farm.
i Stomat. 21.10.1955

4092
F-52
1203

ZIOŁOLECZNICTWO I LEKI ROŚLINNE (FITOTERAPIA)

WYDANIE V UZUPEŁNIONE

WARSZAWA • 1954

PAŃSTWOWY ZAKŁAD WYDAWNICTW LEKARSKICH

Redaktor odpow.. J. SMOLKA
Redaktor techniczny: J. BIELECKI
Korektor techn.: L. GRZECHNIKOWA

AKADEMIA MEDYCZNA W ŁODZI
Wydział Lekarski - Chirurgia Stomatologii
Katedra i Zakład Stomatologii
Łódź, ul. Nowotki 21, tel. 211-35

PAŃSTWOWY ZAKŁAD WYDAWNICTW LEKARSKICH, WARSZAWA, 1954 R.

Wydanie V. Nakład 35.160 egz. Objętość 16,0 a. w., 12,75 a. d. Papier druk. sat.
kl. V, 61×86/16, gramatura: 70 g/m². Oddano do składania w maju 1954.
Podpisano do druku 12. X. 54 r. Druk ukończono w październiku 1954 r.
Nr. zam. 2290 E-5-15162

RSW „PRASA“ BYDGOSZCZ, CZERWONEJ ARMII 18.

Cena zł 16 —

PRZEDMOWA

Szybkie wyczerpanie poprzednich wydań tej książki dowodzi, że była ona potrzebna. Leki roślinne odzyskują dziś prawo obywatelstwa w medycynie naukowej. Okres zaniedbania leków roślinnych na początku XX wieku spowodowany był oszałamiającymi wprost postępami w dziedzinie syntezy środków organicznych. Postępy chemii syntetycznej wzbudzały nadzieję, że chemia organiczna będzie nas nie tylko leczyć, ale i karmić, uniezależniając całkowicie od twórczych sił przyrody. Przeprowadzane jednak liczne doświadczenia ze sztucznymi dietami przekonały nas wkrótce, że chleba lub ziemniaków nie można zastąpić najstaranniej nawet dobraną mieszaniną węglowodanów, tłuszczu, białka i soli, albowiem pokarmy nasze zawierają jeszcze jakieś substancje, nazwane uzupełniającymi czynnikami odżywczymi, które są wytwarzane w roślinach. Wynikiem tych szczegółowych badań nad pożywieniem jest fakt, że nie tylko odżywiamy się po staremu, ale usiłujemy powrócić do bardziej pierwotnych form pożywienia roślinnego, mianowicie polewek i papek roślinnych, surówek, jarzyn i owoców.

W dziedzinie odżywiania przeto uznajemy całkowicie zespołowe działanie składników organicznych, a w lecznictwie zaczynamy sobie dopiero uświadamiać, że działanie surowca leczniczego nie zależy wyłącznie od obecności jakiegoś glikozydu lub alkaloidu, lecz od całego zespołu różnych składników. Dlatego powracamy do ziół i przetworów galenowych z roślin leczniczych. Zagadnienie ziołolecznictwa posiada olbrzymie znaczenie dla Polski, która jako kraj przemysłowo-rolniczy będzie mogła uprawiać zioła i wytwarzać u siebie te leki. Nie należy jednak sądzić, że propaganda zielarstwa i ziołolecznictwa jest wyrazem zacofania i nawrotem do prymitywu. Przeciwnie, jest ona raczej wyrazem postępu w lecznictwie. Niniejsza książka jest przeznaczona jako źródłowy podręcznik (p. wykaz literatury o ziołach) dla lekarzy, farmaceutów i osób interesujących się zagadnieniami ziołolecznictwa. W wydaniu obecnym uzupełniona została najważniejsza współczesna literatura o roślinach leczniczych w Związku Radzieckim, który bardzo wiele uwagi poświęca fitoterapii oraz krajowym roślinom leczniczym.

AUTOR

SPIS RZECZY

Wstęp	5
I. Organa i części roślin używane w lecznictwie	12
II. Postacie leków przyrządzanych z surowców roślinnych	19
III. Leki roślinne i ich zastosowanie lecznicze	33
IV. Podział terapeutyczny leków roślinnych	175
Piśmiennictwo	180
Skorowidz rzeczowy	193

1082
F-29

WSTĘP

Ostatnie wielkie wojny, które nie tylko zmieniły granice polityczne Europy, ale dokonały także wielkiego przewrotu w dziedzinie intelektualnej, nie pozostały również bez wpływu na lecnictwo. Już po pierwszej wojnie światowej rozpoczął się w leczeniu dość energiczny nawrót do dawnych leków roślinnych, do ziół i przetworów galenowych, którymi prawie wyłącznie posługiwała się medycyna aż do połowy XIX wieku. Dopiero od 50—60 lat zaczęto te środki zarzucać. Z programu nauk lekarskich na uniwersytetach skreślano stopniowo botanikę, farmację i farmakognozę, z podręczników farmakologii usuwano jako zbędne opisy leków roślinnych. Ostatnia wojna dokonała strasznych zniszczeń w dziedzinie przemysłu chemiczno-farmaceutycznego. W krajach okupowanych faszyści ze względów konkurencyjnych świadomie niszczyli ten przemysł. I dlatego w tych krajach odczuwa się jeszcze brak niektórych leków; z tych względów zwrócono baczniejszą niż dotąd uwagę na leki roślinne. Niestety, nowocześni lekarze środków tych nie znają zupełnie — i co gorsza — nie mają źródeł, z których by mogli zaczerpnąć potrzebne wiadomości.

Jesteśmy świadkami paradoksalnego zjawiska — leczenie chorób i racjonalne zapisywanie leków, ten bezsprzeczny, wyłączny atrybut lekarzy, zaczyna dziś w krajach kapitalistycznych przechodzić w ręce fabrykantów specyfików oraz wszelkiego autorkamentu znachorów. Fabrykanci specyfików wytwarzają zwykłe galenowe przetwory, jak syropy, nalewki, tabletki lub wyciągi ze znanych od dawna leków roślinnych (np. czosnku, rosiczki, passiflory itp.), nadają im fantastyczne nazwy i reklamują jako rewelacje w dziedzinie leczenia. Jeśli jednak lekarz zechce dowiedzieć się bliższych szczegółów o tych roślinach, to we współczesnych podręcznikach farmakologii i terapii często nie znajdzie potrzebnych wiadomości.

Po wojnie r. 1914—1918 w państwach zachodniej Europy powstała specjalna gałąź nauk przyrodniczo-lekarskich, zajmująca się poznawaniem i badaniem leków roślinnych. Nadano temu kierunkowi nazwę fitoterapii. W języku niemieckim i francuskim istnieje dość obszerne piśmiennictwo z tego zakresu. Bardzo wiele

uwagi poświęca zagadnieniom fitoterapii Związek Radziecki. Już w r. 1931 powstał w Moskwie Wszechzwiązkowy Instytut Naukowy Roślin Leczniczych, tzw. Wiłar, który prowadzi uprawę, zbiór, kontrolę i normalizację surowców leczniczych. Obecnie wprowadzono do lecznictwa w ZSRR szereg roślin leczniczych dotychczas prawie nie znanych w medycynie (p. S. Ziemiński „Lekarstwienyje rastienija“, ZSRR 1949). W języku polskim z tej dziedziny, poza pracą dra Jerzego Lypy „Phytotherapia“ (Warszawa 1933) oraz książką Jana Biegańskiego — „Nasze zioła i leczenie się nimi (Ziołolecznictwo)“ i popularną monografią dra E. Wasiutyńskiego pt. „Leczenie ziołami w opracowaniu dla wszystkich“, mamy tylko nieliczne wydawnictwa przeznaczone wyłącznie dla laików. Cennym wydawnictwem była książka dra Mariana J. Skowrońskiego pt. „Podręcznik fytoterapii chorób dziecięcych“ wyd. 1948 r. w mieście Schwäbisch-Gmund w Wirtembergii.

Nie posiadamy dotychczas pracy obejmującej wykazy rozpozszechnionych dziś na rynku lekarskim surowców roślinnych, opisu ich składników oraz ich stosowania. Praca niniejsza, mająca wypełnić tę lukę, jest przeznaczona przeważnie dla lekarzy. Zawiera ona opis około 200 surowców roślinnych, podaje najczęściej używane z nich przetwory oraz wzory recept, które mogą zainteresować lekarza-praktyka.

Byłbym szczęśliwy, gdyby ta skromna praca, mająca charakter konspektu farmakognostycznego, mogła przynieść korzyść polskim lekarzom i przyczynić się do poznania naszych leków roślinnych.

Nazwa fitoterapia pochodzi od greckich wyrazów *fyton* — roślina i *therapeuo* — leczę, czyli etymologicznie oznacza leczenie za pomocą roślin. Nazwa ta rozpowszechniła się po wojnie światowej początkowo we Francji, a stamtąd i w innych krajach. Zaczęto jej używać w celu odróżnienia tego sposobu leczenia od chemoterapii, czyli leczenia ściśle określonymi związkami chemicznymi. Rozpowszechniająca się dziś w Polsce nazwa „ziołolecznictwo“ nie wyraża dokładnie i ściśle pojęć objętych nazwą „fitoterapia“, ziołolecznictwo bowiem jest metodą leczenia pewnych cierpień za pomocą tzw. ziół leczniczych oraz mieszanek ziołowych i stanowi tylko jeden z działów fitoterapii. Fitoterapia jest kierunkiem naukowym, który, posługując się nowoczesnymi metodami badań chemicznych, fizycznych i biologicznych, stwarza potrzebę najdokładniejszego poznania używanych niegdyś w medycynie i praktyce ludowej leków roślinnych i na podstawie stwierdzonych doświadczalnie faktów dąży do wprowadzenia ich znów do arsenału środków leczniczych. Fakty te należy jednak dziś na nowo badać, uzasadniać i przypominać, a pochodzi to stąd, że naukowa medycyna w ostatnim półwieczu prawie całkowicie zarzuciła i zaniedbała leki roślinne, poświęciwszy się nie-

mał wyłącznie badaniu środków syntetycznych i ściśle określonych związków chemicznych. Zaniedbywanie leków roślinnych i zastępowanie ich ściśle określonymi chemikaliami zaczęło się w drugiej połowie ubiegłego stulecia, gdy poczęły wchodzić w modę tzw. syntetyki lecznicze, kiedy to rokrocznie syntetyzowano coraz to nowe związki, np. w r. 1874 dokonano syntezy kwasu salicylowego, w 1884 — antypiryny, w 1886 — salolu, w 1887 — fenacetyny i ortoformu, w 1896 — anestezyny, w 1899 — aspiryny itd.

Były to dość cenne środki o silnym i swoistym działaniu fizjologicznym. Środki takie, o ściśle określonym składzie i właściwościach fizjologicznych, zostały bardzo życzliwie przyjęte przez świat lekarski, co zachęcało przemysł chemiczny do intensywnej pracy nad wytwarzaniem coraz to nowych specyfików.

Synteza środka wartościowego nie jest jednak łatwa, dlatego też pojawiły się naśladownictwa wątpliwej wartości. W ten sposób już około r. 1897 niemiecki przemysł chemiczny rzucał rocznie na rynek lekarski około 700 nowych specyfików chemicznych. Zaczęło się nie znane w dziejach lecznictwa zasypywanie lekarzy, szpitali oraz klinik bezpłatnymi próbkami nowych leków oraz specjalnymi pismami i broszurami reklamującymi nowe specyfiki. Dzięki tej uporczywej i umiejętnej reklamie potrafiiono tak zaabsorbować uwagę świata lekarskiego chemikaliami, że nie miał on czasu na badanie leków roślinnych. Oto co w tej sprawie mówi w swym odczycie o fitoterapii jeden z najwybitniejszych farmakognostów współczesnych *Ryszard Wasicky*: „Historia wskazuje, że aż do powstania w połowie XIX w. przemysłu chemicznego i rozpowszechnienia się w lecznictwie środków chemiczno-syntetycznych większość stosowanych wówczas leków pochodziła ze świata roślinnego. Przyczyną zaniedbania leków roślinnych była nie tylko konkurencja preparatów chemicznych, lecz również znaczne rozbudowanie i pogłębienie medycyny doświadczalnej, dzięki czemu proste i ściśle określone związki chemiczne budziły szczególne zainteresowanie lekarzy, albowiem łatwiej było zrozumieć i wytłumaczyć mechanizm ich działania niż bardziej skomplikowanych surowców roślinnych lub przetworów galenowych. Dzięki temu liczba używanych leków roślinnych uległa znacznemu zmniejszeniu. Z leków roślinnych pozostawiono jedynie surowce o wybitnym i rzucającym się w oczy działaniu, jak opium lub naparstnica itp., gdy wiele innych roślin zarzucono zupełnie pomimo empirycznego uzasadnienia w ciągu stuleci ich wartości terapeutycznej“.

Do niesłusznego dyskwalifikowania leków roślinnych przyczyniła się również w znacznym stopniu niedokładność i powierzchowność dawnych metod badania. Oto parę przykładów. Czosnek jest przyprawą używaną od tysiącleci przez człowieka, zwłaszcza

do pokarmów białkowych. Rola tej przyprawy była niezrozumiała dopóty, dopóki nie przekonano się, że ciśnienie krwi odgrywa dużą rolę w patologii ludzkiej i że czosnek posiada wyraźne właściwości hipotoniczne oraz wybitne właściwości bakteriostyczne zarówno na bakterie gram - dodatnie, jak i gram - ujemne. O wiele jaskrawiej występuje podobna historia dotycząca tranu rybiego. Dopóki nie poznano witamin i nie opracowano dokładnych metod ich wykrywania, tran był uważany jedynie za wysoko-kaloryczną pożywkę, zawierającą ślady jodu. Próbowano go zatem zastąpić oczyszczonymi tłuszczami lub jodowanymi syropami. Dopiero od kilkunastu lat nauczyliśmy się cenić tran jako bogate źródło witamin A i D.

Odkrycie witamin i stwierdzenie, że powstają one przede wszystkim w organizmach roślinnych, jest najważniejszym powodem obecnego nawrotu do dawnych leków roślinnych i zainteresowania się medycyną światem roślinnym.

Prace Kazimierza Funka, Mendla, Osborna, Hopkinsa, Bürgiego i plejady innych badaczy stwierdziły niezbicie, że organizmowi ludzkiemu i zwierzęcemu oprócz węglowodanów, białka, tłuszczów, związków potasu, wapnia, magnezu i witamin potrzebne są do prawidłowego funkcjonowania pewne aminokwasy, sole mineralne, chlorofil, karoteny oraz inne bliżej nie znane jeszcze związki, nazywane ogólnikowo „uzupełniającymi czynnikami odżywczymi“ (fr. *facteurs accessoires de l'alimentation*, niem. *akcessorische Nährstoffe*).

Dziś nie potrafimy jeszcze dać dokładnej odpowiedzi na pytanie, jaką rolę w naszych pokarmach i przyprawach odgrywają kwasy organiczne lub ich estry, olejki eteryczne, garbniki, antocyjany, flawony, pektyny, śluzy itp. związki, które są zwykłymi składnikami naszych jarzyn, warzyw, owoców i przypraw. Należy tu podkreślić, że przeważna część naszych przypraw kuchennych (np. cynamon, gwoździki, pieprz, imbir, anyż, koper, kminek, pietruszka, majeran itp.) figuruje również w aptekach jako leki. Wszystkie te przyprawy używane są przez ludzkość już od tysięcy lat. Większość ich pochodzi z Indii, Indochin lub znad brzegów Morza Śródziemnego. Niegdyś niektóre z nich były opłacane w Europie na wagę srebra. Na przykład, jak świadczą rachunki dworu króla Władysława Jagiełły i królowej Jadwigi z lat 1388 do 1420, płacono w owym czasie w Krakowie za funt cynamonu 12—18 szkojców, za funt gwoździków 20—24 szkojców, imbiru 15—24 szkojców, szafranu 36—48 szkojców. W tym samym czasie tuczny wół kosztował 17—24 szkojców, krowa 13—15 szkojców, tęgi wieprz 7—9 szkojców, a baran tylko 3 szkojce. Trudno przypuścić, że tylko nieuzasadniony kaprys każe ludziom od tysiącleci lubować się w tych przyprawach i że jedynie moda kazała naszym przodkom wydawać ogromne sumy na te przy-

prawy. Stąd nasuwa się konieczny wniosek, że jarzyny, przyprawy i używki roślinne muszą zawierać jakieś niezbędne dla naszego ustroju związki. Znaczna część ziół leczniczych, używanych dziś w medycynie i praktyce ludowej, należy do dawnych, tzw. dzikich jarzyn i przypraw naszych przodków. Niektóre rośliny uważane są w pewnych krajach za zioła lecznicze, a w innych — za używki codzienne; np. rumianek, miętę, melisę i kwiat lipowy kupuje się w Polsce w aptekach jako lek, a we Francji lub Italii pije się napary tych ziół jako codzienną herbatę. Wartość użytkową otaczających nas roślin wykryły już ludy pierwotne. *Adam Maurizio* w swej pracy pt. „Co zawdzięczamy w nauce ludom pierwotnym“ mówi o tym w sposób następujący: „Znajomość roślin użytkowych wraz z rolnictwem i początkami rzemiosł odziedziczyliśmy całkowicie po odległych naszych przodkach. Wszystkie zboża i inne rośliny jadalne, włókna przedzalne, wszystkie używki i lecznicze środki roślinne, wreszcie inne artykuły codziennego użytku zawdzięczamy żmudnej pracy ludów pierwotnych. Cała współczesna „naukowość“ i pogoń za wielkimi zyskami nic nie pomogły. Europejczycy w krajach zwrotnikowych nie odkryli również żadnej rośliny pożytecznej. Przeciwnie, potrzebowali niekiedy długich lat, aby po zaznajomieniu się z używaniem ich przez ludy pierwotne ocenić ich wielkie zalety“.

Przyczyny sceptycznego odnoszenia się lekarzy do surowców roślinnych i chętnego posługiwania się związkami chemicznymi były następujące:

- 1) nieposiadanie dokładnych wiadomości dotyczących składu chemicznego wielu roślin leczniczych;

- 2) równoczesne występowanie w roślinach ciał o różnych właściwościach fizjologicznych, dzięki czemu rośliny stanowią nie indywidua, lecz pewne kompleksy chemiczne i fizjologiczne;

- 3) nierównomierność działania nawet tego samego gatunku surowca i uzależnienie tego działania od gleby i klimatu, w jakich wzrasta roślina macierzysta, oraz od sposobu zbioru, suszenia i przechowywania surowca.

Zarzuty te nie mają już dziś takiego znaczenia jak przed 30—40 laty, gdyż:

- 1) prowadzone na całym świecie szczegółowe badania pozwalają nam coraz lepiej poznawać składniki i działanie różnych roślin leczniczych, dzięki czemu z roku na rok zmniejsza się ilość surowców o „niewiadomym składzie“;

- 2) współczesne udoskonalone metody badań biologicznych pozwalają nam zupełnie ściśle ustalić tzw. miano fizjologiczne surowców leczniczych bez uciekania się do ich szczegółowej analizy chemicznej;

3) dla wielu surowców roślinnych nowoczesne farmakopee wprowadziły dość szczegółowe normy, regulujące ściśle rodzaj i czystość surowca, sposób jego zbioru i przechowywania oraz wymaganą zawartość właściwych mu składników. Zwłaszcza surowce o silnym działaniu fizjologicznym (alkaloidowe, glikozydowe itp.) podlegają szczegółowej kontroli władz sanitarnych i posiadają miana międzynarodowe, przyjęte przez farmakopee prawie wszystkich państw cywilizowanych.

Fakt, że niektóre rośliny, mające w stanie świeżym wyraźne i wybitne działanie fizjologiczne, tracą je w znacznym stopniu przy powolnym suszeniu na powietrzu świeżo zebranych roślin, został zbadany i wyjaśniony przez francuskich uczonych *Bourquelot*, *Perrot* i *Goris*. Stwierdzono, że zaczyny (fermenty), znajdujące się zawsze w obumierających wskutek suszenia komórkach roślinnych, powodują rozpad znajdujących się tam fizjologicznie czynnych glikozydów lub innych związków estrowych i eterowych. Jeśli jednak w świeżo zebranej roślinie zniszczyć od razu te fermenty przez szybkie wysuszenie surowca w parze wrzącego alkoholu, to taki surowiec zachowa całkowicie działanie świeżej rośliny. Zabieg ten nazywamy *stabilizacją*, czyli utrwalaniem surowców, i przetwory ze stabilizowanych surowców leczniczych są już dziś rozpowszechnione na rynku aptekarskim.

Motywy, którymi zwolennicy fitoterapii uzasadniają wartość i racjonalność leków roślinnych, są następujące:

1) rośliny zawierają składniki o niezmiernie ważnych dla ustroju ludzkiego właściwościach biologicznych, jak witaminy, witasteryny oraz inne uzupełniające substancje odżywcze. Większości tych związków nie potrafimy otrzymywać sztucznie, rośliny zaś są jedynym źródłem, z którego możemy je czerpać;

2) rośliny dzięki znacznej zawartości związków mineralnych, mianowicie potasu, wapnia, magnezu, fosforu, siarki i krzemionki, odgrywają niezastąpioną rolę w procesach remineralizacji naszego ustroju;

3) bardziej złożone związki organiczne wytwarzane w roślinach są zawsze optycznie czynne i mają na ogół wybitniejsze działanie fizjologiczne niż pozornie identyczne pod względem chemicznym odpowiadające im syntetyki, które pod względem optycznym są zawsze ciałami obojętnymi;

4) bardzo wielu związków organicznych o swoistym działaniu terapeutycznym, jak wielu alkaloidów, glikozydów, saponin, garbników, terpenowców itp., nie potrafimy dotychczas nie tylko sztucznie wytworzyć, ale nawet w stanie czystym wydzielić. Wobec tego, chcąc z tych ciał korzystać jako z leków, musimy posiłkować się odpowiednimi surowcami roślinnymi.

Cenną zdobyczą ostatnich lat jest stwierdzenie występowania w niektórych pospolitych roślinach osobliwych glikoalkaloidów, glikozydów i ich aglikonów (np. solaniny, tomatyny, botogeniny), z których drogą odpowiedniej przeróbki chemicznej można otrzymać hormony sterolowe (np. testosteron, kortyzon), otrzymywane dotychczas z organów zwierzęcych znacznie droższych niż surowce roślinne.

Przed przystąpieniem do rozpatrzenia poszczególnych surowców roślinnych, spotykanych dziś powszechnie w aptekach Europy, pragnę tu podać krótkie uwagi o: 1) częściach i organach roślin używanych w lecznictwie, 2) postaciach leków i przetworach galenowych otrzymywanych z roślin.

I.

ORGANA I CZĘŚCI ROŚLIN UŻYWANE W LECZNICTWIE

W Polsce — podobnie jak w ZSRR i wielu krajach Europy środkowej — przy przepisywaniu leków obowiązuje nomenklatura łacińska, dzięki czemu wszelkie zioła, nawet najpospolitsze, znajdują się w aptekach i farmakopeach pod łacińskimi nazwami. W naszych aptekach i Farmakopei Polskiej używana jest nie botaniczna gatunkowa nazwa rośliny, lecz nazwa organu lub części z dodatkiem rodzajowej lub gatunkowej nazwy rośliny. Rumianek znajduje się w aptekach pod nazwą *Flos* (lub *Anthodium*) *Chamomillae*, a nie *Matricaria chamomilla*, mięta pod nazwą *Folium Menthae*, a nie *Mentha piperita*, kruszyna pod nazwą *Cortex Frangulae*, a nie *Rhamnus frangula*. Czasem spotyka się pewną dowolność lub nieprawidłowość w nazywaniu surowców. Na przykład anyżek powinien nazywać się *Fructus Anisi vulgaris*, a jednak często figuruje pod niewłaściwą nazwą *Semen Anisi*; suszone maliny znajdują się w aptekach bądź pod nazwą *Fructus Rubi Idaei*, bądź *Baccae Rubi Idaei*. Należy tu jeszcze zaznaczyć, że polskie ludowe nazwy roślin są bardzo rozmaite w różnych dzielnicach kraju. Obowiązująca obecnie Farmakopea Polska II wydana w 1937 roku obejmuje około 200 surowców i półsurowców roślinnych.

Będące już w druku nowe wydanie farmakopei, Farmakopea Polska III, będzie obejmowała przeszło 100 surowców i półsurowców roślinnych. W książce tej surowce roślinne objęte przez Farmakopeę Polską II mają w nagłówku znak (F. P. II), znajdujące się tylko w Farmakopei Polskiej III — znak (F. P. III), wreszcie surowce znajdujące się zarówno w wyd. II jak i III — znak (F. P. II i III). Surowce bez tego znaku są nefarmakopealne. Surowce silnie działające, które muszą być ściśle dawkowane i wydawane tylko na recepty uprawnionych lekarzy mają znak dodatkowy: Wykaz B.

Poniżej podaję objaśnienia najczęściej spotykanych łacińskich terminów botanicznych.

Anthodium — koszyczek — kwiatostan właściwy roślinom z rodziny złożonych (*Compositae*). Taki koszyczkowy kwiatostan robi wrażenie pojedynczego kwiatu; spotykamy go u rumianka, słonecznika, chryzantemy itp. W Farmakopei Polskiej nazwę tę

noszą: *Anthodium Chamomillae* (*Flos Chamomillae*), *Anthodium Cinae* (*Flos Cinae*), *Anthodium Pyrethri* (*Flos Pyrethri*).

Arillus — osnówka — mięsisty twór otaczający nasienie w niektórych owocach; jedynym surowcem tego rodzaju w aptekach jest *Arillus Myristicae*, zwany inaczej *Macis*.

Bacca — jagoda — tak nazywa się typ soczystych wielonasiennych owoców, np. czernicy, borówki, porzeczki itp. W aptekach często zamiast nazwy *Bacca* używa się *Fructus*, np. *Baccae Myrtillosum* — *Fructus Myrtillosum*, *Baccae Juniperi* — *Fructus Juniperi*.

Bulbus — cebula — podziemny, soczysty pęd niektórych roślin, składający się z mięsistych łusek osadzonych na króciutkim pędzie; do takich surowców należą: *Bulbus Allii*, *B. Cepae* i *B. Scillae*.

Caput — główka — nazwę tę noszą w aptekach owoce maku: *Capita Papaveris* — *Fructus Papaveris*.

Cortex — kora — nazwę tę nosi zewnętrzna, sięgająca aż do miazgi warstwa tkanek otaczająca walec drzewny w łodygach i korzeniach roślin nagonasiennych i dwuliściennych. W miększym korowym drzew i krzewów klimatu umiarkowanego gromadzą się w jesieni różne substancje właściwe danemu gatunkowi roślin (glikozydy, alkaloidy, garbniki, żywice). Na wiosnę w miarę rozwoju liści substancje te są zużywane przez roślinę. Dlatego kory należy zbierać wczesną wiosną. Niektóre kory oczyszcza się od zewnętrznych warstw korka i martwicy, pozostawiając tylko tzw. korę wewnętrzną, czyli wtórną; w aptekach do takich kor należy *Cortex Quillayae* i *Cort. Cinnamomi ceylanici*.

Cortex fructus — p. *Pericarpium*.

Drupa — pestkowiec — rodzaj soczystych owoców jak u wiśni, śliwki, brzoskwini, u których mięsista naowocnia otacza twardą pestkę (*Pyrena*); *Drupae Cerasi* — *Fructus Cerasi*, *Drupae Cubebae* — *Fructus Cubebae*.

Embryo — zarodek — bezbielmowe nasienie (*Semen*) pozbawione łupiny. Na przykład łuskany groch nazywałby się w aptece *Embryo Pisi*, a nie łuskane ziarna — *Semen Pisi*. Farmakopea Polska zamieszcza pod tą nazwą jedyny surowiec — *Embryo Colae*, nazywany jednak pospolicie *Semen Colae*.

Farina — mąka — nazwę tę noszą sproszkowane nasiona roślin, np. *Farina Lini*, *F. Hordei*, *F. Sinapis*; jednakże zamiast *Farina Lini* można pisać *Semen Lini pulveratum* albo *Pulvis seminum Lini*.

Flos — kwiat — twór właściwy roślinom kwiatowym zawierający organa rozrodcze, jak pręciki i słupki, oraz części okrywające i powabniowe, jaki kielich i koronę. Pod nazwą kwiatów stosuje się nie tylko całe kwiaty, lecz również ich części, np. płatki (*Petala*) róż, piwonii, maku albo tylko same korony

z pręcikami (*Flores Verbasci*), wreszcie całe kwiatostany, jak *Flores Tiliae*, *Flores Chamomillae*, *Flores Kusso* itp. Ponieważ kwiaty zawierają narządy rozrodcze rośliny, tj. pręciki i słupki, muszą przeto zawierać swoiste hormony płciowe. Dlatego w medycynie ludowej kwiaty stosowane są często przez kobiety przy zaburzeniach miesięczkowych (*Flos Malvae arboreae*, *Flos Calendulae*, *Flos Trifolii* itp.).

Flosculus — kwiatek — nazwa używana do oznaczania koryszek kwiatowych cytwaru, które są bardzo drobne: *Flosculi Cinae* — *Flores Cinae* — *Anthodia Cinae*.

Folium — liść — blaszkowaty organ roślin, w którym odbywają się procesy oddychania i asymilacji. Ze wszystkich organów roślinnych liście są najbogatsze w chlorofil, sole mineralne i prostsze składniki ostatecznych produktów asymilacji. Pod pewnymi względami liście są bardziej wartościowym surowcem niż całe ziele z łodygami, zwane *Herba*.

Fructus — owoc — twór właściwy roślinom nago- i okrytonasiennym, powstający z zalążni lub owocolistków i zawierający nasiona (*Semina*). Części owocu pozostające po usunięciu nasion noszą nazwę owocni (*Pericarpium*). Drobne niepekające owoce, w których cienka sucha owocnia otacza ściśle nasienie, bywają niesłusznie nazywane nasionami. Zdarza się to u konopi oraz roślin baldaszkowatych i złożonych. Dlatego w spisach surowców roślinnych spotyka się nazwy: *Semen Cannabis*, *Anisi*, *Foeniculi*, *Carvi*, *Helianthi*, *Cardui* zamiast *Fructus Cannabis*, *Anisi*, *Foeniculi*, *Carvi*, *Helianthi*, *Cardui*. Pewne rodzaje owoców posiadają specjalne nazwy, np.: *Caput*, *Drupa*, *Galbulus*, *Nux*, *Pomum*, *Glans*, *Granum*.

Galbulus — szyszkojagoda — rzadko używana, osobliwa nazwa kulistych szyszek u roślin cyprysowatych; *Galbuli Cupressi*, *G. Juniperi* oznacza to samo co *Fructus Cupressi*, *F. Juniperi*.

Gemma — pąk — tak się nazywają wytwarzane przez roślinę na zimę pąki liściowe. Pąki takie zawierają wszelkie substancje niezbędne do szybkiego wytworzenia na wiosnę nowych pędów i liści. Pąki otoczone są łuskami, sklejonymi za pomocą osobliwych substancji żywicowatych. W aptekach spotyka się pąki brzoźowe, sosnowe i topolowe — *Gemmae Betulae*, *G. Pini* i *G. Populi*.

Glandula — gruczoł — tworzy wydzielnicze, rodzaj włosków główkowatych, spotykane u niektórych roślin na powierzchni liści, kwiatów lub owoców; gruczoły zawierają olejki eteryczne i substancje żywicowe. W lecznictwie spotykamy dwa takie surowce: *Glandulae Rottlerae* — *Kamala* i *Glandulae Lupuli* — *Lupulinum*.

Glans — żołądz — nazwę tę noszą owoce dębu, *Glandes Quercus* — *Fructus Quercus*.

Gratum — ziarno — nazwa owocu roślin trawiastych; w aptekarstwie nazywano tak niegdyś niektóre nasiona: *Grana Paradisi* — *Semen Meleguetta*, *Grana Tiglii* — *Semen Crotonis*.

Herba — ziele — całe pędy roślinne znajdujące się w pełni rozwoju, pokryte zdrowymi (niepożółkłymi jeszcze) liśćmi i posiadające na wierzchołku zaczynające się rozwijać kwiaty. Ten rodzaj surowca, zależnie od sposobu i czasu zebrania, może wykazywać dość duże różnice. Najbardziej cennymi składnikami ziół są liście i kwiaty lub pąki kwiatowe, mniej cenne są łodygi. Jeśli więc roślina będzie zebrana po okwitnięciu, gdy dolne liście łodygowe już uschły lub opadły, to otrzymamy ziele zawierające duży odsetek małowartościowych łodyg, a za mało liści i kwiatów. W pewnych przypadkach bardziej wartościowym surowcem od ziela są same liście, np. *Folia Menthae* i *F. Salviae* są lepsze niż *Herba Menthae* i *H. Salviae*. Trzeba jednak pamiętać, że *Herba* zawiera zwykle liście i kwiaty, a kwiaty zawierają zazwyczaj więcej olejków eterycznych i związków barwnikowych niż liście. Dlatego *Folia Absinthii* lub *F. Millefolii* nie będą równoznaczne z *Herba Absinthii* lub *H. Millefolii*.

Inflorescentia — kwiatostan — skupienie kwiatów na roślinie, które przy zbiorze zrywa się jako całość, np. grono kwiatowe konwalii; w *F. P.* mamy *Inflorescentia Convallariae*, *Infl. Tiliae*, które w aptekach nazywamy *Flos* (lub *Flores*) *Convallariae*, *Fl. Tiliae*.

Lignum — drewno — zdrewniałe części pni oraz korzeni drzew i krzewów, rozdrobnione w postaci wiórków. W lecznictwie stosuje się najczęściej drewno różnych gatunków roślin egzotycznych: *Lignum Guajaci*, *L. Quassiae*, *L. Santali*, *L. Sassafras*.

Nux — orzech — suchy niepekający owoc o twardej nasowni. Takim rodzajem owocu jest orzech laskowy (*Nux avellana*). W aptekach jednak mylnie nazwę *Nux* noszą duże twarde nasiona lub jadra nasienne, np. *Nux vomica* — *Semen Strychni*, *Nux Colae* — *Semen Colae*, *Nux moschata* — *Semen Myristicae*.

Pericarpium — owocnia — jeśli z owocu (*Fructus*) usuniemy nasiona, to wszystkie części owocu, które otaczały nasiona i pozostały po ich usunięciu, będą nosiły nazwę owocni. Strąk fasoli wraz z nasionami jest owocem — *Fructus Phaseoli*, ale strąk winy po wyłuskaniu nasion — *Pericarpium Phaseoli*. Czasem owocnia może być zróżnicowana na warstwy różniące się budową, konsystencją i składem, np. w pomarańczy lub cytrynie wewnętrzna warstwę owocni, tzw. śródownię (*Endocarpium*), tworzy soczysty miąższ (*Pulpa*), zawierający kwasy organiczne, cukry i witaminę C, gdy zbita warstwa zewnętrzna zwana naowocnią (*Exocarpium*) zawiera olejki eteryczne, barwniki, glikozydy oraz witaminę A. Naowocnię pomarańcz, cytryn i granatów nazywają

nieprawidłowo korą owocową, np. *Cortex fructus Aurantii* zamiast *Pericarpium Aurantii*.

Petalum — płatek — delikatne, barwne listki, z których się składa korona kwiatowa niektórych roślin; zamiast nazwy płatkii używa się często nazwy kwiaty, np. *Petala Rosarum*, *P. Paeoniae*, *P. Rhoeados* — *Flores Rosarum*, *F. Paeoniae*, *F. Rhoeados*.

Placenta — w znaczeniu naukowym „placenta“ oznacza łożysko, czyli miejsce przymocowania załążka, płodu, nasienia, a w znaczeniu ogólnym placek albo coś zgniecionego i spłaszczonego. Dlatego surowiec zwany *Placenta Lini* i *P. Cannabis* oznacza wytloki, czyli makuchy, pozostające w prasach po wytłoczeniu oleju z nasion lnu lub owoców konopi. Wytłoki lniane używa się do katalplazmów, a z wytlóków konopnych otrzymuje się preparaty fitynowe (*Phytinum*, *Phosphit*).

Pomum — jabłko — rodzaj wielonasiennego soczystego owocu podobnego do jabłka, np. *Pomum Aurantii*, *P. Sorbi*, *P. Granati* — *Fructus Aurantii*, *Sorbi*, *Granati*.

Pulpa — miąższ, powidła — miękkie, soczyste części owocni niektórych roślin, tworzące po rozgotowaniu lub poduszeniu jednolitą gęstą masę; w lecznictwie stosuje się *Pulpa Tamariindorum*, *P. Prunorum*, *P. Cassiae*.

Radix — korzeń — zazwyczaj podziemny, nie wytwarzający liści narząd służący roślinie do: 1) pobierania wody i soli mineralnych z podłoża; 2) przytwierdzenia rośliny do podłoża i 3) magazynowania związków organicznych (cukrów, skrobi, inuliny, śluzów, garbników, glikozydów, saponin, alkaloidów itd.), zwłaszcza w okresie spoczynkowym roślin. Dlatego korzenie wykopuje się po zakończeniu wegetacji w jesieni lub wczesną wiosną przed rozwinięciem się nowych liści. Korzenie kopane w jesieni mogą się różnić od korzeni wykopanych na wiosnę, w okresie pojawienia się nowych liści i pędów. Na przykład korzenie, które w jesieni zawierały skrobię lub inulinę, na wiosnę przy wypuszczaniu nowych liści i pędów będą już uboższe w wspomniane węglowodany, ale za to będą zawierały produkty hydrolizy tych związków, mianowicie dekstryny, lewuliny i cukry. Z roślin dwuletnich, które w pierwszym roku życia tworzą tylko rozetę liści i mięsisty korzeń, a w drugim roku życia kosztem nagromadzonych w korzeniu zapasów wytwarzają pędy kwiatowe i nasiona, po czym giną, należy kopać korzenie w pierwszym roku życia lub też nie pozwolić im w drugim roku życia tworzyć pędów kwiatowych. Do takich surowców należy pietruszka, cykoria, marchew, łopian, waleriana, dzięgiel.

Korzenie roślin wieloletnich, jak śláz, lukrecja, żywokost, gorzknik, rabarbar, kopieemy w trzecim — czwartym roku ich życia. Z roślin posiadających małe pędy nadziemne stosuje się jako

surowiec ziele wraz z korzeniami, np. *Herba cum radicibus Asari, Primulae, Taraxaci, Violae odoratae*.

Rhizoma — kłącze — rodzaj podziemnych łodyg, które służą roślinom do rozmnażania się i magazynowania materiałów zapasowych w okresie spoczynkowym. Kłącza różnią się od korzeni obecnością liści, które mogą być zredukowane do stadium drobnych łusek, oraz obecnością pąków, z których wyrastają pędy; z kłączy również wyrastają korzenie. Jeśli kłącza są grube, a wyrastające z nich korzenie cienkie, wtedy łatwo uchwycić granicę między kłączami i korzeniami. Takimi typowymi kłączami są: *Rhizoma Calami, Filicis, Galangae, Iridis, Curcumae, Bistortae, Tormentillae, Zingiberis, Zedoariae*. W innych przypadkach masa korzeniowa może przewyższać wagą i objętością masę kłączową, chociaż skład chemiczny obu tych narządów jest zbliżony. Używa się wówczas kłącze wraz z korzeniami, nazywając taki surowiec *Rhizoma* albo *Radix* lub — co jest najwłaściwsze — *Rhizoma cum radicibus*; od takich surowców należy: *Valeriana, Hydrastis, Archangelica, Levisticum*.

Semen — nasienie — twór służący do rozmnażania, właściwy roślinom zw. nasieniowcami (*Spermatophyta*). Nasiona powstają z zalążków znajdujących się w zalążni (*Ovarium*) kwiatów. Rozrastająca się przy dojrzewaniu zalążnia przekształca się w owoc (*Fructus*), zawierający wewnątrz nasiona. W owocach pękających przy dojrzewaniu, jak strąk, łuszczyzna, mieszek, torebka, nasiona łatwo oddzielają się od owocni, dzięki czemu nie ma trudności w rozróżnianiu pojęć nasienia i owocu. Drobne jednak, suche i niepękające owoce, jak orzeszek, niełupka lub rozłupka, bywają mylnie nazywane nasionami, np. *Semen Anisi, Foeniculi, Helianthi*, zamiast *Fructus Anisi, Foeniculi, Helianthi*. Nasiona zawierają zazwyczaj znaczne ilości odżywczych materiałów zapasowych, jak białko, tłuszcze lub węglowodany (skrobia). Niezmiernie ważnym składnikiem nasion pod względem fizjologicznym są inozyto-fosforowe sole zwane fitynami. Poza tym — zależnie od gatunku rośliny — nasiona mogą zawierać śluz (Sem. *Lini, Cydoniae, Psyllii*), glikozydy (Sem. *Strophanti, Sinapis*), alkaloidy (Sem. *Colchici, Strychni, Sabadillae*), toksalbuminy (Sem. *Jequirity, Crotonis, Ricini, Robiniae*). Drobne owoce roślin baldaszkowatych, nazywane niesłusznie nasionami, zawierają w swej owocni olejki eteryczne. Z powodu tego, że większość nasion jest okryta twardymi łupinami nasiennymi, nasiona te (jak również owoce) przed użyciem ich do mieszanek ziołowych lub przetworów galenowych powinny być rozniecione. Wyjątek stanowi *Semen Cydoniae, Lini* oraz *Psyllii*, jeśli chcemy otrzymać z nich czyste wyciągi śluzowe. W tych gatunkach nasion śluz znajduje się tylko w komórkach skórki na powierzchni nasion,

dlatego chcąc otrzymać *Mucilago Cydoniae*, *Lini* lub *Psyllii* nie trzeba nasion proszkować ani rozgniatać.

Spora — zarodnik — jednokomórkowy twór służący do rozmnażania roślin zarodnikowych (*Sporophyta*). Jedynym surowcem noszącym tę nazwę w aptekach są zarodniki widłakowe — *Sporae Lycopodii*, zwane krócej *Lycopodium* albo mylnie *Semen Lycopodii*. Poza tym istnieją dwa surowce grzybowe, mianowicie *Ustilago Maydis* i *Boletus Cervinus*, zawierające w dużej ilości (50 do 60% całej masy) zarodniki tych grzybów.

Stigma — znamię — górna część słupka kwiatowego, która służy do przyjęcia pyłku w procesie zapylenia. W lecznictwie używa się dwu takich surowców: *Stigma (v. Stigmata) Croci*, zwane krócej *Crocus* i *Stigma Maydis*.

Stipes — w znaczeniu ściśle botanicznym wyraz ten oznacza trzon, czyli podporę jakiegoś narządu. W aptekach nazywają tak surowce składające się z łodyg roślinnych (*Stipites Dulcamare*, *Periplocae*) lub szypulek owocowych (*Stipites Cerasorum*).

Strobilus — szyszka — nazwa nadawana kwiatostanom przypominającym szyszkę. Tę nazwę posiadają żeńskie kwiatostany chmielu: *Strobili Lupuli* — *Flores Lupuli*.

Tuber — bulwa — mięsista, mocno nabrzmiąta, wypełniona substancjami odżywczymi (skrobia, cukry, śluz) podziemna łodyga roślin — rodzaj krótkiego, pękatego kłącza. Typową bulwą jest ziemniak. W aptekach jednak nazwę *Tuber* nadają grubym, mięsniastym korzeniom (*Radix tuberosa*); znamy trzy podobne surowce: *Tubera Aconiti*, *Jalapae*, *Salep*, które powinny się nazywać *Radix Aconiti*, *Jalapae*, *Salep*.

II.

POSTACIE LEKÓW PRZYZRZADZANYCH Z SUROWCÓW ROŚLINNYCH

Komórki roślinne mają dość grube ściany, często zdrewniałe lub skutynizowane. Z takich grubościennych tkanek trudno jest wytrawić zawarte we wnętrzu ich komórek składniki. Dlatego chcąc należycie wytrawić jakiś surowiec należy go możliwie dokładnie rozdrobnić. Dokonywa się tego przez krajanie (*concisio*), tłuczenie (*contusio*), gniecenie (*conquassatio*) i wreszcie proszkowanie (*pulverisatio*). Im twardszy jest surowiec, tym dokładniej należy go rozdrabniać. Takimi surowcami są: drewna (*Ligna*), kory (*Cortices*), kłącza (*Rhizomata*), niektóre korzenie (*Radices*), owoce (*Fructus*) i nasiona (*Semina*).

Kwiaty (*Flores*) oraz liście (*Folia*) i zioła (*Herbae*) mają przeważnie tkanki cienkościenne, a znajdujące się w ich komórkach składniki dają się łatwo wytrawić i dlatego nie potrzeba ich rozdrabniać tak dokładnie. W aptekach przy wytwarzaniu nalewek i wyciągów (ekstraktów) surowiec rozdrabnia się przeważnie przed wytrawieniem na ograbny proszek (*Pulvis grossus*). Do mieszanek ziołowych, naparów i odwarów nie używa się jednak surowców sproszkowanych, gdyż wtedy trudno jest otrzymać przezroczyste wyciągi. Składniki ziół kraje się lub rozbija na kawałki o średnicy od 0,5 do 2 mm i starannie odsiewa na gęstych sitach od pyłu i drobnych okruszków. Przy zapisywaniu surowców *per se* (do wewnętrznego użytku) stosuje się je w postaci subtelного proszku. Wyjątek stanowią śluzowe nasiona lnu i gorczycy białej, które stosuje się w całości. Najczęściej jednak do użytku wewnętrznego stosujemy wyciągi z roślin, wytrawiając znajdujące się w roślinie składniki za pomocą różnych rozpuszczalników. Najwłaściwszym, gdyż dla ustroju ludzkiego nieszkodliwym rozpuszczalnikiem jest woda, która rozpuszcza sole alkaloidów, sole mineralne, garbniki, glikozydy, kwasy organiczne, cukry, jak również gummy, śluzu oraz inne związki koloidowe odgrywające rolę ciał powlekających. Woda źle rozpuszcza żywice, olejki eteryczne, steryny i niektóre barwniki, przy czym należy nadmienić, że wyciągi wodne są nietrwałe. Dawniej, kiedy nie znano jeszcze alkoholu, używano do przyrządzania bardziej trwałych wyciągów takich płynów jak ocet lub wino; dziś rozpuszczalniki te są rzadko

stosowane i do przyrządzania trwałych aptecznych wyciągów używa się alkoholu o rozmaitym stężeniu. Do ekstraktów płynnych (*Extracta fluida*) używa się częstokroć mieszaniny alkoholu, wody i gliceryny. Do nalewek używa się najczęściej alkoholu 70 %, który rozpuszcza dobrze alkaloidy, glikozydy, żywice, olejki eteryczne, steryny, barwniki, cukry, nie rozpuszcza jednak śluzów, gum, ciał koloidowych i niektórych soli mineralnych.

Bardzo rzadko używane są inne rozpuszczalniki, jak np. eter, aceton lub oleje tłuste. Takie płyny wytrawiają dobrze olejki eteryczne, żywice, steryny, niektóre barwniki (chlorofil, karoteny), ale nie rozpuszczają soli alkaloidów i soli mineralnych, glikozydów, garbników i koloidów. Lekarstwa mające nieładny wygląd (np. mętne płyny) lub niemiły smak i zapach mogą budzić u chorego nieprzewyciężony wstręt, a nawet powodować wymioty. Dlatego w recepturze posługujemy się często środkami poprawiającymi smak (*corrigentia*), zapach (*odorantia*) i wygląd (*ornantia*). Lekarstwa o nieprzyjemnym smaku lub nieładnym wyglądzie można podawać w opłatkach, tabletkach, pigułkach lub kapsułkach żelatynowych. Nieprzyjemny lub ostry smak lekarstw płynnych lub o konsystencji miękkiej łagodzi się dodawaniem kleików (*Mucilagines*) z gum lub śluzów roślinnych (*Tragacantha*, *Gummi arabicum*, *Althaea*, *Salep*, *Linum*, *Cydonia*), a także syropów lub miodu.

Postacią lekarstw o miłym smaku, stosowaną zwłaszcza w praktyce dziecięcej, są tzw. powidełka (*Electuaria*) i słodzie (*Eclegmata seu Linctus*). Nieprzyjemny zapach leków można zmienić czasem przez dodanie środków adsorbujących (*Carbo medicinalis*) lub aromatycznych. Jednym z najczęściej stosowanych środków aromatycznych w podobnych przypadkach jest mięta i olejek miętowy. Zapach czosnku usuwają dość dobrze olejki i wyciągi z roślin baldaszkowatych: pietruszka, dzięgiel, lubczyk, seler. Piękną różową barwę nadają miksturom czerwone syropy owocowe (*Sir. Rubi Idaei*, *Sirupus Cerasorum*). Chcąc aby mieszanina ziołowa miała piękny i zachęcający wygląd, dodaje się do niej w niewielkiej ilości różnobarwnych kwiatów: czerwonych (*Flores Rosarum*, *Rhoeados*, *Paeoniae*), błękitnych lub fioletowych (*Flor. Cyani*, *Calcatripae*, *Malvae arboreae*, *Malvae silvestris*), żółtych (*Flor. Calendulae*, *Verbasci*, *Carthami*). Jako składników aromatyzujących dodaje się do ziół: mięty, melisy, lawendy, kosaćca itp. Pamiętając o tym, że konieczne jest zwracanie uwagi na estetykę oraz smak i zapach mieszanek ziołowych, nie można się dziwić, że w skład ich wchodzi nieraz kilka do kilkunastu składników. Od potraw wymagamy zawsze, ażeby były smaczne, od leków — żeby przynajmniej nie były wstrętne.

Trwałość postaci leku jest również niezmiernie ważnym warunkiem, o którym nie można zapominać przy jego zapisywaniu.

Lek w postaci ulegającej szybkiemu zepsuciu może być zapisywany tylko na krótki okres czasu (2—4 dni). Wszelkie płynne postacie leków przyrządzone na wodzie są bardzo nietrwałe, natomiast trwałe są przetwory sporządzone na spirytusie. Aczkolwiek w piśmiennictwie polskim posiadamy dobry „Podręcznik Receptury“ J. Supniewskiego (Kraków 1948) oraz „Recepture“ Br. Koskowskiego (Warszawa 1946), to jednak uważam za potrzebne podanie krótkiej charakterystyki ważniejszych postaci leków i przetworów galenowych używanych w praktyce fitoterapeutycznej.

Aceta medicinalia. Przerastała postać leku, pochodząca z tych czasów, kiedy alkohol nie był tak rozpowszechniony jak dziś. Jako rozpuszczalnik używany był wówczas zwykły ocet (5—6% roztwór kwasu octowego). Ocet jest lepszym rozpuszczalnikiem wielu ciał niż woda. Poza tym niektóre alkaloidy i glikozydy, zwłaszcza stosowane w chorobach serca, w roztworach octowych zachowują się trwalej niż w roztworach wodnych. Przez tradycję przepisy takich octowych nalewek roślinnych spotyka się dotychczas w wielu farmakopeach i podręcznikach. Do ich typu należą: *Acetum Colchici Seminis*, *Ac. Digitalis*, *Ac. Opii compositum*, *Ac. Sabadillae*, *Ac. Scillae*, *Ac. Veratri*. Dziś racjonalne uzasadnienie mają tylko *Acetum Sabadillae* i *Acetum Veratri*. Są to środki do tępienia wszy, będących, jak wiadomo, plagą ludności najbiedniejszej, a więc odgrywa tu rolę cena, gdyż wyciągi octowe są znacznie tańsze od spirytusowych. Poza tym kwas octowy rozpuszcza dobrze klej, którym wesz przykleja swe jajeczka (gnidy) do włosów, czyli że ocet jest tu szczególnie wskazany.

Alcoholisata — Alcoholaturae. Są to nalewki alkoholowe ze świeżych (nie suszonych!) roślin. Przyrządza się je z takich roślin, których składniki ulegają przy suszeniu częściowemu i nieraz znacznemu rozpadowi pod wpływem znajdujących się w roślinie fermentów (należą tu np. glikozydy naseercowe, niektóre alkaloidy oraz inne związki estrowe); mocny alkohol, który strąca i unieczynnia fermenty, zabezpiecza czynne składniki chemiczne od rozkładu. Przyrządza się je zwykle zalewając 10 cz. świeżego surowca roślinnego 10—12 cz. mocnego alkoholu (80—90—95%). Po upływie 8—14 dni surowiec się wyciska i wyciąg przesącza; z 10 cz. świeżego surowca otrzymuje się 10 do 15 cz. wyciągu, czyli 1 cz. *alcoholisatum* = 0,6 do 1 cz. świeżego surowca. Prawie wszystkie używane w homeopatii wyciągi roślinne są alkoholizatami. W F. P. mamy jedyny taki przetwór, noszący jednak nazwę *Tinctura Convallariae*. W Farmakopei Szwajcarskiej (1937) jest *Tinc. Aurantii dulcis*, a w Farmakopei Francuskiej (1937) aż 4, i to pod nazwą *Alcoholatura: A. Aconiti*, *A. Citri*, *A. Aurantii dulcis* i *A. Pulsatillae*.

Jeśli świeże rośliny zalać gorącym alkoholem i ogrzać do wrzenia, to otrzymamy tzw. utrwalone, czyli stabilizowane wyciągi roślinne — *Intracta* (p. s. 27).

Aquae aromaticae. Są to właściwie roztwory wodne wonnych i lotnych substancji roślinnych. Używane są w lecznictwie jako środki poprawiające smak i zapach (*corrigentia*). Dawniej otrzymywano wody aromatyczne przez destylację odpowiednich ziół z wodą. Ponieważ podobne destylaty — wody aromatyczne z surowców nie są przetworami trwałymi, a jednocześnie dość kłopotliwymi i kosztownymi, nowoczesne farmakopee podają prostszy sposób otrzymywania wód aromatycznych, mianowicie przez roztarcie z obojętnym podłożem, np. talkiem, i skłócenie 1 g olejku z litrem wody i przesączenie płynu; wyjątek stanowi *Aqua Rosae*: na jeden litr wody bierze się tylko 4 krople olejku. Podobne „uproszczone“ wody aromatyczne nie są bynajmniej równoznaczne z wodami aromatycznymi naturalnymi, otrzymanymi przez destylację surowców, ponieważ takie aromatyczne wody sztuczne zawierają tylko roztwór pewnej ilości handlowego olejku eterycznego (0,02 do 0,1 proc.), gdy w naturalnych wodach mamy oprócz olejku znacznie większą nieraz niż olejku ilość lotnych alkoholi i kwasów organicznych. Należy więc pamiętać, że przyrządzone z olejków *Aqua Rosae*, *Aqua Florum Aurantii* lub *Aqua Valerianae* itp. będą się różniły od wód otrzymywanych z tych surowców przez destylację. W recepturze zapisuje się często *Aqua Menthae*, *Aq. Cinnamomi*, *Aq. Foeniculi* — efekt zapachowy jednak będzie ten sam, jeśli zamiast 100 g takiej wody polecimy dodać do mikstury zaledwie 2—3 krople odpowiedniego olejku eterycznego. Do badań szczegółowych nad składnikami lotnymi pewnych roślin należy jednak zamawiać specjalne wody destylowane z surowców.

Cataplasmata — okłady. Zewnętrzna postać leku, odgrywająca rolę środka ogrzewającego, a nawet przegrzewającego (*diathermicum*), odmiękczonego (*emolliens*) i kojącego. Rozgotowane śluzi, gumi, kłajstry roślinne długo utrzymują ciepło i wilgoć, dzięki czemu można przez umiędętnie ich stosowanie wywołać przekrwienie i przegrzanie miejsc dotkniętych cierpieniem. Rolę tę spełniają doskonale surowce bogate w śluzi (*Semen Lini*, *Radix et Folia Althaeae*, *Radix Symphyti*, *Fol. Farfarae*). Można również w tym celu używać zwykłych środków domowych, jak kasza owsiana i jęczmienna, otręby lub rozgotowane kartofle. Aby taki okład nie ulegał szybkiemu wysychaniu, należy go okrywać ceratką lub przetruszczonego papierem i osłaniać zlymi przewodnikami ciepła. Już samo ciepło i wilgoć dobrze działają na miejsce dotknięte zapaleniem. Jeśli jednak do kompresu dodamy jeszcze ziół aromatycznych, których lotne składniki (olejki, żywice) rozpuszczalne w lipidach będą ulegały resorpcji przez skó-

rę, otrzymamy kojące miejscowe działanie na zakończenie nerwów czuciowych. Do takich kojących okładów używa się następujących ziół aromatycznych: *Herba Meliloti*, *H. Asperulae*, *H. Serpylli*, *Fol. Menthae*, *F. Salviae*, *F. Melissa*, *Flores Chamomillae* itp. Okłady roślinne przyrządza się przez zalanie pewnej ilości ziela równą na wagę (lub jeśli trzeba większą) ilością wrzątku i po dokładnym wymieszaniu zawija się wilgotną gorącą masę w gazę lub szmatkę i przykładą na miejsce bolące.

Conserva et Confectiones. Smaczne i przyjemne, lecz przestarzałe postacie leków, których dziś mało spotykamy w aptekach, gdyż przeszły one z rąk aptekarzy w ręce cukierników. Są to przetwory ze świeżych roślin zakonserwowane za pomocą cukru, odpowiadające powszechnie znanym konfiturom i smażonkom. Nazwę tę nadaje się nawet usmażonym z cukrem powidłom owocowym. Na przykład w Farmakopei Włoskiej wyd. V. (1929) zwykły zagęszczony miąższ ze śliwek lub strączyńca cewiastego nosi nazwę *Pulpa Prunorum* i *Pulpa Cassiae depurata*, ale ten sam miąższ usmażony z cukrem nazywa się *Conserva Prunorum* i *C. Cassiae*. Za granicą spotykane są jako deser pobudzający wydzielanie soku żołądkowego smażonki z następujących surowców: *Rhizoma Calami*, *Zingiberis*, *Rad. Angelicae*, *Rad. Helenii*, *Petala Rosarum*, *Fructus Anisi*, *Coriandri*. Za leki dietetyczne bogate w fityny oraz pewne witasteryny można uważać sprzedawane dziś w cukierniach (niegdyś w aptekach) smakołyki w rodzaju chałwy, makowników, sezamików itp., które się przyrządza z roztartych z cukrem nasion migdałów, orzechów, soi, maku lub łogu (*Sesamum*).

Decoctum — o d w a r. Płynna i niezbyt trwała postać leku do użytku zewnętrznego lub wewnętrznego, otrzymywana przez krótsze lub dłuższe gotowanie surowca z wodą. Odwary przyrządza się tylko z surowców twardych (kory, drewna, korzeni, kłączy) i zawierających składniki odporne na działanie wysokiej temperatury. Nie można gotować przez dłuższy czas surowców zawierających olejki lotne lub związki ulegające przy dłuższym gotowaniu rozpadowi. Ogólne zasady przyrządzania odwarów są następujące: rozdrobniony surowiec zalewa się potrzebną ilością zimnej wody i gotuje na wolnym ogniu lub na parze wodnej w ciągu 30 minut, uzupełniając wygotowaną wodę, po czym gorący jeszcze odwar sączy się przez watę lub bibułę. Aby zrobić odwar z kory kondurango lub granatowca, zalewa się surowiec dwa razy większą, niż ma być odwaru, ilością zimnej wody, maceruje w ciągu 6—12—24 godz., a dopiero po tym wygotowuje się do wymaganej objętości. Odwar z kory kondurango sączy się po zupełnym oziębieniu (inne odwary na gorąco). Według Farmakopei Niemieckiej (1926 r.) *Decoctum Althaeae* i *Dec. Sem. Lini* otrzymuje się przez zalanie 1 części korzenia ślazowego lub

całych nasion lnu mniej więcej 12 częściami zimnej wody, macerowanie w ciągu pół godziny na zimno i odczedzenie śluzowatego wyciągu. Takie przetwory, podobnie jak i tzw. *Dec. Salep*, należałoby raczej zaliczyć do *Mucilagines* (p. s. 28). Odwary z surowców nietrujących przyrządza się zwykle 1:10 lub 1:20.

Decocto — infusa. Jeśli chcemy zapisać jednocześnie wyciągi wodne z surowca, który trzeba gotować, i drugiego, który nie znosi gotowania, np. chcemy mieć odwar kory kruszyny i napar koperku włoskiego, wtedy zapisujemy to jako *Decocto-infusum*. Z początku przyrządza się z kory kruszyny odwar, którym się w końcu zalewa zgniecione owoce koperku i wytrawia tak jak *infusum*.

Rp. Cort. Frangulae 5,0
Fruct. Foeniculi 10,0
Aquae q. s.
Ut. f. decocto-infus. 200,0
D. S. Po łyżce stołowej dwa
razy dziennie.

Eclegma, Looch — sorbet. Postać przedstawiająca zawiesinę lub roztwór leku w bardzo gęstym syropie. Sproszkowany lek uciera się w moździerzu z cukrem i gumą arabską, a następnie z syropem, dopóki nie otrzyma się gęstawej masy konsystencji śmietany.

Electuaria — powidełka. Miękka postać leku do użytku wewnętrznego. Otrzymuje się ją przez zmieszanie i zarobienie na miękkie ciasto proszków roślinnych, a nawet mineralnych, z syropami, miodem lub marmoladami owocowymi. Jest to forma przestarzała, choć bardzo wygodna do podawania leków małym dzieciom, które nie umieją połykać tabletek lub proszków przyrządzanych w aptekach.

Pokrewna powidełkom tylko bardziej płynna jest postać leku słodź albo sorbet — *Linctus* (syn.).

Emulsiones — emulsje, zawiesiny albo mleczanki. Płynna, nietrwała postać leku, będąca mieszaniną dwu płynów nie łączących się z sobą, np. tłuszczu i wody, lub zawiesiną drobnutkich cząsteczek substancji żywicowatych w wodzie. Obok ciała zawieszonego (*emulgendum*) i wody niezbędna jest obecność ciał zawieszających (*emulgens*) o charakterze koloidów ochronnych, które na powierzchni kuleczek żywic lub tłuszczu mających ulec zawieszeniu tworzą rodzaj powłoczki nie pozwalającej im zlewać się z sobą. Rolę środków zawieszających mogą spełniać śluzy, gumy roślinne lub białka (np. żółtko jaja). W lecznictwie rozróżnia się dwa typy zawiesin: *Emulsiones verae* — zawiesiny właściwe albo mleczanki roślinne i *Emulsiones spuriae* — zawiesiny rzekome.

Emulsiones spuriae. Przyrządza się je z oleju, który dopóty się uciera z gęstym roztworem gumy arabskiej, tragankowej albo

śluzem roślinnym (lub żółtkiem z jaja), dopóki się nie otrzyma jednolitej masy w rodzaju majonezu, którą się rozcieńcza następnie do odpowiedniej proporcji wodą. W aptekach przyrządza się także zawiesiny w stosunku 1:10 z *Ol. Amygdalarum*, *Ol. Olivarum*, *Ol. Ricini*. Należy pamiętać, że naturalne mlecanki nasienne różnią się znacznie w swym składzie od sztucznych zawiesin oleistych. *Emulsio seminum Amygdalarum* zawiera: olej migdałowy zawieszony za pomocą białka roślinnego a oprócz tego witaminy, fitynę, fermenty oraz inne związki właściwe nasionom migdałów. *Emulsio Olei Amygdalarum* zawiera tylko tłuszcz migdałowy, zawieszony za pomocą gumy arabskiej. W przewlekłych biegunkach i cierpieniach nerkowych mlecanki z nasion dają nieraz bardzo dobre wyniki lecznicze. Do zawiesin nie należy dodawać garbników, soli mineralnych, nalewek alkoholowych, a nawet znaczniejszych ilości (nie więcej 10%) cukru, gdyż przez takie dodatki można uszkodzić ich stałość.

Emulsiones verae albo *Emulsiones seminum*, zwane mleczeniem roślinnym, przyrządza się z bogatych w tłuszcz i białko nasion migdałów, orzechów, konopi, maku, soi itd. Takie nasiona zawierają w swych tkankach zapasowych rodzaj skoncentrowanej zawiesiny, składającej się z drobnutkich kuleczek tłuszczu, zawieszonych w gęstej substancji białkowej. Należy więc tylko rozerwać komórki przez dokładne roztarcie nasion i rozcieńczyć wodą znajdującą się tam skoncentrowaną zawiesinę. W tym celu dobrze wymyte nasiona moczy się w wodzie, aby rozpęczniały, tłucze w móżdzierzu na delikatną miazgę, rozciera stopniowo z wodą i odciedza przez szmatkę od grubszych cząstek nasion. W Chinach i Japonii mlecanka z nasion soi zastępuje nieznanne tam zupełnie mleko zwierząt domowych. W aptekach przyrządza się najczęściej *Emulsio seminum Amygdalarum dulc.* (1 cz. migdałów na 10 cz. mlecanki).

Extracta — ekstrakty. Są to skoncentrowane wodne, spirytozowe lub eterowe wyciągi z surowców roślinnych. Surowiec wytrawia się dokładnie w perkolatorach dostateczną ilością rozpuszczalnika i otrzymany wyciąg zagęszcza do konsystencji miodu (*Extr. spissum*) lub odparowuje się do sucha (*Extr. siccum*). Przy tego rodzaju preparatach nie wiemy, jaki jest właściwy stosunek ekstraktu do surowca, albowiem nawet z tego samego surowca, zależnie od stopnia rozdrobnienia, rodzaju rozpuszczalnika oraz sposobu i czasu wytrawiania, można otrzymać mniej lub więcej ekstraktu. Jedynie ekstrakty z surowców silnie działających mają ściśle przepisane miano. Na przykład *Extr. Belladonnae* musi zawierać 1,5% alkaloidów tropeinowych, a *Folia Belladonnae* 0,3%, stąd wniosek, że 1 cz. odpowiada 5 cz. liści; *Extr. Opium siccum* powinno zawierać 20% morfiny, a opium 10%, a więc 1 cz. *Extr. Opium* = 2 cz. opium. Jakiej ilości surowca odpowiada jed-

nak 1 cz. *Extr. Gentianae spissum* lub *Extr. Absinthii spissum* — nie wiemy, bo zależnie od warunków może odpowiadać 3—4—5, a nawet 6 częściom. Ujemną stroną zwykłych gęstych i suchych ekstraktów są niepożądane zmiany zachodzące przy odparowywaniu dużych ilości płynów, które trzeba było użyć do całkowitego wytrawienia surowców; glikozydy i różne związki estrowe przy długotrwałym wygotowaniu ekstraktu mogą ulegać przynajmniej częściowemu rozszczepieniu.

Wielkim postępem w dziedzinie preparatyki galenowej było wprowadzenie do lecznictwa w połowie XIX wieku tzw. ekstraktów płynnych — *Extracta fluida*. Przyrządza się je zawsze w ten sposób, że 1 cz. ekstraktu płynnego odpowiada ściśle 1 cz. surowca; poza tym przeważająca część ekstraktu nie podlega ogrzewaniu. Sposób przyrządzania: sproszkowany surowiec zalewa się w perkolatorze taką ilością rozpuszczalnika (zwykle rozcieńczony alkohol), aby surowiec był całkowicie pokryty. Po 48 godzinach spuszcza się kroplami (15 do 40 kropli na minutę) pierwszy stężony wyciąg. Ilość rozpuszczalnika normuje się w ten sposób, ażeby tego pierwszego stężenia wyciągu otrzymać 85 % w stosunku do wziętego surowca. Wyciąg ten odstawia się, a resztę surowca ekstrahuje się aż do zupełnego wyczerpania, otrzymując dużą ilość drugiego rozcieńczonego wyciągu. Drugi rozcieńczony wyciąg odparowuje się do pozostałości równającej się 15 % (na wagę) wziętego surowca i łączy się z pierwszym wyciągiem otrzymując w ten sposób 100 części wagowych ekstraktu płynnego ze 100 cz. surowca. W ekstraktach płynnych przeto 85 % wyciągu nie podlegało ogrzewaniu. Wskutek zawartości alkoholu (30—50 %), a czasem nawet gliceryny, są to postacie leków dość trwałe, dzięki zaś stężeniu dające się łatwo dawkować kroplami.

Fumigationes — kadzidła. Dość prymitywna postać leku używana do wziewań. Typem tych leków są cygaretki lub kadzidła od astmy, zawierające posaletrowane *Folia Belladonnae*, *Hyoscyami*, *Stramonii*, czasem *Herba Cannabis indicae* lub *Herba Lobeliae*. Szczyptę takich ziół zapala się ostrożnie na spodeczku, ażeby masa zaczęła się tlić, i wdycha się wydzielający się dym.

Infusa — napary. Płynna postać leku otrzymywana przez zalanie surowca roślinnego wrzącą wodą, ogrzewanie w ciągu 5—10 minut na wodnej kąpeli i odciedzenie płynu po oziębieniu. Jak zaznaczono już przy odwarach (*Decocta*), napary przyrządza się z surowców zawierających olejki lotne lub substancje nie znoszące dłuższego (około 30 minut) gotowania.

Infusa frigide parata albo *Macerationes*. Otrzymuje się przez zalanie surowca zimną wodą przekroploną i wytrawianie (często miesza się), w temperaturze pokojowej w ciągu 2—3 godzin.

Stosuje się je wtedy, gdy chcemy wyekstrahować z surowca tylko jakieś swoiste, łatwo rozpuszczalne lub wrażliwe na wysoką temperaturę związki (np. łatwo rozpuszczalne glikozydy naparstnicy, *Viscum album*, *Polygonum hydropiper*).

Infusa per digestionem parata albo *Digestiones*. Przyrządza się przez wytrawienie surowca w ciągu paru godzin wodą ciepłą o temp. 40—50°.

Intracta (synonim: *Alcoholaturae stabilisatae*, *Intraits*, *Bioextracta*). Niezmiernie racjonalna i cenna postać leku przedstawiająca spirytusowe wyciągi ze świeżych utrwalonych (stabilizowanych) roślin. Tę postać leku opracowano i wprowadzono do lecznictwa początkowo we Francji; obecnie zyskała ona prawo obywatelstwa w całym świecie, wypierając powoli nalewki i ekstrakty płynne. Od dawna już znane były fakty, że niektóre rośliny lecznicze po wysuszeniu, zwłaszcza powolnym, tracą w znacznym stopniu pierwotne działanie fizjologiczne, np. *Convallaria*, *Aconitum*, *Scilla*, *Aesculus*, *Cola* itp. Badania francuskich uczonych (*Bourquelota*, *Perrota*, *Herisseya* i in. wykazały, że psucie się surowca powodowane jest przez znajdujące się w roślinach fermenty, które w obumierającej przy suszeniu komórce powodują rozpad hydrolityczny znajdujących się tam glikozydów oraz innych związków estrowych. Szczególnie łatwo takiemu rozpadowi podlegają glikozydy zawierające w swej cząsteczce więcej niż jedną cząsteczkę monosacharydów, zwłaszcza glikozydy z grupy naparstnicy. Jeśli jednak świeżo zerwaną roślinę poddać (pod ciśnieniem) działaniu pary czystego alkoholu, to fermenty zostaną szybko zabite, komórki odwodnione i taki surowiec po dosuszeniu zachowuje pierwotne działanie świeżej rośliny. Proces ten nazywano utrwalaniem albo stabilizacją. Szczególniejszą wartość mają stabilizowane wyciągi z roślin zawierających alkaloidy i glikozydy.

Stabilizowane wyciągi roślinne zwane inraktami otrzymuje się zazwyczaj przez wrzucenie świeżo zebranych surowców roślinnych (liści, ziela, kwiatów itp.) do gorącego alkoholu, ogrzanie mieszaniki do wrzenia w ciągu 20—30 minut, odstawienie na kilka dni, a następnie wyciśnięcie i odsączenie wyciągu; są to więc alkoholizaty (p. s. 21) utrwalone przez ogrzanie do 80—90°. Zazwyczaj 1 cz. inraktu odpowiada 0,6—1 cz. świeżej rośliny. Przy surowcach silnie działających (*Aconitum*, *Adonis vernalis*, *Belladonna*, *Digitalis* itp.) oznacza się ich miano fizjologiczne lub chemiczne i odpowiednio rozcieńcza. Intrakta zostały już wprowadzone do niektórych farmakopei, tylko pod innymi nazwami. W Farmakopei Francuskiej (1937) mamy 2 intrakty: *Alcoholatura Aesculi stabilisata* i *Alc. Valerianae stabilisata*, w Farmakopei Szwajcarskiej 3: *Tinct. Absinthi*, *Tinct. Cardui benedicti*, *Tinct. Valerianae*. W Polsce intrakty rozpowszechniły się od 1933 roku.

Mucilagines — kleiki. Lepkie i ciągliwe roztwory koloidalne gum i śluzów roślinnych. Otrzymuje się je z gum (*Gummi arabicum*, *Tragacantha*) lub surowców śluzowych (*Semen Lini*, *Cydoniae*, *Psyllii*, *Rad. et Fol. Althaeae*, *Salep*.). Można je przyrządzać przez zalanie surowca zimną wodą lub wrzątkiem, wreszcie przez wygotowanie surowca z wodą. Zależnie od sposobu przygotowania niektóre kleiki bywają czasem nazywane *Infusum* albo *Decoctum*, np. *Mucilago Amyli* — *Decoctum Amyli*, *Mucilago Salep* — *Decoctum Salep*, *Mucilago Lini* — *Infusum Lini frigide paratum*. Jeśli korzenie ślazowe będziemy wytrawiali zimną wodą, otrzymamy tylko roztwór śluzu (*Mucilago Althaeae*), a jeśli je wygotujemy, to będziemy mieli jednocześnie śluz i kleik skrobiowy (*Decoctum Althaeae*).

Olea — oleje — pod tą nazwą znajdują się w aptekach tłuszcze płynne wytłoczone z nasion lub owoców (np. *Ol. Lini*, *Ol. Amygdalarum*, *Ol. Sesami*, *Ol. Arachidis*, *Ol. Olivarum*, a także oleiste przetwory galenowe, jak *Ol. Camphorae*, który nie jest tłuszczem kamforowca, lecz roztworem kamfory w oliwie lub oleju migdałowym; *Ol. Hyoscyami* i *Ol. Hyperici* jest oleistym wyciągiem (rodzajem *Infusum oleosum* z *Folia Hyoscyami* lub *Flores Hyperici*).

Olea aetherea — olejki eteryczne albo lotne, zwane we Francji esencjami. Pod względem chemicznym są to ciała nie mające nic wspólnego z olejami tłustymi (tj. estrami gliceryny i kwasów tłuszczowych).

Olejki eteryczne (oprócz kilku wyjątków) są mieszaninami różnych ciał: węglowodorów alifatycznych, terpenów, alkoholi, aldehydów, ketonów, estrów itp.; otrzymuje się je zazwyczaj przez destylację surowców roślinnych z parą wodną. W roślinach występują one w specjalnych włoskach gruczołowych na powierzchni łądy, liści i kwiatów lub w osobliwych komórkach i zbiornikach wewnątrz tkanek. We włoskach gruczołowych powierzchniowych występują olejki u roślin z rodziny *Labiatae*, *Geraniaceae* i wielu *Compositae*, w wewnątrztkankowych komórkach i zbiornikach u *Coniferae*, *Araceae*, *Piperaceae*, *Magnoliaceae*, *Lauraceae*, *Myrtaceae*, *Umbelliferae* itd.

Jeśli surowiec aromatyczny nie jest przechowywany w szczelnie zamkniętych naczyniach, to znajdujące się w nim olejki częściowo ulotnią się, a częściowo ulegną zesoleniu, tj. przekształceniu się w nielotne substancje żywcowate. Dopóki gruczoły, komórki lub zbiorniki olejkowe są całe, proces wietrzenia olejku odbywa się powoli, jeśli jednak surowiec sproszkujemy miążdząc tkanki, to proces ulatniania się i zesmalania olejków odbywa się dość szybko. Dlatego surowców aromatycznych nie należy proszkować na zapas, lecz przygotowywać takie proszki możliwie *ex tempore*. Działanie fizjologiczne olejków eterycznych jest bardzo różnorodne

i zależne od składu chemicznego danego olejku. Niektóre z nich, jak *Ol. Sabinæ*, *Ol. Thujæ*, *Ol. Chenopodii*, są trujące i już w ilości kilku gramów mogą wywołać groźne zatrucie. Olejki można stosować doustnie, a także w postaci wziewań (*inhalatio*) lub wcierań w skórę (*Linimenta*, *Balsama*, *Unguenta*). Wobec zazwyczaj ostrego i palącego smaku olejki do wewnątrz należy przyjmować na mleku, kleikach lub syropach. Olejki rozrztarte z cukrem (1 g olejku na 50 g cukru) noszą nazwę *Oleosacchara*.

Spotykane w aptekach tzw. spirytusy aromatyczne (np. *Spiritus aromaticus*, *S. Angelicæ compos.*, *S. Juniperi*, *S. Lavandulæ*) są roztworami olejków eterycznych w spirytusie. *Liquor Ammonii anisatus* jest roztworem 1 cz. *Ol. Anisi* w 24 cz. spirytusu z dodatkiem 5 cz. amoniaku.

Pulveres — proszki. Bardzo starannie rozdrobnione, czyli sproszkowane surowce zapisuje się do użytku wewnętrznego bądź *per se*, bądź w postaci powidełek, słodzi, pigułek i tabletek, zewnętrznie zaś stosuje się je w maściach, plastrach lub jako przysypki i okłady. Surowce sproszkowane łatwiej ulegają zepsuciu (wietrzenie, utlenianie się składników) niż surowce całe lub tylko pokrajane, dlatego należy wymagać, aby surowce stosowane do leków były proszkowane możliwie *ex tempore* (na poczekaniu).

Farmakopee rozróżniają:

1. *Pulveres grossi* — proszki ogrubne, o średnicy cząstek od 0,5 do 0,7 mm.
2. *Pulveres subtiles* — proszki drobne, o średnicy cząstek od 0,2 do 0,3 mm.
3. *Pulveres subtilissimi* — mialkie, o średnicy cząstek od 0,1 do 0,15 mm.

Sirupi — syropy albo ulepki. Płynne, często dość nie trwałe postacie leku w stężonym roztworze cukru (9 cz. cukru na 5 cz. wody lub wyciągu roślinnego). Stosuje się je w praktyce dziecięcej, a najczęściej jako poprawiające smak lub wygląd *corrigentia*. Różne ulepki ziołowe przyrządza się w ten sposób, że w odpowiednim naparze lub odwarze ziołowym rozpuszcza się cukier i płyn ogrzewa się do wrzenia lub wyjaławia. Niektóre syropy owocowe (*Sir. Cerasorum*, *Rubi Idæi*, *Mororum*, *Spinæ Cervinæ*) przyrządza się ze świeżo wyciśniętych i przefermentowanych soków owocowych. Dzięki procesowi fermentacji zostają usunięte z tych soków ciała pektynowe; dlatego owocowe syropy apteczne nie dają strąków przy mieszaniu z alkoholem, gdy takie same syropy domowe lub cukiernicze dają zmetnienie i strą przy dodaniu alkoholu lub nalewek. Syropy lecznicze, jako przyjemna w użyciu postać leku, wypuszczane są dziś dość często w postaci specyfików (np. *Pertussin*, *Sirolin*, *Passiflorin* itp.). Postacie takie można układać dowolnie, zapisując ekstrakty płynne, intrakty

lub nalewki z *Sirupus simplex*, *Sirupus Aurantiorum*, *Sir. Cerasorum*, *Sir. Rubi Idaei*.

Species — ziółka, herbatki. Są to najczęściej mieszanki pokrajanych surowców roślinnych, z których pacjent sam przyrządza sobie napary, odwary lub okłady. Surowce powinny być rozdrobnione w ten sposób, aby poszczególne cząstki miały średnicę od 1,5 do 3 mm; jedynie płatki kwiatów lub liście mogą mieć cokolwiek większe rozmiary, ponieważ przy swej nieznacznej grubości będą zupełnie dobrze ulegały wytrawieniu. Nie może być jednak dużych różnic pomiędzy poszczególnymi składnikami mieszanki ziołowej, gdyż będzie to utrudniało równomierne wymieszanie składników i cząstki drobniejsze będą miały tendencję do opadania na dno pudełka lub torebki. Jedynie zioła przeznaczone do okładów powinny być grubo sproszkowane, aby za pomocą gorącej wody można było z nich przyrządzić miękką masę o konsystencji kaszy owsianej. Mieszanki ziołowe muszą być starannie odsiane od pyłu i drobnych okruchów, które przy cedzeniu naparów i odwarów będą przechodziły do wyciągów, tworząc nieapetyczny męt. Nie potrzeba tu naturalnie przypominać, iż wszelkie surowce używane do mieszanek muszą być świeże i w najlepszym gatunku, tj. odpowiadać tym kardynalnym warunkom, które stawiamy zwykłym pokarmom i używkom. Przy układaniu przepisu mieszanek ziołowych należy się kierować tą samą zasadą, co przy zapisywaniu leków złożonych, a więc:

środek podstawowy — *basis*,

środki pomocnicze — *adiuvantia*,

środki poprawiające smak, zapach lub barwę — *corrigentia*.

Składników każdej grupy może być po kilka. Do mieszanek ziołowych, które pacjent sam dozuje łyżeczką lub łyżką, nie zapisuje się nigdy środków silnie działających. Jeśli w wyjątkowych przypadkach pragniemy zapisać takie zioła, aby pacjent mógł sam sobie robić świeże napary, to przepisujemy je ściśle dozowane i w ograniczonej ilości.

Rp. Florum Convallariae 1,0

Herbae Adonidis 0,5

Flor. Aurantii 0,2

M. f. spec.

D. t. d. Nr X.

S. Dawkę ziół zaparzać szklanką

wrzątku, napar wypijać w ciągu
dnia.

Do mieszanek ziołowych w razie potrzeby można dodawać nalewki, ekstrakty lub związki chemiczne. Substancje takie powinny być rozpuszczone w odpowiedniej ilości eteru, spirytusu lub wody; roztworem takim zwilża się dokładnie i równomiernie część (15—20%) gotowej mieszanki ziołowej, przesusza ją i miesza rów-

nomiennie z pozostałą ilością mieszanki. Należy pamiętać, że herbatki ziołowe mają duże powodzenie wśród szerokich warstw społeczeństwa. Z tą psychiką mas trzeba się liczyć. Lek, który odpowiada pacjentowi i budzi jego zaufanie, będzie wywierał dodatni wpływ na jego samopoczucie, a to jest wzgląd bardzo ważny. Leki ziołowe nie są kosztowne, albowiem średnio cena 100—200 g wielu mieszanek ziołowych wynosi kilka złotych.

Należy jednak pamiętać, że znajdujące się w handlu mieszanki gotowe nie zawsze odpowiadają swym składem indywidualnym właściwościom poszczególnych osób.

Gotowe mieszanki, zanim zostaną sprzedane, mogą latami leżeć na składzie w hurtowniach lub w aptekach i ulegać zepsuciu całkowitemu lub częściowemu.

Wszystkie farmakopee zawierają gotowe przepisy pewnych mieszanek ziołowych, np. *Species aromatica*, *S. diuretica*, *S. emollientes*, *S. laxantes*, *S. lignorum*, *S. nervinae*, *S. pectorales*, które można zapisywać pod tymi nazwami. Najlepiej będzie jednak, gdy lekarze będą zapisywali indywidualnie mieszanki ziołowe swoim pacjentom.

Sposób użycia mieszanek ziołowych: czubatą łyżkę stołową ziół (wynosi to 4 do 10 g) zalewa się szklanką wrzątku, zagotowuje w ciągu 1—2 minut, a po 20—30 minutach odcedza. Najlepiej używać świeżych, jeszcze ciepłych naparów.

Succi recentes — świeże soki roślinne. Remineralizująca i rewitalinizująca postać leku, której używamy wtedy, gdy do codziennej diety chorego pragniemy wprowadzić w znacznej ilości świeże jarzyny lub owoce. Trudno jest nieraz skłonić człowieka nie lubiącego jarzyn do spożywania po kilkaset gramów dziennie sałaty, rzodkwi lub marchwi. Ten sam efekt jednak można osiągnąć polecając mu wypić 2—3 razy dziennie po szklaneczkę świeżo wyciśniętego soku z tych roślin. Czasem przy takich kuracjach zaleca się rośliny specjalne, jak *Taraxacum*, *Millefolium*, *Pimpinella*, przeważnie jednak stosuje się pospolite jarzyny lub owoce łatwe do nabycia na rynku warzywnym. Soki takie pacjenci przyrządzają sobie sami w domu. Liście sałaty, szpinaku, raszpunki, kapusty, itp. uciera się na miazgę w maszynce do mięsa, korzenie rzepy, rzodkwi, selerów, pietruszki, marchwi etc. miazdzy się w maszynce lub uciera na tarce. Otrzymaną miazgę zawija się w szmatkę i wyciska sok.

Sok jest zazwyczaj mętny; należy go wypijać w stanie możliwie świeżym, gdyż wskutek obecności fermentów utleniających przybiera on przy dłuższym staniu ciemne zabarwienie i tworzy strąty.

Nieprzyjemny zapach niektórych soków można usunąć przez dodanie kropli miętowych lub esencji cytrynowej.

Świeżych soków nie można zastąpić sokami zagęszczonymi przez odparowanie lub wyjałowionymi, ponieważ wysoka temperatura

niszczy fermenty, witaminę C oraz swoiste związki koloidowe znajdujące się w żywej komórce roślinnej.

Leczenie świeżymi sokami roślinnymi stosuje się zwykle w marcu i kwietniu po zimowym głodzie witaminowym.

Tincturae — nalewki. Są to 10 lub 20 %, przeważnie dość trwałe wyciągi surowców leczniczych, przyrządzane drogą perkolacji lub maceracji. Do wytrawiania stosuje się najczęściej alkohol 67—70 %, rzadziej mocniejszy (*Tinct. Capsici*, *Myrrhae*) lub słabszy (*Tinct. Opii*). Bardzo rzadko przyrządza się nalewki na wodzie (*Tinct. Rhei aquosa*), winie (*Tinct. Rhei vinosa*), acetonie (*Tinct. Cantharidum*) lub mieszaninie spirytusu i eteru (*Tinct. Valerianae aetherea*). Z surowców silnie działających przyrządza się nalewki w stosunku 1 : 10 (tj. 10 %) i określa się chemicznie lub fizjologicznie ich miano. Ta zasada Międzynarodowej Konferencji Brukselskiej jest przestrzegana prawie we wszystkich państwach. Dziś przeto zawartość składników silnie działających (alkaloidów, glikozydów itp.) zarówno w surowcach, jak i odpowiednich przetworach galenowych (ekstrakty, nalewki) odpowiada przyjętym normom międzynarodowym. Nalewki z surowców nie zawierających składników silnie działających przyrządza się 1 : 5 (20 %). Podobnie jak i ekstrakty, wszelkie nalewki w aptekach alopacyjnych przyrządza się z surowców suszonych. Jedną tylko *Tinct. Convallariae* przyrządza się w naszych aptekach ze świeżych kwiatów. W homeopatii prawie wszystkie nalewki przyrządza się z roślin świeżych.

Apteki posiadają dużo nalewek gotowych, zwłaszcza objętych farmakopeą. Można jednak przyrządzić nalewkę z każdego surowca roślinnego zalewając grubo sproszkowany surowiec 5 lub 10-krotną ilością spirytusu i macerując go w ciągu 8 dni codziennie silnie wstrząsając.

Nalewki powinny być przechowywane w miejscu ciemnym (przynajmniej nie na słońcu), albowiem intensywne światło może zmieniać barwę, a nawet zapach nalewek. To samo zastrzeżenie należy zrobić co do inkraktów oraz ekstraktów płynnych.

III.

LEKI ROŚLINNE I ICH ZASTOSOWANIE LECZNICZE

Surowce farmakopealne mają znak F. P. II, F. P. III
lub F. P. II i III

Uwagi wstępne

W części tej surowce roślinne pod przyjętą w aptekach nazwą łacińską ułożone są alfabetycznie nie według nazw roślin, lecz według systemu morfologicznego, tak jak to jest przyjęte w większości farmakopei. A więc kory umieszczone są pod *Cortex*, liście pod *Folium*, zioła pod *Herba* itd. W pewnych miejscach są jednak odstępstwa od tej zasady. Na przykład galareta z glonów morskich, zwana w handlu agar-agar, lub żywica z korzeni *Podophyllum* itp. nie są organami roślinnymi i muszą być zamieszczone pod ich nazwami popularnymi. Natomiast w znajdującym się na końcu książki specjalnym „Piśmiennictwie” umieszczone są w porządku alfabetycznym łacińskie nazwy roślin. Używane popolicie polskie lub spotykane w mowie potocznej nazwy umieszczone są w poszczególnych artykułach i w skorowidzu na końcu książki.

Farmakopea Polska II i III wprowadziła dla niektórych surowców bardziej właściwe i precyzyjne nazwy botaniczne, na przykład kwiat lipy (*Flos Tiliae*), który stosujemy w postaci całych kwiatostanów (*inflorescentia*), Farmakopea Polska zamieszcza pod nazwą *Inflorescentia Tiliae*, a kwiat rumianku (*Flos Chamomillae*) — pod nazwą *Anthodium Chamomillae*. Aby nie utrudniać czytelnikowi posługiwania się tą książką zachowano powszechnie jeszcze używane w zielarstwie dawne nazwy, a nazwy farmakopealne nowoczesne zamieszczono w nagłówkach jako synonimy (nazwy równoznaczne).

W książce tej opisano znacznie więcej surowców niż w naszych farmakopeach. Znajdziemy więc tu dużo surowców niefarmakopealnych, mianowicie: 1) znajdujących się w farmakopeach innych krajów; 2) używanych w leczeniu ludowym; 3) egzotycznych, które nie będą umieszczone w F. P. III ze względu na to, że są droższe, często trudniejsze do nabycia, a często można je zastąpić

surowcami krajowymi lub znajdującymi się na rynku zielarskim; 4) tzw. przestarzałych i dziś często zarzuconych, które jeszcze przed 50—100 laty cieszyły się dużym wzięciem (np. *Sarsaparilla*, *Guajacum*, *Scammonium* itd.) i są często wymieniane w dawnych podręcznikach terapii i farmakologii.

Wielu opisanych tu ziół nie ma ani w Farmakopei Polskiej ani w Urzędowym Spisie Leków, a więc nie dostanie się ich i w aptecce. Czytelnik więc zapyta po co je tu umieszczać?

Książka niniejsza nie jest urzędowym spisem ziół, lecz rodzajem krótkiej encyklopedii o lekach roślinnych używanych od wielu wieków w lecznictwie. Wiadomości o większości ziół, zwłaszcza używanych przez lud, nie znajdziemy w nowoczesnych podręcznikach farmakologii. Książka niniejsza ma dostarczyć czytelnikowi przynajmniej wstępnych wiadomości o ziołach, a załączony na końcu spis piśmiennictwa wskaże źródła pozwalające mu te wiadomości pogłębić. Nawet wiadomości o tzw. ziołach zarzuconych, mających znaczenie raczej historyczne, mogą się przydać czytelnikowi zajmującemu się historią terapii niektórych chorób.

Jak zaznaczono w innym miejscu, dziś w Związku Radzieckim prowadzone są na wielką skalę badania dawnych środków ludowych i niektóre z nich odzyskują prawo obywatelstwa w lecznictwie nowoczesnym, należy bowiem pamiętać, że niektóre z naszych bardzo dziś cenionych farmakopealnych leków roślinnych (np. naparstnica, sporysz, konwalia, milek wiosenny, kruszyna, paproć samcza itd.) trafiły do lecznictwa z medycyny ludowej. Dlatego tzw. „babskie ziółka“ po nowoczesnym i dokładnym zbadaniu mogą awansować do rangi leków farmakopealnych. Jeśli wzrośnie zapotrzebowanie na jakieś zioła krajowe lub aklimatyzowane, to sprawą tą zajmą się nasze zakłady zielarskie lub ogrody roślin leczniczych i postarają się takie zioła zbierać, hodować lub importować.

Wśród opisywanych roślin znajdują się gatunki będące pod ochroną państwową; zbierać ich nie wolno. Lecz rośliny te są u nas uprawiane lub importowane.

Wśród opisywanych ziół znajdują się zarówno nietrujące leki dietetyczno-lecznicze, jak i środki silnie działające, a w większych dawkach nawet trujące, które można stosować tylko z przepisu lekarza. Należą one w aptekach do tzw. „wykazu B“, muszą być ściśle dawkowane i nie mogą być wydawane w mieszankach ziołowych, które pacjenci dawkują sami łyżką lub łyżeczką. Farmakopea podaje najwyższe dawki jednorazowe i dzienne (zwykle 3-krotnie większe od jednorazowych) środków silnie działających. Dawek tych nie należy przekraczać.

Dobrze urządzonym aptekom klinicznym lub szpitalnym można polecać przygotowanie specjalnych przetworów galenowych z badanych ziół.

Agar-agar (F. P. II i III)

Wysuszona galaretka przyrządzona w Chinach i Japonii przez wygotowanie różnych krasnorostów (glonów morskich z gromady *Rhodophyta*), głównie różnych gatunków z rodzaju *Gelidium*.

Dobry agar handlowy ma wygląd lekkich białawych lub żółtawych pomarszczonych sznurów (czasem płytek lub ogrubnego proszku) bez smaku i zapachu.

W zimnej wodzie tylko pęcznieje, a przy gotowaniu rozpuszcza się, dając bezbarwny i bezwonny kleik. Odwar 1 : 200 daje po oziębieniu nie wylewającą się z naczynia galaretkę.

Głównym składnikiem (60—65%) jest węglowodan geloza, ulegający powoli ostatecznej hydrolizie dopiero w jelicie grubym.

Agar zawiera około 5 do 6% soli mineralnych oraz organiczne związki jodu i bromu. Drobnopokrajany (*minutissime concisum*) agar w ilości 1—2 g *pro dosi* stosuje się jako mechaniczny środek ułatwiający oddawanie stolca, bowiem pęczniąc spulchnia masy kałowe. Chcąc otrzymać energiczniejsze działanie należy oblać dwa gramy agaru łyżeczką *Extract. Frangulae fluid.* lub *Tinct. Rhei aquosa* i pozostawić na godzinę, aby agar napęczniał i wchłoniął płyn, po czym zażywa się go (połyka), popijając wodą.

Glony morskie posiadają również właściwości czerwiegubne (p. *Carrageen* i *Fucus vesiculosus*); sproszkowany agar można przeto stosować jako substrat do leków czerwiegubnych, potęgując w ten sposób ich działanie. Odwary ciepłe 1 : 200 z agaru lub oziębione galarety 1 : 100 stosuje się jako leki powlekające przy ostrych niezbytach przewodu pokarmowego i uporczywych wymiotach (u ciężarnych).

Rp. *Agar-agari minutissim. conc.* 2,0
Extr. Frangulae fl. 2,0
(lub *Tinct. Rhei aquosa*). S. Ob-
lać agar płynem, pozostawić na
godzinę, a gdy rozpęcznieje
i wchłonie płyn, połknąć popi-
jając wodą.
(W zaparciach przewlekłych).

Rp. *Agar-agari pulv.* 1,0
Kamala 2,0
Flor. Tanacetii pulv. 0,3
M. f. p. D. t. d. Nr III. S. Po
1 proszku z rana.
(Na robaki dla 5-letniego dziec-
ka).

Rp. *Decocti Agar-agari e* 2,0 : 400,0
S. Po łyżce stołowej co godzinę.
(W ostrym niezycie żołądka
z wymiotami).

Agaricus albus — Huba modrzewiowa

Oczyszczona z warstwy korowej i zarodnikowej oraz wysuszona huba, paszczytująca na pniach modrzewi, zw. *Polyporus officinalis*, rodz. *Polyporaceae*.

Biaława, lekka, gąbczasta, prawie bezwonna masa o bardzo gorzkim smaku. Zawiera ona dwie dokładniej nie zbadane, niezmiernie gorzkie żywice oraz kwas agarycynowy i pseudoagarycynowy. Ciała te są rozpuszczalne w spirytusie i w zasadach (alkaliach). Zespół tych ciał nazywają w handlu *Agaricinum*.

Według *Hofmeistera* agarycyna poraża unerwienie gruczołów potowych, w małych dawkach pobudza, a w dużych poraża ośrodek naczynioruchowy. *Agaricus albus* (i agarycyna) jest swoistym środkiem wstrzymującym poty (*antisudorificum*). Hubę modrzewiową bądź agarycę stosuje się w proszkach lub pigułkach przy nadmiernych potach, szczególnie u chorych na gruźlicę.

Agaricus albus à 0,2 do 1,0 na dawkę.

Agaricinum à 0,01 do 0,04 na dawkę.

Objawów kumulacji nie zauważono nawet przy dłuższym stosowaniu agarycyny, nie stwierdzono też, aby się do tego środka przyzwyczajono. Przetwory belladony (*Intractum*, *Tinctura*, *Extractum*) wzmagają działanie agarycyny. Tuba modrzewiowa w dawkach 3 do 5 g działa przeczyszczająco.

Podobne do huby modrzewiowej (wstrzymujące poty) tylko słabsze działanie ma tzw. porost islandzki — *Lichen islandicus* (s. 131).

W y k a z B.

Rp. *Agarici albi* 3,0
Natrii bicarbonici 2,0
Aquae 1000,0
M. f. Dec. Wygotować do 500,0
D. S. Po łyżce stołowej co 3 godz.

Rp. *Agarici albi* 10,0
Fol. *Salviae* 15,0
Aquae 200,0
Mellis depurati 3,0
M. f. decoct.
S. Po łyżce stoł. co 3 godz.
(Przy nadmiernych potach).

Rp. *Agarici albi pulv.* 0,3
D. t. d. Nr XX in obl.
S. 3 proszki dziennie.

Rp. *Agarici* 1,0
Fol. *Belladonnae* 2,0
Pulv. et. extr. *Liquirit* q. s.
Ut. f. pill. Nr LX
S. Po 1—2 pigułek 2 do 3 razy dziennie.

Rp. *Tinct. Agarici albi* 30,0
Tinct. Lichen. island. 20,0
Tinct. Belladonnae 5,0
M. D. S. Po łyżeczce na pół szklanki wody rano i na noc.
(Przy nocnych potach u chorych na gruźlicę).

Aloë—Alona (F. P. II i III)

Zagęszczony i wysuszony sok z liści różnych gatunków alon (*Aloë*, rodz. *Liliaceae*). Czarnobrunatna, krucha, na przełomie połyskliwa masa o swoistym słabym zapachu i niezmiernie gorzkim smaku. Zawiera: glikozydy antralowe (aloinę, aloemodynę), smoły i żółte barwniki.

W dawkach 0,5 do 1,0 *pro dosi* działa silnie przeczyszczająco (po upływie 6 do 24 godz.). Kał jest zwykle zabarwiony barwnikami żółciowymi, bowiem aloes należy do środków żółciopędnych. Żółć natomiast potęguje znów działanie aloesu. W małych daw-

kach (0,01 do 0,1) aloes pobudza apetyt, ułatwia trawienie i wydzielanie żółci.

Aloes dzięki antrachinonom posiada właściwości antyseptyczne; nalewki aloesowej używa się do pędzlowania owrzodzeń i egzem. Nie należy stosować dużych dawek aloesu (0,5—1,0) u kobiet ciężarnych, albowiem może on spowodować poronienie, jak również ze względu na podrażnienie jelit — u osób wycieńczonych lub ze stanami nieżyłowymi przewodu pokarmowego, a także przy hemoroidach. Jest to środek stosowany często u osób otyłych z cierpieniami wątroby i woreczka żółciowego.

Rp. *Aloë pulv.* 3,0
Saponis medicati 2,0
Extr. Rhei aquos. 1,0
Aquae q. s.
Ut. f. pill. Nr LX S. Po 2—3 pigułki na noc.
(W przewlekłych zaparciach).

Rp. *Aloë* 2,0
Fol. Tauri insp. 1,0
Aquae 300,0
M. D. S. Do lewatywy.

Rp. *Tinct. Aloë compositae* 50,0
(syn. *Elixir ad longam vitam*)
S. Po łyżeczce. na pół szklanki wody na noc.
(W zaparciach przewlekłych u osób otyłych).

Rp. *Aloë* 2,0
Rhiz. Curcumae pulv. 3,0
Fellis Tauri insp. 1,0
Sirup. simpl. q. s.
Ut. f. pill. Nr I.X.
S. Po 2—3 pigułki 2 razy dziennie.

(W żółtaczce i kamicy żółciowej).

Rp. *Tinct. Aloë* 30,0
S. do pędzlowania.
(W egzemach, w ropiejących ranach).

Amylum — Skrobia i mączki odżywcze, Amylum Oryzae (F. P. II, III)

Amylum Tritici (F. P. II i III) Amylum Solani (F. P. III)

Skrobia jest węglowodanem występującym w postaci ziaren (o średnicy od 0,002 do 0,150 mm) w nasionach, kłączach i bulwach różnych roślin. Nawet najczystsza skrobia zawiera niewielką ilość soli mineralnych, pozostających po spaleniu skrobi w postaci popiołu. Ilość popiołu w różnych gatunkach skrobi waha się od 0,3 do 1,0%. Przednie gatunki mąki pszennej składają się prawie w 90% z czystej skrobi. Skrobia jest nierozpuszczalna w organicznych rozpuszczalnikach oraz w zimnej wodzie.

Przy gotowaniu jednak z wodą zamienia się w kłajster (kleik — *Mucilago Amyli*) używany jako lek powlekający. Gęsty klej skrobiowy z gliceryną służy za podstawę do maści (*Unguentum Glycerini*). Pod wpływem fermentu roślinnego — diastazy, lub fermentu ślinowego — ptialiny, skrobia ulega stopniowej hydrolizie, której ostatecznym produktem jest glikoza (cukier gronowy).

Do mączek odżywczych dla osesków nie należy dawać niezmienionej skrobi, albowiem organizm niemowlęcia źle ją trawi. Dla osesków zatem należy skrobię podprażać, gdyż przy ogrzaniu do 160 stopni ulega ona tzw. zdiastazowaniu i staje się łatwiej strawną. Należy również pamiętać, że skrobia o drobniejszym ziarnie (ryżowa, kukurydzowa, tapioka) jest łatwiej strawną, jak również posiada większe właściwości osuszające (jako przysypka).

Najdrobniejsze ziarna skrobi zawiera ryż, owies i gryka (średnica ziaren wynosi 0,003 do 0,012 mm), cokolwiek większe kukurydza (średnio 0,015 mm); żyto i jęczmień mają ziarna dwójakiego rodzaju: większe, soczewkowate, o średnicy około 0,030 mm, i drobne, o średnicy 0,003—0,008 mm; największe ziarna ma skrobia ziemniaczana (mączka kartoflana), mianowicie od 0,05 do 0,08 mm oraz niektóre skrobie egzotyczne (*Amylum Cannae*, *Amylum Curcumae*), spotykane w handlu pod nazwą *Arrow-root*. Produkty spotykane w handlu, jak tapioka lub sago, są rodzajem krupki przyrządzonej z grudek podprażonej i skłajstrowanej skrobi. Tak zwaną tapiokę brazylijską przyrządza się ze skrobi maniokowej (*Amylum Manihot*), a prawdziwe sago indyjskie ze skrobi sagowca (*Saghus Rumphii*). Jednak taką samą krupkę (w rodzaju sago) można też otrzymać i z innych gatunków skrobi, np. u nas w Polsce robi się krupkę w rodzaju sago ze skrobi ziemniaczanej. Sago i tapioka dzięki częściowemu zdiastazowaniu są łatwiej strawne niż czysta skrobia. W aptekach spotyka się następujące gatunki skrobi: skrobia ryżowa — *Amylum Oryzae* — o bardzo drobnym ziarnie, najodpowiedniejsza do pudrów i przysypek; skrobia pszenna — *Amylum Tritici* — tańsza od ryżowej, zawiera ziarna drobne i grubsze. Do odżywek i zapraжек nadają się doskonale przedniejsze gatunki mąki pszennej; skrobia kukurydzowa — *Amylum Maydis* — podobna do ryżowej, lecz o ziarnie prawie dwa razy grubszym; w handlu częstokroć zamiast skrobi ryżowej dają skrobię kukurydzową; skrobia trzcinowcowa z kłączy rośliny *Maranta arundinacea* — *Amylum Marantae* lub *Arrow-root* antylski — zalecana bywa jako odżywka dla dzieci — ma ziarno drobniejsze niż skrobia ziemniaczana; używa się jej do kisielów, kleików i zapraw dla dzieci i ozdowieńców; skrobia maniokowa — *Amylum Manihot* — spotykana w handlu w postaci krupki — *Tapioca du Bresil* — odżywki dla dzieci i ozdowieńców; skrobia ziemniaczana albo mączka kartoflana (*Amylum Solani*).

Francuzi skrobię ryżową, pszenną i kukurydzową nazywają *amidon*, a skrobię ziemniaczaną *fécule*.

Z naszych europejskich skrobi ziemniaczana ma najgrubsze (średnio 0,06 mm) ziarno; stosuje się ją najczęściej do kisielu. Ze starannie obłuskanego i oczyszczonego ziarna owsa, gryki i jęczmienia nie wyrabia się skrobi, ale drobną kaszę, którą stosuje

się w postaci odwarów słuzowych (kleików) lub papek (kaszek). Drobnią kaszę z oczyszczonych nasion gryki nazywają kaszką krakowską; drobiutki kaszki z oczyszczonych ziaren pszenicy lub kukurydzy nazywają w handlu kaszą manną. Niegdyś w starożytności i średniowieczu ogromnym uznaniem cieszył się odwar z jęczmienia (*Decoctum Hordei*) jako lek powlekający (osłaniający) w biegunkach i anginach oraz jako odżywka dla ozdrowieńców. We Francji jako odżywczy kleik stosują tzw. odwar zbożowy — *Tisane de céréales*, przyrządzony z rozniecionych ziaren pszenicy, żyta, owsa, jęczmienia, kukurydzy i grochu. Każdego gatunku ziaren bierze się po łyżce stołowej, zalewa niewielką ilością ciepłej wody i pozostawia na kilka godzin, aby napęczniały. Następnie wilgotne ziarno rozgniata się w moździerzu lub maszynce do mięsa, zalewa 3 litrami wody, dodaje 5 g soli, wygotowuje na wolnym ogniu do objętości jednego litra i odcedza odwar przez gęste sito. Celem poprawienia smaku można otrzymać odwar przyprawić sokiem owocowym, mlekiem lub wyciągiem jarzynowym (np. *Extr. Maggi*).

Taki odwar z całych nasion jest bogatszy w sole mineralne i składniki uzupełniające niż odwar z kaszek.

Rp. *Amyli Oryzae*
Lycopodii
Talci veneti aa 30,0
M. f. p.
 (Przysypka obojętna dla niemowląt).

Rp. *Amyli Maydis*
Talci veneti aa 40,0
Zinci oxydat. 20,0
Acidi salicylici 1,0
M. f. p.
 (Przysypka salicylowa).

Rp. *Amyli Tritici* 10,0
Aquae 10,0
Glycerini 100,0
 Ogrzewać na kąpieli wodnej aż do utworzenia się galarety.
M. f. ungt.
 (Maść glicerynowa).

Rp. *Ungt. Glycerini*
Zinci oxydati aa 10,0
M. f. ungt.
 (Osuszająca pasta cynkowo-glicerynowa).

Rp. *Amyli Tritici* 50,0
Zinci oxydati 10,0
M. f. p.
 (Przysypka osuszająca cynkowa).

Rp. *Amyli Tritici* 15,0
Aquae 500,0
M. f. decoct.
 (Lewatywa skrobiowa).

Rp. *Hordei perlati* (kaszy perłowej)
 50,0
Aquae 1500,0
 Wygotować do objętości jednego litra i przecedzić.
 (Kleik jęczmienny *Tisana Hordei*).

Bulbus Allii — Czosnek

Stosuje się tylko świeże cebule zwykłego czosnku ogrodowego — *Allium sativum*, rodz. *Liliaceae*. Czosnek jest ulubioną na wschodzie przyprawą dietetyczną i zapobiegającą psuciu się pokarmów, znaną i używaną już w starożytności w Egipcie i Babilonii. Zawiera on śluzu, cukry i glikozyd alliinę, rozpadający się

przy rozrtaurciu świeżych cebulek na cukier i tzw. olejek czosnkowy (*Oleum Allii*), o niezmiernie ostrym zapachu i bardzo silnych właściwościach antyseptycznych i bakteriostatycznych (znacznie silniejszy niż fenol). Olejek czosnkowy składa się z mieszaniny siarczków organicznych, tzw. tioeterów (dwu-, trój- i cztero-siarczki alilo-propylu). Owe siarczki w swej budowie chemicznej wykazują pewne podobieństwo do cystyny. Zawartość olejku w świeżym czosnku wynosi 0,005 do 0,009 %. Czosnek należy do silnych środków bakteriobójczych i bakteriostatycznych, ale nie trujących dla człowieka. Był cenionym lekiem już w starożytności. *Diaskorydes* zalecał czosnek przy astmie, żółtaczce, biegunkach, hemoroidach, wysypkach skórnych i przeciw robakom. W tym samym celu bywa stosowany czosnek w medycynie ludowej. Nowoczesne badania lekarskie potwierdziły całkowicie wartość czosnku w tego rodzaju cierpieniach. *Marcovici* opisuje doskonałe wyniki przy ostrych i przewlekłych biegunkach. Lekarze: *Loeper*, *Forestier*, *Hurrier* stosowali z powodzeniem czosnek w gangrenie płuc. Według *E. Roosa* czosnek jest środkiem odkazającym przewod pokarmowy i działającym przeciwkurczowo w jelitach, można go więc stosować w pewnych zaburzeniach przewodu pokarmowego, np. w kolkach, wzdęciach, uporczywych biegunkach i stanach spastycznych. W postaci lewatywy czosnek jest również dobrym środkiem przeciw owsikowi (*Oxyuris vermicularis*), mniej zaś skutecznym niż inne *Vermifuga* przeciw glistom (*Ascaris lumbricoides*).

W ostatnich latach czosnek jest używany jako środek mający obniżyć ciśnienie krwi. Badania francuskich klinicystów *Loepera*, *Debraya*, *Peuillarda* wykazały, że spadek ciśnienia tętniczego krwi po zażyciu czosnku następuje wskutek znacznego rozszerzenia się pod wpływem oleju czosnkowego obwodowych naczyń krwionośnych.

Ujemną cechą czosnku jest przykry dla wielu osób zapach, dokuczliwy nie tylko dla pacjenta, ale i dla otoczenia. Olejek czosnkowy wydala się z ustroju przez skórę, płuca, nerki i gruczoły mleczne. Przy zażywaniu świeżego czosnku lub nalewki czosnkowej można częściowo usunąć przykry jego zapach za pomocą pietruszki, selerów lub dzięgłu. Sowiecki badacz prof. *B. Tokin* stwierdził, że czosnek podobnie jak cebula wydziela substancje o silnym działaniu bakteriobójczym i bakteriostatycznym. Substancje te nazwał *Tokin* fitoncydami.

Najpewniejszym przetworem jest świeży czosnek w ilości 1—3 ząbków (1 do 3 g). Uciera się go drobno (na miazgę) z zielenią pietruszki lub selera, dodaje trochę śledzia i masła, otrzymując rodzaj dość smacznej pasty, którą można spożywać bez wstrętu z chlebem lub bułką. Łatwiejszą w użyciu jest nalewka czosnkowa (*Tinctura Allii*), którą się przyrządza zalewając na tydzień jedną

część świeżo zmiażdżonego czosnku 3 częściami 70% spirytusu. Przykry smak i zapach tej nalewki maskuje się przez dodanie *Tinc. Angelicae* lub *Oleum Levistici*. Przemysł fabryczny wypuszcza obecnie bezwonne specyfiki czosnkowe (pigułki, tabletki), składające się z soku czosnkowego z węglem, który absorbuje olejek czosnkowy. W połączeniach jednak z węglem czosnek ztraca swe właściwości bakteriostatyczne. Dlatego spotykane w handlu tabletki węglowo-czosnkowe mają działanie słabsze niż zwykła nalewka czosnkowa. Czy tego rodzaju przetwory dają pełny efekt leczniczy, powiedzieć trudno. Jedynie przy cierpieniach jelitowych efekt może być dobry, ale trudno orzec, czy w tych przypadkach czynnikiem leczniczym nie jest sam węgiel. Świeży czosnek zawiera również kwas askorbinowy (witamina C).

Rp. Tinct. Allii 20,0
D. S. Co 3 godz. po 10 kropel.
(W zapaleniu płuc, oskrzeli).

Rp. Tinct. Allii 20,0
Ol. Angelicae 2,0
M. D. S. Po 25 kropli 2 razy
dziennie w kieliszku mleka.
(Przy nadmiernym ciśnieniu
krwi).

Rp. Tinct. Allii 20,0
Tinct. Menthae 10,0
M. D. S. Po 30 kropel co 3
godz.
(Przy biegunkach, bóleściach).

Rp. Tinct. Allii 10,0
Ol. Tanacetii gtt X.
M. D. S. Łyżeczkę do herbaty
na szklankę wody do lewatywy.
(Przeciw owsikowi — *Oxyuris*).

Bulbus Cepae — Cebula ogrodowa

Świeża cebula rośliny *Allium cepa* L., rodz. *Liliaceae*, hodowanej w ogrodach. Przyprawa dietetyczna pokrewna czosnkowi, ale mniej cuchnąca i nie tak ostra. Zawiera śluz, cukier, sole mineralne, glikozyd podobny do alliny, dający przy rozszczepieniu związki tioeterowe (siarczki i wielosiarczki organiczne) i witaminę C. Według Kūlza cebula ma zawierać jakiś czynnik hipoglikemiczny, podobny w działaniu do insuliny, wywierający jednak również wpływ przy stosowaniu doustnym. Można więc dotkniętym cukrzycą polecać spożywanie zupy z pieczonej cebuli (ulubiona potrawa we Francji) lub szczypiorek. Podobne do cebuli działanie hipoglikemiczne mają również pory (*Allium porrum*), które należy stosować diabetikom w postaci różnych potraw. Pieczona cebula jest doskonałym środkiem zmiękczającym, odkażającym i gojącym (przy wrzodach, ropniach, zanokcicy), przewyższającym pod tym względem niekiedy różne maści i specyfiki szczepionkowe. W tym celu całą cebulę w łusce piecze się w piecyku lub gotuje w wodzie, aby całkowicie zmiękła, następnie usuwa się suche łuski zewnętrzne, a rozgotowaną miazgę smaruje się grubą warstwą na gazę i przykładą do chorego miejsca. Olejek

cebulowy, podobnie jak czosnkowy, hamuje rozwój paciorkowców i gronkowców, a jednocześnie rozszerza naczynia krwionośne i wywołuje leukocytozę. Gojenie się ran pod wpływem pieczonej lub gotowanej cebuli odbywa się szybko i równomiernie. Świeża surowa cebula działa jeszcze silniej. W aptekach nie mamy dotychczas żadnych przetworów cebulowych. W krajach wysokogórskich uważają, iż spożywanie świeżej cebuli zapobiega zapadaniu na „chorobę górską“ (wpływ zmniejszonego ciśnienia atmosferycznego). Prof. Tokin zaleca na ropiejące rany miazgę ze świeżej cebuli jako wybitny środek antybiotyczny i odkażający. W tym celu miazgę ze świeżej cebuli umieszcza się na szalce Petriego, szalkę obwiązuje się gazą i przykłada do rany tak, aby jej powierzchnia była zabezpieczona przed gryzącym sokiem, a pozostawała pod działaniem lotnych substancji (fitoncydów) oddziałujących na powierzchnię rany.

Bulbus Scillae Syn. Scilla maritima — Ostrawka (F. P. II)

Cebule śródziemnomorskiej rośliny *Urginea scilla* Stuhl, rodz. *Liliaceae*. W aptekach używane są pokrajane i wysuszone łuski ostrawki morskiej, z której przyrządza się: *Tinctura Scillae*, *Extractum Scillae spirit.*, *Acetum Scillae* i *Oxymel Scillae*.

Surowiec zawiera śluz, cukier i glikozydy nasercowe (*scillarény*). Glikozydy te można otrzymać tylko ze świeżej ostrawki lub z surowca stabilizowanego. W zwykłym wysuszonym surowcu aptecznym ulega on w znacznej części rozpadowi. Dawniej czynnym składnikiem ostrawki nadawano różne nazwy: *scillipicrin*, *scillin*, *scillitoxin*, *scillain* itp. Przetwory ze świeżej lub stabilizowanej ostrawki (np. *Intractum Scillae*) mają działanie znacznie silniejsze niż zwykle przetwory apteczne (*Tinctura*, *Acetum*) robione z suszonego surowca.

Ostrawka miejscowo działa silnie drażniąco, wywołując przyżyciu większych dawek *per os* wymioty i biegunkę — nie należy więc dawać jej na pusty żołądek. Ostrawka należy do silnych leków sercowych (*cardiaca*), działających podobnie jak surowce z grupy naparstnicy.

Ostrawka posiada również silne działanie moczopędne, wskutek działania tonizującego na serce i jednoczesnego drażnienia nabłonków kanalików nerkowych. Wzmoczone wydzielanie moczu po ostrawce można dostrzec nie tylko u osób chorych na nerki, ale i u zupełnie zdrowych. Czasami ostrawka wzmaga również wydzieliny błony śluzowej oskrzeli. *Scilla* nie daje objawów kumulacji. Stosuje się jako *diureticum* i *cardiacum*. Nie należy dawać ostrawki dzieciom do 2 lat.

Wykaz B.

Rp. *Intracti Scillae* 20,0
D. S. Po 15—20 kropel 3—4 razy dziennie w kieliszku wody.

Rp. *Aceti Scillae* 50,0
D. S. Po łyżeczce do herbaty 3 razy dziennie z wodą.

Rp. *Oxymellis Scillae* 100,0
D. S. Po łyżce stołowej 3—4 razy dziennie.

Rp. *Bulbi Scillae stabilis. pulv.* 0,25
Kalii sulfurici 0,1
Rad Althaeae pulv. 0,1
M. f. D. t. d. Nr XII in obl.
3 razy dziennie po jednym proszku.

Rp. *Tinct. Scillae* 30,0
D. S. Po łyżeczce do kawy 3 razy dziennie w pół szklance wody.

Acetum Scillae:

Rp. *Bulbi Scillae* 100,0

Acid. Acet. glac. 20,0

Vini albi 980,0

D. S. Po łyżeczce w pół szklance wody 2—3 razy dziennie.

Oxymel Scillae:

Rp. *Acet. Scillae* 20,0

Mellis albi 200,0

D. S. Po łyżeczce, 2—3 razy dziennie przy niedomodze nerkowej.

Carrageen (syn. Lichen Carrageen) — Chrzęsło albo mech islandzki (F. P. II)

Wybielone i wysuszone plechy spotykanych na skałach podwodnych pobraża Atlantyku krasnorostów: *Chondrus crispus* Stack. i *Gigartina mammilosa* Agardh., gr. *Rodophyta*. Surowiec ma wygląd poskręcanych kłębuszków elastycznej, rogowatej, rozgałęzionej plechy. Surowiec żółtawy, słonawy, śluzowaty.

Przy gotowaniu z wodą 1 : 20 chrzęsło ulega prawie całkowicie rozgotowaniu, tworząc gęsty obojętny śluz, zastygający przy oziębieniu w galaretę (*Gelatina Carrageen*). Jest to surowiec śluzowy, bogaty w sole mineralne (15—20%), wśród których występują związki sodu, wapnia, magnezu oraz niewielkie ilości bromu i jodu. Ma zastosowanie podobne do agaru (p. s. 35). Grubo sproszkowane chrzęsło stosuje się na noc u osób otyłych przy skłonnościach do zaparcia. Jest to środek, który można stosować miesiącami i który dzięki zawartości jodu organicznego wzmacnia przemianę materii. Można go stosować również u dzieci, gdy chodzi o wprowadzenie związków jodowych zbliżonych w swej budowie do hormonów tarczycy (dwujodotyrozyna).

Odvary lub galaretkę z chrzęsła stosuje się w ostrych niezbytach żołądka i jelit oraz przy uporczywych wymiotach u ciężarnych. Sproszkowane chrzęsło stosuje się również przeciwko robakom u dzieci. Energiczniejszym surowcem jodowoorganicznym, ale nie śluzowym jest *Fucus vesiculosus* (p. *Herba Fuci vesiculosi*).

Rp. *Carrageen pulv.* 100,0

D. S. Po łyżeczce w szklance wody na noc.

(Przy skłonności do zaparcia stolca).

Rp. Carrageen 5,0
Aquae 500,0
M. f. decoct. Po łyżce co pół
godziny.
(Przy wymiotach i ostrych nie-
żytach przewodu pokarmowego).

Rp. Carrageen 20,0
Lich. islandic. 20,0
Aquae 1000,0
Extr. Maltis 20,0
Wygotować do 500,0 i przecedzić.
M. f. gelatina. S. (Spożywać łyż-
kami co pół godziny przy upor-
czywych wymiotach).

Acacia catechu — Katechu (F. P. II)

Suchy, ciemnobrunatny ekstrakt otrzymywany w Indiach przez odparowanie wyciągów z liści i drewna *Acacia catechu Willd* i *Acacia suma Kurz.*, rodz. *Leguminosae* — *Mimosoideae*.

Jest to surowiec garbnikowy, używany w lecznictwie jako środek ściągający i przeciwzapalny do płukania jamy ustnej, do przemywania pochwy przy upławach, do przemywania cuchną-
cych ran; czasem stosuje się wewnętrznie przy biegunkach i krwa-
wieniach kiszkowych. Zawiera garbniki: katechinę i kwas kate-
chugarbnikowy oraz glikozyd flawonowy kwercetynę.

Rp. Tinct. Catechu 50,0
S. Po łyżeczce na pół szklanki
wody do płukania ust.

Rp. Tinct. Catechu
Tinct. Myrrhae aa 15,0
M. D. S. Do pędzlowania ran.
Do ropiejących i cuchnących
ran.

Rp. Pulveris Catechu 0,5
Pulveris Gummosi 0,5
M. f. p. D. t. d. Nr XII S. Co
3 godziny proszek w kieliszku
wody.
(W biegunkach).

Cortex Berberidis — Kora berberysu

Wysuszona kora z korzeni i łodyg krajowego krzewu *Berberis vulgaris. L.*, rodz. *Berberidaceae*.

Kora w przełomie żółta o smaku mocno gorzkim i ściągającym.
przy zuciu barwi ślinę na żółto.

Kora zawiera 1,5 do 2% alkaloidu berberyny oraz alkaloidy
jej pokrewne: oksyakantynę, palmatynę. Alkaloidy te są mało
trujące i nie mają działania narkotycznego. Alkaloid berberyna
obniża ciśnienie krwi i zwiększa amplitudę oddechu. W swej
budowie chemicznej związki te są spokrewnione z niektórymi alka-
loidami makowca (opium). Dlatego lekarze A. Brissemoret i A.
Challamel zalecają ten surowiec przy kuracjach demorfinizacji.
T. Lascarato stosował z powodzeniem berberys przy obrzękach
malarycznych śledziony. Leclerc zaleca go przy niestrawności
połączonej z bezsennością (anoreksją) oraz jako środek żółcio-
pędny.

W aptekach nie ma przetworów berberysowych. Dojrzałe owoce berberysu zawierają kwas askorbinowy (witamina C) i antocyjany.

Rp. *Extr. fluid. Berberidis* 50,0
D. S. Po 25—50 kropel w kieliszku wody co 3 godz.
(W demorfinizacji).

Rp. *Cort. Berberidis conc.* 50,0
H-bae Chelidonii 30,0
Fol. Manthae piperit. 100,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku, 2—3 szklanki dziennie.
(W obrzękach wątroby).

Rp. *Cort. Berberidis* 20,0

Rad. Liquiritiae 10,0

Aquae 500,0

M. f. *decoct.* S. Po pół szklanki 2—3 razy dziennie.

(W obrzękach śledziony i wątroby).

Cortex Cascarillae — Kora kaskaryli (F. P. II)

Wysuszona kora antylskiego drzewa *Croton eluteria*. J. J. Bennet, rodz. *Euphorbiaceae*. Surowiec gorzko-aromatyczny, stosowany przy braku apetytu i przy złym trawieniu. Zawiera olejek eteryczny (*Oleum Cascarillae*), gorzką krystaliczną substancję kaskarylinę i substancje żywicowe.

Rp. *Tincturae Cascarillae* 30,0
D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody przed jedzeniem.

Rp. *Cort. Cascarillae* 10,0
Aquae 400,0
M. f. *infus.* S. Po małej szklance 2—3 razy dziennie.

Rp. *Tinct. Cascarillae*

Tinct. Condurango aa 25,0

M. D. S. Po 30—40 kropel w pół szklanki wody.

(Przy bezsoczności).

Cortex Chinae (syn. Cinchonae) Kora chinowca albo kora chinowa (F. P. II i III)

Wysuszona kora hodowanych obecnie na wyspie Jawie chinowców *Chinchona succirubra* Pav. i *Cinchona Ledgeriana*, Moens rodz. *Rubiaceae*.

Według wymagań farmakopei apteczna kora chinowa powinna zawierać nie mniej niż 6,5% alkaloidów chinolinowych, jak cynchoninę, chininę, cynchonidynę itd., poza tym zawiera glikozyd chinowinę, ciała typu cholesteryny (cinchol, kupreol, quebrachol), kwas chinowy i kwas chino-garbnikowy. Dziś zamiast kory chinowej stosuje się zazwyczaj jeden z jej głównych alkaloidów, tj. chininę, która jest specyficznym środkiem zabezpieczającym i leczniczym przy malarii. Działanie jednak chininy i kory chinowej nie jest identyczne. Często w wypadkach, w których chinina jak gdyby nie działa, odpowiednia dawka kory chinowej lub nalewki daje znaczny efekt leczniczy. Nie potrzeba przy tym koniecznie dawkować kory według zawartości chininy (np. zamiast 0,3 chininy zapisywać 6,0 kory chinowej na dawkę), albowiem ten sam efekt otrzymuje się przy dawkach 50—60% mniejszych

(dzięki obecności innych alkaloidów). Należy tylko pamiętać, że w handlu pod nazwą *Cort. Chinae fuscae* (brunatnej kory chinowej) spotyka się cieką jak cynamon z młodych gałązek chinowych. Taki podrzędny (i znacznie tańszy) surowiec zawiera zaledwie około 1% chininy. Należy więc zapisywać wyraźnie *Cort. Cinchonae* (*Chinae*) *cultae* (albo *succirubrae*). Korę chinową stosuje się najczęściej w postaci nalewki lub ekstraktu jako lek pobudzający łaknienie i trawienie, gdy w malarii, grypie i chorobach gorączkowych stosuje się zazwyczaj sole chininy. Chcąc w takich wypadkach stosować korę chinową, należy ją zapisywać bądź w opłatkach, bądź w płynach śluzowatych (kleik owsiany, kleik lniany, odwar żywokostu).

Rp. Tinct. Cinchonae (Chinae)

simp. 50,0

D. S. Po łyżeczce w kieliszku mleka 5 razy dziennie.

(Przy gorączkach, np. grypie).

Rp. Tinct. Cinchonae (Chinae)

comp. 30,0

D. S. Po 30 kropeł w kieliszku wody przed jedzeniem.

(Przy braku apetytu).

Rp. Extr. Cinchonae (Chinae)

spirit. 30,0

M. f. pill. Nr LX. Po 3 pigułki dziennie.

(W biegunkach malarycznych).

Istniejący w aptekach *Extr. Chinae aquosum* jest przetworem drogim i mało wartościowym, należy go więc ignorować i zapisywać ekstrakt spirytusowy.

Rp. Decoct. Cort. Cinchonae (Chinae)

succir. e 15,0 : 250,0

Acidi hydrochl. dil. 2,0

Sirupi simpl.

Mucilag. gummi arab. aa 25,0

M. D. S. Łyżkę stołową co 2 godziny.

Rp. Cort. Cinchonae (Chinae)

cultae pulv.

Pulveris gummosi aa 25,0

M. f. p. S. Po łyżeczce do herbaty z mlekiem lub kleikiem 3 razy dziennie.

Rp. Cort. Cinchonae (Chinae)

succir. pulv. 0,5

D. S. Nr XX in oblatiis

S. Po 2 proszki 2—3 razy dziennie.

Cortex Cinnamomi ceylanici — Kora cynamonowa (F. P. II i III)

Oczyszczona z korka kora młodych gałązek cynamonowca cejlońskiego *Cinnamomum zeylanicum* Nees, rodz. *Lauraceae*.

Surowiec ma mocno swoisty zapach i słodkostrawny smak. Cynamon jest ulubioną przyprawą do ciast i kompotów w gospodarstwie domowym. Zawiera on śluz, garbniki i 3—5% olejku eterycznego (*Oleum Cinnamomi*) o słodkoszczypiącym smaku. Głównym składnikiem olejku eterycznego jest aldehyd cynamonowy, utleniający się łatwo do kwasu cynamonowego; poza tym w olejku znajduje się eugenol — związek fenolowy o silnych

właściwościach antyseptycznych. Kora cynamonowa pobudza działanie wydzielnicze gruczołów i posiada właściwości antyseptyczne (przy małej toksyczności); dawniej uważana była za lek swoisty w cierpieniach gruźliczych (ze względu na aldehyd i kwas cynamonowy) oraz środek pobudzający skurcze macicy. W recepturze używa się proszku, syropu i olejku cynamonowego do poprawienia smaku leków. Przetwory cynamonu dają nieraz dobre wyniki przy stanach podgorączkowych na tle skazy gruźliczej.

Rp. *Tinc. Cinnamomi* 30,0
D. S. Po 30 kropel w kieliszku syropu cytrynowego.
(W stanach podgorączkowych).

Rp. *Sirup. Cinnamomi* 100,0
Tinc. Lichenis island. 20,0
M. D. S. Po łyżeczce 3 razy dziennie.
(Przeciw uporczywym potem u chorych na gruźlicę).

Rp. *Pulv. Cinnamomi* 30,0
Pulv. Liquirit. Compos. 20,0
Rad. Symphyti (Consolidae) pulv. 50,0
M. f. pulv. S. Po łyżeczce na szklankę wody.
(W gruźlicy jelit).

Aqua Cinnamomi stosuje się jako *corrigens* w miksturach, *Pulvis Cinnamomi* do obsypywania pigułek o nieprzyjemnym zapachu. Tzw. cynamon chiński — *Cort. Cinnamomi Cassiae* ma działanie i zastosowanie podobne, ale jest uboższy w olejek eteryczny (1—2%).

Cortex Condurango — Kora kondurango (F. P. II)

Wysuszona kora z korzeni południowo-amerykańskiego pnącza *Marsdenia condurango* Reichb., rodz. *Asclepiadaceae*. Szarżółta kora o swoistym pieprzowatym zapachu i gorzko-drażliwym smaku. Był to niegdyś gorąco reklamowany lek przeciw rakowi żołądka, wrzodom żołądka i dwunastnicy. W każdym razie w zastarzałych niezbytach żołądka odwary kondurango przynoszą nieraz ulgę. Surowiec zawiera garbnik (w niewielkiej ilości), cukry i swoisty glikozyd zwany konduranginą. Kondurangina łatwiej rozpuszcza się w zimnej wodzie niż w gorącej. Dlatego odwar kondurango przyrządza się zalewając korę zimną wodą na 24 godziny, następnie wygotowuje się wodę do połowy objętości, oziębia mętny odwar aż do przejaśnienia i sący na zimno.

Rp. *Tinct. Condurango* 50,0
D. S. Po łyżeczce w pół szklance wody 3 razy dziennie.

Rp. *Cort. Condurango* 30,0
Aquae 800,0
Macerować na zimno 24 godz., wygotować do 400,0 oziębic i przecedzić.
M. f. decoct. S. Po łyżce 3 razy dziennie przed jedzeniem.

Rp. *Extr. fluid. Condurango* 50,0
D. S. Po 20—30 kropel w kieliszku wody 3 razy dziennie przed jedzeniem.

Rp. *Tinct. Condurango*
Tinct. Chelidonii aa 50,0
M. D. S. Po łyżeczce na pół szklanki wody przed jedzeniem.
(Przy wrzodzie żołądka i dwunastnicy).

Cortex Rhamni frangulae (C. Frangulae) — Kora kruszyny (F. P. II i III)

Wysuszona kora z młodych pędów i gałęzi krajowego krzewu — *Rhamnus frangula* L., rodz. *Rhamnaceae*.

Kora kruszyny jest ulubionym lekiem ludowym o działaniu żółciopędnym i dezynfekującym przewód pokarmowy, a w dawkach większych silnie przeczyszczającym; skutek następuje w 6 do 10 godz. po zażyciu; stolce zabarwione są żółcią. Zawiera franguloemodynę, kwas chryzofanowy i związki flawonowe. Kora świeżo zebrana zawiera jakieś ciała powodujące bóleści i wymioty. Dlatego korę kruszynową po zebraniu trzeba przetrzymywać przynajmniej rok w składach i dopiero wypuszczać do użytku aptecznego. To samo jednak można osiągnąć ogrzewając do 100° w ciągu godziny lub susząc ją przez 24 godz. w temp. 60—70°. *Leclerc* uważa kruszynę za dobry środek przeczyszczający w przypadkach skurczów jelit lub niedostatecznego wydzielania żółci. Pomimo silnego działania czyszczącego kruszyna nie jest trująca i może być stosowana nawet u ciężarnych. Znachorzy stosują bardzo często odwary kruszynowe w przewlekłych niezbytach jelit. U niektórych osób kruszyna wywołuje bóleści: w takich wypadkach trzeba ją zapisywać z lukrecją i koperkiem włoskim:

Rp. Cort. Frangulae 8,0
Rad. Liquirit. 10,0
Aquae 200,0
M. f. decoct. S. Po obiedzie i na noc po 100 g). (Na rozwolnienie przy zaparciach).

Rp. Cort. Frangulae 50,0
Rad. Liquirit 30,0
Fruct. Foeniculi conc. 30,0
M. F. spec. S. Łyżeczkę ziół na szklankę wrzątku, wypijać odwar na noc przy nawykowych zaparciach.

Rp. Cort. Frangulae 30,0
Aquae 500,0
Gotować 30 min. następnie po 2 godzinach odcedzić.
M. f. decoct. S. Po łyżce stołowej 2—3 razy dziennie.
(Lek żółciopędny i rozwalniający).

Rp. Extr. fluid. Frangulae 100,0
D. S. Po łyżeczce na noc.
(Żółciopędne i rozwalniające).

Dodatek lukrecji potęguje działanie kruszyny, dzięki czemu można ją stosować w mniejszych dawkach. Jeszcze silniejsze działanie przeczyszczające mają wysuszone przy 90—100° nie-dojrzałe owoce — *Fructus Frangulae*.

Cortex Fraxini — Kora jesionowa

Kora z młodych gałęzi pospolitego w kraju drzewa — *Fraxinus excelsior* L., rodz. *Oleaceae*. Kora jesionowa zawiera bliżej nie zbadane garbniki i glikozyd oksykumarynowy — fraksynę. W praktyce ludowej używa się tego leku w cierpieniach artretycznych i reumatycznych. Surowiec ma działanie moczopędne

i napotne. Zamiast kory używa się z tym samym skutkiem liści jesionowych (*Folia Fraxini*).

Rp. Cort. *Fraxini* 100,0
Flor. *Spireae Ulmariae* 100,0
Fol. *Ribis nigri* 200,0
M. f. spec. (Francuskie zioła przeciw reumatyzmowi).
Zaparzać po łyżce na szklankę wrzątku, pić 2 do 3 razy dziennie po szklance naparu.
(W reumatyzmie).

Rp. Cort. *Fraxini* 50,0
Aquaë 500,0
M. f. decoct. S. Po pół szklanki 3 razy dziennie.
(Przy kamieniach nerkowych).

Cortex Granati — Kora granatowca (F. P. II)

Wysuszona kora z korzeni i pni śródziemnomorskiego drzewa *Punica granatum* L., rodz. *Punicaceae*.

Smak surowca gorzki, ściągający. Zawiera 20 do 25 % garbników oraz 0,4—0,5 % alkaloidów: pelletieryna, pseudopelletieryna, izopelletieryna. Kora granatowca i alkaloid pelletieryna używane są jako leki przeciwciężkowce, szczególnie przeciwko tasiemcowi samotnemu (*Taenia solium*). Nie jest to środek zupełnie obojętny, albowiem jednorazowe dawki kory w ilości 80—100 g mogą spowodować zawroty głowy, nudności, biegunki, a nawet zapaść. Śmiertelna dawka siarczanu pelletieryny dla królika wynosi 0,2 g na kilogram wagi.

Rp. Corticis *Granati* 60,0
Aquaë 750,0
(Wygotować do 500,0, przecedzić na gorąco).
M. f. decoct. S. Wypić w 3 porcjach co pół godziny, następnie przyjąć 30,0 Ol. *Ricini*.
(Przeciw tasiemcowi — *Taenia solium* u dorosłych).

Rp. Pulv. Cort. *Granati* 30,0
Flosculor. *Cinae* 15,0
Electuar. *Sennae* 30,0
Sir. simpl. q. s.
ut f. electuarium molle. S. Spożyć na czczo w ciągu godziny.
(Przeciw tasiemcowi).

Cortex Hippocastani — Kora kasztanowca

Kora pospolitego w kraju drzewa alejowego — *Aesculus hippocastanum* L., rodz. *Hippocastanaceae*.

Kora kasztanowca, podobnie jak pąki, liście, kwiaty oraz niedojrzałe owoce tego drzewa zawiera oksykumarynowy glikozyd — eskulinę (*Aesculin*), glikozyd flawonowy — kwercytrynę, substancję saponinową — argirynę i kwas kasztanowo-garbnikowy. Stosuje się nieomal jako lek swoisty przy hemoroidach i żylakach. Podobno ma działać pomyślnie przy przeroście gruczołu krokowego i związanych z tym zaburzeniach. Z powodu znacznej zawartości saponin przetwory kasztanowca mają silne działanie wykrztuśne, szczególnie w zastarzałych bronchitach i zaflegmieniu płuc u nałogowych palaczy.

Jako surowiec dość bogaty w garbniki, stosuje go się również przy biegunkach, a zewnętrznie do opatrunków zastarzałych ran,

pęknięć skóry, wrzodów goleniowych itp. Najlepsze wyniki przy hemoroidach i żylakach dają tzw. stabilizowane wyciągi ze świeżej rośliny (*Intractum*). W lecznictwie używa się również kwiatów kasztanowca (*Flores Hippocastani*). Częściej niż korę stosuje się niedojrzałe, świeże owoce (*Fruct. Hippocastani immaturus*), z których przyrządza się *Intractum Hippocastani*.

Rp. *Intracti Hippocastani* 20,0
D. S. Po 25 kropeł w kieliszku wody 3 razy dziennie.
(Przy hemoroidach i żylakach oraz w zaflegmieniu płuc).

Rp. *Cort. Hippocastani* 20,0
Aquae 200,0
M. f. decoct. S. Do lewatyw i okładów.
(Przy bolesnych hemoroidach).

Rp. *Intracti Hippocastani*
Intracti Hydropiperis aa 20,0
M. D. S. Po 30 kropeł 3 razy dziennie.
(W krwotokach wewnętrznych).

Rp. *Extr. spissi Hippocastani* 0,5
Extr. Chelidonii 0,2
Butyri Cacao 2,0
M. f. supposit. D. t. d. Nr XII S. 1—2 czopki dziennie.
(Przy hemoroidach).

Rp. *Florum Hippocastani* 100,0
Florum Arnicae 50,0
Florum Sorbi aucupariae 100,0
M. f. specj. S. Zaparzyć łyżkę na szklanke, pić 2 szklanki dziennie.
(Przeciw żylakom).

Cortex Quercus — Kora dębowa (F. P. II i III)

Wysuszona kora z młodych (3—6-letnich) gałązek krajowego dębu — *Quercus robur* L., rodz. *Fagaceae*. Gruba kora z pni i starych gałęzi dębu używana w garbarstwie, zawiera mniej (2 do 8%) garbników niż kora apteczna (10—14%). Brunatna kora o słabym swoistym zapachu i mocno ściągającym smaku. Zawiera 10 do 14% rozpuszczalnych w wodzie garbników, flo-bafeny i cukier cykliczny, — kwercyt. Garbnik kory dębowej nie jest identyczny z taniną (p. *Gallae*), ale ma również bardzo silne właściwości ściągające. Stosuje się w postaci ciepłych odwarów do przemywań i wlewań w krwotokach macicznych, hemoroidach i ostrych biegunkach, do przemywania cuchnących wrzodów i ran, do płukania jamy ustnej przy anginie, zapaleniu dziąseł, pleśniawce itp. W przewlekłych katarach pochwy stosuje się kąpiele-nasiadówki w postaci świeżych odwarów (1 : 20) z kory dębowej. Wewnętrznie korę dębową stosuje się rzadko, np. w postaci rozcieńczonych wyciągów na winie w przewlekłych nieżytach przewodu pokarmowego.

Rp. *Cort. Quercus* 50,0
Fol. Salviae 30,0
Aquae 500,0
N. f. decoct. S. Do płukania jamy ustnej.

Rp. *Cort. Quercus* 100,0
D. t. dos. Nr X S. Porcję kory gotować pół godziny z 5 szklanekami wody i przecedzić.
(Do przemywań i wlewań).

Rp. *Cort. Quercus* 30,0
Acidi muriatici dilut. 5,0
Vini rubri 1000,0
Wytrawić w ciągu 3 dni i przesaczyć.
D. S. Po kieliszku 2—3 razy dziennie.
(W przewlekłych biegunkach).

Cortex Quillajae — Kora mydłoki (F. P. II)

Oczyszczona z korka i martwicy biaława kora z pni i gałęzi południowo-amerykańskiego drzewa *Quillaja saponaria* Mol., rodz. *Rosaceae*. Smak kory ostry i drapiący. Pył kory mydłokowej wywołuje kaszel i kichanie. Powodowane to jest obecnością saponin, które wywołują silne podrażnienie błon śluzowych. Wszystkie saponiny mają właściwości silnie hemolityczne i dlatego nie można ich stosować bezpośrednio na rany lub wprowadzać do krwi. Kora mydłoki należy do tanich środków saponinowych, używanych w technice do prania i emulgowania tłuszczów. Odwar mydłoki stosuje się czasem jako środek zastępujący *Radix Senegae* w miksturach wykrztuśnych. Częściej stosuje się nalewkę mydiokową (*Tinct. Quillajae* 1 : 5) jako dodatek ułatwiający przyrządzanie zawiesin.

Rp. Cort. Quillajae 5,0

Aquae 180,0

Sir. Liquiritiae 20,0

M. f. decoct. S. Po łyżce co 2

godz.

(W zaflegmieniu dróg oddechowych).

Rp. Creosti carbonici 10,0

Tinct. Quillajae 20,0

Tinct. Eucalypti 20,0

M. D. S. Po 30 kropel na pół szklanki mleka 3 razy dziennie po jedzeniu.

(W gruźlicy płuc).

Rp. Spirit camphor. 20,0

Tinct. Quillajae 10,0

Liquoris Burowi 70,0

M. D. S. Po łyżce na szklanę wody do okładów.

(W stłuczeniach).

Cortex Rhamni catharticae — Kora szakłaku

Korę szakłakową zbiera się z gałęzi pospolitego w kraju krzewu *Rhamnus cathartica* L., rodz. *Rhamnaceae*.

Jest to surowiec z tej samej rodziny i grupy farmakologicznej co *Cortex Frangulae* (s. 48), lecz o cokolwiek łagodniejszym działaniu. Kora szakłaku zawiera glikozydy oksyantralowe i flawonowe. Stosuje się jako środek niemal swoisty dla otyłych astmatyków. Poza tym w aptekach znajdują się owoce szakłaku (*Fructus Rhamni catharticae seu Baccae Spinae cervinae*), które stosuje się jako łagodny środek przeczyszczający.

Rp. Cort. Rhamni cathart. 30,0

Cort. Sambuci 20,0

Stipitum Dulcamarae 20,0

Aquae 500,0

M. f. decoct. Po kieliszku 3 razy dziennie.

(W dychawicy u ludzi otyłych).

Cortex Rhamni purshianae (syn. Cascara sagrada) — Kruszyna amerykańska (F. P. II)

Kora rosnącego w północnej Ameryce drzewa *Rhamnus purshiana* DC., rodz. *Rhamnaceae*.

Kora kruszyny amerykańskiej, zwana *Cascara sagrada* (święta kora) nie różni się zasadniczo co do składników i działania (ale różni się w cenie) od kruszyny krajowej (*Cort. Frangulae*) i można by się w lecznictwie bez niej obejść. W aptekach znajduje się *Extr. fluid. Cascarae sagradae*, z którego przyrządza się tabletki — *Tablettae Cascarae sagradae* itp.

Rp. *Extr. sicc. Cascarae sagradae* 5,0

Extr. Liquirit. q. s.

ut f. pill. Nr LX

S. Po 2 pigułki rano i po obiedzie.

(Lek żółciopędny).

Rp. *Extr. fluid. Cascar. sagr.* 100,0

D. S. Po łyżeczce na noc.

(Przy nawykowych zaparciach).

Cortex Salicis — Kora wierzbową

Kora z kilkuletnich gałęzi wierzb krajowych: *Salix alba* L., *S. fragilis* L., *S. purpurea* L., rodz. *Salicaceae*. Surowiec należy do leków salicylowych, albowiem zawiera glikozyd salicyny, dający przy hydrolizie alkohol salicylowy, utleniający się łatwo do kwasu salicylowego. Nazwa „kwas salicylowy“ oznacza właściwie „kwas wierzbowy“ (od *Salix*). Oprócz salicyny (2—5%) kora wierzbową zawiera garbniki (6—12%). Stosuje się z jednej strony w biegunkach i katarach kiszek jako *adstringens* i *desinficiens*, a z drugiej strony jako nie drażniący żołądka lek salicylowy w stanach gorączkowych, ostrych reumatycznych oraz w cierpieniach dróg moczowych. Chcąc spotęgować działanie kory wierzbowej, można ją zapisywać z *Flores Spireae* lub suszonymi malinami.

Rp. *Cort. Salicis* 30,0

Aquae 250,0

Str. Rubi Idaei 30,0

M. f. dec. S. Co 2 godz. po łyżce stołowej.

(Przy gorączkach).

Rp. *Cort. Salicis* 20,0

Florum Spireae 10,0

Aquae 300,0

Sirupi Liquiritiae 30,0

M. f. decoct. S. Co 2 godz. po łyżce stołowej.

(W zapaleniu stawów).

Rp. *Cort. Salicis* 100,0

Rad. Ononidis 50,0

Rad. Liquiritiae 50,0

Herbae Herniariae 50,0

M. f. spec. Zaparzyć łyżkę na szklankę, 3 razy dziennie po szklance.

(W atretyzmie).

Rp. *Cort. Salicis* 100,0

Rad. Symphyti (seu Consolidae) 50,0

Rhiz. Tormentillae 50,0

M. f. spec. Łyżkę na szklankę odwaru; 2 szkl. odwaru dziennie.

(W przewlekłych biegunkach).

Cortex Sambuci — Kora bzuwa

Kora z gałęzi i korzeni krajowego krzewu *Sambucus nigra* L., rodz. *Caprifoliaceae*.

Z tej samej rośliny stosuje się w lecznictwie kwiaty (*Flores Sambuci* — p. s. 67), owoce (*Fructus Sambuci*) i liście (*Folia Sambuci*). Kora zawiera ślady ciał zasadowych (choline) i glikozyd cyjanhydrikowy (sambunigrinę). Kora bzu ma silne właściwości moczopędne. Według *Lecocq*a w działaniu przypomina jednocześnie kofeinę i naparstnicę. Stosuje się przy obrzękach jako *diureticum* i *sudorificum*, zwłaszcza w przewlekłej niedomodze nerek. W tym samym celu stosuje się korzenie bzu zielnego (*Sambucus ebulus*). W większych dawkach kora i korzenie bzu działają przeciwszczajaco. Owoce mają łagodne działanie przeczyszczające i moczopędne.

Rp. Cort. Sambuci 100,0

Flor. Cyani 50,0

Rad. Petroselin 50,0

M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wrzątku, 2 do 3 szklanki dziennie.

(Ziółka moczopędne).

Rp. Cort. Sambuci 20,0

Flor. Sambuci 10,0

Aquae 300,0

M. f. decoct. S. Po kieliszku co 3 godz.

(Przy wodnej puchlinie).

Cortex Viburni opuli — Kora Kaliny koralowej (F. P. III)

Wysuszona kora pędów i gałęzi pospolitego w kraju krzewu zwanego kaliną — *Viburnum opulus* L., rodz. *Caprifoliaceae*.

Są to brunatne rynienkowate lub rurkowate, grubości 1—2 mm kawałki kory, prawie bezwonne o cierpkawo-gorzkawym smaku. Surowiec ten jest mało zbadany pod względem chemicznym i farmakologicznym. W korze znaleziono garbniki, substancje żywcowate, substancję glikozydową, tzw. wiburninę, oraz kwas walerianowy.

Stosuje się najczęściej w postaci ekstraktu płynnego — *Extr. fluid. Viburni opuli* po łyżeczce w $\frac{1}{2}$ szklanki wody 3—4 razy dziennie.

Stosuje się w krwotokach macicznych, zwłaszcza w zaburzeniach miesiączkowych, w okresie klimakterycznym oraz jako środek przeciwwymiotny i zapobiegający skurczom macicy w ciąży i w stanach grożących poronieniem.

Faex medicinalis (syn. Fermentum Cerevisiae)

Drożdże lecznicze (F. P. II i III)

Świeże odgoryczone i wysuszone drożdże piwne — *Saccharomyces cerevisiae* Meyen, rodz. *Saccharomycetaceae*.

Drożdże lekarskie mają wygląd żółtawego lub jasnobrunatnego proszku o słabym grzybowym zapachu i z lekka gorzkawym

smaku. Wyraźnie gorzki smak i nieprzyjemny zapach świadczą, iż drożdże są zepsute. Dobrze wysuszone (w temp. nie wyżej niż 40°) i należycie przechowane drożdże zachowują żywotność przynajmniej do 2 lat. Żywotność suchych drożdży sprawdza się w sposób następujący: do szklanki przegotowanej letniej wody wrzuca się 1/2 łyżeczki (lub tabletkę) drożdży, łyżeczkę cukru, miesza starannie i pozostawia w ciepłym miejscu. Jeśli drożdże są żywe, to po upływie 2—3 godzin płyn zaczyna silnie fermentować (burzy się).

Suche drożdże zawierają: 45 do 50 % białka, 30—36 % węglowodanów, 8—9 % soli mineralnych (z przewagą fosforanów), cały arsenał witamin — aneurynę (B₁ około 0,0020 %), laktoflawinę (B₂ do 0,008 %), kwas nikotynowy do 0,04 %, kwas pantotenowy; prócz tego zawierają lecytynę (około 4 %), ergosterynę (1 %), która po naświetleniu promieniami ultrafioletkowymi daje witaminę D₂; szereg fermentów: zymazę, inwertazę, maltazę, diastazę, endotryptazę, niezmiernie ważny związek siarkowo-organiczny glutation (około 0,1 %) oraz kwas adenylowy (związek kwasu fosforowego. adeniny i rybozy), który obniża ciśnienie krwi oraz działa pobudzająco na perystaltykę jelit.

Drożdże są od dawna używanym lekiem w chorobach skórnych na tle wadliwej przemiany materii, a zwłaszcza przy wrzodziakowości (*furunculosis*). Zżywa się je w ilości od jednego do kilku gramów dziennie: drożdży suchych 2—4 g, drożdży prasowanych 8—16 g. A. Goris podaje zauważony od dawna we Francji fakt, że robotnicy w browarach prawie nigdy nie chorują na wrzodziakowość. Od czego zależy to działanie, nie wiemy, może od glutationu i kwasu nikotynowego, a może od zespołu wszystkich składników. W handlu spotyka się tabletki z suchych drożdży pod nazwą Faex. Lekarze jednak dotychczas zbyt mało zwracają uwagi na fakt, że drożdże są bardzo bogatym i łatwo dostępnym źródłem witaminy B₁ (aneuryny). Powinny mieć zatem szerokie zastosowanie jako lek dietetyczny w różnych niedomaganiach układu nerwowego (rwa kulszowa, zapalenie nerwów oraz różne tzw. nerwice i wyczerpania nerwowe).

W braku suchych drożdży w aptekach można z powodzeniem stosować świeże drożdże piwne z browaru. Ujemne strony tej zamiany są następujące: 1) trzeba mieć w pobliżu browar i możliwość otrzymywania drożdży codziennie, 2) surowe drożdże piwne mają gorzki smak i nie bardzo apetyczny wygląd gęstawej jak śmietana szarej masy, zawierającej okruszy słodu i chmielu.

Dobrym, choć 3—4-krotnie słabszym środkiem zastępczym drożdży piwnych są zwykle drożdże prasowane (piekarskie), które można kupić w każdym sklepie spożywczym. Ze względu na mniejszą zawartość witamin należy je stosować w dawkach po

10,0—20,0 dziennie. Zżywa się je w sposób następujący: do szklanki przegotowanej, letniej wody wrzuca się 10,0 drożdży prasowanych, łyżkę cukru i odstawia płyn na 2—3 godziny do sfermentowania. Po 2—4 godzinach otrzymujemy przyjemny burzący się napój, który się wypija przed jedzeniem. Taką kurację drożdżową prowadzi się w ciągu 3 do 6 tygodni. Doskonałe wyniki takiej kuracji obserwowałem na młodzieży w okresie wiosennym i egzaminacyjnym.

W aptekach znajduje się również jako preparat farmakopealny ekstrakt drożdżowy *Extractum Faecis*, a w handlu spożywczym przyrządzane z drożdży sosy i przyprawy w rodzaju bulionu Maggi.

Takie przetwory nie mogą jednak w zupełności zastąpić żywych drożdży.

Flos * Anthemidis (syn. Anthodium Anthemidis; Flores Chamomillae romanae) — Rumianek rzymski (F. P. II)

Wysuszone koszyczki kwiatowe hodowanej w środkowej Europie i Polsce rośliny *Anthemis nobilis* L., rodz. *Compositae*.

Jest to aromatyczny gorzki lek o działaniu kojącym, odkażającym i antyfermentacyjnym, podobny w działaniu do rumianku zwykłego, ale bogatszy w olejek aromatyczny i gorycze. Używa go się do mieszanek ziołowych i okładów aromatycznych kojących. Przetworów galenowych z rumianku rzymskiego w aptekach nie ma.

Rp. Flor. Chamomillae romanae 50,0
Herbae Meliloti 30,0
Fol. Melissae 30,0
M. f. spec. S. Zaparzać po łyżce na szklankę wrzątku, pić ciepły napar.
(Przy nerwicach żołądkowych).

Rp. Flor. Chamomillae romanae 50,0
Flor. Cyani 40,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wrzątku.
(Do przemywania w zapaleniach spojówek).

Flos Arnicae — Kwiat arniki (F. P. II i III)

Wysuszone kwiaty pospolitej na Wileńszczyźnie i w Karpatach rośliny *Arnica montana* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera bezazotowy związek — arnicynę (około 1—2%), barwniki flawonowe, olejek eteryczny (0,05 do 0,15%), garbniki oraz ślady cholicy i trójmetyloaminy. Arnika jest ulubionym lekiem ludowym do okładów na miazdżone rany, stłuczenia i siniaki, albowiem ułatwia wysysanie się skrzepów i wysię-

* W Farmakopei Polskiej nazwa kwiatów używana jest w liczbie pojedynczej „Flos” — w innych farmakopeach i w recepturze używa się również liczby mnogiej „Flores”.

ków. Stosuje się nalewkę rozcieńczoną octem i wodą. Czysta nalewka posiada właściwości drażniące i przyłożona nawet na zdrową skórę może wywołać już po upływie godziny silne zaczerwienienie i pęcherze. Również do wewnątrz należy arnikę dawkować oględnie, albowiem powoduje wymioty, osłabienie, zawroty głowy, a nawet drgawki. A. Richard przypisuje dużym dawkom arniki działanie porażające rdzeń kręgowy; w dawkach terapeutycznych można ją stosować przy nadmiernej pobudliwości. O. Gessner zaleca arnikę w skrzepach. W aptekach znajduje się nalewka 1:5.

Dawkowanie: *Flores Arnicae* — 3,0 do 5,0 dziennie. *Tinct Arnicae* — pro dosi 1,0—2,0 pro die — 3,0—6,0 *Extr. Arnicae* pro dosi 0,3—0,5 pro die 1,0—1,5.

Rp. *Tinct. Arnicae* 20,0

Mentholi 0,5

Aceti Vini 40,0

Glycerini 10,0

Aquae 30,0

M. D. S. Do okładów.

(Na stłuczenia i ukąszenia owadów).

Rp. *Flor. Arnicae* 15,0

Aquae fervidae 200,0

Sir. Cort. Aurantii 30,0

M. f. *infus. S.* Po łyżce co 2 godziny.

(Przy skrzepach i obrzękach).

Rp. *Tinct. Arnicae* 20,0

Tinct. Gallarum 10,0

Aquae 300,0

M. D. S. Do okładów.

(Na rany tłuczone).

Rp. *Rad. Arnicae* 20,0

Rad. Taraxaci 60,0

Herbae Chelidonii 40,0

M. f. *spec. S.* Zaparzać łyżkę na szklankę; pić po kieliszku przed każdym jedzeniem.

(We wrzodzie żołądka).

Oprócz kwiatów stosuje się korzeń arniki (*Radix Arnicae*), który zawiera również arnicynę, ale olejku eterycznego znacznie więcej niż kwiaty (od 0,5 do 1,5%). Korzeń stosuje się w chorobach żołądkowych w postaci naparów lub odwaru 1:30. *Rad. Arnicae* pro dosi 0,5—1,5 pro die 2,0—4,0.

Flos Calendulae — Kwiat nogietka

Wysuszone jęczyczkowe kwiaty hodowanej wszędzie w ogrodach rośliny *Calendula officinalis* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera barwniki flawonowe, karoteny (prowitaminy A) i ślady olejku eterycznego. Według *Leclerca* jest to skuteczne *emmenagogum*, zwłaszcza u kobiet anemicznych i wycieńczonych. Ponieważ są to kwiaty słupkowe (żeńskie), mogą tu działać również hormony roślinne zbliżone do folikuliny. Stosuje się je również w cierpieniach wątroby i śledziony, a w homeopatii oraz w lecznictwie ludowym w postaci okładów lub maści na rany, wrzody, oparzenia i liszaje.

Działanie gojące zależy od obecności karotenów, które pobudzają regenerację komórek i powodują szybkie zabliznianie się ran.

Rp. *Tinct. Calendulae* 30,0
 Odparować do gęstości syropu
 i dodać
Lanolini anhydrici 20,0
Ol. Amygdalarum 6,0
Zinci oxydati 5,0
M. f. ungt. S. Do smarowania.
 (Przy odparzeniach i odleż-
 nach).
 Rp. *Flor. Calendulae* 50,0
Herbae Abrotani 50,0
Flor. Malvae arbor. 40,0
Mf. spec. S. Zaparzać łyżkę na
 szklankę wrzątku, pić trzy razy
 dziennie.
 (Przy bolesnych i nieokresowo
 występujących krwawieniach
 miesięcznych).

Rp. *Tinct. Calendulae* 30,0
D. S. Po łyżeczce w kieliszku
 wody 2 razy dziennie.
 (Przy *dysmenorrhoea*. W za-
 burzeniach miesiączkowych).

Rp. *Tincturae Calendulae* 20,0
Tincturae Myrrhae 5,0
M. D. S. Do pędzlowania.
 (Przeciw liszajom i egzemie).

Rp. *Flor. Calendulae* 20,0
Rad. Symphyti (Consolidae)
 10,0
Aquae 200,0
M. f. decoct. S. Do kompresów.
 (Na trudno gojące się rany).

Flos Caryophylli seu Caryophylli — Goździki (F. P. II i III)

Wysuszone nie rozwinięte jeszcze pąki kwiatowe hodowanego
 na Wyspach Moluckich drzewa *Eugenia caryophyllata Thunberg*
 (syn. *Caryophyllus aromaticus*), rodz. *Myrtaceae*.

Surowiec zawiera garbniki oraz znaczne ilości (15—20%) olejku
 eterycznego (*Oleum Caryophyllorum*), którego najważniejszym
 składnikiem (70—90%) jest związek fenolowy eugenol, posiada-
 jący właściwości odkażające silniejsze niż fenol.

Goździki używane są w gospodarstwie jako aromatyczna kon-
 serwująca przyprawa do konfitur, powideł i kompotów. Nalewkę
 z goździków stosuje się jako środek antyseptyczny przy złośli-
 wych fermentacjach jelitowych oraz jako środek ściągający
 i odkażający do pędzlowania ran. Olejek goździkowy można sto-
 sować zamiast mającego nieprzyjemny zapach kwasu karbolowego
 do płynów i maści odkażających.

Rp. *Tinct. Caryophyll.*
Tinct. Gallarum
Tinct. Myrrhae aa 10,0
M. D. S. Do pędzlowania.
 (Przy ropieniu dziąseł).

Rp. *Ol. Caryophyll.* 2,0
Zinci oxydati 10,0
Vaselini 20,0
M. f. ungt. S. Do smarowania.
 (Na wrzody i ropiejące rany).

Rp. *Tinct. Caryophyllorum* 30,0
Tinct. Menthae pip. 20,0
M. D. S. Po 20 kropel w kie-
 liszku wody 3 razy dziennie.
 (Przy złym trawieniu i zapachu
 z ust).

Flos Chamomillae (syn. *Anthodium Chamomillae*) Kwiat rumianku (F. P. II i III)

Wysuszone koszyczki kwiatowe krajowej rośliny *Matricaria*
chamomilla L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję antymidynę, ciała garbni-
 kowe i olejek eteryczny, zawierający azulen i estry kwasów: an-

gelikowego, tyglinowego, kaprylowego i nonylowego. Jest to prastary lek, aromatyczny, gorzki, o działaniu kojącym, odkażającym i przeciwzapalnym, używany przy bólach żołądkowych, do przemywania oczu przy zapaleniu spojówek, do lewatyw kojących przy boleściach u niemowląt, przy bólach menstruacyjnych itp. We Włoszech i Francji rumianek używany jest powszechnie jako codzienna herbata *tisane de Chamomille*.

Rumianek zwykły i rzymski stosuje się również do okładów aromatyczno-kojących we wrzodach, w zapaleniu ucha i dziąseł, a zwłaszcza w neuralgiach twarzowych.

Rp. *Florum Chamomillae* 30,0

Aquae 400,0

M. f. infus. S. Do lewatywy.

Rp. *Florum Chamomillae* 100,0

D. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wrzątku. Pić 3 razy dziennie. (Przy bólach żołądkowych).

Taki sam napar stosuje się do przemywania ran, oczu, do lewatyw.

Rp. *Tinct. Chamomillae* 30,0

D. S. Po łyżeczce w kieliszku wody.

(Przy wymiotach).

Rp. *Flor. Chamomillae*

Herbae Meliloti aa 200,0

M. f. spec. Garść ziół zaparzyć filiżanką wrzątku i z gorącego ziela robić kompres.

(Przeciw neuralgii twarzy).

Flos Cinae, Anthodium Cinae (syn. Flosculi Cinae, Semen Contra) — Cytwar (F. P. II)

Wysuszone nie rozwinięte jeszcze koszyczki kwiatowe turkistańskiej rośliny *Artemisia cina* Berg — rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera około 2% bezazotowej substancji — santoniny i 2—3% olejku eterycznego, którego głównym składnikiem jest cineol. Cytwar jest swoistym lekiem przeciw robakom obłym (*Ascaris*, *Trichocephalus*, *Oxyuris*). Najlepsze wyniki w leczeniu glistnicy daje surowiec zmieszany ze sproszkowanym *Carrageen* lub *Fucus vesiculosus* i powidłami senesowymi lub śliwkowymi. Mniej odpowiednią jest czysta santonina, która w jelitach łatwo ulega wessaniu. Jeśli już chcemy stosować santoninę, należy ją podawać nie z cukrem, lecz z proszkami śluzowymi, utrudniającymi wsysanie (np. *Pulvis gummosus* lub *Pulvis Tragacanthae*).

Zamiast cytwaru, zawierającego santoninę, spotyka się surowiec pozbawiony tego składnika przez ekstrakcję lub kwiaty innych bylic, nie zawierających santoniny. Należy przeto żądać bezwzględnie cytwaru sproszkowanego o zawartości 2% santoniny.

Dzieciom do 2 lat nie daje się santoniny.

Rp. *Florum Cinae* 2,0

Pulv. Fuci vesiculosi 2,0

Pulpae Tamarindorum dep. q. s. ut f. electuarium. S. Zająć z rana w ciągu pół godziny. (Dla 3—4-letn. dziecka). Dla 4—5 letn. dziecka dawka 3—4 g. Dla 6—8 letn. dziecka dawka 5—6 g.

Rp. *Santonini* 0,02

Calomeli 0,01

Pulv. gummosi 0,3

M. f. pulv. D. t. Nr VI

S. Po 1 proszku rano i na noc na robaki.

(Dla 4-letniego dziecka).

Do krajowych środków zastępczych cytwaru, nie zawierających jednak santoniny, należy *Flores Tanacetii* — p. s. 68.

Flos Convallariae (syn. Inflorescentia Convallariae (F. P. II)

p. Herba Convallariae (F. P. i III)

Flos Crataegi — Kwiat głogu

Wysuszone pędy kwiatowe krajowych krzewów — *Crataegus oxyacantha* L. i *Crataegus monogyna* Jacq — rodz. *Rosaceae*.

Surowiec zawiera glikozydy, oksyakantynę i kwercytrynę, ślady amin i nitryloglikozydów. Przetwory głogu są nietrujące. Według *Jenningsa* przetwory głogu wywierają wyraźny wpływ na układ autonomiczny serca, regulując ciśnienie krwi i napięcie komórek sercowych; *Fiessing* nazywa głóg „walerianą serca”.

Głóg bywa stosowany często przez lekarzy angielskich i francuskich przy różnych zaburzeniach układu naczynioruchowego i jako *sedativum* przy nadmiernej pobudliwości i bezsenności.

Wyciągi stabilizowane ze świeżych kwiatów działają pewniej niż przetwory z suchego ziela.

Rp. *Extr. fluid. Crataegi* 10,0
Sirupi florum Aurantii 90,0
M. D. S. Po łyżeczce 3 razy
dziennie.

Rp. *Flor. Crataegi* 100,0
Flor. Aurantii 30,0
Rad. Valerianae conc. 30,0
Herb. Hyperici 90,0
M. f. spec. S. Po łyżce na
szklankę wrzątku 2 razy
dziennie.
(W nadmiernej pobudliwości).

Rp. *Intracti Crataegi* 30,0
D. S. Po 30 kropel w kieliszku
wody 2—3 razy dziennie.

Rp. *Tinct. Crataegi* 50,0
Tinct. Valerianae simpl. 30,0
M. D. S. Po łyżeczce w pół
szklance wody 2 razy dziennie.

Flos Croci seu Crocus, Stigma Croci — Szafran (F. P. II i III)

Wysuszone znamiona słupków rośliny hodowanej w krajach śródziemnomorskich, *Crosus sativus* L., rodz. *Iridaceae*.

Ta powszechnie do ciast i sosów używana przyprawa zawiera glikozyd krokryny (polichroit) i pikrokrocynę oraz olejek lotny. Surowiec ten zawiera związki o typie żeńskich hormonów roślinnych. Jak stwierdziły badania *R. Kuhna*, składniki szafranu mają mieć wpływ na proces zapłodnienia u glonów. Szafran jest wybitnym *emmenagogum*; u ludu we Włoszech stosują szafran jako środek ułatwiający poród. Według *D. de Rochefort* przy stosowaniu szafranu u położnic wody porodowe mają wyraźne żółte zabarwienie. Odwarem szafranu poją kotki, aby przerwać ich okres rui. W dużych dawkach szafran może działać jako *abortivum*.

Poza tym szafran ma łagodne właściwości kojące w męczącym kaszlu, w astmie i w przewlekłych nieżytach dróg oddechowych.

Nalewkę i ulepek z szafranu (*Tinctura et Sirupus Croci*), stosuje się jako zapachowe i barwne *corrigentia*.

Rp. *Tinct. Croci* 30,0
D. S. Po 25—30 kropel w kieliszku wody 3 razy dziennie.
(W zaburzeniach miesiączkowych).

Rp. *Tinct. Croci* 20,0
Sirupi cort. Aurant. 180,0
M. D. S. Po łyżce stołowej co 3 godz.
(W przewlekłych bronchitach).

Rp. *Croci pulver.* 0,2
Florum Chamomillae pulv. 0,25
M. f. pulv. D. t. d. Nr X. Co 2 godz. proszek.
(Przed porodem).

Crocus pro dosi — 0,2 do 0,5 *pro die* — 1,0 do 2,5, *Tinctura Croci pro dosi* — 1,0 do 2,0 *pro die* — 4,0 do 8,0.

Flos Cyani — Kwiat bławatka

Wysuszone niebieskie kwiatki polnego bławatka — *Centaurea cyanus* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera barwnik antocyjanowy, niewielką ilość cukrów i soli mineralnych. Surowce antocyjanowe oraz spokrewnione z nimi flawonowe, mają łagodne właściwości moczopędne; poza tym pobudzają krwawienia miesięczne, zwłaszcza u kobiet wycieńczonych i anemicznych, a w praktyce ludowej uchodzą od wieków za skuteczny lek (w postaci przemywań — *Collyria*) w chronicznych zapaleniach spojówek na tle awitaminozy A.

Jeden z lekarzy komunikował mi o nadzwyczajnych wynikach, które osiągnął kuracją bławatkową w uporczywych obrzękach na tle niedomogi nerkowej, stosując zwykły napar bławatków 1:20. (po łyżce co 2 godz.). Stwierdził on, że ilość dobową moczu wzrosła po 24 godzinach z 400 ml do 1200, a po 2 dniach do 2500 ml.

Rp. *Flor. Cyani* 40,0
Herbae Euphrasiae 30,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na pół szklanki wrzątku do przemywania oczu.
(W zapaleniu spojówek).

Rp. *Flor. Cyani* 50,0
Rad. Liquiritiae 40,0
M. f. spec. S. Zaparzać po łyżce stołowej na szklankę wrzątku.
(W schorzeniach nerek).

Flos Farfarae — Kwiat podbiału

Wysuszone koszyczki kwiatowe pospolitej w kraju rośliny *Tussilago farfara* L., rodz. *Compositae* (p. *Folia Farfarae*). Surowiec zawiera gorzką substancję — farfarynę, barwniki flawonowe, fitosteryny i śluzu. Stosuje się go jako lek wykrztuśny w mieszkankach ziołowych w chrypkach oraz dolegliwościach wątrobowych.

Rp. *Flor. Farfarae* 50,0
Herbae Rutae 30,0
Herbae Polygoni avicul. 100,0
M. f. spec. Łyżkę ziół na szklankę
 wrzątku 3 razy dziennie.
 (W cierpieniach wątrobowych,
 wysypkach, plamach żółciowych).

Flos Helianthi — Kwiat słonecznika

Zebrane przed rozwinięciem się i wysuszone koszyczki kwiatowe słonecznika ogrodowego — *Helianthus annuus*, L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera olejek eteryczny, barwniki flawonowe i karotenowe, cholinę, betainę i ciało gorzkie nazywane heliantyną.

Ma działanie przeciwgorączkowe i przeciwmalaryczne.

Na Kaukazie i w południowej Rosji używają zazwyczaj kropli słonecznikowych w zastarzałych postaciach malarii. Sam widziałem dobroczynne skutki słonecznikowej kuracji nawet w tych przypadkach, gdy chinina zawodziła. Rosyjscy lekarze stosowali słonecznik jako *antipyreticum* w grypie.

Rp. *Tinct. Helianthi* 100,0

D. S. Po łyżeczce w pół szklance mleka co 2 godz.

(W grypie).

Rp. *Tinct. Helianthi* 50,0

Tinct. Eucalypti 30,0

Tinct. Absinthii 20,0

M. D. S. Po łyżeczce do herbaty na pół szklanki mleka 3 razy dziennie.

(W malarii).

Rp. *Flor. Helianthi*.

Herbae Trifolii fibrini aa 100,0

Fol. Urticae 50,0

Rad. Liquiritiae 30,0

M. f. spec. S. Zaparzać po łyżce na szklankę wrzątku, pić 3 razy dziennie po szklance.

(W malarii).

Flos Humuli lupuli (syn. Strobili Lupuli) — Kwiat chmielu

Wysuszone żeńskie kwiaty chmielu — *Humulus lupulus*, L. rodz. *Cannabaceae*.

Na łuskach kwiatowych znajdują się gruczoły żywicowe, które z suchych kwiatów łatwo się wykruszają.

Odsiane gruczoły chmielowe znajdują się w aptekach pod nazwą *Lupulinum* albo *Glandulae lupuli* (p. s. 100).

Surowiec zawiera gorzkie substancje żywicowe: humulon i kwas lupulinowy, cholinę oraz olejek eteryczny, zawierający estry kwasów: walerianowego, masłowego, propionowego. Jest to lek mający wybitnie kojące działanie na układ nerwowy. Być może zależy to od obecności estrów kwasu walerianowego i choliny. W lecznictwie chmiel uchodzi za swoiste *sedativum* w nadmiernej pobudliwości płciowej zarówno u kobiet, jak u mężczyzn. Żywice chmielowe mają działanie bakteriostatyczne.

Według *Leclerca* chmiel obniża pobudliwość mięśni.

Chmiel posiada słabe właściwości narkotyczne, ale nie jest trujący.

Rp. *Florum Humuli lupuli* 50,0

Rad. Valerianae conc. 50,0

Fol. Melissae 50,0

M. f. spec. S. Po łyżce na szklanekę wrzółtku. 1 szklanekę na 1—2 godz. przed snem. (W bezsenności).

Rp. *Lupulini* 0,5

Kalii bromati 0,2

M. f. pulv. D. t. d. Nr XII. S. po 2—3 proszki dziennie.

(Przeciw nadmiernej pobudliwości piciowej i w zmazach nocnych).

Rp. *Extr. spirit. spiss. Humuli* 5,0

Lanolini

Vasellini aa 12,5

M. f. ungt.

(Kojąca maść na bolesne wrzody i rany).

Flos Koso vel Kusso — Kwiat krasawy (F. P. II)

Wysuszone żeńskie (ślupkowe) kwiaty abisyńskiego drzewa *Hagenia abyssinica*, Gmel. (syn. *Brayera anthelminthica*) — rodz. *Rosaceae*.

Dobry świeży surowiec powinien mieć barwę czerwonaą lub różową; kwiaty oliwkowo-zielone lub brunatne są już bezwartościowe. Surowiec zawiera kosotoksynę i kosydynę, substancje spokrewnione z filicyną i rotleryną (p. *Rhizoma*, *Filicis* i *Kamala*) o swoistym działaniu czerwogubnym (*Taeniifugum*). Jest to świetny lek przeciwtasiemcowy — ale w Abisynii, gdzie można go dostać w świeżym stanie. Na rynkach europejskich bywa on przeważnie zbrunatniały, rozłożony i lepiej go unikać. Został usunięty z Farmakopei Polskiej III. Dobrym przetworem jest ekstrakt eterowy *Extractum aethereum Kusso*, który powinien zawierać 10% kosotoksyny.

Świeże kusso działa już w dawce 15—20 gramów czerwiopędnie i silnie przeczyszczająco. Większe dawki mogą wywołać zawroty głowy i omdlenia.

Rp. *Flor. Kusso recente pulverato-*
rum 20,0

Sacchari 30,0

Aquae fervidae 150,0

M. D. S. Wypić razem z proszkiem w ciągu pół godziny i popić czarną kawą.

(Przeciw tasiemcowi).

Rp. *Extr. aether. Kusso* 8,0

Pulv. cort. Granati 4,0

Electuar. Sennae 4,0

Sirupi simplicis q. s.

M. f. electuarium molle. S. Spożyć w ciągu pół godziny, popić kawą.

(Przeciw tasiemcowi u dorosłych).

Flos Lamil albi — Kwiat jasnoty

Wysuszone korony kwiatowe krajowego chwastu jasnoty białej — *Laminum album*, L. rodz. *Labiatae*. Surowiec zawiera niewielkie ilości garbników, śluzu i soli mineralnych; dotychczas nie wykryto w nim jakichkolwiek związków swoistych lub silnie dzia-

lających. Pomimo to uchodzi on w lecznictwie ludowym całej Europy za łagodny i nietrujący lek w krwotokach wewnętrznych (krwiopłuciu, krwawieniach macicznych). Najlepsze wyniki daje jakoby wyciąg ze świeżych kwiatów (*intractum*). Być może, iż działanie przeciwkrwotoczne zależy od związków naftochinonowych pokrewnych witaminie K.

Rp. *Florum Lamii albi* 100,0
Florum Rhoeados concis 50,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę
na szklanę wrzątku, pić 2—3
razy dziennie.
(W krwotokach macicznych).

Rp. *Tincturae Lamii albi* 100,0
D. S. Po łyżeczce na pół szklan-
ki mleka.
(W krwiopłuciu).

Flos Lavandulae — Kwiat lawendy (F. P. II i III)

Wysuszone kwiaty śródziemnomorskiej rośliny (hodowanej obecnie w Polsce) — *Lavandula vera*, rodz. *Labiatae*. Dobry surowiec ma niebieskawą lub liliową barwę i silny, dość miły zapach. Zawiera on do 5% olejku eterycznego (*Oleum Lavandulae*), którego głównym składnikiem jest linalol i jego estry, a wśród nich ester kwasu walerianowego; poza tym olejek zawiera pewne ilości borneolu i cineolu. Jest to surowiec aromatyczny kojący, o działaniu odkażającym, wykrztuśnym i moczopędnym. Dawki olejku lawendowego już w ilości 1 g (30 kropel) wywierają działanie odurzające. Napary z lawendy stosuje się w chorobach gorączkowych jako lek wykrztuśny i moczopędny, a w postaci ciepłych okładów z rumiankiem i nostrzykiem jako środek kojący w nerwobólach twarzy i zapaleniu ucha. Olejek lawendowy zmieszany z oliwą jest używany do smarowania miejsc zawszonych (w *pediculosis* i *phthiriasis*).

Rp. *Flor. Lavandulae* 10,0
Flor. Chamomillae romanae 10,0
Aquae fervidae 250,0
M. f. infus. S. Po łyżce co 2
godz.
(W grypie i bronchitach).

Rp. *Olei Lavandulae* 1,5
Olei Eucalypti 1,5
Sirupi Cerasorum 120,0
Tinct. Quillajae 5,0
M. D. S. Po łyżeczce co 3 godz.
Wstrząsnąć przed użyciem.
(W bronchitach i kokluszu).

Rp. *Flor. Lavandulae* 40,0
Flor. Calendulae 40,0
Flor. Ulmariae 30,0
Flor. Sambuci 30,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklan-
kę wrzątku. Pić 3—4 szklanki
naparu dziennie.
(W gorączkach grypowych i reu-
matycznych).

Rp. *Ol. Lavandulae* 20,0
Ol. Olivarium 20,0
M. D. S. Do smarowania miejsc
zawszonych.

Flos Malvae — Kwiat ślazu (F. P. II i III)

Wysuszone kwiaty krajowej rośliny *Malva silvestris* L. i *Malva mauritanica* L., rodz. *Malvaceae*.

Czerwonofiołkowe kwiaty zawierają śluz i barwnik antocyjanowy. Jest to łagodny lek śluzowy powlekający, stosowany w zapaleniach jamy ustnej oraz wewnętrznie przy podrażnieniu żołądka i jelit u niemowląt, np. w chorobie Barlowa.

Rp. *Flor. Malvae* 10,0
Aquae fervidae 100,0
Mellis albi 20,0
M. f. infus. Co godzinę po łyżeczce.
(W biegunkach u dzieci).

Rp. *Flor. Malvae* 50,0
Flor. Tiliae 50,0
Flor. Sambuci 20,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku.
(Herbata łagodząca w nieżytach okrężnicy).

Flos *Malvae arboreae* — Czarna malwa

Wysuszone kwiaty z kielichami lub same korony kwiatowe hodowanej w kraju czarnopurpurowej odmiany malwy ogrodowej, zwanej „babią różą“ — *Althaea rosea* Cav. flore nigro rodz. *Malvaceae*.

Zawiera znaczne ilości barwnika antocyjanowego — malwiny (alteiny) oraz śluzu. W praktyce ludowej czarna malwa bywa stosowana jako lek pobudzający krwawienia miesięczne u kobiet, podobnie jak kwiaty ostróżki (*Flos Calcatripae*). Jest to możliwe z tego powodu, że antocyjany są zbliżone chemicznie do flawonów (szafran, ruta, nogietki), które działają na macicę kurcząco. Nie wykluczony jest również wpływ płciowych hormonów roślinnych znajdujących się w licznych przeciekach i słupekach. W *dysmenorrhoea* już po zażyciu naparu z 5—10 g czarnej malwy następuje nierzadko dość silne krwawienie. Wiejskie kobiety używają naparów z czarnej malwy i ruty, aby przerwać rozpoczynającą się ciążę. Jako lek śluzowy stosuje się czarną malwę w połączeniu z szaławą do płukania gardła w anginach.

Nietrujący barwnik czarnej malwy — malwinę stosuje się do podbarwiania syropów oraz pokarmów i win.

Rp. *Flor. Malvae arboreae* 4,0
Herbae Rutae 1,0
M. f. spec. D. t. d. Nr VI. S.
Zaparzać na szklankę wrzątku,
pić rano i na noc po szklance.
(Przy zatrzymaniu się miesiączkowania).

Rp. *Flor. Malvae arbor.* 20,0
Flor. Salviae
Herbae Thymi aa 40,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku.
(Do płukania gardła).

Flos *Nymphaeae* — Kwiata grzybienia (*Lilia wodna*)

Wysuszone kwiaty pospolitych w stawach i jeziorach roślin *Nymphaea alba* L. i *N. candida* Presl., rodz. *Nymphaeaceae*.

W kwiatach i kłęczach grzybienia J. Modrakowski i M. Bułajewski wykryli swoiste glikozydy i alkaloidy o działaniu naser-

cowym. Napary z surowca lub stabilizowany wyciąg ze świeżych kwiatów (*Intractum Nymphaeae*) stosuje się jako lek naserowy:

Rp. *Flor. Nymphaeae* 20,0
Flor. Crataegi 20,0
Aquae 200,0
M. f. infus. S. Po łyżce co 2 godziny.
(W osłabieniu serca).

Rp. *Intract. Nymphaeae* 20,0
D. S. Po 25 kropel 3 razy dziennie.

Wysuszone kłącze grzybienia (*Rhizoma Nymphaeae*), zawierające około 20% garbników, używane bywa w lecznictwie ludowym do okładów w przypadkach ropowicy, a wewnętrznie w biegunkach.

Flos Pedis Cati (syn. Herba Antennaria) — Kocanka

Wysuszone wierzchołki kwiatowe pospolitej w całym kraju rośliny *Antennaria dioica*, Guertn., rodz. *Compositae*.

Ulubiony we Francji łagodny lek śluzowy, stosowany w kaszlu i katarach.

Wartość tego leku można przyrównać do wartości podbiału (p. *Folium Farfarae*).

Rp. *Florum Pedis cati* 100,0
Herbae Jaceae 50,0
Florum Verbasci 50,0
M. f. spec. S. Ziółka łagodzące.
(Na suchy kaszel).

Flos Pyrethri, Anthodium Pyrethri — Kwiat bertramu (F. P. II)

Wysuszone koszyczki kwiatowe bałkańskiej rośliny maruny dalmackiej, którą można hodować u nas w Polsce — *Pyrethrum cinerariaefolium* Trev., rodz. *Compositae*. Bardzo dokładnie zmielone kwiaty tej rośliny, znane w handlu pod nazwą proszku dalmackiego, jak również specyfiki „Zacherlin“, „Maok“ itp., służą do tępienia pcheł, pluskiew, mszyc, gąsienic itp. Wyciąg naftowy z tych kwiatów pod nazwą „Flit“, „Flytox“ itp. stosuje się do tępienia much, komarów, os, mrówek.

Surowiec zawiera związek zwany piretryną, powodujący szybkie porażenie mięśni u zwierząt zimnokrwistych. Dla zwierząt ciepłokrwistych i człowieka piretryna nie jest zbyt trująca. E. Perrot stosował z dobrym wynikiem kwiaty *Pyrethrum* w *ascaridosis* u psów i świń, a Chevalier i Mercier stosowali ten środek u dzieci jako lek czerwiopędny w dawkach 0,5 do 1,0 g proszku na czczo w ciągu 3—5 dni. Należy tu podkreślić, że nasze typowe leki czerwiegubne, mianowicie cytwar (*Flores Cinue*) i wrotycz (*Flores Tanaceti*) należą, podobnie jak maruna, do rodziny Com-

positae, a poza tym nawet rumianek i piołun (również *Compositae*) działają niekiedy czerwiegubnie.

Spirytusową nalewkę maruny można stosować w wszawicy w postaci zmywań. Podobne działanie posiadają kwiaty maruny kaukaskiej — *Pyrethrum roseum* M. B., znane w handlu pod nazwą proszku perskiego — *Pulvis persicus*.

Rp. Flor. Pyrethri 0,5

Herb. Fuci vesicul. pulv. 0,5

M. f. pulv. D. t. d. Nr VI. S.

Po 1—2 proszki na czczo z miodem lub powidłami w ciągu 3 dni.

(Przeciw glistom u dzieci w wieku 4—7 lat).

Rp. Tincturae Pyrethri 30,0

Tincturae Quillajae 10,0

Xyloli 2,0

Aquae 100,0

M. D. S. Do zwilżania włosów (Przeciw wszawicy).

Flos Rhoeados — Maczek polny

Wysuszone, purpurowe płatki pospolitego w zbożach maku polnego — *Papaver rhoeas* L., rodz. *Papaveraceae*.

Surowiec zawiera niewielkie ilości alkaloidu readyny, kwas mekonowy, śluz i barwnik antocyjanowy — mekocyjaninę. Wbrew dawnym przypuszczeniom surowiec ten nie zawiera morfiny, dzięki czemu można go dawać małym dzieciom. Stosuje go się jako łagodny, powlekający i kojący lek dla dzieci w chrypkach, suchym kaszlu, biegunkach w postaci naparu lub syropu.

Rp. Flor. Rhoeados 50,0

Flor. Verbasci 30,0

Flor. Pedis cati 30,0

M. f. spec. D. S. Łyżkę na szklanke wrzątku, osłodzić miodem lub cukrem, pić po kieliszku co 2 godziny.

(Na suchy kaszel).

Rp. Infus. florum Rhoeados e

10,0 : 100,0

Sacchari albi 30,0

M. f. infus. S. Co 2 godz. po łyżeczce.

Flos Rosae — Kwiat róży (F. P. II)

Wysuszone płatki ciemnoczerwonych odmian róż ogrodowych — *Rosa centifolia* L., *Rosa gallica* L., rodz. *Rosaceae*.

Surowiec zawiera garbniki, barwnik antocyjanowy i znikome ślady olejku geraniolowego. Łagodny środek ściągający (garbnikowo-antocyjanowy), stosowany zazwyczaj z miodem lub syropem na pleśniawki, zapalenie jamy ustnej i w biegunkach niemowląt.

Rp. Florum Rosarum 10,0

Aquae fervidae 50,0

Mellis albi 30,0

M. f. infus.

(Na pleśniawki i w biegunkach u niemowląt).

Rp. Florum Rosarum 30,0

Florum Chamomillae vulg. 30,0

Herbae Melissae 40,0

M. f. spec. S. Dwie łyżeczki na szklanke wrzątku.

Flos Salicariae — Kwiaty krwawnicy

Wysuszone kwiaty pospolitej u nas na łąkach i nad wodami rośliny *Lythrum salicaria* L., rodz. *Lythraceae*.

Surowiec zawiera glikozyd, salikarynę, garbniki i barwnik antocyjanowy. Jest to ulubiony lek ludowy, stosowany w wszelkiego rodzaju biegunkach, zwłaszcza krwawych. Według W. Dubois środek ten można stosować z powodzeniem nawet w biegunkach u niemowląt — 0,5 do 1,0 kwiatów na dawkę. Według H. Leclerca krwawica działa dobrze w wszelkiego rodzaju krwotokach wewnętrznych. W połączeniu z krwawnikiem — *Herba Millefolii* — lub kasztanowcem stosuje się przeciw hemoroidom.

Rp. Extr. fluid. florum Salicariae 100,0
D. S. Po łyżeczce w pół szklanki wody 3 razy dziennie.
(W biegunkach).

Rp. Flor. Salicariae 100,0
Herbae Millefolii 150,0
Fol. Juglandis 30,0
M. f. spec.
(Ziółka przeciw hemoroidom i żylakom).

Rp. Florum Salicariae 100,0

Florum Tiliae 50,0

Herbae Anserinae 100,0

Radicis Hydrolapathi 30,0

M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wody (wrzątku), pić 2—3 szklanki.
(W przewlekłych nieżytach jelit i okrzężnicy).

Czasami zamiast kwiatów używa się całego zieleń wraz z kwiatami (*Herba Salicariae*), które posiada podobne działanie.

Flos Sambuci — Kwiat bzu (F. P. II i III)

Wysuszone kwiaty krajowego krzewu — *Sambucus nigra* L., rodz. *Caprifoliaceae*. Surowiec zawiera glikozydy: rutynę i sambunigrinę, niewielkie ilości olejku eterycznego i śluz; posiada działanie napotne i łagodnie moczopędne. Według Leclerca kwiat bzu zwiększa wydzielanie mleka u karmiących (*lactagogum*).

Kwiat bzu posiada działanie moczopędne znacznie słabsze niż kora (p. *Cortex Sambuci*), ale jako środek łagodniejszy można go stosować nawet w praktyce dziecięcej i u kobiet karmiących. W połączeniu z rumiankiem działa kojąco w bólach menstruacyjnych.

Rp. Flor. Sambuci 30,0
Herbae Violae tricol. 20,0
Flor. Tiliae 30,0
Fruct. Rubi Idaei 20,0
Aqua fervidae 1000,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki co godz.
(Napój w chorobach gorączkowych).

Rp. Flor. Sambuci
Flor. Chamomillae a 30,0
M. f. spec. S. Łyżka kwiatów na szklankę wrzątku.
(W bezsoczności i nieżytach żołądka).

Rp. Flor. Sambuci 50,0

Fruct. Anisi vulgar. cont. 100,0

Herbae Hyperici 60,0

M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wrzątku.
(Zioła mlekopędne).

Rp. Flor. Sambuci

Flor. Ulmariae

Flor. Borraginis aa 50,0

M. f. spec. Co 2 godziny po pół szklanki naparu.
(Ziółka napotne w chorobach gorączkowych).

Flos Ulmariae (syn. Flos Spiraeae ulmariae — F. P. III)

Kwiat więzówki błotnej (tawuły)

Wysuszone kwiaty pospolitej na łąkach i groblach rośliny *Filipendula ulmaria* Max., rodz. *Rosaceae*.

Surowiec zawiera garbniki oraz glikozyd, dający przy rozszczepieniu estry kwasu salicylowego i aldehyd salicylowy.

Otrzymany niegdyś z tej rośliny kwas salicylowy nazywano *Acidum spiricum*, wskutek czego nazwa ta używana jest do dziś jako synonim kwasu salicylowego. Kwiaty więzówki albo tawuły należą do roślinnych leków salicylowych i stosowane są jako lek napotny w różnych chorobach gorączkowych, jako łagodny lek moczopędny przy poszkarlatynowych zmianach w nerkach oraz w cierpieniach reumatycznych.

Rp. Flor. Ulmariae 100,0

Flor. Tiliae 50,0

Fol. Melissa 50,0

M. f. spec. S. Po 2 łyżki na pół litra wrzątku, pić po pół szklanki co 2 godziny.

(W gorączkach reumatycznych.

Francuskie ziółka reumatyczne,

p. Cort. Frazini).

Rp. Flor. Spiraeae ulmariae 15,0

Fol. Betulae 15,0

Aquae 300,0

M. f. infus. S. Po łyżce stołowe co 2 godziny.

(W stanach gorączkowych).

Flos Stoechados, Inflorescentia Helichrysi (F. P. III)

Kocanka piaskowa, sucholustka

Wysuszone, ciemnożółte koszyczki kwiatowe pospolitej na miedzach i przydrożach rośliny *Helichrysum arenarium*, rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera znaczne ilości barwnika flawonowego, ślady olejku eterycznego i garbników. Jest to lek ludowy, stosowany w żółtaczce, cierpieniach wątroby (kamica żółciowa) oraz w zaburzeniach miesiączkowych.

Rp. Florum Stoechados 100,0

Herbae Rutae 30,0

Cort. Rhammi cathart. 50,0

M. f. spec.

(W żółtaczce i obrzękach wątroby).

Flos Tanacetii — Kwiat wrotyczu

Wysuszone koszyczki kwiatowe pospolitej na miedzach i przydrożach rośliny — *Tanacetum vulgare* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję — tanacetynę, olejek eteryczny (0,3—0,5%), w którym znajduje się keton, tanaceton (tujon) i trochę borneolu, barwniki flawonowe i niewielkie ilości garbników. Czasem stosuje się całe ziele wraz z kwiatami (*Herba*

Tanacetum), które jest jednak uboższe w olejek i tanacetynę niż kwiaty. Kwiaty wrotyczu są specyficznym lekiem ludowym przeciwko robakom obłym (*Ascaris*, *Oxyuris*, *Trichocephalus*). Czerwiogubne działanie zależy od tanacetonu, który nie jest środkiem obojętnym, albowiem posiada właściwości odurzające i wywołuje przekrwienie jelit (3,0—5,0 olejku lub 30,0 do 50,0 kwiatów może wywołać ciężkie zatrucie).

Zewnętrznie stosują odvary ziela i kwiatów w świerzbie, wszawicy oraz w stłuczeniach (jak arnikę). Wyciągi spirytusowe z kwiatów stosuje się do wcierań w obrzękach artretycznych i reumatycznych.

Rp. *Florum Tanacetum* 5,0
Sirupi Manna q. s.
ut fiat electuarium, S. Spożyć
 od razu.
 (Przeciw robakom dla 6—7-let-
 niego dziecka).

Rp. *Flor. Tanacetum pulv.* 10,0
Kamala 8,0
Electuarii Sennae 20,0
Sirupi Aurant. q. s.
M. f. elect. S. Spożyć w ciągu
 pół godziny na czczo i popić
 czarną kawą.
 (Przeciw robakom dla doro-
 słych).

Rp. *Herbae Tanacetum* 10,0
Herbae Chenopodii ambros. 5,0
Aquae fervidae 250,0
M. f. infus.
 (Do lewatyw przeciw owsiakom
 — *Oxyuris* — u dzieci).

Rp. *Tinct. Tanacetum florum* 50,0
Acidi acetici conc. 5,0
Aquae 100,0
M. D. S. Do zwilżania włosów
 (We wszawicy).

Rp. *Tinct. Tanacetum florum* 50,0
Spiritus Sinapis 50,0
M. D. S. Do wcierania.
 (W reumatyzmie).

Flos Tiliae, Inflorescentia Tiliae — Kwiat lipowy (F. P. II i III)

Wysuszone kwiatostany lipy drobnolistnej i wielkolistnej — *Tilia parvifolia* Ehr. i *Tilia grandifolia* Ehr., rodz. *Tiliaceae*.

Surowiec powinien być jasnożółty, aromatyczny, o smaku słodkawym, śluzowatym. Zawiera on śluz, olejek eteryczny i fermenty utleniające. Łagodny lek powlekający i napotny, używany we Francji zamiast herbaty. *Leclerc* zaleca herbatkę lipową w arteriosklerozie jako środek przeciwko poliglobulii oraz nadmiernej lepkości krwi, czyniący krew „bardziej płynną“. Kwiat lipowy stosuje się również w mieszankach przeciwcukrzycowych

Rp. *Florum Tiliae* 100,0
Fol. Farfarae 50,0
Fol. Melissa 50,0
M. f. spec.
 (Herbatka przeciw
 artretyzmowi).

Flos Verbasci — Kwiat dziewanny (F. P. II i III)

Wysuszone korony pospolitych w kraju roślin — *Verbascum thapsiforme* Schrad i *Verbascum phlomoides* L., rodz. *Scrophulariaceae*.

Dobry surowiec powinien mieć piękną żółtą barwę (nie brudną) i delikatny miodowy zapach.

Kwiaty dziewanny zawierają barwniki flawonowe i karotenowe, ślady saponin, cukier, śluz oraz ślady olejku eterycznego.

Używa się ich w leczeniu w przewlekłych nieżytach dróg oddechowych jako lek łagodnie wykrztuśny, powlekający, a dzięki barwnikom karotenowym (prowitamina A) działający jako środek pobudzający regenerację tkanek, zwłaszcza śluzówki dróg oddechowych.

Dlatego napary dziewanny, podobnie jak nogietków lub dziurawca, można stosować na wrzody, oparzenia i trudno gojące się rany.

Rp. *Flor. Verbasci* 20,0
Flor. Calendulae 5,0
Flor. Chamomillae 5,0
Aquae fervidae 200,0
Sacchari albi 30,0
M. f. infus. S. Po łyżce 3 razy
dziennie.
(Zamiast tranu).

Rp. *Flor. Verbasci* 60,0
Herb. Hyperici 60,0
Flor. Chamomillae 40,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę
na szklankę wody.
(Do opatrunku oparzeń, odleżeń
i ran).

Rp. *Flor. Verbasci* 30,0
Flor. Pedis cati 20,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus.
(Łagodzący napój w bron-
chitach i chrypkach).

Folium * *Althaeae* — Prawoślaz (F. P. II i III)

Wysuszone liście hodowanej w kraju rośliny *Althaea officinalis* L., rodz. *Malvaceae*.

Zawiera śluz, barwniki flawonowe i karotenowe oraz dość znaczną ilość — do 15% — soli mineralnych.

Łagodny lek śluzowy i remineralizujący, stosowany przy zapaleniach jamy ustnej, gardła i podrażnieniach żołądka.

Zewnętrznie stosuje się do okładów zmiękcających. Korzenie prawoślazu — *Radix Althaeae* — są znacznie bogatsze w śluz niż liście, ale nie zawierają naświetlonych barwników flawonowych i karotenowych.

Rp. *Foliorum Althaeae* 30,0
Florum Tiliae 20,0
Foliorum Salviae 10,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S. Po kieliszku co
godzinę.
(W zapaleniu jamy ustnej lub
w ostrych nieżytach żołądka).

Rp. *Foliorum Althaeae* 100,0
Florum Chamomillae 50,0
M. f. spec. S. Szklankę ziół spa-
rzyć szklanką wrzątku i gorące
ziele przykładać na obrzęki
i owrzodzenia.

*) W Farmakopei Polskiej 1937 r. wyd. II oraz w wyd. III nazwa liść używana jest w liczbie pojedynczej *Folium*, a nie jak dawniej — mnogiej *Folia*.

Folium Belladonnae — Liście pokrzyku (F. P. II i III)

Wysuszone liście spotykanej na Podkarpaciu i hodowanej w kraju rośliny — *Atropa Belladonna* L., rodz. *Solanaceae*. Surowiec zawiera około 0,3% alkaloidów tropeinowych (hioscjamina, skopolamina i in.) i należy do środków o bardzo silnym działaniu na układ nerwowy. W surowcu mamy synergetyczne działanie alkaloidów typu hioscjminy i skopolaminy. Hioscjamina jest związkiem optycznie czynnym, mianowicie lewoskrętną optyczną odmianą atropiny; atropina jest optycznie obojętna, słabsza w działaniu niż hioscjamina i powstaje dopiero przy fabrycznej metodzie wydzielania alkaloidów z rośliny. Hioscjamina oraz jej izomer atropina porażają zakończenia nerwów parasympatycznych. Skopolamina działa porażająco na środki świadomości i ośrodki ruchowe; wobec tego bywa stosowana, zwłaszcza w połączeniu z morfiną, w nadmiernej pobudliwości, do zwalczania drżączki (*paralysis agitans*) i w zaburzeniach sklerotycznych. Większe niż terapeutyczne dawki pokrzyku powodują rozszerzenie źrenic, wstrzymanie sekrecji gruczołów wydzielniczych (potowych, łzowych, ślinianek) i osłabienie czynności narządów zaopatrzonych w mięśnie gładkie.

W aptekach znajdują się jako przetwory farmakopealne pokrzyku: *Tinctura Belladonnae* o zawartości alkaloidów 0,03%, *Extractum Belladonnae fluid.* o zawartości alkaloidów 0,3% *Extractum Belladonnae spissum* o zawartości alkaloidów 1,5%. Ostatnio wprowadzono do handlu również stabilizowane wyciągi ze świeżej rośliny (*Intracta*). Specyfik „Bellafoline“ bywa przyrządzany ze świeżych liści pokrzyku. Wykaz B.

Rp. *Intracti Belladonnae* 10,0
D. S. Po 8 kropel w kieliszku
wody 2—3 razy dziennie.
(W nadmiernych potach).

Rp. *Foliorum Belladonnae concis.* 5,0
D. S. Zmieszać z 5 g tytoniu
i zrobić papierosy; 1—2 papie-
rosy w napadzie dusznicy.

Rp. *Tinct. Belladonnae* 10,0
Tinct. Arnicae 15,0
M. D. S. Po 20 kropel 3 razy
dziennie przed jedzeniem.
(W nadkwaśności, w kolce wą-
trobianej lub w dusznicy oskrze-
lowej).

Owoce pokrzyku, zwanego również wilczą jagodą, podobne z wielkości i wyglądu do wiśni (ale o licznych drobnych nasionach), dają powód do zatrucia u dzieci, a nawet osób dorosłych, które przez nieświadomość zjadają te jagody. Objawy zatrucia — jak przy atropinie (rozszerzone źrenice, suchość w gardle, brezenie).

Korzeń pokrzyku — *Radix Belladonnae* — zawiera około 0,6 do 0,8 alkaloidów tropeinowych. W ostatnich latach surowiec ten reklamuje się jako „zioła bułgarskie“ przeciwko parkinsonizmowi. Stosuje się odwary na białym winie 20 : 500 po łyżce stołowej na noc przed snem.

Folium Betulae — Liść brzozy (F. P. III)

Wysuszone młode (jeszcze lepkie od żywicy) liście pospolitej u nas brzozy — *Betula verrucosa* Err., rodz. *Betulaceae*. Według *Leclerca* surowiec zawiera substancję żywicową — butulalbina, o działaniu zbliżonym do balsamu kopaiwowego, swoiste saponiny, garbniki, flawony, metylopentozany i ślady olejku eterycznego (0,04 do 0,05 %).

Jest to niedrażniący środek moczopędny i napotny stosowany w schorzeniach nerek.

Winternitz stwierdził dobre wyniki przy obrzękach na tle niedomogi sercowo-nerkowej, przy czym ilość wydzielonego moczu w ciągu 24 godz. wzrastała z 400 do 2500 ml. U ludzi zdrowych napary z liści brzozy nie zwiększają diurezy.

Huchard uważa liście brzozy za dobre *diureticum* dla chorych na artretyzm. Podobne działanie mają pączki brzozy — *Gemmae Betulae* (p. s. 98).

Rp. *Foliorum Betulae* 30,0
Florum Sambuci 20,0
Aquae fervidae 500,0
Ol. Menthae pip. gtt. V.
M. f. infus. S. Co 2 godziny po
łyżce.
(W przewlekłych niezżytach nerek i miedniczek nerkowych).

Rp. *Fol. Betulae* 100,0
Herbae Equiseti min. 60,0
Herbae Violae tricolor. 40,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę
na szklankę wrzątku, pić 2—3
razy dziennie.
(Przy obrzękach w artretyzmie)

Rp. *Foliorum Betulae* 60,0
Natrii bicarbonici 1,0
Aquae 1000,0
M. f. infus. S. Co 2 godziny po
pół szklanki.
(W wodnej puchlinie).

Folium Digitalis — Liść naparstnicy (F. P. II i III)

Natychmiast po zebraniu wysuszone i utrwalone przez ogrzanie do 70° (stabilizowane) liście hodowanej w kraju rośliny *Digitalis purpurea* L., rodz. *Scrophulariaceae*. W związku Radzieckim Farmakopea Państwowa pod nazwą *Folium Digitalis* pozwala stosować zarówno liście hodowanej rośliny jak i rosnącej dziko — *Digitalis ambigua* Murr., która ma podobne działanie.

Świeży lub stabilizowany surowiec zawiera swoiste glikozydy o działaniu wzmacniającym skurcze mięśnia sercowego. Jest to powszechnie znany, silnie działający środek nasercowy, wprowadzony do lecznictwa w końcu XVIII w. przez *Witheringa*. W surowcu nie stabilizowanym przechowywanym w torebkach lub szufladkach pierwotne, łatwo rozpuszczalne glikozydy ulegają z biegiem czasu częściowemu rozpadowi, dając początek produktom znanym w handlu pod nazwą digitoksyny, digitaliny itp.

Owe poszczególne składniki lub zespoły glikozydów (znajdujące się często w handlu w postaci różnych specyfików) nie mają

całkowitego działania właściwego surowcowi. Glikozydy łatwo rozpuszczalne szybko dyfundują i szybko wydzielają się z organizmu, a związki np. typu digitoksyny dyfundują trudno i ulegają nagromadzeniu w organizmie (kumulacja).

Wyciągi wodne (1—2%), przyrządzone z surowca na zimno (tzw. *maceratio*), zawierają przeważnie tylko łatwo rozpuszczalne glikozydy naparstnicowe i nawet przy dłuższym stosowaniu nie dają objawów kumulacji.

Napary z surowca przyrządzane na gorąco (*Infusa*) zawierają obok łatwo rozpuszczalnych również glikozydy trudno rozpuszczalne typu digitoksyny i mają działanie przewlekłe. Podobnie działają wyciągi spirytusowe (*Tinctura Digitalis*) oraz sam surowiec sproszkowany. Glikozydy typu digitoksyny ulegają całkowitemu wydzielaniu z organizmu dopiero po upływie 15—20 dni. Dlatego w przewlekłych niedomogach mięśnia sercowego stosuje się takie przetwory naparstnicowe, jak *Pulvis*, *Tinctura*, *Infusum*, z przerwami: 10—12 dni kuracji, po czym 15—20 dni przerwy. Podobnie jak przy innych surowcach nasercowych (*Adonis*, *Convallaria*, *Scilla*), najbardziej racjonalnymi przetworami będą stabilizowane wyciągi ze świeżej rośliny (*Intracta*, *Intraits*, *Etrata*). Ponieważ liście naparstnicy niewłaściwie suszone i przechowywane w otwartych naczyniach lub szufladach (przy dostępie wilgoci i powietrza) łatwo się psują, należy żądać liści o sprawdzonym mianie fizjologicznym (1800 do 2000 jednostek żabich lub 9—10 jednostek kocich w 1 g liści) tzw. *Folia Digitalis titrata*.

Obecnie sprawdzanie miana fizjologicznego dokonuje się na gołębiach.

Naparstnicę stosuje się w dawkach mocnych (0,3 do 0,6 suchych liści na dobę w ciągu 3—4 dni, po czym następuje 10-dniowa przerwa) lub słabych (0,1 do 0,2 suchych liści *pro die*) w ciągu 2—3 tygodni. Słynny specjalista chorób sercowych K. *Fahrenkamp* zaleca pacjentom z niedomogą mięśnia sercowego stałe zażywanie codzienne maleńkich dawek, po 3—5 kropli dziennie, *Tinct. Digitalis*. W zapaleniach wsierdzia i pewnych niedomogach aorty działanie naparstnicy bywa zawodne. Wykazał B.

Folium Digitalis lanatae — Liść naparstnicy wełnistej (F. P. III)

Obecnie staje się modną w lecnictwie naparstnica wełnista — *Digitalis lanata Ehrh.*, z której firma Sandoz wytwarza czysty glikozyd „Digilanid“ oraz różne specyfiki, jak krople, iniekcje, tabletki. W Niemczech glikozydy *Digitalis lanata* znajdują się w handlu pod nazwą „Lanadiginy“. Glikozydy naparstnicy wełnistej są estrami acetylowymi glikozydów naparstnicy purpurowej. Są one łatwiej rozpuszczalne, szybciej dyfundują, dzięki czemu przetwory *Digitalis lanata* posiadają działanie prawie 3 razy silniejsze niż liście *Digitalis purpurea*.

Naparstnicę wełnistą hoduje się obecnie w Polsce i mamy własne krajowe specyfikiki tego surowca. Wykaz B.

Rp. *Foliorum Digitalis* titr. 4,0
Aquae frigidae 200,0
Macerować na zimno w ciągu
4 godzin, po czym przesaczyć.
M. f. *maceratio*. S. Co 2 godziny
po łyżeczce.

Rp. *Intr. Digit. lan.* 10,0
D. S. Po 6—8 kropel 2—3 razy
dziennie.

Rp. *Intracti Digitalis purur.* 10,0
S. Po 8—12 kropel co 3 godz.

Rp. *Fol. Digitalis* titr. 1,0
Aquae fervidae 200,0
M. f. *infus.* S. Po łyżce co 3 go-
dziny.

Rp. *Tinct. Digitalis* 10,0
S. Po 15—20 kropel 3 razy
dziennie.

Rp. *Foliorum Digitalis lanatae* 0,5
Aquae fervidae 250,0
M. f. *infus.* S. Co 3 godz. po
łyżce.

Folium Eucalypti — Liść eukaliptusa (F. P. II)

Wysuszone sierpowate liście rozpowszechnionego w krajach go-
rących drzewa *Eucalyptus globulus* Labill., rodz. *Myrtaceae*. Su-
rowiec zawiera garbniki i 3 do 5% olejku eterycznego, którego
głównym składnikiem (80—90%) jest tlenek terpenowy — euka-
liptol (syn. *cineol*, *cajeputol*).

Jest to lek wykrztuśny i z lekka odkażający. Stosują go w cier-
pieniach płucnych, w grypie, chorobach gorączkowych oraz w bie-
gunkach. Na Kaukazie nalewkę eukaliptusa i słonecznikową
(*Tinctura Helianthi*) stosują jako ulubiony lek przeciwmalaryczny.
Olejek eukaliptusowy stosuje się do wzięwań i wcierań.

Rp. *Tinct. Eucalypti* 30,0
Tincturae Opii benzoic. 20,0
M. D. S. Po 30 kropel w kielisz-
ku mleka co 2 godziny.

Rp. *Tincturae Eucalypti*
Tincturae Helianthi aa 50,0
M. D. S. 3 razy po łyżce
w szklance wody.
(W malarii).

Rp. *Olei Eucalypti* 30,0
Olei Terebinthinae gallic. 70,0
Mentholi cristal. 5,0
M. d. S. Do wcierań w boki.
(W bólach wątroby i śledziony).

Rp. *Olei Eucalypti* 20,0
Olei Pini foliorum 10,0
Mentholi crist. 1,0
M. d. S. Do inhalacji oraz ro-
pylania w pobliżu chorego.
(W bronchitach i grypie).

Rp. *Olei Eucalypti* 20,0
Olei Lavandulae 10,0
Olei Camphorae 50,0
M. D. S. Do nacierania skóry
(Przeciwko muchom i koma-
rom).

Folium Farfarae — Liść podbiału (F. P. i III)

Wysuszone liście pospolitej w kraju rośliny *Tussilago farfara* L.,
rodz. *Compositae*.

Nietrujący lek zawierający śluz, barwniki flawonowe i gorzką
substancję — farfarynę. Stosuje się w mieszkankach ziołowych
jako lek wykrztuśny przy chrypkach i zastarzałych nieżytach
oskrzeli. Homeopaci amerykańscy uważają podbiał za środek po-

budzący funkcję gruczołów dokrewnych. W lecnictwie ludowym stosuje się również kwiaty *Flores Farfarae*, znacznie bogatsze w barwniki flawonowe niż liście. Popioły podbiału są stosunkowo bogate w związki manganu.

Rp. *Foliorum Farfarae* 100,0
Lichenis islandici 50,0
Florum Verbasci 30,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku.
3 razy dziennie po szklance.
(W przewlekłych bronchitach i kaszlu).

Folium Hyoscyami — Liście lulkowe (F. P. II i III)

Wysuszone liście pospolitej w naszym kraju rośliny zwanej lulkciem albo szalejem — *Hyoscyamus niger* L., rodz. *Solanaceae*.

Jest to trujący, narkotyczny środek z grupy tzw. surowców tropeinowych (*Belladonna*, *Hyoscyamus*, *Datura*, *Scopolia*, *Mandragora*, *Duboisia*) o działaniu zbliżonym do belladony (p. *Folium Belledonnae*). Zawiera alkaloidy hioscjaminę, cholinę i skopolaminę w ilości 0,07 do 0,1%; w działaniu prawie nie ustępuje belladonie; stosuje się go w podobnych, a nawet podwójnych dawkach z powodu mniejszej zawartości alkaloidów.

Jako leki farmakopealne figurują również przetwory lulka — *Extr. Hyoscyami siccum* oraz wyciąg oleisty — *Oleum Hyoscyami*. *Extractum Hyoscyami* — zawiera alkaloidów 0,35%, wyciąg oleisty — *Oleum Hyoscyami* — 0,005—0,007%.

Ol. Hyoscyami zawiera wolne zasady alkaloidowe w roztworze oleistym. Olej lulkowy w połączeniu z chloroformem stosuje się do wcierań jako lek kojący w bolesnych obrzękach wątrobowych i stawowych. Przy bolesnych obrzękach artretycznych i reumatycznych stosuje się nalewkę lulkową i paprykową w połączeniu z amoniakiem. Nalewka lulkowa w połączeniu z nalewką makowcową (*Tinct. Opii simpl.*) działa silnie kojąco i nasennie (synergetyczne działanie morfiny i skopolaminy).

Rp. *Tinct. Hyoscyami* 5,0
Tinct. Opii benzoic. 15,0
M. D. S. Po 25 kropel w kieliszku wody co 3 godziny.
(Przy bolesnym kaszlu i dychawicy).

Rp. *Tinct. Hyoscyami* 30,0
Tinct. Capsici 30,0
Liquoris Ammonii caust. 10,0
M. D. S. Do wcierań.
(Przy bolesnych obrzękach wątroby lub stawów).

Rp. *Olei Hyoscyami* 50,0
Chloroformii 5,0
Ol. Camphorae 15,0
M. D. S. Do wcierań w powłoki brzuszne.
(Przeciw boleściom i skurczom jelitowym).

Nasiona lulka (podobne do maku) powodują na wsi zatrucia u dzieci. Objawy zatrucia jak po atropinie.

Folium Juglandis — Liście orzecha włoskiego

Młode wysuszone liście hodowanego w kraju drzewa *Juglans regia* L., rodz. *Juglandaceae*.

Surowiec zawiera garbniki — pochodne kwasu elagowego i galasowego, fenol oksynaftochinowy — juglon, cukier cykliczny — inozyt i ślady (0,1%) olejku eterycznego.

Ściągający antyseptyczny środek stosowany zewnętrznie przy egzemach, liszajach, wrzodach, a wewnętrznie w tzw. cierpieniach skrofulicznych i zatruciach rtęciowych. Wskutek zawartości związków naftochinowych przetwory orzecha włoskiego mają działanie przeciwwkrwotoczne.

Wewnętrzna dawka dobową liści wynosi 20,0

Rp. *Foliorum Juglandis* 60,0
Radicis Bardanae 40,0
Herbae Hyperici 100,0
M. f. spec. S. Po łyżce na
szklankę wrzątku; pić 2—3 ra-
zy dziennie.
(Przy wysypkach skrofulicz-
nych i pokrzywkowych).

Rp. *Foliorum Juglandis* 30,0
Aquae fervidae 300,0
M. f. infus. S. Do płukania ust.
(W kuracji rtęciowej, w zapa-
leniu dżiaseł, do przemywania
wrzodów).

Patrz również — *Pericarpium Juglandis*.

Folium Malvae — Liście ślazu (F. P. II)

Wysuszone liście krajowych roślin *Malva silvestris* L., *M. neglecta* Wallr. i *M. rotundifolia* L., rodz. *Malvaceae*.

Surowiec zawiera śluzu, barwniki flawonowe i karotenowe oraz sole mineralne (15 do 17%). jest to lek śluzowy i powlekający, stosowany podobnie jak *Folium Althaeae* (p. s. 70) w postaci odwarów przy biegunkach i podrażnieniach żołądka i do płukania jamy ustnej; rozgotowane liście używane są do kompresów zmiękczających. Ze ślazu leśnego stosuje się w leczeniu również kwiaty — *Flores Malvae* (p. s. 63).

Rp. *Foliorum Malvae* 50,0
Florum Malvae arbor. 20,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki
co 2 godz.
(W biegunkach i ostrych nie-
żytach żołądka).

Folium Melissaе — Liście melisy (F. P. II i III)

Wysuszone liście hodowanej w kraju rośliny *Melissa officinalis* L., rodz. *Labiatae*.

Liście barwy oliwkowzielonej, o miłym cytrynowym zapachu. Łagodny lek aromatyczny zawierający garbnik, barwniki flawonowe i ślady olejku eterycznego, w którym znajdują się aldehydy: citral i citronelal. We Włoszech i Francji melisa jest uży-

wana jako codzienna herbatka. W lecznictwie stosuje się ją jako łagodny aromatyczny środek kojący w nerwobólach i nerwicach.

Rp. *Foliorum Melissa* 100,0
Herbae Asperulae odoratae 50,0
Herbae Hyperici 50,0
M. f. spec.
(Aromatyczna herbatka kojąca).

Folium Menthae piperitae — Liść mięty pieprzowej (F. P. II i III)

Wysuszone liście hodowanej w kraju rośliny — *Mentha piperita* L., rodz. *Labiatae*.

Ciemnozielone liście o szczypiąco-chłodzącym smaku i orzeźwiającym mentolowym zapachu. Surowiec zawiera olejek eteryczny, którego głównymi składnikami są: mentol i estry mentolowe. Rosnące w Polsce dziko gatunki mięty, np. *Mentha silvestris*, *Mentha arvensis*, *Mentha aquatica*, zawierają pulegon, menton i zaledwie ślady mentolu. Chcąc przeto mieć surowiec mentolowy należy żądać liści hodowanej mięty pieprzowej. Mentol jest doskonałym środkiem kojącym nerwobóle, gdyż poraża zakończenia nerwów czuciowych; stosowany jest również w bólach wątroby, żołądkowych i jelitowych. Nacieranie olejkiem miętowym (roztworem 1:10 w spirytusie) lub kompresy z rozparzonej mięty stosuje się przy wrzodach, w bólu zębów lub w zapaleniach przewodu słuchowego. Olejek miętowy zawiera 50 do 60% mentolu.

Liście miętowe dodaje się często do mieszanek ziołowych jako środek poprawiający smak i zapach naparów, zwłaszcza gdy pacjenci mają skłonność do wymiotów.

Rp. *Tinct. Menthae pip.* 20,0
Tinct. Valer. aeth. 10,0
M. D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody.
(W bólach żołądkowych i wymiotach).

Rp. *Mentholi* 1,0
Tinct. Caryophyllorum 5,0
Spir. Camphorae 5,0
M. D. S. Po 20 kropel na poł szklanki gotującej się wody do inhalacji.
(W katarze i grypie).

Rp. *Mentholi* 1,0
Spirit. Sinapis 10,0
M. D. S.
(Do nacierania twarzy w bólu zębów).

Rp. *Foliorum Menthae* 100,0
Rad. Valerianae 30,0
Fol. Salviae 30,0
Flor. Chamomillae 40,0
M. f. spec. S. Zaparzyć łyżkę na szklankę wrzątku.
(Pić w kurczach żołądkowych).

Folium Menyanthis seu Folium Trifolii fibrini **Liść bobrka albo trójliść (F. P. II i III)**

Wysuszone liście pospolitej w kraju na torfowiskach i moczarach rośliny — *Menyanthes trifoliata* L., rodz. *Gentianaceae-Menyan-*

anthoideae. Surowiec zawiera gorzką, nietrującą sbustancję — mieniantynę. Stosuje się go jako lek gorzki w braku apetytu i złym trawieniu. W lecnictwie ludowym liście bobrka, częstokroć w połączeniu z piołunem, są lekiem przeciwko zimnicy. Gęsty ekstrakt — *Extractum Menyanthis spiss.* Stosuje się do zarabiania pigułek zamiast *Extr. Gentianae*.

Rp. Fol. Menyanthis 100,0
Herbae Absinthii 30,0
Flor Helianthi 50,0
M. f. spec. S. Szklankę naparu
 3 razy dziennie.
 (W zimnicy).

Rp. Extr. Menyanthis 10,0
Aquae fervidae 300,0
T-rae Cinnamomi 5,0
M. D. S. Po kieliszku przed
 jedzeniem.
 (Przy braku apetytu).

Folium Myrtilli — Liść czernicy

Wysuszone liście zwykłej czernicy, zwanej w Małopolsce borówką — *Vaccinium myrtillus L.*, rodz. *Ericaceae*.

Surowiec zawiera garbniki, kwasy organiczne (jabłkowy, cytrynowy) i glikozyd wakcyninę, (dający przy rozpadzie kwas benzoesowy). W 100 gramach suchych liści znajduje się około 0,05 do 0,15 g kwasu benzeosowego. We Francji, Włoszech, a ostatnio w Niemczech zaczęto stosować czernicę jako środek pomocniczy w leczeniu cukrzycy. Zagranicą istnieją już reklamowane specyfiki, np. Neomyrtillin. Jednakowoż nie wiadomo, który ze składników liści czernicowych wywiera wpływ na obniżanie cukru w krwi, że jednak taki wpływ istnieje, świadczą o tym liczne artykuły lekarskie w prasie zagranicznej.

Stosuje się wyciągi płynne, lub napary z liści:

Rp. Extr. fluid. Myrtill. 200,00
D. S. Po łyżeczce w szklance
 wody 3—4 razy dziennie.

Rp. Fol. Myrtilli 100,0
Herbae Galegae 100,0
Florum Sambuci 50,0
Herbae Visci 30,0
M. f. spec. S. Pić 2—3 szklanki
 naparu dziennie.
 (Tzw. „ziołka przeciwcukrzycowe”).

Rp. Foliorum Myrtill. 50,0
Aquae fervidae 300,0
M. f. infus. Po pół szklanki 3
 razy dziennie.

Rp. Foliorum Myrtilli 100,0
Herbae Fragariae 60,0
Flor. Tiliae 40,0
Flor. Verbasci 30,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę
 na szklankę wrzątku, pić 2—3
 razy dziennie po jedzeniu.

Surowcami o podobnym działaniu są *Folium Mori* (liście morwy); *Herba Galegae* (ziele rutwicy); *Herba Fragariae* (ziele poziomki); *Herba Visci* (jemioła); *Pericarpium Phaseoli* (łupiny fasoli). W ziele rutwicy i łupinach fasoli znaleziono związki pochodne gwanidyny, którym przypisuje się działanie przeciwcukrzycowe.

Są to wszystko surowce, które nie zawierają składników trujących. W zagranicznych czasopismach lekarskich spotykamy często pochlebne wzmianki o ich pomyślnym działaniu w leczeniu

cukrzy. Nie należy jednak odnosić się do tych wzmianek zbyt entuzjastycznie. Ziołowe kuracje przeciwcukrzycowe powinny być przeprowadzane pod ścisłą kontrolą lekarza.

Folium Ortosiphonis („Koemis-koetjing“) — Jawajska herbatka

Wysuszone liście rośliny występującej w południowej Azji oraz na Wyspach Sundajskich — *Orthosiphon stamineus Benth syn. Ocimum grandiflorum Bl.*, rodz. *Labiatae*.

Surowiec składa się z lancetowatych 6 do 8 cm długich i 1,5 do 2,5 cm szerokich liści, o gorzkawocierpkawym, z lekką słonawym smaku i bardzo słabym, przypominającym bazylię (*Herba Basilici*), zapachu. Zawierają one 0,2 do 0,5% olejku eterycznego, glikozyd ortosyfoninę i trochę garbników. Jest to lek moczopędny, stosowany w chorobach nerek, pęcherza oraz w cierpieniach artretycznych. Surowiec ten już przed pierwszą wojną był objęty farmakopeą holenderską. Dopiero po tej wojnie jednak stał się modny w krajach niemieckich pod nazwą indyjskiej albo jawajskiej herbatki nerkowej (*Nierentee*). Obecnie *Orthosiphon* uprawiany jest w Związku Radzieckim. Działanie moczopędne przypisują jedni olejкови eterycznemu, inni ortosyfoninie i solom potasu (0,8%) znajdującym się w roślinie. Stosuje się go w dawkach po 5—9 g dziennie w postaci naparów lub wyciągu płynnego. Podobno nalewki i wyciągi spirytusowe działają słabo, ponieważ ortosyfonina i sole potasowe nie przechodzą do wyciągów alkoholowych.

Rp. *Foliorum Orthosiphonis* 2,0
Herbae Fragariae 6,0
Fol. Vitis idaeae 2,0
M. f. spec. D. t. d. Nr XX.
S. Porcję ziół zaparzać
szklanką wrzątku, pić 2—3
szklanki naparu dziennie.

Rp. *Extr. fluid. Orthosiphonis* 50,0
D. S. Po łyżeczce w pół szklan-
ki wody 2—3 razy dziennie.

Folium Ribis nigri — Liść czarnej porzeczki

Wysuszone liście hodowanej w ogrodach czarnej porzeczki *Ribes nigrum L.*, rodz. *Saxifragaceae*.

Surowiec zawiera garbniki, ślady olejku eterycznego i enzymy, a ze składników mineralnych stosunkowo sporo związków manganowych. Porzeczka czarna jest lekiem przeciwartretycznym i nawet po niemiecku nazywa się *Gichtbeere*. Lekarze francuscy *Perrin, Laurens, Decaux* stwierdzają, że porzeczka czarna pobudza wydzielanie produktów przemiany purynowej. Stosuje się wyciąg płynny lub napary z liści w cierpieniach artretycznych i reumatycznych. Owoce czarnej porzeczki zawierają oprócz antocyjanów znaczne ilości kwasu askorbinowego (witamina C). Syrop z owoców stosuje się w chorobach gorączkowych i artretycznych.

Rp. Extr. fluid. Ribis nigri 120,0
S. Po łyżeczce w pół szklanki
wody 3 razy dziennie.

Rp. Foliorum Ribis nigri 100,0
Florum Spiraeae ulmariae 50,0
Corticis Sambuci 30,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na
szklankę wrzątku, pić 3 razy
dziennie przy cierpieniach reu-
matycznych.

Folium Rosmarini — Liść rozmarynu (F. P. II)

Wysuszone liście śródziemnomorskiej rośliny — *Rosmarinus officinalis* L., rodz. *Labiatae*.

Surowiec zawiera 1 do 2,5% olejku eterycznego bogatego w borneol. Borneol przy utlenianiu w organizmie daje kamforę. Poza tym surowiec zawiera garbniki. Lek ściągający, aromatyczny, o działaniu pobudzającym dzięki obecności borneolu ośrodki naczynioruchowe.

W aptekach znajduje się olejek eteryczny *Oleum Rosmarini* zawierający 10—18% borneolu i jego estrów. Rozmaryn stosuje się, tak jak szałwię, do kompresów kojących, a w postaci naparów w biegunkach i chorobach gorączkowych.

Rp. Fol. Rosmarini 10,0
Aquae fervidae 200,0
M. f. infus. Po kieliszku co 2
godz.
(W chorobach gorączkowych).

Rp. Olei Rosmarini 10,0
Olei Camphorae 5,0
M. D. S. Do wcierań kojących.
(W nerwobólach).

Rp. Foliorum Rosmarini 30,0
Herbae Menthae pip. 50,0
Foliorum Farfarae 60,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki na-
paru dziennie.
(W bólach żołądkowych).

Folium Salviae — Liść szałwi (F. P. II i III)

Wysuszone liście śródziemnomorskiej rośliny — hodowanej obecnie w Polsce — *Salvia officinalis* L., rodz. *Labiatae*.

Szarozielonawe liście o cierpkawym smaku i mocnym swoistym zapachu. Surowiec zawiera swoiste garbniki i 2—4% olejku eterycznego zawierającego pinen, cineol i borneol. W starożytności i średniowieczu uważano szałwię niemal za uniwersalny lek przeciwko wszelkim cierpieniom, jak świadczą o tym ówczesne sentencje: *Contra vim mortis crescit Salvia in hortis* oraz *Cur moritur homo cui Salvia crescit in horto?**

Lekarze francuscy i niemieccy uważają szałwię za na prawdę skuteczne *antisudorificum* w nadmiernych potach u chorych na gruźlicę i chorych gorączkujących. Odwary szałwi stosuje się do płukania jamy ustnej i gardła, w zapaleniu dziąseł, anginach, do przemywania wrzodów, a wewnętrznie w biegunkach i nadmiernej fermentacji w kiszka. Świetne rezultaty daje nieraz szał-

* Przeciwnie sile śmierci rośnie szałwia w ogrodach. Czemuż umiera człowiek, u którego jest szałwia w ogrodzie?

wia w połączeniu z czernicami (*Fruct. Myrtilli*) w przewlekłych. a nawet w zakaźnych biegunkach. *S. Kroszczyński* stwierdził na zwierzętach, że ziele szałwi ma wybitne działanie rujotwórcze.

Rp. *Foliorum Salviae* 30,0
Florum Calendulae 10,0
Aquae fervidae 300,0
M. f. infus. S. Do płukania.
(W anginach i zapaleniu dziąseł).

Rp. *Fol. Salviae* 100,0
Fol. Rosmarini 50,0
Fol. Menthae 50,0
M. f. spec. S. Szklankę ziół zalać wrzątkiem, aby się rozparzyły i zrobić z nich okład kojący pod ceratką.
(W zapaleniu ucha, śwince, wrzodach).

Rp. *Fol. Salviae* 50,0
Wina czerwonego 1 butelkę.
Macerować przez pięć dni i przecedzić. Po kieliszku 3 razy dziennie.
(Dla osób skłonnych do biegunk).

Rp. *Foliorum Salviae* 30,0
Fructus Myrtilli 40,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki co 2 godziny.
(W przewlekłych biegunkach).

Folium Sambuci — Liść bzu

Wysuszone liście krajowego krzewu *Sambucus nigra L.*, rodz. *Caprifoliaceae*. W aptekach spotyka się z tej rośliny kwiaty — *Flos Sambuci*, korę — *Cortex Sambuci*, liście — *Folium Sambuci*, a czasem i korzeń — *Radix Sambuci*. Liście mają działanie moczopędne i napotne słabsze niż korzenie i kora, lecz za to mniej przykry smak.

Stosuje się je w dawkach po 20—30 g na dobę, najlepiej w postaci naparów.

Folium Sennae — Liść senesu albo strączyńiec (F. P. II)

Wysuszone liście afrykańskiego krzewu *Cassia acutifolia* (tzw. *Folia Sennae alexandrinae*) oraz indyjskiego krzewu *Cassia angustifolia* (tzw. *Folium Sennae Tinnevelly*) rodz. *Leguminosae*.

Działanie surowca indyjskiego i egipskiego jest takie samo. Surowiec zawiera glikozydy antralowe (senemodynę, ramnetynę); związki flawonowe, substancje gorzkie i żywicowe oraz śluzu.

Senes należy do grupy leków przeczyszczających antralowych, podobnie jak kruszyna (*Cort Frangulae*), *Cascara sagrada* i szklak (*Fructus Rhamni catharticae*). Senes wywołuje czasem bóleści, co przypisują ciałom żywicowym, które usunąć można przez wytrawianie liści alkoholem. Takie liście wytrawione alkoholem nosiły nazwę *Folium Sennae sine resina*. Surowiec stosuje się w stanie sproszkowanym (*Pulvis Fol. Sennae*), w postaci naparu (*Infusum Sennae*), w postaci powideł (*Electuarium Sennae*) i ulepku (*Sirupus Sennae*).

Przeczyszczająco u dorosłego działa już dawka 1—2 g liści, powodując bezbolesne papkowate wypróżnienie po 6—8 godzinach.

Dawki 3—5 g liści przeczyszczają po 3—4 godzinach powodując czasem kolki i bóle, a dawki 10—12 g mogą już wywołać gwałtowne bóle i silne podrażnienie przewodu pokarmowego. Jako środek wzmacniający działanie senesu i zapobiegający bólowi służy lukrecja — *Radix Liquiritiae*. Senes pobudza skurcze nie tylko grubego jelita, lecz również odruchowo — pęcherza i macicy; dlatego, podobnie jak innych środków przeczyszczających, nie należy go stosować w zapaleniu otrzewnej lub wyrostka robaczkowego ani też w ostrych zapaleniach pęcherza, krwotokach macicznych oraz skurczach macicy. Nie należy łączyć senesu z kwasami, alkoholem i przetworami opium, albowiem substancje te osłabiają działanie senesu. Potęgują zaś działanie senesu: siarczan sodu, siarczan magnezu i sól Seigneta (winian sodowo-potasowy).

Jako środek słodzący przy senesie (senes ma przykry, gorzki smak) stosuje się mannę (*Manna fraxinea*), miód albo ulepek lukrecjowy.

Do aromatyzowania dodaje się anyżek (*Fructus Anisi vulgaris*) lub koperek włoski (*Fructus Foeniculi*).

Rp. *Foliorum Sennae* 5,0
Fruct. Foeniculi 2,0
Aquae fervidae 200,0
Sirupi Liquirit. 20,0
M. f. infus. S. Wypić w dwu dawkach w ciągu godziny.

Rp. *Fol. Sennae* 2,0
Flor. Sambuci
Fruct. Anisi contusi aa. 1,0
Fruct. Foeniculi cont.
Kalii bitartarici aa 0,5
M. f. spec. D. t. Nr XII
S. Zaparzać porcję ziółek na szklankę wrzątku; szklankę naparu wypijać na noc.
(W nawykowych zaparciach).
Są to tzw. ziółka rozwalniające Saint-Germain (ziółka franc.).

Rp. *Fol. Sennae* 10,0
Natri sulfurici cryst. 15,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. Do lewatywy przeczyszczającej.

Rp. *Infusi Sennae* 10,0; 300,0
Natr. Kalii tartarici 10,0
Mannae fraxin. 15,0
M. f. infus. S. Po łyżce rano i wieczorem.
(W nawykowych zaparciach).

Rp. *Pulveris Liquiritiae composit.* 100,0
D. S. Łyzeczkę w szklance przygotowanej wody na noc w zaparciach.
(*Pulvis Liquiritiae compos.* zawiera senes, lukrecję, koperek, siarkę i cukier).

Rp. *Electuarii Sennae* 5,0
D. S. Spożywać na raz.
(Środek czyszczący dla 6—7-letniego dziecka).
Electuarium Sennae zawiera senes i powidełka tamaryndowe.

Podobne w działaniu do liści senesu, lecz mniej przykre w smaku i nie wywołujące bólów są strączki senesowe (*Folliculi albo Fructus Sennae* — p. s. 97) i strączyniec rurkowaty (*Cassia fistula albo Fructus Cassiae fistulae* — p. s. 90).

Folium Stramonii — Liść bielunia (F. P. II i III)

Wysuszone liście pospolitej w całej Polsce trującej rośliny *Datura stramonium* L., rodz. *Solanaceae*.

Liście te należą do grupy tzw. surowców tropeinowych (*Belladonna*, *Hyoscyamus*, *Scopolia*, *Duboisia*) i zawierają alkaloidy: hioscjaminę i skopolaminę. Zawartość alkaloidów około 0,2%, to jest mniej niż w *Folium Belladonnae* (0,3%), ale działanie surowca jest prawie identyczne i surowiec dawkuje się tak samo. *Folium Stramonii* są tańsze niż *Folium Belladonnae* i można je stosować w tych samych przypadkach (p. *Folium Belladonnae*). W lecznictwie stosuje się często liście bielunia do papierosów i trociczek przeciwestmatycznych oraz w *paralysis agitans*.

W y k a z B.

Rp. *Foliorum Stramonii pulv.* 9,1

Sacchari albi 0,2

M. f. pulv. S. 1—3 proszki
dziennie.

(W dusznicy bolesnej).

Rp. *Fol. Stramonii pulv.* 10,0

Herbae Lobeliae pulv. 12,0

Kalii nitrici pulv. 8,0

M. t. p. S. Łyżeczkę proszku
zapalić na talerzyku, aby się
tlił, i wdychać wydzielający się
dym.

(Proszek przeciwestmatyczny).

Rp. *Tinc. Stramonii* 8,0

Tinc. Valerianae spl. 20,0

M. D. S. Po 25 kropel w kie-
liszku wody.

(W kurczach jelit i kolce wą-
trobianej).

Rp. *Foliorum Stramonii minutim
concisorum* 20,0

Tytoniu papierosowego 10,0

M. f. spec. Zrobić z tego 30 pa-
pierosów;

S. 1—2 papierosy w razie na-
padów duszniczych.

Folium Urticae — Liść pokrzywy

Wysuszone liście (ew. całe ziele pospolitych w całym kraju roślin: *Urtica dioica* L. i *Urtica urens* L., rodz. *Urticaceae*. Pokrzywy rosną tylko na glebach żyznych i dlatego liście ich zawierają znaczne ilości (15—19%) soli mineralnych, wobec czego należą do tzw. surowców remineralizujących. Poza tym w ziele pokrzywy znaleziono bliżej nie zbadany glikozyd oraz swoisty czynnik pobudzający funkcję trzustki. Jest to również surowiec bogaty w chlorofil i karoteny oraz witaminy przeciwkrwotoczne. Parząca substancja, znajdująca się we włosach świeżej pokrzywy, znika po wysuszeniu ziela. Pokrzywa nie jest trująca. Z młodych liści pokrzywy na wiosnę robi się potrawę jak ze szpinaku i zupy zielone, a młodziutki ugotowane pędy jada się jak szparagi. Za granicą suche liście pokrzywy daje się w zimie kurom, żeby się nosły dobrze i dawały jajka o ciemnym żółtku (karoteny). Świeży sok z pokrzywy lub napar ze świeżego ziela ma właściwości hemostatyczne i stosuje się w krwotokach wewnętrznych.

W lecnictwie stosuje się pokrzywę jako środek remineralizujący. karotenowy i sekretynowy w dyspepsjach, niedomogach trzustki. biegunkach i w przewlekłych chorobach nerek. Liście pokrzywy zaliczane są do tzw. leków przeciwcukrzycowych. Przy kamicy nerkowej i niezbytach pęcherza stosują często korzenie (*Radix Urticae*) lub nasiona (*Semen Urticae*) pokrzywy. Biczowanie świeżą pokrzywą stosują w reumatyzmie, artretyzmie, zapaleniu nerwu kulszowego, w postrzale lub celem przyspieszenia menstruacji. Napary z pokrzywy do nacierania skóry na głowie przy wypadaniu włosów.

Rp. *Foliorum Urticae subtil. pulv.* 90,0
Rad. Inulae pulv. 10,0
Sacchari albi pulv. 50,0
 M. f. p. S. Po łyżeczce na pół szklanki wody przed jedzeniem 3 razy dziennie.
 (Przy złym trawieniu).

Rp. *Fol. Urticae* 30,0
Rad. Urticae 20,0
Rhiz. Calami 10,0
Aceti vini 50,0
Aquae 50,0
Spir. Vini 95%—30,0
 Macerować w ciągu tygodnia.
 S. Nacierać skórę głowy.
 (Przy wypadaniu włosów).

Rp. *Fol. Urticae* 50,0
Rad. Urticae 50,0
Rad. Glycyrrhizae 30,0
 M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę na szklankę wrzątku.
 (W zastarzałym zapaleniu nerek i kamicy nerkowej).

Rp. *Tinc. Urticae* 50,0
Tinc. Hyperici 30,0
 M. D. S. Po łyżeczce na szklankę mleka.
 (W blednicy).

Rp. *Seminum Urticae pulv.* 50,0
Lycopodii 20,0
Sacchari albi pulv. 30,0
 M. f. pulv. S. Po łyżeczce 3 razy dziennie.
 (W kamicy nerkowej).

Folium Uvae ursi — Liście mącznicy (F. P. II i III)

Wysuszone liście pospolitej w suchych lasach rośliny *Arctostaphylos Uva ursi* L., rodz. *Ericaceae*.

Surowiec zawiera — 1,5 do 3,5% — glikozydów: arbutyny i metyloarbutyny, gorzką substancję — erykolinę, związki flawonowe i garbniki (20 — 25%).

Arbutyna rozpada się na glikozę i fenol dwuatomowy — hydrochinon. Mącznicę stosuje się jako lek ściągający i odkazający przewód pokarmowy w biegunkach oraz jako swoiste *antisepticum* dróg moczowych w niezbytach pęcherza i rzeżączce. Przy zązywaniu mącznicy mocz przyjmuje zabarwienie ciemnooliwkowe. Mącznica nie jest środkiem wybitnie moczoepędnym; w małych dawkach nie drażni nerek, w ostrych jednak stanach zapalnych nerek należy ją stosować ogędnie.

Francuscy lekarze stosują często mącznicę przy przeroście gruczołu krokowego. *Leclerc* poleca sproszkowane liście mącznicy z lupuliną w ostrych ropno-zapalnych stanach dróg moczowych.

Rp. *Foliorum Uvae ursi* 30,0
Aquae fervidae 200,0
Str. Liquiritiae 20,0
M. f. infus. S. Po łyżce stołowej
3—4 razy dziennie.

Rp. *Foliorum Uvae ursi pulv.* 0,5
Lupulini 0,1
M. f. p. D. Nr XX. S. Po 4—5
proszków dziennie.
(Przy białych upławach).

Rp. *Foliorum Uvae ursi* 50,0
Rad. Petroselini 50,0
Herbae Chenopodii ambr. 30,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklan-
kę wrzątku. Pić 2—3 szklanki
dziennie.
(W ropnych zapaleniach dróg
moczowych).

Podobne działanie i zastosowanie mają liście borówek (*Folium Vitis idaeae*) i ziele gruszycki (*Herba Chimaphilae* — p. s. 111).

Folium Vitis idaeae — Liść borówki brusznicy (F. P. III) (syn. Liście borówkowe)

Wysuszone liście pospolitej u nas w lasach iglastych i miesza-
nych podkrzewinki — *Vaccinium vitis idaea* L. rodz. *Ericaceae*.
W Polsce środkowej nazywają tę roślinę wprost „borówką“, a na
południu i północy kraju „brusznica“; po rosyjsku nazywa się
„brusnika“.

Liście borówki są zimotrwałe i pozostają na roślinie w ciągu
2—3 lat. Do celów leczniczych ścina się w lecie wierzchołki pędów
z tegorocznymi liśćmi, które się szybko suszy w cieniu, aby zacho-
wały barwę zieloną; zeszłoroczne liście z dolnej części łodyg łatwo
przy suszeniu żółkną i brunatnieją.

Liście brusznicy są bardzo podobne z wyglądu do liści mącz-
nicy (p. *Folium Uvae ursi*), tylko u mącznicy dolna powierzchnia
liścia jest naga z charakterystycznym drobno siatkowatym uner-
wieniem, a u brusznicy dolna powierzchnia jest usiana licznymi
czarniawymi punkcikami włosków gruczołowych.

Liście brusznicy są bezwonne o smaku cierpkawo-gorzkawym.

Liście borówki brusznicy podobne są do liści mącznicy nie
tylko ogólnym wyglądem i budową anatomiczną, ale również
i składem chemicznym. Zawierają one glikozydy hydrochinonowe
(arbutynę z domieszką metyloarbutyny) ok. 2—4%, garbniki
8—10% i kwasy organiczne.

Liście borówki brusznicy stosuje się jako łagodny lek moczopę-
dny i odkażający drogi moczowe (katary pęcherza i cewki mo-
czowej), jako środek ściągający i odkażający przy katarach kiszek
oraz przy przewlekłych cierpieniach artretycznych, albowiem
wzmaga przemianę purynową i zapobiega tworzeniu się złogów
moczanowych. Z powodu iż liście borówki brusznicy są twarde
i skórzaste, trzeba z nich robić odvary (gotować).

Cennym środkiem dietetycznym są owoce borówki brusznicy
(czerwone borówki). Zawierają one czerwony barwik antocjanowy

(o działaniu podobnym do witaminy P), witaminę C, kwas cytrynowy ok. 2 i kwas benzoesowy ok. 0,1%, częściowo w stanie wolnym, częściowo w postaci glikozydu wakcyniny. Dzięki zawartości kwasu benzoesowego przetwory z borówek (konfitury, powidła, soki) są trwałe i nie pleśnieją. Owoce bruszniczy nie mają zastosowania w lecznictwie, natomiast w każdym gospodarstwie domowym robi się zapasy powideł borówkowych na zimę jako dietetycznej przyprawy do rzadziej jadanych mięs (zając, sarna, dzikie kaczki, kuropatwy, gęsi, indyki), do których nie jesteśmy przyzwyczajeni i dostatecznie na nie uodpornieni.

Odwar z liści borówek robi się z 5,0 : 200,0, gotuje 10 minut, pije 2—3 szklanki ciepłego odwaru dziennie.

Fructus Anisi (syn. Semen Anisi) — Anyżek (F. P. II i III)

Dojrzałe wysuszone owoce hodowanej na południu Polski śródziemnomorskiej rośliny *Pimpinella anisum. L.*, rodz. *Umbelliferae*.

Owoce anyżku są szarozielone, króciutko owłosione, o słodkim smaku i mocnym swoistym zapachu. Surowiec zawiera 2—4% olejku eterycznego, którego głównym składnikiem jest anetol; poza tym w surowcu znajdują się związki flawonowe, fityna, białko i tłuszcz. Anyżek jest używany często jako przyprawa do pieczywa i pierników.

Jest to łagodny lek wykrztuśny i pobudzający czynność gruczołów wydzielinowych (ślinowych, potowych, mlekowych). W lecznictwie stosuje się najczęściej olejek (*Oleum Anisi, Liquor Ammoni anisati, Aqua Anisi*), który nie może zastąpić surowca. Na przykład napary z surowca (łyżka zgniecionych owoców na szklankę wrzątku) są dobrym środkiem mlekopędnym dla kobiet karmiących, olejek zaś ma tę właściwość tylko w słabym stopniu.

U niemowląt napary anyżku (same lub w połączeniu z rumiankiem) doskonale regulują trawienie.

Rp. *Fruct. Anisi cont.* 3,0

Flor. Chamomillae 5,0

M. f. spec. D. t. d. Nr VI. S.

Zaparzać szklanką wrzątku, po 15 minutach odcedzić, osłodzić cukrem lub miodem.

(Napój dla niemowląt).

Rp. *Fruct. Anisi cont.* 50,0

Fol. Ribis nigr. 50,0

Herbae Hyperici 100,0

M. f. spec. S. Pić szklankę naparu przed jedzeniem.

(W dyspepsjach w okresie zimowym i wiosennym).

Rp. *Fruct. Anisi contus.* 20,0

Radicis Liquiritiae 10,0

Aquae fervidae 200,0

M. f. infus. S. Po łyżce co 2 go dziny.

(W chrypkach i bronchitach).

Fructus Anisi stellati — Anyż gwiazdkowy albo badian

Wysuszone gwiazdkowate owoce chińskiego drzewa *Illicium verum Hook.*, rodz. *Magnoliaceae*.

Smak surowca szczypiący, słodkawy, zapach anyżkowy. W Chinach i Japonii surowiec ten zastępuje nasz anyżek (p. *Fructus Anisi vulgaris*), albowiem zawiera w ilości 4 do 7% podobny olejek eteryczny, którego głównym składnikiem jest anetol. Działaniem badian jest zbliżony do anyżku. Ponieważ badian anyżkowy często bywa zafałszowany badianem trującym (*Illicium religiosum*), którego owoce są zupełnie podobne do badianu anyżkowego, dlatego lepiej nie używać tego surowca, gdy mamy również dobry surowiec krajowy. W Europie znane są liczne wypadki zatrucia piernikami, do których dodano zafałszowany badian.

Fructus Aurantii immaturus, (syn. Poma Aurantii) — Niedojrzałe pomarańczki (F. P. II i III)

Wysuszone drobne (2—3 cm średnicy) niedojrzałe owoce hodowanego na południu Europy drzewa — *Citrus aurantium* L., rodz. *Rutaceae*.

Aromatyczny, gorzki lek, zawierający olejek eteryczny, gorzką substancję aurantiumarynę, glikozyd hesperydynę, kwasy organiczne (cytrynowy, jabłkowy), barwniki flawonowe i karotenowe. Stosuje się go jako lek pobudzający wydzielanie soku żołądkowego i ułatwiający trawienie. Surowiec wchodzi w skład różnych nalewek i eliksirów. W aptekach znajduje się *Tinct. Aurantii amari* i *Elixir Aurantii compos.*, które stosuje się w dawkach po 30 do 50 kropel w kieliszku wody przed jedzeniem.

Fructus Cannabis, (syn. Semen Cannabis) — Siemię konopne

Dojrzałe owoce hodowanych w kraju konopi — *Cannabis sativa*, L., rodz. *Cannabaceae*.

Jest to jeden z najbogatszych (4—5%) w fitynę (sole kwasu inozytofosforowego) surowców, zawierający oprócz tego tłuszcz (około 30%), białko, cholinę, a w łupinie krzemionkę. Z wycisków konopnych wyrabia się przetwory inozytofosforowe (Phytin, itp.). W średniowieczu z konopi przyrządzano mleczko (*emulsio*), które pijano w poście zamiast mleka krowiego i zupy konopne. W lecznictwie stosowano dawniej mleczko (*Emulsio seminum Cannabis*) jako środek wzmacniający w chorobach nerkowych i kamicy pęcherzowej. Tego rodzaju przetwór najlepiej przygotować w domu w sposób następujący: 50 g siemienia konopnego wymyć gorącą wodą, włożyć do moździerza, dodać łyżkę cukru i utłuc na delikatną miazgę; następnie dodawać stopniowo (rozcierając ciągle miazgę) 1½ szklanki przegotowanej i ostudzonej wody, aż się otrzyma mleko, które się odcedza i wyciska przez szmatkę.

Mleczka takiego można wypijać kilka szklanek dziennie. Można go do smaku przyprawić owowityną, cukrem, kako lub czarną kawą.

Jest to bardzo łatwo strawny preparat, bogaty w fitynę, nadający się zarówno dla dzieci, jak i dla starszych, szczególnie dla osób wyczerpanych nerwowo i cierpiących na przewlekłe nieżyty przewodu pokarmowego.

Fructus Capsici — Papryka — Pieprz turecki (F. P. II i III)

Wysuszone i dojrzałe owoce hodowanej w kraju rośliny *Capsicum annuum* L., rodz. *Solanaceae*.

Jest to ulubiona przyprawa karotenowa i ostra, używana masowo na Węgrzech i w krajach południowych.

Surowiec zawiera ostrą substancję kapsaicynę występującą w łożysku owocowym, znaczne ilości karotenów (uważanych za prowitaminę A) w zewnętrznych częściach purpurowej owocni oraz kwas askorbinowy (witamina C). W lecznictwie stosują przeważnie całe zmielone owoce papryki (w postaci spirytusowego wyciągu) lub plastry — (*Tinct. Capsici*, *Tinct. Capsici composita* — *Pain Expeller*, *Empl. Capsici*) do wcierań wywołujących przekrwienie skóry przy cierpieniach artretycznych i reumatycznych. Stosowanie takich nalewek do wewnątrz lub do gojenia ran (gojące działanie karotenów) jest niemożliwe ze względu na drażniące własności — kapsaicyny. Jeśli jednak przed zmieleniem owoców usunąć dokładnie łożyska wraz z nasionami i wziąć tylko purpurową naowocnię (*Pericarpium Capsici a placentis deliberatum*), to otrzymamy przetwór wybitnie karotenowy. Taką sproszkowaną paprykę, bogatą w karoteny, przyrządzają na Węgrzech, gdzie jest szczególnie ulubioną przyprawą do potraw.

Rząd węgierski pilnie kontroluje dobroć i jakość swej papryki. a produkt wypuszczony do handlu opatrzony jest plombą rządową. Te najlepsze gatunki węgierskiej papryki (sprzedawane w sklepach gastronomicznych) można stosować nawet łyżkami do zup i potraw, gdy chodzi o szybkie dostarczenie organizmowi dostatecznej ilości karotenów. Taką paprykę można stosować nawet w maściach na wysypki i trudno gojące się rany, jak również przy wypadaniu włosów. Apteczną, bogatą w kapsaicynę nalewkę stosuje się tylko do wcierań.

Rp. Tinct. Capsici 30,0
Spir. Camphorae
Spir. Sinapis aa 50,0
M. D. S. Do wcierań.
(W cierpieniach reumatycznych i artretycznych).

Rp. Pericarpium Capsici pulv. — (*Rosa Paprica*) 10,0
Ol. Olivarium 20,0
Lanolini anhydrici 20,0
M. f. ungt.
(W egzemach i pokrzywkach).

Fructus Cardamomi — Kardamon (F. P. II)

Wysuszone torebkowate owoce hodowanej w Indiach rośliny — *Ellettaria cardamomum* Mat., rodz. *Zingiberaceae*.

Aromatyczny, ostry surowiec, używany powszechnie jako przyprawa do ciast i potraw. Surowiec zawiera olejek eteryczny zbliżony składem do imbirowego (p. *Rhiz. Zingiberis*). Kardamon, podobnie jak imbir, pobudza wydzielanie śliny i soku żołądkowego, jest przeto środkiem ułatwiającym trawienie. Wchodzi w skład gorzkich, aromatycznych nalewek stosowanych w dyspepsjach.

Fructus Cardui mariani (syn. Semen Cardui mariani),

— Nasiona ostropestu

Nasiona południowo-europejskiej rośliny *Silybum marianum* Gaertn. rodz. *Compositae*. — Nasiona te, podobnie jak *Fructus Cardui benedicti*, zawierają tłuszcz, białko, fitynę, cholinę oraz tyraminę, która ma działanie hemostatyczne. Mleczko (*Emulsio Cardui mariani*) z nasion ostropestu było stosowane w krwawieniach nerkowych, pęcherzowych, zwłaszcza spowodowanych przez kamice. W Polsce i Rosji lud stosuje w podobnych przypadkach nasiona łośnianu *Arctium Lappa*, rodz. *Compositae*.

Rp. *Fructus Cardui mariani* 50,0
Aqua q. s. ut f. emulsio 300,0
Sirupi Liquiritiae 30,0
M. D. S.
Po łyżce stołowej co 2 godz.
(W krwimoczu).

Fructus Carvi (syn. Semen Carvi) — Kminek, karolek (F. P.

II i III)

Wysuszone, dojrzałe owoce pospolitej w kraju rośliny — *Carum carvi* L., rodz. *Umbelliferae*. Prastara słowiańska przyprawa do mięs, pieczywa i serów, częściowo wyparta dziś przez rozpowszechniony w hodowli koper ogrodowy (p. *Fructus Anethi* i *Herba Anethi*). Kminek podobnie jak koper zawiera 2—3% olejku eterycznego, którego głównym składnikiem jest keton, karwon i terpen limonen; poza tym surowiec zawiera związki flawonowe, tłuszcze i białko. Kminek należy do grupy łagodnych *Carminativa*; zwiększa on sekrecję gruczołów ślinowych, żołądkowych i jelitowych, jest więc środkiem ułatwiającym trawienie i pobudzającym perystaltykę jelit. Napary ze zgniecionych owoców mają działanie mlekopędne, podobnie jak anyż (p. *Fructus Anisi*).

Rp. *Fruct. Carvi cont.* 50,0
Foliorum Menthae pip. 30,0
Flor. Chamomillae 20,0
M. f. spec. S. 3 szkl. ciepłego
naparu dziennie.
(Ziółka kojące w bólach żołądkowych).

Rp. *Fruct. Carvi cont.* 50,0
Fruct. Anisi cont. 50,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżkę
na szklanke. Pić 3 szklanki na-
paru dziennie.
(Ziółka mlekopędne).

Fructus Cassiae fistulae — (syn. Cassia fistula)

Strączyniec cewiasty albo cewiniec

Wysuszone i dojrzałe owoce afrykańskiego drzewa *Cassia fistula* L., rodz. *Leguminosae*. Surowiec ma wygląd brunatnych twardej, rurkowatych strąków o długości od 20 do 50 cm. Wewnątrz strąk podzielony jest gęsto poprzecznymi przegrodami, powleczo-nymi kwaskowato-słodkim miąższem; między przegrodami znajdują się nasiona.

Wartość leczniczą ma ów miąższ na przegrodach, zawiera on glikozydy antralowe, pektyny, cukier inwertowany i kwasy organiczne. Używa się zeszkrobanego z przegród miąższu, jeśli strąki są świeże (ze strąków wysuszonych wyskrobuje się przegrody oblepione miąższem i wygotowuje z wodą otrzymując *Pulpa Cassiae depurata*). Jest to łagodny surowiec przeczyszczający z grupy antrachinonowej, stosowany przeważnie w praktyce dziecięcej, gdyż jest dość miły w smaku.

Rp. *Cassiae fistulae mundatae* 20,0 Rp. *Pulpae Cassiae preparatae* 30,0
Aquae fervidae 150,0 D. S. Na jednorazowe użycie.
M. f. decoct. S. Wypić pół (Jako środek przeczyszczający)
szklanki odwaru.
(Dla 6—7-letniego dziecka na
przeczyszczenie).

Fructus Colocyntidis — Burzanka albo gorzkie jabłko (F. P. II)

Oczyszczzone od naowocni i wysuszone owoce małoazjatyckiej rośliny *Citrullus colocynthis* L., rodz. *Cucurbitaceae*. Biała, lekka, gąbczasta masa o niezmiernie gorzkim smaku.

Surowiec zawiera gorzki glikozyd i kolocyntyne oraz żywico-watą substancję cytrulinę (elaterynę), należy on do leków dra-stycznych o gwałtownym działaniu przeczyszczającym. Surowiec ten wywołuje silne przekrwienie jelit i narządów miednicy małej, dlatego nie można go stosować u kobiet ciężarnych lub skłonnych do krwotoków macicznych, a także w ostrych cierpieniach jelit. Dziś lek ten, podobnie jak inne *drastica* (*Aloë*, *Jalapa*, *Gumigutta*, *Scamonium*, *Elaterium*, *Bryonia*), rzadko bywa stosowany.

Dawkowanie: *Fructus Colocyntidis pulv.* od 0,1 do 0,3; *Extrac-tum Colocyntidis* od 0,05 do 0,2 (tylko dla dorosłych). Wyk a z B.

Francuskie pigułki przeczyszczające:

Rp. *Fruct. Colocyntidis pulv.*
Aloë pulv.
Scamonii pulv. aa 0,05
M. f. pillulae D. t. d. Nr XXX.
S. 1—4 pigułki dziennie.
(W zaparciach u osób otyłych).

Fructus Coriandri — Owoce kolendry (Kolender) (F. P. III)

Kolendra (albo kolender) — *Coriandrum salivum* L., rodz. *Umbelliferae* — jest rośliną roczną z krajów śródziemnomorskich,

którą obecnie uprawia się w Polsce, ponieważ dobrze znosi nasz klimat i nawet sama się rozsiewa.

Owoce kolendry są prastarą przyprawą znaną już starożytnym Egipcjanom i Żydom. Świeże ziele kolendry jest ulubioną jarzynką dietetyczną na Wschodzie, chociaż ma dość nieprzyjemny zapach pluskwiany. Niedojrzałe owoce kolendry mają również zapach pluskwiany, który znika, gdy owoce dojrzeją.

W aptekach znajdują się owoce kolendry (*Fructus Coriandri*), które są stosowane jako lek przeciwfermentacyjny, pobudzający perystaltykę jelit (tzw. *carminativum*) i żółciopędny (*cholagogum*).

Kolendrę stosujemy najczęściej jako tradycyjną dietetyczną przyprawę do mięsów konserwowanych (szynki, kiełbasy), gdyż ułatwia ona trawienie ciężkiego mięsa, podobnie jak imbir, majeranek, kmin.

Owoce kolendry zawierają od 0,4% do 1% olejku eterycznego. którego głównym składnikiem jest linalol i aldehydy wyższych alkoholi oraz cholina i fityna.

Owoce kolendry w połączeniu z innymi owocami i aromatycznymi korzeniami stosuje się przy złym trawieniu i nieomogach wątroby. Owoce przed użyciem należy rozgnieść lub utrzeć na ogrubny proszek w moździerzu.

Rp. *Fruct. Coriandri cont.* 30,0
Rad. *Angelicæ* 20,0
Rhiz. *Calami* 20,0
Mf. spec. Łyżkę ziół na szklankę wrzątku. Po szklance naparu przy obiedzie i kolacji.
(Przy złym trawieniu i bólach wątroby po jedzeniu).

Rp. *Fruct. Coriandri cont.* 30,0
Fruct. Carvi cont. 20,0
Fruct. Foeniculi cont. 20,0
Mf. spec. S. Zaparzać łyżeczkę na szklankę wrzątku, napar wypijać przy jedzeniu
(Przy wzdęciach po jedzeniu).

Fructus Cubebæ — Owoce kubeby (F. P. II)

Niedojrzałe wysuszone owoce indyjskiego krzewu *Piper cubeba* L. f. rodz. *Piperaceæ*.

Podobne do pieprzu, ale opatrzone jakby szypułką, owoce wielkości grochu, o silnym paląco-aromatycznym smaku. Surowiec zawiera krystaliczną bezazotową substancję kubebinę, kwas kubebowy i 5 do 10% olejku eterycznego.

Kubeba była używana w lecznictwie jako aromatyczno-ostre *diureticum* i *desinficiens* dróg moczowych w rzeżączce i ropnych stanach zapalnych pęcherza. U osób z chorobami nerek nie należy stosować tego środka. Działanie kubeby podobne jest do balsamu kopajwskiego (*Balsamum Copaivæ*). W rzeżączce oprócz surowca stosowano wyciąg eterowy z kubeby (*Extractum æthereum Cubebæ*), który jest odpowiedniejszy niż olejek kubebowy (*Oleum Cubebæ*). Wskazane jest stosowanie kubeby razem z olej-

kiem sandałowym (*Oleum Santali ostindicum*), który posiada właściwości przeciwwzapalne.

Rp. *Fruct. Cubebae recente pulver.* 12,0
Olei Santali indici 2,0
Sirupi simpl. 240,0
M. D. S. Po łyżce stołowej 3—4 razy. Skłócić przed użyciem.
(W ostrych stanach rzeżączkowych u kobiet).

Rp. *Extr. aether. Cubebae* 10,0
Olei Santali indici 3,0
Extr. et. pulv. Liquiritiae q. s
ut f. *pillulae* N. L. S. 3 do 6 pigulek dziennie.
(W rzeżączce).

Wobec nowoczesnych metod leczenia rzeżączki antybiotykami kubyby prawie nie stosuje się w lecznictwie.

Fructus Foeniculi — Koperek słodki albo włoski (F. P. II i III)

Wysuszone owoce hodowanej w Europie południowej, środkowej i u nas rośliny *Foeniculum vulgare* Mill., rodz. *Umbelliferae*

Owoce podobne do kminku, ale 2—3 razy większe, o smaku słodkawo-szczypiącym i swoistym zapachu przypominającym anyżek. Zawierają 2—4% słodkawego olejku eterycznego, w którego skład wchodzi anetol i keton fenchon. Poza tym (jak inne owoce *Umbelliferae*) zawierają związki flawonowe, białko i tłuszcz.

Powszechnie używany lek dla niemowląt pobudzający trawienie i perystaltykę jelit. Stosowany jest w naporach *per se* lub w połączeniu z rumiankiem. Środek ten oddaje również dobre usługi u osób starszych o wrażliwym przewodzie pokarmowym lub cierpiących na atonię jelit. Koperek słodki, podobnie jak anyż i kminek, należy do leków mlekopędnych. Ponieważ olejek eteryczny przechodzi częściowo do mleka karmiącej, przeto pokarm matki zażywającej koperek działa pobudzająco na przewód pokarmowy niemowlęcia.

Najlepsze są napary ze świeżo utłuczonych (*recente contusorum*) owoców.

Rp. *Fruct. Foeniculi rec. cont.* 4,0
Aquae 100,0
Sacchari albi 5,0
M. f. infus. S. Na 2 razy —
cieple.
(Napój dla niemowląt).

Rp. *Fructus Foeniculi rec. cont.* 30,0
Florum Chamomillae 10,0
M. f. spec. S. Zaparzać łyżeczkę na szklankę wrzątku.
(Napój dla niemowląt).

Rp. *Fruct. Foeniculi rec. cont.* 50,0
Fruct. Sennae conc. 30,0
Radice Bardanae 50,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku.
Ziółka rozwalniające w przewlekłych zaparciach dla dorosłych.

Fructus Juniperi (syn. Baccae Juniperi) — Jałowiec (F. P. II i III)

Wysuszone dojrzałe rzekome owoce (szyszkojagody) pospolitego w całym kraju krzewu — *Juniperus communis* L., rodz. *Pinaceae-Cupressoidae*.

Szyszkogajody czarne, wielkości grochu, o smaku początkowo słodko-aromatycznym, a następnie gorzkawym. Surowiec zawiera 1 do 2% olejku eterycznego, substancje żywicowate, gorzką substancję — juniperynę i 25 do 35% cukru inwertowanego.

Jest to lek moczopędny powodujący diurezę wskutek drażnienia nabłonka kanalików nerkowych, nie można go przeto stosować w zbyt dużych dawkach, zwłaszcza przy istniejącym już podrażnieniu nerek. Lud używa jałowca do okadzań w chorobach gorączkowych (pierwotny sposób inhalacji).

Łagodniejsze działanie od surowca ma ekstrakt jałowcowy (*Extractum* albo *Roob Juniperi*) zawierający głównie cukier, juniperynę i sole mineralne, a bardzo niewiele olejku eterycznego który ulega odparowaniu w czasie zagęszczania ekstraktu.

Olejek jałowcowy (*Oleum Juniperi*) stosuje się w połączeniu z innymi olejkami (*Ol. Rosmarini*, *Ol. Lavandulae*) do wcierań kojących.

Rp. *Fructus Juniperi* 8,0
Rad. Glycyrrhizae 10,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki
 3—4 razy dziennie.
 (Napój moczopędny).

Rp. *Extr. Juniperi* 40,0
Aquae 100,0
Sirupi Sennae 20,0
M. D. S. Po łyżce stołowej 3 ra-
 zy dziennie.
 (Mikstura rozwalniająca)

Rp. *Olei Juniperi aeth.* 20,0
Olei Rosmarini 10,0
Olei Camphorati 70,0
M. D. S. Do wcierań.
 (W katarach, dychawicy oskrze-
 lowej i nieżytach dróg odde-
 chowych).

Fructus Lauri (syn. Baccae Lauri) — Owoc wawrzynu (F. P. II)

Dojrzałe i wysuszone owoce południowo-europejskiego drzewa *Laurus nobilis L.*, rodz. *Lauraceae*. Surowiec zawiera olejek eteryczny (*Oleum Lauri aethereum*) i tłuszcz (*Oleum Lauri expressum* albo *pingue*). Zastosowanie ma prawie wyłącznie tłuszcz, który zawiera zawsze olejek eteryczny i zabarwiony jest chlorofilem na kolor zielony lub oliwkowy. Ten aromatyczny tłuszcz stosuje się w nerwobólach w połączeniu z mentolem, w świerzbie, wszawicy, jak również do wcierań kojących.

Rp. *Ol. Lauri expressi* 30,0
Mentholi 2,0
Axungiae porci 50,0
M. f. ungt. S. Do wcierań ko-
 jących w skórę brzucha.
 (Przy bolesnym miesiączkowa-
 niu).

Rp. *Sulfur. pulv.* 20,0
Ol. Lauri expr. 20,0
Saponis Kalini
Axungiae porci aa 40,0
M. f. ungt. D. S.
 (Maść przeciw świerzbie).

Rp. *Ol. Lauri expressi* 20,0
Vasellini 30,0
Xyloli 2,0
M. f. ungt. S. Maść przeciwko
 wszawicy.

Fructus Myrtilli (syn. Baccae Myrtilli)
Czernice albo czarne jagody (F. P. II i III)

Wysuszone dojrzałe owoce krajowej rośliny — *Vaccinium myrtillus* L., rodz. *Ericaceae*.

Surowiec zawiera glikozyd benzylowy, wakcyninę, garbniki, kwasy organiczne i znaczne ilości barwników antocyjanowych.

Jest to bardzo popularny, nieszkodliwy (można stosować w praktyce dziecięcej) i przeważnie skuteczny lek przeciwbiegunkowy, zwłaszcza w biegunkach przewlekłych w chorobach żołądkowych. Stosuje się napary i odwary z jagód lub wino jagodowe; najlepiej w połączeniu z szalwią lub rumiankiem.

Rp. *Fruct. Myrtilli* 100,0
Herbae Anserinae 50,0
Radices Tormentiallae 30,0
Flor. Chamomillae romanae 30,0
M. f. spec. S. Pić 2—3 szklanki
naparu dziennie.
(Zioła przeciwbiegunkowe).

Rp. *Fruct. Myrtilli* 30,0
Fol. Salviae 20,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki
3—4 razy dziennie w biegunkach.

Fructus Papaveris immaturus (syn. Capita Papaveris) — Makówki
(F. P. II)

Wysuszone niedojrzałe makówki hodowanego maku ogrodowego — *Papaver somniferum* L., rodz. *Papaveraceae*.

Surowiec zawiera alkaloidy makowcowe (opiumowe) i jest środkiem narkotycznym. Ujemną cechą tego surowca jest to, że często nie wiadomo, jaka jest w nim zawartość alkaloidów. Mianowicie makówki dojrzałe drobnego maku (samosieja), z których zebrano nasiona, zawierają mało morfiny (0,03 do 0,09%, zebrane zaś specjalnie makówki niedojrzałe dużego głuchego maku zawierają 0,3 do 0,6% alkaloidów. Jeśli przeto chodzi o działanie alkaloidów makowcowych, to racjonalniej jest zapisywać opium lub *Tinct. Opii*, gdyż przetwory te są ściśle standaryzowane (opium zawiera 10% morfiny, *Tinct. Opii simpl.* i *Tinct. Opii crocata* zawiera 1% morfiny). Dawniej stosowano w praktyce dziecięcej ulepek z makówek (*Sirupus Diacodii*). Odwary makówek z szalwią stosuje się do płukania ust przy bólu zębów i gardła, przy anginach. Wśród ludu istnieje bardzo niebezpieczny zwyczaj pojenia niespokojnych niemowląt odwarem z makówek. Ze względu na zawartość morfiny w makówkach, na którą niemowlęta są bardzo wrażliwe, należy zwalczać ten zwyczaj. Wykaz B.

Rp. *Fruct. Papaveris* 30,0
Fol. Salviae 50,0
M. f. spec. S. 2 łyżki na szklankę wrzątku.
(Odwar do płukania ust i gardła).

Rp. *Fruct. Papaveris* 20,0
Fruct. Myrtilli 30,0
Aquae 250,0
M. f. infus. S. Po kieliszku co 2 godziny.
(Przy bolesnych biegunkach).

Fructus Petroselini — Nasienie pietruszki

Wysuszone dojrzałe owoce hodowanej w ogrodach pietruszki — *Petroselinum sativum* Hoffm., rodz. *Umbelliferae*.

Surowiec ma 2—3% olejku eterycznego zawierającego apiol i glikozyd flawonowy apiinę. Jest to lek moczopędny; właściwość tę mają również korzenie i liście pietruszki (*Radix et Herba Petroselini*), ale w mniejszym stopniu niż owoce. Chociaż pietruszka należy do środków moczopędnych aromatycznych, nie powoduje ona jednak jak balsam kopajwski lub jałowiec ostrego podrażnienia nerek. Owoce pietruszki (lub korzenie) stosuje się w połączeniu z innymi lekami moczopędnymi w przewlekłych schorzeniach nerek, pęcherza i cewki moczowej.

Rp. Fruct. Petroselini cont. 50,0

Rad. Glycyrrhizae 30,0

Rad. Levistici 30,0

Flor. Cyani 30,0

M. f. spec. S. 2—3 szklanki
dziennie.

(Ziółka moczopędne przy niedo-
modze nerek i obrzękach).

Rp. Radicis Petroselini 100,0

Radicis Ononidis 50,0

Fol. Uvae ursi 30,0

M. f. spec. S. 3 szklanki naparu
dziennie.

(Zioła moczopędne w katarach
pęcherza i cewki moczowej).

Fructus Piperis nigri i Fructus Piperis albi

(syn. *Piper album* i *Piper nigrum*) — Pieprz biały i pieprz czarny
(F. P. II)

Pieprz czarny są to wysuszone niedojrzałe owoce-pestkowce, a pieprz biały — owoce dojrzałe i oczyszczone od mięsistej nawochni, czyli same pestki indyjskiego krzewu *Piper nigrum* L., rodz. *Piperaceae*.

Pieprz jest rozpowszechnioną od wieków ostrą przyprawą do mięs i konserw. Zawiera on nietrujący alkaloid piperynę, żywcowate substancje o charakterystycznym, ostro palącym smaku i olejek eteryczny. Pieprz czarny jest bogatszy w olejek, a biały — w piperynę. Pieprz w małych dawkach pobudza wydzielanie śliny i soku żołądkowego; stosuje się go jako przyprawę ułatwiającą trawienie. W większych dawkach drażni on nerki i działa moczopędnie podobnie jak kubeba. Dziś pieprz jest mniej używany. Jego skutkom przypisujemy często większość rozpowszechnionych cierpień na tle złej przemiany materii. Nie jest to bodaj wina pieprzu, tylko ludzkiej niewstrzeźliwości, ponieważ pieprz „zaostża“ apetyt i pozwala spożyć znacznie więcej niż organizm normalnie chce przyjąć. Lud przy bólach żołądka pije wódkę pieprzową; w lecnictwie surowiec ten stosuje się czasem z arsenikiem i żelazem w pigułkach (*Pilulae asiaticae*).

Fructus Rhamni catharticae (syn. Baccae Spinae cervinae Jagody szakłakowe (F. P. III)

Wysuszone dojrzałe owoce krajowego krzewu *Rhamnus cathartica* L., rodz. *Rhamnaceae*.

Surowiec zawiera glikozydy antralowe: ramnoemodynę, ramnozynę, związki flawonowe, pektyny i kwasy organiczne. W dawkach umiarkowanych owoc szakłaku należy do łagodniejszych środków czyszczących grupy antralowej (dzięki obecności śluzu i pektyn), który w postaci ulepku łatwo stosować nawet w praktyce dziecięcej. Podobnie jak inne leki antralowe surowiec ten ma również właściwości żółciopędne. W aptekach przyrządza się ulepek szakłakowy ze świeżych owoców (*Sirupus Rhamni catharticae* albo *Sirupus domesticus*). Owoce szakłaku w połączeniu z innymi środkami stosuje się w mieszankach ziołowych przy nawykowych zaparciach i cierpieniach woreczka żółciowego.

Rp. *Sirup. Rhamni catharticae* 20,0
D. S. Po łyżeczce co 2 godziny.
(Na przeczyszczenie dla 6—7-letniego dziecka).

Rp. *Fruct. Rhamni cathart.* 20,0
Fruct. Foeniculi 10,0
Aquae fervidae 100,0
M. f. infus. S. Wypić po połowie
w ciągu 2 godz.
(Na przeczyszczenie dla dorosłego).

Rp. *Fruct. Rhamni cathart.* 50,0

Radici Taraxaci 100,0

Herbae Rutae 20,0

Fruct. Foeniculi 30,0

M. D. S. Szklanke odwaru na noc.

(Ziółka rozwalniające i żółciopędne).

Fructus Rosae — Fructus Cynosbati Owoc szypszyny, czyli dzikiej róży (F. P. III)

Czerwone, soczyste, szupinkowate owoce pospolitego u nas krzewu *Rosa canina* L. (oraz innych dzikich róż), rodz. *Rosaceae*. Jest to najbogatszy w naszej florze surowiec witaminowy, zawierający prócz karotenów (prowitamin A) do 0,5% kwasu askorbinowego (witamina C), poza tym kwasy cytrynowy i jabłkowy, cukier i do 25% pektyn. Jest to dietetyczny środek witaminowy, używany najczęściej w postaci konfitur lub marmolady, które się przyrządza ze świeżych owoców. W aptekach znajdują się bądź całe wysuszone owoce z pestkami (niełupkami), bądź same tylko suszone owocnie (*Fruct. Cynosbati sine seminibus*), z których się przyrządza *Extr. fluidum Cynosbati*, zalecany w kamicy nerkowej, pęcherzowej i hipoawitaminozach C.

W Związku Radzieckim z wysuszonych owoców róży wyrabiane są tabletki zastępujące tabletki kwasu askorbinowego.

Fructus Rubi idaei (syn. Baccae Rubi idaei) — maliny suszone
(F. P. II i III)

Wysuszone i dojrzałe owoce pospolitej w kraju krzewiny *Rubus idaeus* L., rodz. *Rosaceae*. Dobrze wysuszone maliny powinny mieć różową lub czerwoną barwę i owocowy (niestęchły) zapach. Surowiec zawiera kwasy organiczne, barwnik antocyjanowy, pektyny, ślad olejku eterycznego i witaminę C. Ulubiony ludowy lek napotny stosowany w chorobach gorączkowych w postaci naparów lub ulepku. W lecznictwie stosuje się ulepek (*Sirupus Rubi idaei*) jako smakowe i barwne *corrigen*s do kwaśnych lub obojętnych mikstur. Nie należy jednak tego ulepku zapisywać do mikstur alkalicznych (zawierających *Kalium carbonicum*, *Natrium bicarbonicum*, *Natrium salicylicum*), gdyż pod wpływem zasad piękny czerwony barwnik antocyjanowy zmienia się na brudnozielony. Twierdzenie, że maliny nie wywierają żadnego działania fizjologicznego jest mylne, ponieważ u niektórych osób maliny wywołują wykwity skórne i nawet objawy wstrząsu.

Rp. *Fruct. Rubi idaei* 50,0
Flor. Sambuci 20,0
Flor. Spiraeae 20,0
Herbae Violae tricoloris 50,0
M. f. spec. S. Pół szklanki naparu co 2 godziny.
(Ziółka napotne).

Rp. *Acidi citrici* 5,0
Aquae 450,0
Sirupi Rubi idaei 50,0
M. f. mikt.
S. (Napój w chorobach gorączkowych).

Fructus Sennae (syn. Folliculi Sennae) —
Strączki senesowe (F. P. II)

Wysuszone strączkowate owoce indyjskich i afrykańskich krzewów: *Cassia angustifolia* Vahl, *Cassia acutifolia* Delile i *Cassia obovata* Coll., rodz. *Leguminosae*.

Brunatne płaskie strąki bez smaku i zapachu. Zawierają pektyny i związki antrachinonowe o działaniu rozwalniającym. Jest to znacznie łagodniejszy i przyjemniejszy w smaku od liści senesowych surowiec przeczyszczający, który nawet w większych dawkach nie wywołuje bólei. Jako dawka rozwalniająca dla dorosłego człowieka wystarcza napar z 8—10 strąków (3—4 g) na szklankę wrzątku; dawki 20—30 strąków działają już silnie przeczyszczająco.

Rp. *Fruct. Sennae* 30,0
Natrio-Kalii tartarici 10,0
Aquae fervidae 250,0
M. f. decoct. S. Po kieliszku na noc przy zaparciach.

Rp. *Fruct. Sennae* 10,0
Aquae fervidae 200,0
Mannae fraxineae 20,0
M. f. influ. *S.* Wypić na 2 razy.

Fructus Sorbi (syn. *Baccae Sorbi*)

Jagody jarzębiny

Wysuszone dojrzałe owoce pospolitego w całym kraju drzewa — *Sorbus aucuparia* L., rodz. *Rosaceae*. Surowiec zawiera sporo barwników karotenowych (tzw. prowitamin A), garbniki, kwasy organiczne (zwłaszcza jabłkowy), pektyny i cukier nie fermentujący — sorbit oraz witaminę C. Jarzębina jest ulubioną przyprawą do wódki. Odwary wodne jarzębiny stosuje się w przewlekłych niezżytach przewodu pokarmowego oraz cierpieniach wątroby i woreczka żółciowego.

Rp. *Fructus Sorbi* 60,0
Rad. *Hydrolapathi* 40,0
Fol. *Althaeae* 100,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki naparu dziennie.
(Ziółka przeciw przewlekłym rozwołnieniom).

Rp. *Fructus Sorbi* 100,0
Rhizomae *Curcumae* conc. 50,0
M. f. spec. Łyżkę ziół gotować pół godziny w dwóch szklankach wody. Pić po 2 szklanki naparu dziennie.
(W kamicy żółciowej).

Galla (syn. *Gallae turticae*)

Dębianka Galasy (F. P. II i III)

Wysuszone kuliste narośla na liściach i młodych pędach małoazjatyckiego drzewa *Quercus infectoria* Oliv., rodz. *Fagaceae*.

Jest to jeden z najbogatszych (55—65%) w garbniki surowców, z którego otrzymuje się używaną w lecznictwie (zwłaszcza do wyrobu różnych specyfików) taninę (*Acidum tannicum*). W surowcu jednak oprócz taniny znajdują się fenolo-kwasy, barwniki flawonowe, cukry, śluz. Odwary i wyciągi z galasówek nie są przeto identyczne w działaniu z roztworami czystej taniny. Z przetworów tego surowca znajduje się w aptekach nalewka galasowa (*Tinctura Gallarum*). Stosuje się galasówki w proszkach lub naparach w biegunkach, a także do płukania ust, lewatyw i przy leczeniu trudno gojących się ran i wrzodów.

Rp. *Tinct. Gallarum* 10,0
Mentholi 1,0
M. D. S. Do pędzlowania dziąseł.

Rp. *Tinct. Gallarum* 15,0
Inf. *Salviae* 20,0 : 200,0
M. D. S. Do płukania gardła.

Rp. *Pulveris Gallarum* 0,5
Rad. *Symphyti* pulv. 0,3
M. f. p. D. t. d. Nr XII S. Po jednym proszku w pół szklanki wody 3—4 razy dziennie.
(W biegunkach).

Gemma Betulae — Pąki brzozone

Zebrane w zimie i wysuszone pączki liściowe pospolitego w całym kraju drzewa *Betula verrucosa* Ehr., rodz. *Betulaceae*.

Składniki tego surowca są takie same jak w *Folia Betulae* (p. s. 72), ale zawartość substancji żywicowych jest większa.

Jest to ludowy lek moczopędny o działaniu zbliżonym do *Balsamum Copaivae*, lecz znacznie łagodniejsze i nie wywołujące białkomoczu.

Pączki brzożowe zbierane w zimie zastępują liście brzożowe, które powinny być zbierane młodziutkie (w maju), gdy są jeszcze pokryte żywicą, gdyż starsze liście brzożowe (zebrane w lecie lub jesienią) są mniej skuteczne. Pączki brzożowe stosuje się w naparach lub mieszankach ziołowych.

Rp. *Gemmarum Betulae* 50,0
Florum Cyani 40,0
Florum Calendulae 30,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki na-
paru dziennie.
(Zioła moczopędne).

Gemma Pini — Pąki sosnowe

Zebrane w zimie i wysuszone pąki pędowe pospolitego w kraju drzewa — *Pinus silvestris* L., rodz. *Pinaceae*.

Wszystkie części sosny zawierają olejek eteryczny składający się z pinenu, limonenu i estrów borneolowych. Pączki sosnowe zawierają oprócz olejku również substancje żywicowe, barwniki flawonowe, garbniki oraz sole mineralne, niezbędne do szybkiego rozwoju na wiosnę młodych pędów i liści. Pączki sosnowe należą do tzw. leków „czyszczących krew“ (niem. *Blutreinigungsmittel*), ponieważ mają działanie wykrztuśne, napotne, moczopędne i żółciopędne. Stosuje się je w postaci naparów lub nalewki. Nalewka ze świeżo zebranych pączków lub młodych pędów (*Turiones Pini*) na winie używana jest w cierpieniach skrofulicznych i obserwowanych pod koniec zimy zaburzeniach metabolicznych (przemiany materii).

Rp. *Gemmarum Pini* 50,0
Lichenis islandici conc. 50,0
Rad. Liquiritiae 30,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki na-
paru dziennie.
(W gruźlicy płuc i przewlekłych
bronchitach).

Rp. *Gemmarum Pini* 100,0
Fructus Rhamni cathart. 30,0
Wina białego 1000,0
M. D. S. Po kieliszku 3 razy
dziennie po jedzeniu.
(Przy biegunkach awitamino-
wych).

Rp. *Tinct. Pini composit.* 100,0
D. S. Po łyżeczce w pół szklanki
mleka.
(W chrypkach i katarach).

W lecznictwie ludowym stosuje się młode, wyrastające wiosną pędy sosny, tzw. *Turiones Pini*, oraz młode, zielone jeszcze szyszki sosnowe, *Fructus Pini immaturus*, w postaci osłodzonych miodem naparów (3 zielone pokrajane szyszki na szklankę wrzątku) w gruźlicy. Surowce te prócz terpenowych olejków eterycznych zawierają znaczne (0,15—0,25 %) ilości kwasu askorbinowego,

czyli witaminę C, są więc swego rodzaju ludowym specyfikiem witaminowym.

Gemma Populi — Pąki topolowe

Zbierane w zimie, wysuszone pąki liściowe pospolitego w kraju drzewa *Populus nigra* L., rodz. *Salicaceae*.

Surowiec zawiera glikozydy, salicynę i populinę (benzoilo-salicynę), związki flawonowe chryzynę i tektochryzynę, substancje żywiczne (o zapachu balsamu tolutańskiego) i olejek eteryczny. Był to ulubiony niegdyś środek przeciwko hemoroidom (w postaci okładów lub maści) oraz do gojenia ran, wrzodów egzem.

Dzięki zawartości benzoilo-salicyny surowiec działa napotnie i moczopędnie. H. Leclerc zaleca nalewkę z pączków topolowych w zastarzałych nieżytach krtani i oskrzeli jako lek wykrztuśny i odkażający drogi oddechowe. Dzięki zawartości związków flawonowych chryzyny i tektochryzyny działa nieraz skutecznie w cierpieniach woreczka żółciowego.

Rp. *Gemmarum Populi contus.* 20,0
Flor. Hyperici 20,0
Spirit. Vini 95% 30,0
Axungiae porci 80,0
M. f. ungt. S.

(Maść na hemoroidy, pęknięcia odbytnicy, rany, wrzody).

Utluczone pąki topolowe i kwiat dziurawca zwilżyć alkoholem i pozostawić w zamkniętym naczyniu na 2 godz. Następnie dodać smalec i ogrzewać na wodnej kąpieli, aż się ulotni spyrus, po czym odcedzić roztopioną maść przez gazę.

Rp. *Tinct. Populi* 50,0
D. S. Po łyżeczce w pół szklanki mleka 3 razy dziennie.
(W nieżytach krtani i oskrzeli).

Znacznie bogatsze w żywice i olejek lotny są pąki liściowe topoli balsamicznej, *Populus balsamifera* L., które jednak rzadko spotyka się w handlu.

Glandula Lupuli (syn. Lupulinum) — Gruczoły chmielowe. lupulina (F. P. II i III)

Odsiane z wysuszonych żeńskich kwiatów chmielu, tzw. szysek chmielowych (*Flores Humuli lupuli*), gruczoły żywicowo-olejkowe.

Jest to zazwyczaj produkt uboczny wykruszający się w suszarniach i składach chmielu browarniczego. Taką surową lupulinę oczyszcza się przez wielokrotne staranne odsiewanie przez gęste

Rp. *Gemmarum Populi cont.* 50,0

Florum Spiraeae 50,0

Fol. Ribis nigri 100,0

M. f. spec. S. 2—3 szklanki naparu dziennie.

(Ziółka przeciwreumatyczne)

Rp. *Gemmarum Populi* 50,0

Rhiz. Curcumae 30,0

Herbae Polygoni avicul. 100,0

M. f. spec. S. 2 łyżki ziół gotować pół godziny z 2 szklankami wody.

Pić 2—3 szklanki naparu dziennie.

(Przy cierpieniach woreczka żółciowego).

sita i otrzymuje się drobny, brunatnożółty proszek o gorzkawo-aromatycznym smaku i dość mocnym swoistym, ale nie przykrym zapachu. Stara i zwilgotniała lupulina jędrzejsza, brunatniejsza i nabiera nieprzyjemnego zapachu zepsutego sera. Surowiec zawiera te same składniki, które są podane przy kwiatach chmielu (*Flores Humuli* — p. s. 61), ale w znacznie większych ilościach. Jest to łagodne *sedativum* stosowane przy pobudliwości płciowej (przy zmazach nocnych, bolesnych erekcjach, zaburzeniach histerycznych u kobiet), zwłaszcza w połączeniu z walerianą lub arcydzięglem.

Rp. *Lupulini* 0,3

Rad. Valerianae pulv. 0,5

M. f. pulv. D. t. d. Nr XII. S.

3 razy dziennie po 1 proszku.

Rp. *Tinct. Lupulini* 15,0

Tinct. Valerianae

Tinct. Angelicae aa. 10,0

M. D. S. Po 25 kropli w kie-

liszku wody 2—4 razy dziennie.

Rp. *Lupulini* 0,3

Kalii bromati 0,3

M. f. d. D. t. d. Nr X.

1—2 proszki na noc.

(Przy zmazach nocnych)

Guarana (syn. Pasta Guarana) — Gwarana (F. P. II i III)

Podprażone i zmielone owoce południowo-amerykańskiego krzewu *Paulinia sorbilis* Mart., rodz. *Sapindaceae*, służące w dorzeczu Amazonki i Orinoko jako codzienna używka kofeinowa podobnie jak u nas kawa i herbata.

Jest to najbogatszy w kofeinę surowiec (5—6%) zawierający ten alkaloid w postaci osobliwych glikotanoidowych połączeń dzięki czemu działanie gwarany, podobnie jak *Semen Colae* (p. s. 164), jest znacznie silniejsze niż innych surowców kofeinowych, do których jesteśmy przyzwyczajeni (kawa, herbata). Stosuje się sproszkowany surowiec (*Pulvis Guaranae*) w dawkach od 0,05 do 0,5. Guarana wchodzi zwykle w skład rozpowszechnionych dziś proszków od bólu głowy.

Rp. *Pulv. Guaranae* 0,1

Acidi acetylosalicyl. 0,2

Amidopyrini 0,1

Sacchari albi 0,1

M. f. p. D. t. d. Nr XII.

(Proszki od bólu głowy).

Rp. *Acidi acetylosalicylici* 0,3

Phenacetini 0,2

Pulv. Guaranae 0,2

M. f. p. D. t. d. Nr X.

(Proszki od bólu głowy).

Rp. *Pulv. Guaranae* 5,0

Sir. Gummosi 50,0

Aquae flor. Aurant. 10,0

Aquae Menthae 100,0

M. D. S. Co 2 godz. po łyżce stołowej.

(Zamiast roztworów i mikstur z *Coffein. Natr. benzoic.* lub *Coffein. Natr. salicyl.*)

Gummi Acaciae (syn. Gummi arabicum —

Guma arabska (F. P. II i III)

Wysuszony liposok wyciekający z nacięć pni i gałęzi afrykańskich drzew z rodzaju *Acacia*: *Acacia arabica*, Willd., *A. horrida*

Willd., *A. senegal* Willd. i inn., rodz. *Leguminosae*. Składa się głównie z soli wapniowych i potasowych, kwasu arabinowego. Jest to jeden z najczęściej używanych węglowodanowych koloidów roślinnych używanych do kleików, zawiesin, proszków, pigulek jako środek zawieszający i powlekający.

Służy i gumy roślinne, dzięki ich osłaniającym właściwościom, stosuje się w celu złagodzenia gorzkiego, kwaśnego lub palącego smaku leków w celu zabezpieczenia błony śluzowej żołądka (zwłaszcza u osób skłonnych do wymiotów) od drażniącego działania niektórych związków i w celu zwolnienia szybkości resorpcji. Na przykład przy zapisywaniu małym dzieciom gorzkich proszków, kalomelu, santoniny lub cytwaru najlepiej podawać je w ulepku z gumą arabską (*Sirupus gummosus*) lub z *Pulvis gummosus*.

Guma arabska zawiera oksydazy (fermenty utleniające) i dlatego związki o charakterze fenolowym (*Resorcinum*, *Thiocol*, *Guajacolum carbonicum*, przetwory salicylowe, odwary *Uvae ursi* itp.) w miksturach zawierających gumę arabską łatwo ciemnieją.

W aptekach znajdują się następujące przetwory: *Gummi arabicum pulveratum*, *Sirupus gummosus*, *Mucilago Gummi arabici* (1 : 3) i *Pulvis gummosus*.

Rp. *Chinini tannici* 1,0

Sír. simpl.

Mucilag. Gummi arabici aa 25,0

M. D. S. Po łyżeczce 2—3 razy dziennie.

(Dla 3-letniego dziecka w grypie).

Rp. *Santonini* 0,02

Pulv. gummosi 0,3

M. f. pulv. D. t. d. Nr VI. S.

Po 2 proszki w odstępie godzinnym co dzień rano.

(Na robaki dla dziecka 5—7-letniego).

Rp. *Extr. aether. Filicis maris* 6,0

Mucilaginis Gummi arabici 6,0

Fuci vesiculosi pulv. q. s.

Ut f. boli Nr V. S. Co 10 minut

po 1 łyżeczce na czczo zapijając czarną kawą.

(Przeciwno tasiemcowi u dorosłych).

Gutti (syn. Gummi-resina gutti) — Gumiguta (F. P. II)

Wysuszony mleczny sok indyjskich drzew *Garcinia Hanburyi* Hook. f. i *Garcinia Morella* Desr., rodz. *Guttiferae*.

Pomarańczowobrunatna twarda, krucha masa o drażniącym smaku, przy żuciu w ustach barwiąca ślinę na kolor cytrynowo-żółty. Surowiec zawiera śluz i żywicową substancję, zwana kwasem kambodżowym, o gwałtownie przeczyszczających właściwościach. Jest to silne *drasticum*, które już w dawkach 0,2 do 0,25 wywołuje silne rozwolnienie połączone z bólami. Dawniej, gdy były w modzie środki gwałtownie czyszczące, stosowano gumigutę

w dawkach 0,05 do 0,1 w połączeniu z aloesem lub jalapą w postaci pigułek przeczyszczających. Wykaz B.

Pilulae laxantes de Bontius: Szkockie pigułki Andersona:

Rp. Aloë 2,0

Gummi gutti 2,0

Gummi res. Ammoniaci 2,0

Aceti q. s.

Ut f. pillul. Nr LX. S. 2—5 pigułek dziennie.

Rp. Aloë 2,0

Gummi gutti 2,0

Ol. Anisi 0,2

Mellis depurati q. s.

Ut f. pillul. Nr LX. S. 2—5 pigułek dziennie.

Gummi sterculiae — Indyjska albo afrykańska tragakanta

Wysuszony liposok z podzwrotnikowych drzew *Sterculia tragacantha* Lindl. i *Cochlospermum gossypium* D. S., rodz. *Sterculiaceae*.

Produkt podobny do gumy tragankowej (p. *Gummi Tragacantha*) składający się głównie z basoryny. Indyjska tragakanta w wodzie silnie pęcznieje powiększając swą obojętność dwudziestokrotnie.

Drobne grudki indyjskiej tragakanty (czasem powleczone cukrem lub czekoladą) używane są zagranicą pod nazwą „Normacol“, „Decorpa“ itp. jako specyfiki przeciwko zbijaniu się mas kałowych i uporczywym zaparciom; zażywa się łyżeczkę drobnej grudki na noc lub z rana.

Jako surowiec spulchniający masy kałowe można stosować zwykłą gumę tragankową w postaci ograbnego proszku *Gummi Tragacanthae in granis*.

Gummi Tragacanthae (syn. Tragacantha) — Guma tragankowa, Tragakanta (F. P. II i III)

Wysuszony liposok wyciekający z nacięć łodyg małoazjatyckich krzewów z rodzaju *Astragalus*, rodz. *Leguminosae-Papilionatae*.

Koloid roślinny składający się, podobnie jak guma arabska, z węglowodanów, głównie basoryny. Tragakanta różni się od gumy arabskiej nierozpuszczalnością w zimnej wodzie (rozpuszcza się tylko w gorącej) i brakiem oksydaz (fermentów utleniających); stosuje się jako środek powlekający i zawieszający do kleików, zawiesin, proszków, pigułek i tabletek.

Herba Absinthii — Piołun (F. P. II i III)

Wysuszone ziele (kwiaty i liście) rośliny *Artemisia absinthium* L., rodz. *Compositae*; chwast pospolity w całym kraju na glebach bogatych w potas i azot.

Surowiec zawiera gorzkie substancje: absyntynę i anabsyntynę oraz olejek eteryczny (0,3—0,6%), w którego skład wchodzi keton tujon (tanaceton) oraz estry alkoholu tuiowego; jest to surowiec zawierający również spore ilości (10—12%) soli mineralnych, zwłaszcza potasowych. Piołun należy do leków aromatyczno-gorzkich stosowanych w dyspepsjach i bezsoczności, a w lecznictwie ludowym i w malarii. Piołun nie należy jednak do środków obojętnych i nie może być stosowany przez czas dłuższy. Lekarze francuscy, którzy mieli najwięcej przykładów nadużywania wódki piołunówki (tzw. absynt), zaliczają olejek piołunowy do tzw. olejków powodujących drgawki, (*essence épileptisantes*). U kobiet piołun pobudza krwawienie miesięczne, a u ciężarnych może wywołać poronienie. Sproszkowane kwiaty piołunu mają właściwości czerwiegubne, zbliżone do kwiatów cytwaru (*Flores Cinae*) i wrotyczu (*Flores Tanacetii*). Napar piołunu 1 : 10 000 ma jeszcze wyraźnie wyczuwalny gorzki smak

W aptekach są następujące przetwory piołunowe:

Tinctura Absinthii, *Extractum Absinthii* i *Oleum Absinthii* Piołun stosuje się po 1,0 do 3,0 na dawkę, *Tinct. Absinthii* stosuje się po 3,0—5,0 na dawkę. *Extr. Absinthii* stosuje się po 0,2—1,0 na dawkę.

Wino piołunowe:

Rp. *Herbae Absinthii* 30,0
Cort. Cinnamomi 5,0
Wina białego 750,0 (butelka)
Macerować przez tydzień, następnie przecedzić. S. Po kieliszku przed obiadem i kolacją (Wino piołunowe na apetyt).

Rp. *Flor. Absinthii pulv.* 3,0
Flor. Cinae pulv. 2,0
Electuarii Sennae 10,0
M. f. boli. Nr VI. S. Po 2 łyżeczki z rana; popić kawą.
(Na robaki dla 8—10-letniego dziecka).

Herba Adonidis — Ziele miłka (F. P. II i III)

Wysuszone ziele wraz z kwiatami krajowej rośliny *Adonis vernalis* L., rodz. *Ranunculaceae*.

Surowiec zawiera trujący glikozyd nasercowy adonidotoksynę o aglikonie strofantydynowym.

Miłek należy do leków wzmacniających skurcze mięśnia sercowego (*cardiaca*), podobnie jak *Convallaria*, *Helleborus*, *Digitalis*, *Strophanthus*. Miłek wiosenny posiada najsilniejsze działanie w stanie świeżym i najlepszym z niego przetworem jest stabilizowany wyciąg ze świeżego ziele (*Intractum Adonidis*). Zwykła nalewka z suchego ziele (*Tinctura Adonidis*) i napary działają znacznie słabiej i z biegiem czasu tracą na sile.

Miłek nie posiada działania kumulatywnego jak naparstnica. Miłek jako surowiec silnie działający może być zapisywany tylko w określonych dawkach i pod kontrolą lekarza.

Należy pamiętać, że *intracta* są 2—3 krotnie mocniejsze w działaniu od nalewki. W y k a z B.

Rp. Intracti Adonidis 10,0 D. S. Po 8—10 kropel 2—3 razy dziennie.

Rp. Tincturae Adonidis 10,0 D. S. Po 15—25 kropel 2—4 razy dziennie.

Rp. Infusi Adonidis e 8,0 : 200,0 D. S. Po łyżce stołowej co 3 godziny.

Podobne działanie, choć trzykrotnie słabsze, ma ziele młka letniego — *Adonis aestivalis*.

Herba Agrimoniae — Rzepik

Wysuszone ziele pospolitej w całym kraju rośliny *Agrimonia eupatoria* L., rodz. *Rosaceae*.

Nietrujący ludowy surowiec stosowany w cierpieniach przemiany materii jako „czyszczący krew“, np. przy wadliwej przemianie purynowej. Działanie i skład tego surowca jest zbliżony do składu *Herba Alchemillae* i *Herba Fragariae* (p. s. 114).

Napary stosuje się w niężytach jelit oraz w kamicy nerkowej wątrobowej.

Herba Alchemillae — Przywrotnik

Wysuszone ziele pospolite w kraju rośliny *Alchemilla arvensis* Scop., godz. *Rosaceae*. Przywrotnik, podobnie jak *Herba Agrimoniae*, *Herba Anserinae*, *Herba Fragariae*, należy do surowców rodziny różowatych (*Rosaceae*), zawierających swoiste garbniki, widocznie potrzebne naszemu organizmowi, większość bowiem owoców garbnikowych (jak gruszki, jabłka, pigwy, wiśnie, śliwki, brzoskwinie, morele, maliny, jeżyny, truskawki, poziomki, nieśpułki), które człowiek wprowadził do swego pożywienia, należą właśnie do rodziny *Rosaceae*. Gdy nie mamy pokarmów mogących nam dostarczyć tych składników, uciekamy się do pomocy skromnych chwastów z tej samej rodziny. Przywrotnik, podobnie jak wyżej wspomniane zioła, stosuje się w chorobach przemiany materii (biegunki, niedomagania wątroby, nerek, cierpienia artretyczne).

Rp. Herbae Alchemillae

Herbae Anserinae

Herbae Fragariae aa 100,0

M. f. spec.

(Zioła przeciwko przewlekłym niężytom jelit).

Herba Anserinae — Srebrnik

Wysuszone liście pospolitej na trawnikach i miedzach rośliny *Potentilla anserina* L., rodz. *Rosaceae*. Zawiera garbniki, kwasy organiczne, witaminę C. Jest lekiem ściągającym i przeciwkur-

czowym stosowanym w biegunkach, złej fermentacji jelitowej i przewlekłych katarach kiszek.

Według Weissa („Hippokrates“, 1938, 26) srebro ma wyraźny przeciwskurczowy wpływ na macicę i jest wskazany przy bolesnym miesiączkowaniu.

Rp. *Herbae Anserinae* 30,0
Herbae Hydropiperis 20,0
Herbae Melissa 10,0
M. f. spec.
(Ziółka w bolesnym miesiączkowaniu).

Rp. *Herbae Anserinae* 50,0
Flor Chamomillae 30,0
M. f. spec.
(W nieżytach jelit).

Herba et Radix Apii — Seler

Ziele i korzenie pospolicie hodowanej w ogrodach jarzyny i przyprawy *Apium graveolens* L., rodz. *Umbelliferae*.

Podobnie jak pietruszka (p. *Fruct. Petroselin*), koper (*Fruct. Anethi*) i lubczyk (*Radix Levistici*) seler należy do roślin, które człowiek uczynił od wieków swymi uprawnymi warzywami i przyprawami. Wszystkie one mają działanie moczopędne i wzmacniają perystaltykę jelit. Seler, podobnie jak pietruszka, zawiera glikozyd apiinę, asparaginę i olejek eteryczny zawierający oprócz terpenów swoisty związek aromatyczny sedanolid.

Odwary i nalewki selera stosuje się w dychawicy oskrzelowej oraz jako lek moczopędny w cierpieniach artretycznych. Najlepsze działanie wykazują wyciągi ze świeżego ziela (*intractum*) lub świeżo wyciśnięty sok po łyżce 3 razy dziennie.

Rp. *Intracti Apii graveol.* 30,0
D. S. Po łyżeczce na pół szklanki wody 3 razy dziennie.
(Łagodne *diureticum*).

Herba Asari — Kopytnik (F. P. III)

Wysuszone ziele wraz z korzeniami pospolitej w cienistych lasach rośliny *Asarum europaeum* L., rodz. *Aristolochiaceae*.

Surowiec zawiera około 1% dość ostrego w smaku olejku eterycznego, którego składnikami są: azaron, dwuazaron, aldehyd azarylowy, borneol, eugenol i seskwiterpeny, poza tym gorzką substancję azarynę i kwasy organiczne. Przed odkryciem Ameryki, gdy nie znano jeszcze wymiotnicy, kopytnik był używany (w dawkach po 3—5 g jako środek wymiotny, a w dawkach po 0,3—0,5 g jako lek wykrztuśny i moczopędny. Proszek kopytnika w postaci tabaczkki wywołuje kichanie i był niegdyś używany do leczniczych tabaczek w nieżytach nosa i bólach głowy.

Większe dawki kopytnika (10—20 g) wywołują silne wymioty i biegunkę, a u ciężarnych mogą spowodować poronienie. Jest to środek niedostatecznie zbadany farmakologicznie, a jedno-

częście dość silnie działający. Stosuje się jako energiczny środek wykrztuśny i moczopędny. W weterynarii jest stosowany jako lek przeczyszczający. Na wsi dodają kopytnik do wódki alkoholom celem obrzydzenia im pijaństwa, powoduje on bowiem przewlekłe nudności i wymioty. Według *Leclerca* wyciągi ze świeżej rośliny mają działanie wymiotne i drażniące — słabsze niż przetwory z suchego ziele.

Rp. *Herbae Asari c. radicibus* 8,0
Aquae fervidae 250,0
Sirupi Liquiritiae 50,0
M. f. infus. S. Po łyżce stołowej 3—4 razy dziennie.
(W zapaleniach płuc i oskrzeli).

Rp. *Intract. Asari* 20,0
D. S. Po 20 kropel co 3 godz.
(Przy suchym kaszlu i dychawicy).

Rp. *Herbae Asari c. radicibus* 30,0
Folium Betulae conc. 100,0
Foliorum Vitis idaeae 50,0
Rad. Liquiritiae 50,0
M. f. spec. Ziola moczopędne 3 razy dziennie po pół szklanki naparu.
(W niezbytach dróg moczowych).

Czasem spotyka się w handlu same korzenie kopytnika — *Radix Asari*, które są bogatsze w składniki olejkowe i azaryne niż ziele.

Herba Asperulae (syn. Herba Matris silvae) — Marzanna

Wysuszone ziele spotykanej w lasach liściastych rośliny *Asperula odorata*, L., rodz. *Rubiacea*.

Jest to lek kumarynowy używany do tzw. kuracji wiosennej, podobnie jak żubrówka (*Herba Hierochloë*) i nostrzyk (p. *Herba Meliloti*). Jest to ziele o bardzo miłym zapachu stosowane w postaci herbatek.

Rp. *Herbae Asperulae* 100,0
Fol. Melissa 30,0
Fol. Rubi fruticosi 170,0
M. f. spec.
(Herbatka dla osób unikających używek kofeinowych).

Herba Bellidis — Stokrotka

Wysuszone ziele wraz z korzeniami i kwiatami pospolitej w kraju rośliny *Bellis perennis* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera saponiny, gorzką substancję bellidynę, barwniki flawonowe, garbniki i sole mineralne. Należy do tzw. leków „czyszczących krew” stosowanych w cierpieniach przemiany materii (nieżyty jelit, choroby nerek, wątroby, pęcherza). Podobno najlepsze wyniki dają napary ze świeżego ziele: 2—3 krzaczki stokrotki (50—60 g) zagotować na szklanke wrzątku, pić 2—3 szklanki naparu dziennie.

Rp. *Herbae Bellidis*, 100,0
Herbae Fragariae 50,0
Fol. Myrtillor. 50,0
M. f. spec.
(Ziola w kamicy pęcherzowej i nerkowej).

Rp. *Herbae Bellidis* 100,0
Herbae Hyperici 50,0
Herbae Anserinae 50,0
M. f. spec.
(Ziółka w przewlekłych niezbytach jelit).

Herba Bursae pastoris (syn. Herba Capsellae) — Tasznik

Wysuszone ziele pospolitego w ogrodach i na polach chwastu *Capsella Bursa pastoris* Moench., rodz. *Cruciferae*.

Stary ludowy lek przeciwkrwotoczny przy krwotokach macicznych, który się stał niezmiennie modny podczas pierwszej wojny i po wojnie, gdy brak było innych leków hemostatycznych; środ-kowi temu poświęcono dużo uwagi w ziołolecznictwie. Większość autorów chwali go, inni ganią. Stwierdzono jednak w nim obecność cholicy i tyraminy. Wielu autorów stwierdza dobre działanie tasznika w krwotokach macicznych. Na taszniku bardzo często występuje grzybek pasożytny — *Albugo candida*, któremu przypisywano (przez analogię do sporyszu) działanie przeciwkrwotoczne. W. Harste wykazał jednak, że ekstrakt z roślin zupełnie zdrowych działał równie dobrze jak i z porażonych grzybkami. Osobiście widziałem na wsi wśród ludzi wypadki zatrzymania się obfitych krwotoków macicznych po 2—3 łyżkach świeżo wyciśniętego soku z tasznika.

W krwotokach płucnych jednak tasznik przeważnie zawodzi.

Gotowanie ziela niszczy jego działanie przeciwkrwotoczne, dlatego należy stosować wyciągi na zimno — *maceratio*.

Stosuje się bądź ekstrakt płynny (*Extr. fluid. Bursae pastoris*), bądź stężony wyciąg na zimno; czasem w połączeniu z pieprzem wodnym (p. *Herba Hydropiperis*). Pewniejsze wyniki dają wyciągi ze świeżego ziela (*Intracta*) lub świeży sok (*Succus recens*).

Rp. *Succi Bursae pastoris* 30,0
D. S. Po łyżeczce co 3 godziny.

Rp. *Herbae Bursae pastoris* 40,0
Herbae Hydropiperis 30,0
Aquae frigidae 500,0
M. f. *maceratio*. S. Pół szklanki co 2 godziny.

Rp. *Extr. fluid. Bursae pastoris* 30,0
D. S. Po łyżeczce co 2 godziny

Herba Cnici benedicti — Herba Cardui benedicti — Drapacz lekarski, Kardobenedykta

Wysuszone ziele hodowanej obecnie w kraju rośliny południowo-europejskiej *Cnicus benedictus* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję knicynę i znaczne ilości (do 12%) soli mineralnych (potas, wapń, magnez). Jest to lek gorzki i remineralizujący w rodzaju piołunu (p. *Herba Absinthii*), ale nie zawierający drażniącego olejku eterycznego. Stosuje się przy złym trawieniu i braku apetytu, zwłaszcza u osób anemicznych i rekonwalescentów.

Rp. *Herbae Cardui benedicti* 50,0
Flor. Chamomillae romanae 5,0
 M. f. spec. S. Łyżkę ziółek za-
 parzyć na szklankę wrzątku
 i wypić przed jedzeniem.
 (Ziółka na apetyt).

Nasiona kardobenedykty w postaci emulsji stosuje się w krwotokach nerkowych i macicznych, podobnie jak nasiona ostropestu — *Fructus Cardui mariani* (p. s. 89).

Herba Centaurii minoris — Centuria albo tysięcznik (F. P. II i III)

Wysuszone kwitnące ziele pospolitej w kraju rośliny *Centaurium umbellatum* Gilib. (*Erythraea centaurium* Pers.), rodz. *Gentianaceae*.

Lek należy do grupy farmakologicznej *Amara pura* zawierający nietrującą gorzką substancję erythrocentaurynę (erytauryna), ciała żywicowate i barwniki flawonowe. Podobnie jak inne rośliny goryczkowate (*Gentianaceae*) centurię stosuje się w dyspepsjach i bezsoczności jako lek ułatwiający trawienie. W medycynie ludowej stosują centurię w połączeniu z piołunem lub słonecznikiem (*Flor. Helianthi*) w zimnicy.

Rp. *Herbae Centaurii minoris* 100,0
Herbae Absinthii 30,0
Flor. Helianthi 50,0
Flor. Calendulae 20,0
 M. f. spec. S. 2 szklanki naparu
 dziennie).
 (Zioła przeciwko zastarzałej
 zimnicy).

Rp. *Herbae Centaurii minoris* 100,0
Rhiz. Calami 20,0
Fruct. Carvi cont. 30,0
 M. f. spec.
 S. Pół szklanki naparu przed
 jedzeniem.
 (Zioła na apetyt).

Herba Chelidonii — Jaskółcze ziele, glistnik (F. P. III)

Wysuszone ziele pospolitej w ogrodach i pod płotami rośliny *Chelidonium majus* L., rodz. *Papaveraceae*.

Jest to surowiec zawierający szereg alkaloidów (0,3—1%): chelidoninę, sangwinarynę, cholerytrynę, alokryptoninę, protopinę, berberynę, poza tym kwas chelidonowy i dość znaczne ilości soli wapniowych.

Chelidonina ma działanie kojące przeciwbólowe podobne do morfiny, ale jest mniej trująca i nie powoduje euforii. Protopina posiada właściwości znieczulające. Świeży (barwy ciemnożółtej) mleczny sok glistnika niszczy brodawki i wrzodziki. Ekstrakt z glinistnika posiada właściwości znieczulające, a według *Stickla* również i bakteriobójcze. Stosuje się jako lek znieczulający w raku i wrzodzie żołądka, w bólach wątrobowych (kamica żółciowa), w bolesnych biegunkach, jako lek nasenny oraz zewnętrznie (maście lub czopki z ekstraktem) w hemoroidach i trudno gojących się ranach. Działanie *Chelidonium* podobne jest do działania papaweryny i kodeiny i dlatego Extr. fl. *Chelidonii* oraz Intract.

Chelidonii można stosować jako środek zastępczy tych alkaloidów w dawkach po 20—30 kropel 3—4 razy dziennie;

Dawki: *Herba Chelidonii* 2,0—5,0; *Extractum Chelidonii* 0,4—1,0; *Intr. Chelidonii* 15—20 kropel.

Rp. *Herbae Chelidonii* 20,0
Aquae fervidae 180,0
Sirupi Aurantiorum 30,0
M. f. S. Co 3 godz. po łyżce
stołowej.
(W kolce wątrobowej).

Rp. *Intract. Chelidonii* 30,0
D. S. Po 20 kropli w kieliszku
ocukrzanej wody 3—4 razy
dziennie.
(W bolesnym kaszlu).

Rp. *Extr. fl. Chelidonii* 0,3
Extr. Millefolii 0,3
Olei Cacao 1,5
M. f. supposit. D. t. d. Nr XII.
S. 2—3 czopki dziennie.
(W hemoroidach).

Rp. *Intract. Chelidonii* 5,0
Tinct. Calendulae 5,0
Lanolini anhydr.
Azungiae porci aa 20,0
M. f. ungt.
(Na wrzody, swędzące egzemy).

Herba (et fructus) *Chenopodii* — Ziele (i owoce) komosy meksykańskiej albo piżmowej (F. P. II i III)

Wysuszone przekwitające ziele lub obtarte dojrzewające owoce meksykańskiej komosy — *Chenopodium ambrosioides* L. lub jej odmiany *Chenopodium ambrosioides varietas anthelminthicum*.

Rosliny te doskonale znoszą nasz klimat i są w Polsce uprawiane. Ziele, a zwłaszcza owoce, cechuje bardzo mocny swoisty zapach i słonawy, gorzkawo-drapający smak.

Najważniejszym składnikiem surowca jest olejek eteryczny — *Ol. Chenopodii*, stosowany przeciwko pasożytniczym w przewodzie pokarmowym robakom obłym (*Ascaris*, *Trichocephalus*, *Ankylostoma*).

Czynnym składnikiem olejku jest askarydol, którego w olejku farmakopealnym powinno być nie mniej niż 65%. Olejek komosowy bogaty w askarydol jest dość toksyczny. Ziele jest ubogie w olejek (0,2—0,4%), a olejek z niego zawiera mało askarydolu (ok. 16—25%). Owoce natomiast zawierają ok. 1—1,2% olejku z zawartością 60—80% askarydolu. Dlatego też w Ameryce jako środka przeciwko robakom używa się dojrzewających owoców komosy meksykańskiej zwanych tam „nasionami od robaków” (*Wormseeds*).

Ziele komosy meksykańskiej (*Herba Chenopodii*) przy niewielkiej ilości olejku zawiera saponiny i sporo soli mineralnych (po spaleniu zostaje do 20% popiołu), a wśród nich dość dużo soli potasu. Dlatego napary z ziele komosy stosuje się w mieszkankach moczopędnych i odkażających drogi moczowe.

Natomiast olejek *Ol. Chenopodii* o zawartości 60—65% askarydolu stosuje się jako środek czerwiogubny, ale ze względu na

jego toksyczność bardzo ogłędnie. Dzieciom do lat 10 po tyle kropli, ile mają lat, dorosłym nie więcej niż 0,15 do 0,75 na dawkę.

Ze względu na drażniące działanie olejku nie należy podawać na cukrze lub w wodzie, lecz dokładnie skłócić go lub wymieszać z jakimś ulepkiem lub powidełkami senesowymi.

W Ameryce — jak podano wyżej — stosuje się owoce komosy meksykańskiej *Fructus Chenopodii ambrosioidis* tak jak u nas cytwar — z miodem lub powidłami, dorosłym 10,0—12,0. Po upływie godziny należy dać środek przeczyszczający (np. siarczan magnezu lub kremotartar).

Rp. *Herbae Chenopodii* 10,0
Herbae Herniariae 30,0
Fol. Uvae ursi 20,0
M. f. s. p. S. Czubatą łyżeczkę na szklankę wrzątku. Pić 2—3 szklanki ciepłego odwaru dziennie.
(Przy nieżytach pęcherza).

Rp. *Fruct. Chenopodii* 1,0
Mellis depurati 6,0
Rad. Rhei pulv. 1,0
M. f. elect. 8—10-letniemu dziecku dać po połowie co godzinę.
(Na robaki).

Herba Chimaphilae (syn. Folia Pirolae umbellatae) — Pomocnik albo stanownik

Liście i gałązki spotykanej w lasach sosnowych rośliny *Chimaphila umbellata* Nutt. (syn. *Pirola umbellata*) rodz. *Pirolaceae*.

Liście trochę większe od mącznicy (*Folia Uvae ursi*), lecz przy wierchołku tępo ząbkowane. Surowiec zawiera glikozyd arbutynę, urson, chimafilinę oraz garbniki. Jest to silne *diureticum* zwiększające wydzielanie chlorków i produktów przemiany azotowej. Surowiec ten przypomina w działaniu *Folia Uvae ursi*, ale jest mniej drażniący. Stosują go w nieżytach dróg moczowych, pęcherza, a w ostatnich czasach w cukrzycy (zwłaszcza *Intractum*).

Rp. *Intract. Chimaphilae* 30,0
D. S. Po łyżeczce 3—4 razy dziennie.

Rp. *Herbae Chimaphilae* 100,0
Fol. Myrtillorum 90,0
Flor. Sambuci 60,0
M. f. spec. 2—3 szklanki naparu dziennie.
(Zioła przy cukrzycy).

Herba Convallariae — Ziele konwalii (F. P. II i III)

Świeże lub wysuszone liście wraz z kwiatami pospolitej w kraju rośliny — *Convallaria majalis* L., rodz. *Liliaceae*.

Wszystkie części konwalii (kłącza, liście i kwiaty) zawierają glikozydy konwalarynę i konwalatoksynę. Liście zawierają więcej konwalaryny, a kwiaty — konwalatoksyny. Konwalaryna ma

właściwości drażniące (działanie przeczyszczające i moczopędne) a konwalatoksyna działa silnie tonizująco na mięsień sercowy. Konwalia należy do leków nasercowych typu naparstnicy (p. *Folia Digitalis*), ale ma szybsze działanie i nie ulega nagromadzeniu (kumulacji). Najlepsze działanie ma świeża roślina gdyż surowiec wysuszony bez stabilizacji traci 60 do 80% swej pierwotnej mocy. Dlatego nalewkę konwaliową (*Tinctura Convallariae*, *Alcoholisatum Convallariae*) przyrządza się ze świeżych kwiatów konwalii; jeszcze pewniejszym przetworem jest *Intractum Convallariae*, mało wartościowym zaś przetworem jest napar z suchych kwiatów. Konwalię stosuje się w niedomogach serca. Glikozyd konwalatoksyna należy do najsilniejszych glikozydów nasercowych.

W Polsce używano w aptekach tylko kwiatów (*Flores Convallariae*), a obecnie stosuje się kwiaty wraz z liśćmi (*Herba Convallariae*), których działanie bywa silniejsze.

Nalewkę z samych kwiatów konwalii stosuje lud (po łyżce 1—2 razy dziennie) w padaczce. Wzmianki o stosowaniu wyciągów ze świeżych kwiatów konwalii w padaczce spotyka się już u autorów XVI wieku.

Wykaz B

Rp. *Tinct. Convallariae* 10,0
D. S. Po 20 do 30 kropel 2—3
razy dziennie.

Rp. *Intracti Convallariae* 10,0
D. S. Po 20—30 kropel 2—3
razy dziennie.

Rp. *Tinct. Convallariae* 10,0

Tinct. Lobeliae 10,0

Tinct. Valerianae aether. 10,0

M. D. S. Po 30 kropel 3 razy
dziennie.

(W dusznościach).

Herba Ephedrae — Przęśli

Wysuszone ziele bądź chińskich krzewin — *Ephedra sinica* Stapf. i *Ephedra Shennungiana* Tang, bądź południowo-europejskiego gatunku — *Ephedra distachya* L. (*E. vulgaris* Rich.) — rodz. *Gnetaceae*.

Surowiec chiński, zwany *Ma Huang*, zawiera około 2% alkaloidów, surowiec europejski — zaledwie 0,5—1,2%. W ziele przęśli znaleziono dwa izomeryczne alkaloidy: efedrynę i pseudoefedrynę (fenylometyloaminopropanole) o działaniu podobnym do adrenaliny: zwężenie światła naczyń krwionośnych, przyspieszenie czynności serca, zwiótczenie mięśni oskrzelowych, rozszerzenie żrenicy. O ile jednak adrenalina musi być stosowana w postaci zastrzyków, to efedryna i przetwory przęśli wywołują wyżej opisane działanie również przy stosowaniu doustnym. Obecnie istnieje syntetyczna efedryna, zwana efetoniną. Niegdyś w Rosji była dość popularna europejska *Herba Ephedrae* pod nazwą

„Kuzmiczowa trawa” jako lek w dusznicy bolesnej i dychawicy oskrzelowej i cierpieniach artretycznych.

Dawka *Herbae Ephedrae* — 2 do 5 g pro doci i 5 do 10 g pro die.

Herba Equiseti minoris — Skrzyp (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitej u nas rośliny zarodnikowej *Equisetum arvense* L., rodz. *Equisetaceae*.

Jest to jeden z najbogatszych w krzemionkę surowców, zawierający związki krzemionkowe częściowo rozpuszczalne w wodzie. Według Koberta krzemionka jest związkiem niezbędnym dla naszego organizmu, zwłaszcza w gruźlicy, niedomodze trzustki i uporczywych egzemach. Skrzyp ma również łagodne działanie moczopędne dzięki zawartości glikozydów flawonowych. Jest to ulubiony lek ludowy, tzw. „czyszczący krew”. Ze względu na trudną rozpuszczalność krzemionki należy ze skrzypu przyrządzać odwary. Łyzkę czubatą (około 5,0) skrzypu przygotowuje się z 2 szklankami wody do połowy, po czym cedi. Szklanka takiego odwaru zawiera 0,03 do 0,05 rozpuszczalnej krzemionki. Krzemionka skrzypu nie jest równoznaczna fizjologicznie z krzemieniem sodowym (*Natrium silicicum*) zalecanym jako lek krzemionkowy. Skrzyp zawiera również glikozydy flawonowe o działaniu podobnym do rutyny (p. s. 124).

Rp. *Herbae Equiseti* 75,0

Herbae Galeopsidis 50,0

Herbae Polygoni avicul. 150,0

M. f. spec. S. Łyzkę ziół wygotować w 2 szklankach wody do połowy. Pić 2—3 szklanki.
(Herbata krzemionkowa — Kobert-Kühn-Kieseltee).

Świeżo wyciśnięty sok ze skrzypu (*Succus Equiseti recens*) ma właściwości przeciwkrwotoczne, zwłaszcza w krwotokach płucnych. Bogatsze w krzemionkę są tzw. wielkie skrzypy (*Equisetum hiemale* L., *Equisetum limosum* L.), których ziele znajduje się w handlu pod nazwą *Herba Equiseti majoris*. Ziele *Equisetum palustre* zawierające alkaloid palustrynę jest jakoby trujące.

Herba Euphrasiae — Świetlik

Wysuszone ziele pospolitej na wilgotnych łąkach rośliny *Euphrasia officinalis* L. (dawna nazwa zbiorowa kilku gatunków przeważnie *E. curta* i *E. Rostkoviana*) rodz. *Scrophulariaceae*. Niedostatecznie zbadany surowiec zawierający jakoby dwa glikozydy: rhinantine i aukubinę (*Verbenin*), garbniki, żywcowate substancje i glikozydy flawonowe.

Jest to stary ludowy lek stosowany w cierpieniach skrofulicznych, a szczególnie w chorobach oczu. Nie jest to surowiec tru-

jący lub drażniący, można go przeto stosować bez obawy, nawet przez czas dłuższy. Ma działanie regulujące przepuszczalność kapilarów.

Rp. Herbae Euphrasiae 100,0
Florum Cyani 50,0
M. f. spec. S. Robić kompresy
z rozparzonego zieleń na oczy.

Rp. Herbae Euphrasiae 60,0
Herbae Visci 60,0
Fol. Myrtilli 100,0
Herbae Hyperici 100,0
M. f. spec. S. 3 szklanki naparu
dziennie.
(Zioła przeciwko sklerozie).

Herba Fragariae — Poziomka

Wysuszone ziele wraz z korzeniami pospolitej w całym kraju poziomki leśnej *Fragaria vesca* L., rodz. *Rosaceae*.

To co powiedziano o *Herba Alchemillae* i *Herba Agrimoniae* (p. s. 105) odnosi się również do poziomki (tzw. glikozyd fragarin jest na razie wątpliwy). Jest to ludowy lek na przemianę materii („czyszczący krew”), stosowany specjalnie w kamicy nerkowej i pęcherzowej; czasem stosowane są w tym samym celu suszone owoce poziomek (*Fructus, seu Baccae Fragariae*). Liście poziomek z zieleń marzanny (*Herba Asperulae*) i liści jeżyn (*Folia Rubi*) są dość przyjemnym w smaku środkiem zastępczym herbaty dla osób, które muszą unikać używek kofeinowych. Świeże poziomki (a nawet napary z suszonych poziomek), podobnie jak maliny, mogą wywoływać u niektórych osób swędzące wysypki.

Rp. Herbae Fragariae 100,0
Fol. Vitis idaeae 40,0
Fol. Ribis nigri 60,0
M. f. spec. S.
(Zioła przeciwko kamicy nerko-
wej i pęcherzowej).

Rp. Herbae Fragariae 100,0
Herbae Asperulae odorat. 50,0
Fol. Rubi fruticosi 100,0
M. f. spec.
(Środek zastępczy herbaty, czyli
herbatka bezkofeinowa).

Herba Gratiolae — Ziele konitritu

Wysuszone ziele spotykanej na łąkach i nad stawami krajowej rośliny *Gratiola officinalis* L., rodz. *Scrophulariaceae*.

Jest to silnie działający środek zawierający glikozyd nasercowy gratiotoksynę oraz glikozyd gratiolinę (albo gratiosolinę). W dawce jednorazowej 2—4 g *Herba Gratiolae* wywołuje silne przeczyszczenie. Dawki 5—10 g powodują wymioty, biegunkę, osłabienie serca, a u ciężarnych mogą wywołać poronienie. Dawniej stosowano to zieleń w dawkach 1—2 g jako lek przeczyszczający (drastyczny), a w dawkach mniejszych przy wodnej puchlinie. Lek niedostatecznie zbadany i rzadko stosowany. Surowiec ten należy zaliczyć podobnie jak *Digitalis*, do typu nasercowych (*cardiaca*).
W y k a z B.

Rp. *Herbae Gratiolae* 2,0
Aquae fervidae 200,0
M. f. infus. S. Po łyżce co 3 go-
dziny.
(Przy puchlinie wodnej).

Herba *Fuci vesiculosi* (*Fucus*) Morszczyn pęcherzasty (F. P. III)

Oczyszczone z piasku i muszelek wysuszone plechy brunatnego glonu morskiego, zwanego morszczynem pęcherzastym — *Fucus vesiculosus*, rosnącego na przybrzeżnych skałkach podwodnych Bałtyku, Morza Północnego i północnych pobrzeży Oceanu Atlantyckiego.

Kawałki tego glonu spotykamy często wyrzucone na polski brzeg Bałtyku. Zostają one przynoszone przez fale z dalszych okolic morza, gdyż nasze wybrzeże jest przeważnie piaszczyste, więc na nim morszczyn nie może się osiedlić i utrwalić. Jedynie w niektórych miejscach (np. koło latarni morskiej w Rozewiu i innych miejscach) spotyka się skały podwodne, na których morszczyn może rosnąć. Poza tym wskutek słabego zasolenia Bałtyku (zaledwie 0,9%) wyrzucany przez fale na naszym wybrzeżu morszczyn jest ubogi w sole mineralne, zwłaszcza w związki jodu i zawiera go 8—10 razy mniej niż morszczyn rosnący na pobrzeżach Norwegii, Danii, Szkocji lub północnej Francji. Korzystamy więc z surowca importowanego.

Surowiec apteczny ma wygląd spłaszczonych, około 1 cm szerokich, 10—20 cm długich tasiemkowatych kawałków, opatrzonych na wierzchołku plechy 2—4 pęcherzykami pławnymi (stąd nazwa pęcherzasty). Barwa surowca jest ciemnobrunatna, konsystencja w stanie suchym skórzasta. Zapach surowca po rozmożczeniu nieprzyjemny, tzw. „morski” albo „rybi”, w smaku słonawy, śluzowaty.

Morszczyn zawiera dwujodotyrozynę (tzw. kwas gorgonowy), dużo śluzu oraz około 15—16% soli mineralnych, wśród których znajdują się sole jodu i bromu. Farmakopea Polska wymaga, aby surowiec zawierał nie mniej niż 0,1% jodu.

Dzięki zawartości dwujodotyrozyny (jednego z hormonów tarczycy) morszczyn stosuje się przy niedomodze tarczycy, zwłaszcza przy obrzęku śluzowatym (wole), skrofulach, ziej przemianie tłuszczowej (otyłość, otluszczenie serca).

Morszczyn jest nietrujący i ma łagodniejsze działanie niż przetwory z tarczycy lub sztucznie otrzymane preparaty jodowe. Nieprzyjemną cechą morszczynu jest jego bardzo przykry zapach i smak, wskutek czego nie można go stosować w odwarach. Podaje się go bądź w postaci sproszkowanej, bądź w postaci płynnego ekstraktu w kuracjach odtłuszczających oraz dzieciom słabo rozwi-

jającym się, skrofulicznym. Stosuje się go również w miażdżycy tętnic (arterioskleroza) zamiast soli jodowych.

Rp. Extr. fl. Fuci vesiculosi 100,0
Tinct. Menthae 10,0
D. S. Po 2 łyżeczki w $\frac{1}{2}$ szklance wody 2—3 razy dziennie.
(Przeciw otyłości jako środek odchudzający, przy arteriosklerozie i przewlekłych cierpieniach reumatycznych).

Rp. Extr. fl. Fuci vesiculosi 30,0
Sir. Rubi idaei 30,0
M. D. S. Po 1—2 łyżeczki 2—3 razy dziennie.
(Dla skrofulicznych, słabo rozwijających się dzieci).

W razie niemożności zdobycia ekstraktu stosuje się sproszkowany surowiec. Dobrze wysuszone ziele morskoczynu tłucze się na proszek w moździerzu i odsiewa przez sito.

Rp. Fuci vesic. pulv. 200,0
D. S. Po 2 łyżeczki od herbaty w $\frac{1}{2}$ szklanki wody lub bulionu rano i na noc.
(Przy kuracjach odtłuszczających i arteriosklerozie).

Rp. Fuci vesiculosi pulv. 60,0
D. S. Po łyżeczce do herbaty w syropie owocowym lub dżemie 1—2 razy dziennie.
(Dla dzieci skrofulicznych).

Herba Hederae terrestris — Kurdybanek

Wysuszone ziele pospolitej w zaroślach i ogrodach rośliny — *Glechoma hederacea* L., rodz. *Labiatae*.

Surowiec zawiera garbniki, sole mineralne i ślady olejku eterycznego. Należy on do łagodnych środków „czyszczących krew” używanych na wiosnę w postaci świeżego soku. W tym celu 100,0 — 150,0 świeżego ziele miażdży się w maszynce do mięsa, wyciska przez szmatkę sok i wypija (najlepiej rano i na noc). Jest to kuracja stosowana w różnych niedomogach na tle wadliwej przemiany materii (choroby wątroby i woreczka żółciowego).

Herba Herniariae — Połonicznik (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitych w krajach roślin *Herniaria glabra* L. i *Herniaria hirsuta* L., rodz. *Caryophyllaceae*. Zawiera saponiny, ester metylowy umbeliferonu i ślady kumaryny. Środek moczopędny i napotny, stosowany zwłaszcza w niezżytach pęcherza moczowego, kamicy nerkowej i chorobie Brighta. Surowiec ten stosuje się zwykle w połączeniu z innymi środkami moczopędnymi

Rp. Herbae Herniariae 100,0
Rad. Levistici 40,0
Rad. Asparagi 60,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki naparu dziennie.
(Ziółka przeciwko kamicy nerkowej).

Rp. Herbae Herniariae 100,0
Fol. Uvae ursi 50,0
Fruct. Petroselin. cont. 30,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki naparu dziennie.
(Ziółka od niezżytu pęcherza).

Herba Hydropiperis — Herba Polygoni hydropiperis — Pieprz wodny (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitej nad brzegami rzeczek i stawów rośliny *Polygonum hydropiper* L., rodz. *Polygonaceae*. Wyciąg na zimno lub sok ze świeżego zielea czy też ekstrakt płynny z suchego zielea ma właściwości przeciwkrwotoczne i stosuje się w różnego rodzaju krwotokach (macicznych, hemoroidalnych, płucnych). Według Krawkova środek ten zwiększa lepkość krwi. Jaki składnik powoduje to działanie, trudno orzec, prawdopodobnie związek naftochinonowe. Świeża roślina zawiera jakąś lotną, niezmiernie ostrą w smaku (jak pieprz) substancję, jednak odwary z zielea lub wyciąg tego smaku już nie mają; poza tym roślina zawiera garbniki, sole mineralne i kwasy organiczne. Przy krwotokach stosuje się *Intractum Hydropiperis* lub *Extr. fluid. Hydropiperis* po 50 kropeł w kieliszku wody co 2 godz. lub wyciąg na zimno z suchego zielea.

Rp. *Herbae Hydropiperis* 50,0
Aque fervidae 300,0
M. f. infus. S. Po pół szklanki
co 2 godz. (W krwotokach).

Herba Hyperici — Ziele dziurawca (syn. świętojańskie ziele)

Kwitnące, dobrze ulistnione (bez grubych, zdrewniałych łodyg, wierzchołki krajowej rośliny zwanej dziurawcem — *Hypericum perforatum* L., rodz. *Guttiferae*). Świeże pąki i kwiaty dziurawca przy rozcieraniu w palcach wydzielają krwistoczerwony sok. Sok ten znajduje się w specjalnych gruczołach na brzegu liści oraz na płatkach korony i działkach kielicha; w miąższu liściowym znajdują się liczne przeświecające (podobne do nakłuć szpilką) zbiorniki olejku eterycznego. Podobne cechy mają inne europejskie gatunki rodzaju *Hypericum*.

Dziurawiec jest prastarym lekiem ludowym, znanym już w starożytności. *Dioskorydes* (I wiek naszej ery) zaleca go na rany wrzody oraz przeciwko malarii. W lecznictwie ludowym wszystkich krajów europejskich uchodzi on nieomal za lek uniwersalny leczący cierpienia żołądka, jelit, wątroby, nerek, pobudzający przemianę materii, a nawet leczący nowotwory. Zewnętrznie stosowany jest na skaleczenia i rany (nalewka spirytusowa) oraz na wrzody i oparzenia (wyciąg oleisty z kwiatów).

Ziele dziurawca zawiera 0,06—0,1 % olejku eterycznego, złożonego z terpenów i seskwiterpenów, glikozyd flawonowy hiperynę (0,2—0,4 %) — dający przy rozpadzie galaktozę — i purpurowy, rozpuszczalny w alkoholu, eterze i tłuszczach, a nierozpuszczalny w wodzie barwnik hiperycyne.

Hiperycyna posiada purpurową fluorescencję i jest wybitnym uczulaczem organizmu na promienie pozafiołkowe. Dziurawiec stosowany w nadmiernych ilościach (zwłaszcza na przedwiośniu) może powodować nadmierne uczulenie na światło. Fakt ten dostrzeżono już od dawna na zwierzętach. Mianowicie zwierzęta domowe (konie, krowy, owce), zwłaszcza białe lub o jasnej sierści, karmione w czasie zimy sianem z dużą domieszką dziurawca (np. siano z łąk podgórskich) zostają tak uczulone na światło, że po wypędzeniu wiosną na pastwisko ulegają oparzeniu słonecznemu i zapaleniu skóry. Schorzenie to nosi nazwę *hypericismus*. Dlatego na 2 tygodnie przed wypędzeniem bydła na pastwisko należy przerwać podawanie siana dziurawcowego.

A więc *Hypericum* można uważać za swego rodzaju środek zastępczy lampy kwarcowej. W tych przeto przypadkach, w których medycyna współczesna posługuje się lampą kwarcową, lud stosuje dziurawiec jako uczulacz na promienie pozafiołkowe widma słonecznego. Takim wzmożeniem procesów fotosyntetycznych w ustroju można by tłumaczyć fakt różnostronnego działania dziurawca, a w szczególności jego działanie przy nowotworach. Przetworami o wyraźnym działaniu hiperycynowym będą wyciągi alkoholowe lub oleiste (*Tinct. Hyperici*, *Intractum Hyperici*, *Oleum Hyperici*) albowiem hiperycyna w wodzie jest prawie nierozpuszczalna, wskutek czego wodne napary z dziurawca zawierają głównie kwercetynę i glikozyd hiperynę.

Rp. *Tinctura Hyperici* (1 : 5) 30,0

D. S. Po 30 kropel 3 razy dziennie.

Rp. *Intractum Hyperici* 30,0

D. S. Po 30 kropel 2—3 razy dziennie.

Rp. *Oleum Hyperici* 40,0

D. S.

(Do okładów na rany i oparzenia).

Przyrządzenie *Ol. Hyperici*: 1 cz. świeżych kwiatów i pąków dziurawca zalać 1 cz. spirytusu i 5 cz. oliwy lub oleju jadalnego. macerować w wodnej kąpieli tak długo, aż woda i spirytus ulotnią się całkowicie, a kwiaty staną się kruche; wtedy ciemnoczerwony olej wycisnąć przez szmatkę i przesączyć.

Występujące w kraju inne gatunki dziurawców: *Hypericum quadrangulum* (o łodydze czterokanciastej nieoskrzydłonej) i *H. acutum* (o łodydze czterokanciastej, na krawędziach skrzydełkowatej) stosowane są przez lud tak samo jak *Hypericum perforatum*.

Herba Hyssopi — Hyzop

Wysuszone ziele hodowanej w kraju i zagranicą rośliny *Hyssopus officinalis* L., rodz. *Labiatae*.

Surowiec zawiera olejek eteryczny i garbniki. Aromatyczny wykrztuśny lek, a nawet przyprawa używana do likierów.

Stosuje się w mieszankach z innymi aromatycznymi ziołami w nieżytach oskrzelowych i jelitowych. Podobno hyzop działa również dobrze przy obrzękach śledziony. Na ziele hyzopu został znaleziony pleśniak *Penicillium notatum*, z którego otrzymuje się słynną dziś penicylinę.

Rp. *Herb. Hyssopi* 100,0

Herb. Serpylli

Fol. Salviae aa 50,0

Fol. Farfarae 100,0

M. f. spec.

(Aromatyczne zioła w nieżytach dróg oddechowych).

Herba Lobeliae — Ziele stroiczki (F. P. II i III)

Wysuszone ziele amerykańskiej rośliny (którą można hodować w Polsce) — *Lobelia inflata* L., rodz. *Campanulacae-Lobelioideae*.

Jest to surowiec zawierający szereg alkaloidów (około 0,2 — 0,3%), których cały zespół nosi nazwę lobeliny, i bliżej nie zbada-
ne glikozydy (lobelarynę, inflatynę). Alkaloidy stroiczkowe przypominają w działaniu częściowo sparteinę, częściowo nikotynę, a więc porażają nerwy ruchowe, zwalniają działanie serca, obniżają ciśnienie krwi i pobudzają ośrodek oddechowy. Ziele ma smak ostry i przy żuciu wywołuje ślinotok. Stosują stroiczkę w roz-
zedmie płuc, krztuścu, dychawicy oskrzelowej w postaci nalewki, ekstraktu lub cygaretek. Dawkowanie: *Herba Lobeliae* — pro-
dos 0,1, pro die 0,3. *Tinctura Lobeliae* — pro dosi 1,0 pro die 3,0.
Wykaz B.

Rp. *Herbae Lobeliae min. con.* 5,0

Tytoniu przedniego 10,0

D. S. Na 20 papierosów przeciw-
astmatycznych.

Rp. *Tinct. Lobeliae* 10,0

Tinct. Convallariae 10,0

M. D. S. Po 15 kropli dziennie.

Herba Lycopodii — Ziele widłaka, widłak

Wysuszone ziele pospolitej w naszych lasach rośliny *Lycopodium clavatum* L., rodz. *Lycopodiaceae*.

Wszystkie widłaki w Polsce znajdują się pod ochroną i nie wolno zbierać ziela widłaków. Można je importować ze Związku Radzieckiego lub Finlandii.

Ziele widłaka goździstego zawiera około 0,2—0,3% silnie działającego alkaloidu, który został niedawno wykryty. Alkaloidy o podobnym działaniu zostały wykryte również w innych widłakach (p. *Muszyński*: Alkaloide der europäischen Lycopodiumarten; Archiv der Pharmazie und Ber. d. Pharmac. Gesellschaft, 1935, s. 452), mianowicie:

Lycopodium annotinum około 1%, *Lycopodium complanatum* około 0,2—0,3%; *Lycopodium inundatum* około 0,3%; *Lycopodium selago* około 1,0—1,2%.

Najbardziej trującym gatunkiem jest *Lycopodium selago*; jego alkaloid nazwany selaginą różni się od pozostałych alkaloidów widłakowych tym, że po wdropleniu do oka wywołuje znaczne zwężenie źrenicy, a po wstrzyknięciu człowiekowi 0,01 pod skórę powoduje wielokrotnie powtarzające się wymioty. W okulistyce selagina może zastępować pilokarpinę. Działanie alkaloidów widłakowych przypomina koniinę i częściowo nikotynę. Odwary *Lycopodium selago* działają wymiotnie i przeczyszczająco. Ziele widłakowe nie jest używane w medycynie naukowej i właściwości terapeutyczne tych surowców nie są znane. W medycynie ludowej w Niemczech, Polsce i krajach nadbałtyckich stosują słabe odwary *Lycopodium clavatum* L. *complanatum*, a nawet *L. selago* (nazwa ludowa „wroniec“) w cierpieniach reumatycznych i artretycznych. Mocne zaś odwary *Lycopodium selago* stosują do zwilżania włosów we wszawicy. Wspominam o widłakach dlatego, że czasami wśród ludu spotykamy się z wypadkami zatrucia przy nieostrożnym dawkowaniu tego ziele.

Herba Marrubii — Szanta albo krzecina

Wysuszone ziele pospolitego na przypłociach i w ogrodach chwastu — *Marrubium vulgare* L., rodz. *Labiatae*.

Surowiec zawiera: gorzką substancję marubinę, garbniki i olejki eteryczne. Jest to bardzo stary lek, uważany niegdyś za *antipreticum*, *febrifugum* i *expectorans*. T. L. Trabut poleca nawet szantę jako środek zastępczy chininy przy malarii. H. Schulz zaleca szantę w blednicy i związanych z tym zaburzeniach miesięcznych u dziewcząt oraz przy ślinotokach podczas kuracji rtęciowych

Rp. Extr. fluid. Marrubii 100,0

D. S. Po łyżeczce 3 razy dziennie przed jedzeniem.

Rp. Herbae Marrubii 100,0

Herbae Rutae 40,0

Flor. Malvae arbor. 60,0

M. f. spec. S. 3 razy dziennie po szklance naparu.

(Przy zaburzeniach miesięcznych u kobiet).

Herba Meliloti — Nostrzyk (F. P. II i III)

Wysuszone ziele krajowej rośliny *Melilotus officinalis* L., rodz. *Leguminosae* — *Papilionatae* (*Papilionaceae*).

Ziele nostrzyka zawiera kumarynę i melilotynę, pochodne kwasu oksycynamonowego. Nostrzyk należy do grupy tzw. surowców kumarynowych (żubrówka, nostrzyk, marzanna, pszczelnik, tomka). Na wiosnę z ziół tych przygotowują (zwykle na winie) tzw. napój majowy (niem. *Maitrank*). Związki kumarynowe, które

silnie fluoryzują w świetle pozafiołkowym, ułatwiają być może organizmowi na wiosnę wykorzystanie najczynniejszych promieni widma słonecznego. Napary z nostrzyka stosuje się do przemycania oczu w zapaleniach spojówek oraz jako plaster nostrzykowy (*Emplastrum Meliloti*) na rany i wrzody. Okłady z rozparzonego nostrzyka w połączeniu z innymi ziołami stosuje się przy nerwobólach. Pochodną kumaryny, występującą również w ziele nostrzyka, jest dikumarol, stosowany obecnie przy zakrzepach krwi.

Podobne działanie i składniki ma wśród ziół krajowych:

1. Marzanna — *Herba Asperulae* (*Asperula odorata*, rodz. *Rutaceae*). 2. Żubrówka — *Herba Hierochloae* (*Hierochloae odorata* — *Gramineae*). 3. Pszczelnik — *Herba Melittidis* (*Melittis melissophyllum* — *Labiatae*).

Rp. *Herbae Meliloti* 50,0

Fol. *Melissae* 30,0

Florum *Humuli lupuli* 20,0

M. f. specj. S. Łyzeczkę na szklankę wrzątku.

(Zioła uspakajające dla dzieci).

Rp. *Herbae Meliloti* 50,0

Fol. *Menthae* pip. 200,0

M. f. spec. S. Garść ziółek rozparzyć w pół szklanki wrzątku (Okład przy zapaleniu ucha).

Rp. *Herbae Meliloti* 50,0

Florum *Cyani* 20,0

Aquae fervidae 200,0

M. f. infus. S. Okłady na oczy (Przy przewlekłym zapaleniu spojówek).

Herba Millefolii — Krwawnik (F. P. III)

Ziele wraz z kwiatami pospolitej w całym kraju rośliny — *Achillea millefolium* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję achileinę, niewielkie ilości olejku eterycznego, garbniki i sole mineralne. Francuscy lekarze *Teissier*, *Bazin*, *Leclerc* zalecają wyciągi lub napary krwawnika przeciw hemoroidom (zewnątrznie, w postaci kompresów). Świeży sok z ziele lub *Intractum Millefolii* stosuje się w krwotokach płucnych i macicznych oraz przy cierpieniach przewodu pokarmowego (na zastarzałe niżyty, wrzody żołądka i dwunastnicy).

Rp. *Intracti Millefolii* 30,0

D. S. Po łyżeczce w 1/2 szklance wody 3—4 razy dziennie.

Rp. *Herbae Millefolii* 100,0

Herbae Hydropiperis 50,0

Cort. *Hippocastani* 50,0

M. f. spec. S. Po pół szklanki naparu 3 razy dziennie. (Zioła przeciwko krwotokom hemoroidalnym).

Rp. *Extr. Millefolii fluid.* 50,0

D. S. Po łyżeczce w 1/2 szklance wody 3 razy dziennie.

W handlu spotyka się również same kwiaty *Flores Millefolii* które stosuje się w zaburzeniach miesięczkowych u kobiet.

Herba Origani — Lebiódka, dobromyśl (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitej na miedzach i przydrożach rośliny *Origanum vulgare* L., rodz. *Labiatae*. Jest to „dziki majeranek” naszych przodków. Do dziś ulubiony lek ludowy na Śląsku.

Surowiec zawiera olejek eteryczny (0,3—1%), garbniki i gorzką substancję. Działanie i stosowanie takie same jak macierzanki (p. *Herba Serpylli*). Stosuje się przy dyspepsjach, rozstrzeni żołądka, odbijaniu się po jedzeniu oraz do aromatyczno-kojących okładów.

Rp. Herbae Origani 100,0
Foliorum Menthae pip. 50,0
Rad. Valerianae 30,0
M. f. spec.
(Przy niestrawności i odbijaniu się).

Herba Parietariae — Pomurnik

Wysuszone ziele spotykanej w Polsce i rosnącej na starych murach i rumowiskach rośliny — *Parietaria officinalis* L., rodz. *Urticaceae*.

Surowiec o bliżej nie znanych składnikach, dosyć bogaty (13 — 16%) jednak w sole mineralne (potas, wapń, magnez). Uważany jest za łagodny lek moczopędny, szczególnie w kamicy pęcherzowej.

Roślina ta należy do tej samej rodziny co pokrzywa (p. *Fol. Urticae*), której nasiona stosuje się jako *diureticum* w cierpieniach artretycznych.

Rp. Herbae Parietariae 100,0
Fol. Farfarae 50,0
M. f. spec. S. Szklankę naparu 3 razy dziennie
(Przy złej przemianie purynowej).

Herba Passiflorae — Passiflora

Wysuszone ziele amerykańskich roślin *Passiflora incarnata* L., *Passiflora coerulea* L., rodz. *Passifloraceae*.

Surowiec zawiera bliżej nie zbadany jeszcze glikozyd cyjan-hydrynowy (około 0,05%). Jest on rozreklamowany szczególnie we Francji jako kojący lek przy bezsenności, hysterii, neurastenii i zaburzeniach nerwowych.

Najlepsze wyniki dają jakoby przetwory ze świeżej rośliny (*Intracta*). Różne specyfikii passiflorynowe zawierają zazwyczaj wyciągi passiflory oraz innych roślin (głogu, wierzby i in.).

Sam surowiec rzadko spotyka się w aptekach, wobec czego należy zapisywać *Extr. fluid. Passiflorae*.

<i>Rp. Extr. fluid. Passiflorae</i> 20,0	<i>Rp. Extr. fl. Passiflorae</i> 20,0
<i>Sirupi Aurantii</i> 180,0	<i>Extr. fl. Crataegi</i> 10,0
<i>M. D. S.</i> Po 1—2 łyżeczki	<i>M. D. S.</i> Po 25 kropel w kie-
2—3 razy dziennie.	liszku syropu 2 razy dziennie.

Herba Pilosellae — Kosmaczek

Wysuszone ziele pospolitej w całym kraju rośliny *Hieracium pilosella* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję, garbniki i sole mineralne, bogate w mangan. Ludowy lek na przemianę materii. *Leclerc* uważa kosmaczek za doskonałe *diureticum*, zwłaszcza przy azotemii. Stosuje się stabilizowane wyciągi ze świeżego ziela (*Intracutum*) lub *Extractum fluidum*.

Rp. *Intracti Pilosellae* 50,0

D.S. Po łyżeczce 3 razy dziennie. (Przy obrzękach).

Herba *Polygoni avicularis* — Rdest ptasi (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitego wszędzie na drogach i murawach chwastu — *Polygonum aviculare* L., rodz. *Polygonaceae*. Surowiec zawiera glikozyd flawonowy awikularynę, niewielkie ilości glikozydów antralowych i związki krzemionkowe. Lek ten stosuje się w kamicy żółciowej i nerkowej oraz w zastarzałych nieżytach jelit oraz cierpieniach artretycznych. Rdest ptasi jest głównym składnikiem mieszanki ziołowej zwanej cholekinazą i herbatki krzemionkowej. Rdest ptasi można stosować bez przerwy w ciągu wielu miesięcy. Jest to lek flawonowy i krzemionkowy.

Rp. *Herb. Polygoni avicul.* 170,0
Corticis Frangulae 20,0
Fructus Juniperi 10,0
M.f. spec. Pić 2—3 szklanki
naparu dziennie.
(Mieszanka ziołowa w rodzaju
Cholekinazy w chorobach wątroby).

Rp. *Herb. Polygoni avicul.* 100,0
Herb. Hyperici 60,0
Herbae Melissa 40,0
M.f. spec.
(Herbatka w nieżytach jelit
i „bólach w krzyżu”).

Herba *Polygalae amarae* — Krzyżownica gorzka

Wysuszone ziele pospolitej na wilgotnych łąkach rośliny *Polygala amara* L., rodz. *Polygalaceae*.

Surowiec zawiera saponiny podobne do saponin senegi i gorzką substancję poligamarynę. Jest to lek wykrztuśny i napotny, stosowany również bywa jako środek gorzki, ułatwiający trawienie. *Leclerc* uważa go za dobry środek zastępczy amerykańskiej senegi. Ponieważ zawartość saponin w tym surowcu jest mniejsza niż w senedze, trzeba go stosować w większych dawkach.

Rp. *Herbae Polygalae amarae* 100,0
Gemmar. Pini 50,0
Folior. Farfarae 50,0
Fruct. Anisi vulg. cont. 30,0
M.f. spec.
(Ziółka przeciwko nieżytowi
oskrzeli).

Rp. *Herbae Polygalae amarae* 30,0
Aquae fervidae 300,0
Liq. Ammonii anisat. 8,0
M.f. infus. S. Po łyżce stołowej co 3 godz.

Herba Primulae et Radix Primulae — Pierwiosnek

Wysuszone ziele wraz z korzeniami pospolitej w całym kraju rośliny *Primula officinalis* L., (syn.: *Primula veris*) rodz. *Primulaceae*.

Surowiec zawiera swoiste saponino-glikozydy noszące różne nazwy: primwerin, primulawerin, *Acidum primulicum*. Najbogatsze w glikozydy są korzenie (5—8%), uboższymi liście (około 2%) i najuboższymi kwiaty (0,1—0,3%). Glikozydy te przy rozpadzie dają dwucukier primwerozę (ksyloglikozę) i ester metylowy kwasu metoksylacylowego, nadający suchemu korzeniowi swoisty, przypominający anyżek, zapach. Jest to modny dziś w Niemczech lek saponinowy wykrztuśny, podobny w działaniu do senegi (p. *Radix Senegae*) i nazwany nawet przez Kroebera „niemiecką senegą”. Stosuje się napary, intrakty lub płynny ekstrakt przy zaflegmieniu dróg oddechowych (bronchity, zapalenia płuc, grypa) zarówno u dorosłych, jak i u dzieci.

Dawki: korzenie 2—3 g na dawkę dla dorosłych. Ziele z korzeniami 3—5 g na dawkę dla dorosłych. Kwiaty 2—3 g na dawkę dla dzieci 6—10 lat.

Rp. *Radicis Primulae* 20,0
Aquae fervidae 250,0
Sirupi Liquiritiae 30,0
M. f. infus. S. Po łyżce co 2 go-
dziny.

Rp. *Extr. fl. Primulae* 30,0
D. S. Po 25—30 kropeł co 2 go-
dziny w ocukrzonej wodzie.

Rp. *Intracti Primulae* 30,0
D. S. Po 20 kropeł co 3 godz.

Rp. *Florum Primulae* 10,0
Florum Verbasci 10,0
Aquae fervidae 150,0
Sacchari 30,0
M. f. infus. S. Po łyżeczce co
2 godz. dla dzieci.

Herba Rutae — Ruta

Wysuszone ziele hodowanej w ogrodach rośliny *Ruta graveolens* L., rodz. *Rutaceae*.

Surowiec zawiera glikozyd flawonowy rutynę i olejek eteryczny, w którym występują (około 80—90%) ketony alifatyczne (metyloheptylowy i metylononylowy). Ruta jest dość silnym *emmenagogum*, a w większych dawkach środkiem poronnym, z czego już korzystali starożytni Rzymianie. Świeży sok ruty wywołuje u niektórych osób bolesne wysypki. Poza tym ruta ma dość silne właściwości żółciopędne i moczopędne. W średniowieczu uważano, że już nawet zapach świeżej ruty działa na kobiety jako *aphrodisiacum* — stąd wianki ruciane dla oblubienic. (*Ruta viris minuit venerem, mulieribus addit*).

Terapeutyczne dawki ruty jako *cholagogum* i *derivativum* od 1.0 do 2.0 stosuje się 2 razy dziennie.

Rp. *Herbae Rutae* 5,0
Aquae fervidae 250,0
M. f. infus. S. Po łyżce stołowej co 3 godz. (W żółtaczce)

Herba Satureiae — Cząber ogrodowy

Wysuszone ziele hodowanej w ogrodach rośliny — *Satureia hortensis* L., rodz. *Labiatae*. Pospolita we Francji oraz w Niemczech przyprawa kuchenna przypominająca zapachem macierzankę.

Surowiec zawiera 0,1—0,2% olejku eterycznego, 5—8% garbników i sole mineralne. Napary cząbrzu stosuje się w przewlekłych biegunkach i niżytach przewodu pokarmowego.

Rp. *Herbae Satureiae*

Herbae Anserinae aa 100,0

Rhizomae Bistortae 50,0

M.D.S. Po szklance naparu
2 razy dziennie.

(W przewlekłych biegunkach
i katarach kiszki).

Rp. *Herbae Satureiae* 30,0

Herbae Hyperici 20,0

Aquae 300,0

M.f. *infus.* S. Co 2 godz. po
łyżce stołowej.

(Przy biegunkach).

Herba Scoparii (syn. Herba Genistae) — Żarnowiec

Wysuszone gałązki wraz z kwiatami spotykanej w lasach (zwłaszcza na Pomorzu) krzewinki *Sarothamnus scoparius* Wimm (syn. *Spartium scoparium* albo *Genista scoparia*) rodz. *Leguminosae. Papilionatae (Papilionaceae)*.

Surowiec zawiera alkaloid sparteinę i flawonowy glikozyd skoparynę; najbogatszymi w sparteinę (do 1%) są nasiona. Jest to surowiec alkaloidowy, który powoduje przyspieszenie tętna (wzmacnia ciśnienie krwi), dzięki czemu bywa stosowany jako *cardiodiureticum*. Obecnie żarnowiec jest modnym środkiem we Francji. Zwiększa wyciągi ze świeżego ziela (*Intractum, Intrait*). Leclerc zaleca żarnowiec jako środek pobudzający wydzielanie chlorków z organizmu i cytuje przypadek, w którym liczba chlorków w moczu w ciągu 3 dni wzrosła z 0,95 do 5,0 na litr moczu. Żarnowiec jest lekiem silnie działającym i należy go zapisywać jako lek ściśle dawkowany. Dawka jednorazowa 2,0, dobową 8,0.

Rp. *Intr. Scoparii* 15,0

D.s. po 25 krop. 3—4 razy dziennie.

Rp. *Herbae Scoparii* 20,0

Aquae fervidae 500,0

Sacchari 20,0

M.f. *infus.* S. Co 2 godz. po łyżce stołowej.

Czasem w handlu spotyka się same kwiaty, *Flores Spartii scoparii*, które zawierają mniej alkaloidów, a znacznie więcej żółtego barwnika skoparyny. Dawka jednorazowa kwiatu 4—5 g.

Herba Serpylli — Macierzanka (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitej w całym kraju rośliny *Thymus serpyllum* L., rodz. *Labiatae*.

Surowiec zawiera garbniki oraz olejek eteryczny, w którym występują dwa fenole — tymol i karwakrol. Dzięki fenolom surowiec ten ma właściwości odkażające. Macierzankę stosuje się w biegunkach, zastarzałych nieżytkach jelit, niedomogach wątroby, jako lek odkażający i wykrztuśny w bronchitach, krztuścu i dychawicy oskrzelowej oraz na wrzody i rany w postaci kompresów gojących.

Rp. *Herbae Serpyli* 500,0

Herbae Anserinae 80,0

Fructus Foeniculi 20,0

M. f. spec.

(Herbatka przy złym trawieniu i skłonności do biegunki).

Rp. *Herbae Serpyli* 500,0

Herbae Meliloti 300,0

Herbae Origani 200,0

M. f. spec.

(Zioła aromatyczne do kompresów kojących).

Surowcem o podobnym działaniu i zastosowaniu jest *Herba Thymi* i *Herba Origani* (p. s. 121 i 127).

Herba Sanguisorbae — Ziele krwiściąg

Zebrane w okresie kwitnienia ziele pospolitej u nas na wilgotnych łąkach rośliny zwanej krwiściągami lekarskim — *Sanguisorba officinalis* L. rodz. *Rosaceae*.

Ma liście nieparzysto-pierzastodzielne i drobne brunatnoczerwone kwiaty zebrane w podłużne główki. Jest to znany już od czasu średniowiecza lek przeciwkrwotoczny i przeciwbiegunkowy, stosowany przy krwotokach płucnych, żołądkowych, jelitowych i macicznych oraz przy nieżytkach jelita grubego i biegunkach przewlekłych i ostrych.

W surowcu tym znaleziono garbniki katechinowe, glikozydy flawonowe, substancje saponinowe, witaminy K i C.

Rosyjski uczoney B. Tokin stwierdził, że świeży sok krwiściągu ma właściwości bakteriobójcze i bakteriostatyczne.

W Niemczech liście krwiściągu używane są do dietetycznych zup wiosennych.

Najsilniejsze działanie przeciwkrwotoczne ma sok ze świeżych roślin.

Rp. *Herbae Sanguisorbae* 100,0

Rhiz. Tormentillae 50,0

Fol. Salviae 30,0

Mf. spec. Czubatą łyżkę ziół na szklankę wrzątku.

Pić po 1/2 szklanki naparu co 3 godziny przy uporczywych biegunkach.

Rp. *Herbae Sanguisorbae* 50,0

Herbae Bursae pastor. 50,0

Mf. spec. Czubatą łyżkę ziół na szklankę wrzątku.

Pić po 1/2 szklanki co 2 godziny przy krwotokach macicznych.

Herba Solidaginis — Nawłóć, złota różga

Wysuszone ziele z kwiatami pospolitej w całym kraju rośliny *Solidago Virga aurea* L., rodz. *Compositae*. Surowiec zawiera

trochę garbników, goryczkę i według *Kroebera* substancje saponinowe, które nadają mu właściwości moczopędne. Lekarze francuscy i niemieccy polecają nawłóć jako dobry lek moczopędny w schorzeniach nerek i przy cierpieniach artretycznych, zwłaszcza gdy mocz jest ciemny i mętny. *Leclerc* zaleca również nawłóć nawet dla niemowląt w niezbytach jelit z biegunkami, a *Bohn* w chorobie Brighta.

Dawki dla dorosłych: 10,0—20,0 *pro dosi* 2—3 razy dziennie.

Rp. *Herbae Solidaginis* 60,0

Rad. *Liquiritiae* 10,0

Aquae fervidae 500,0

M. f. *infus.* S. Po pół szklanki 3—4 razy dziennie.

Herba *Thujae* — Życiodrzew, tuja

Wysuszone młode gałązki wraz z łuskowatymi liśćmi hodowanego w parkach i ogrodach krzewu *Thuja occidentalis* L. (syn. *Biota occidentalis*), rodz. *Cupressaceae*. Surowiec zawiera garbniki, gorycze i olejek eteryczny, którego składnikami są ketony: tujon (p. *tanacetone*) i fenchon oraz terpen pinen. Podobnie jak wszystkie surowce tujonowe (sabina, tuja, piołun, wrotycz, Boże drzewko), środek ten drażni jelita i nerki, a wywołując przekrwienie narządów miednicy małej powoduje u kobiet krwotoki i poronienia. Lekarzy tuja może interesować jako środek toksyczny, albowiem na wsi surowiec ten często bywa używany jako środek wywołujący poronienie. Objawy zatrucia (takie jak po sabinie) są następujące: wymioty (czasem krwawe), bóle, gwałtowne biegunki, krwimocz, krwotoki maciczne, drgawki, utrata przytomności; w takich zatruciach śmiertelność dochodzi do 50 %. Nawet wcierranie większych ilości olejku (*Oleum Thujae*) może wywołać hematurię, a u kobiet krwotoki. Dawniej stosowano nalewkę (*Tinctura Thujae*) w postaci okładów lub zastrzyków przeciw brodawkom oraz innym nowotworom łagodnym. *Leclerc* zaleca nalewkę tui po 25—30 kropel dziennie dla starców w przeroście gruczołu krokowego. Tuję należy stosować oględnie i tylko ściśle dawkowaną. Dawka jednorazowa 1,0—2,0; dzienna — 5,0. W y k a z B.

Herba *Thymi* — Tymianek (F. P. II i III)

Ziele południowo-europejskiej krzewinki hodowanej również i w Polsce — *Thymus vulgaris* L., rodz. *Labiatae*.

Jest to surowiec olejkowy pokrewny botanicznie, jak i farmakologicznie macierzance (p. *Herba Serpylli*), ale zawierający więcej tymolu i karwakrolu. Olejek tymiankowy, zawierający około 20 — 25 % tymolu, jest dość silnym środkiem odkażającym. Ekstrat ty-

miankowy (*Extractum fluid. Thymi*) stosowany jest w krztuscu i uporczywym kaszlu jako *Sirupus Thymi compositus*. Olejek eteryczny używany jest przeciwko robakom obłym (szczególnie *Trichocephalus*) i do odkażania zębów w dentystyce.

Rp. Extr. fluid. Thymi 30,0
Ol. Anisi 1,0
Sir. Liquiritiae 50,0
Sir. simplicis 80,0
M. D. S. Po łyżeczce
co 3 godziny.
(Ulepek przeciwkrztuścowy)

Rp. Ol. Thymi 3,0
Herbae Fuci vesicul. pulv 5,0
Electuar. Sennae 10,0
M. f. elect. S. Zażyć na czczo
i popić kawą.
(Przeciw robakom dla 8—10 let
niego dziecka).

Herba Tropaeoli — Nasturcja

Wysuszone ziele wraz z kwiatami pospolicie hodowanej w ogrodach nasturcji — *Tropaeolum majus* L., rodz. *Tropaeolaceae*.

Liście tej ozdobnej rośliny w Europie i Ameryce południowej używane są jako sałatki (tzw. paragwajska rzeżuszką), a niedojrzałe owoce jako marynata zastępująca kapary. Roślina zawiera glikozyd (izosulfocyjanowy) tropeolinę, zbliżony chemicznie do glikozydów występujących w kapuście, rzodkwi, chrzanie, gorczycy, które są naszymi ulubionymi jarzynami i przyprawami do mięsa (ułatwiają asymilację białka) i lekami przeciwnilcowymi (*anti-scorbutica*).

Leclerc zaleca wyciągi płynne lub świeży sok w bronchitach i rozedmie płuc. W Niemczech używają naparu z nasturcji w kamicy żółciowej i kolce wątrobowej. Tego rodzaju kuracja przypomina leczenie cierpień wątrobowych za pomocą świeżego wyciśniętego soku z czarnej rzodkwi lub kapusty. Wspomniany Leclerc twierdzi, że wyciąg spirytusowy ze świeżej nasturcji oraz liści pokrzywy jest skutecznym lekiem przeciwko wypadaniu włosów, albowiem pobudza wzrost cebulek włosowych. Leclerc podaje następujący przepis owego leku na porost włosów:

Rp. Świeżego ziele nasturcji 100,0
Świeżych liści pokrzywy 100,0
Spirytusu 90% 500,0
Macerować w ciągu 2 tygodni,
wycisnąć i przecedzić. S. Nacie-
rać skórę głowy 2 razy dzien-
nie.

Rp. Herbae Tropaeoli 100,0
Herbae Hyperici 80,0
M. f. spec.
(Zioła przeciwko chorobom wa-
troby i woreczka żółciowego)

Herba Violae odoratae — Fiołek wonny

Wysuszone ziele wraz z korzeniami fiołka wonnego *Viola odorata* L., rodz. *Violaceae*.

Roślina zawiera saponiny (najwięcej w korzeniach) i alkaloid — wioleinę — wywołujący wymioty, a w małych dawkach działający wykrztuśnie.

Odwary lub napary z zieleń fiołków stosuje się jako środek wykrztuśny i napotny (p. również *Herba Jaceae*, czyli *Viola tricolor*), stosowany jako środek zastępczy ipekakuany przy chorobach płucnych, szczególnie u dzieci. Podobno napary fiołka ze ślazem są środkiem łagodzącym napady krztuśca. W praktyce dziecięcej u niemowląt używa się kwiatów fiołka wonnego (*Flores Violae odoratae*) zawierających mniej saponin, lecz sporo barwnika antocyjanowego.

Z kwiatów tych przyrządzano niegdyś ulepek *Sirupus Violearum*. Dziś często jednak pod tą nazwą spotyka się ulepek sztuczny, wobec czego pewniej jest zapisywać świeżo przyrządzony słodzony napar według następującego wzoru:

Rp. *Florum Violae odoratae* 10,0
Aquae fervidae 60,0
Sacchari albi 40,0
M. f. Sirup. S. Co 2 godz. po
 łyżeczce dla niemowląt.

Rp. *Herbae Violae odoratae* 5,0
Aquae fervidae 60,0
Sirupi Cerasorum 30,0
M. D. S. Po łyżeczce co 2 godz.
 (W nieżytach dróg oddechowych u dzieci).

Herba Violae tricoloris (syn. Herba Jaceae) — Bratki (F. P. II i III)

Wysuszone ziele pospolitej na polach i ugorach rośliny *Viola tricolor* L., rodz. *Violaceae*.

Surowiec zawiera glikozydy flawonowe: rutynę (2%) i wiolak-santynę, bliżej nie zbadany glikozvd, dający przy rozszczepieniu ester metylowosalicylowy oraz substancje saponinowe. Ma działanie napotne, wykrztuśne i moczopędne, przy czym mocz po bratkach nabiera nieprzyjemnego „kocięgo“ zapachu. Większe dawki (30 g) bratków działają wymiotnie i przeczyszczająco. Niektóre osoby po zażyciu bratków dostają wysypek. W praktyce ludowej bratki uchodzą za specyficzny lek „czyszczący krew“, zwłaszcza w chorobach skórnych i skrofulicznych. Bratki dają nieraz dobre wyniki przy wysypkach na tle artretycznym; czasem wysypki takie po pierwszych porcjach bratków ulegają nasileniu, a następnie słabną i znikają zupełnie.

Ziele bratków należy do nietrujących surowców rutynowych i odwary bratków mogą być stosowane zamiast rutyny.

Rp. *Herbae Violae tricol.* 60,0
Aquae fervidae 600,0
Sirupi cort. Aurant 100,0
M. f. infus. S. 4 razy dziennie
 po kieliszku.
 (Przy wysypkach artretycznych).

Rp. *Herbae Violae tricoloris* 100,0
Gemmarum Pini 50,0
Herbae Herniariae 100,0
M. f. spec.
 (Moczopędne ziółka
 artretyczne).

Herba Visci (syn. Viscum album) — Jemiola

Wysuszone liście i gałązki rośliny pasożytniczej na brzozech, topolach, lipach, a nawet na sosnach i świerkach, zwanej jemiolą — *Viscum album* L., rodz. *Loranthaceae*.

Jemiola zawiera cholinę oraz jej estry, dzięki czemu powoduje rozszerzenie naczyń krwionośnych i obniżenie ciśnienia krwi. Jest to we Francji dość modny lek stosowany w arteriosklerozie, chorobie Brighta i dusznicy sercowej. Najlepsze są jednak przetwory ze świeżej rośliny (*Alcoholatura visci*, *Succus recens*). Dawkowanie: *Herba visci recent. pulv.* a 1,0 do 1,5, 2—3 razy dziennie. Wyciągi wodne z jemioli należy robić na zimno (*maceratio*). Według Kałużyńskiego wyciągi z jemioli (łyżka ziela na szklankę wody) są dobrym środkiem przeciwkrwotocznym dla kobiet, szczególnie przy nowotworach macic. Wypijać można 4 do 5 szklanek dziennie.

Rp. Maceratio Visci e 20 : 200,0
S. Wypić w ciągu dnia.

Rp. Alcohol. Visci 50,0
D. S. 25 kropeł 3 razy dziennie.

Ziele jemioli powinno być odnawiane corocznie (ziele zbiera się w zimie lub późną jesienią).

Kamala (syn. *Glandulae Rottlerae*) — Kamala (F. P. II i III)

Wysuszone włoski gruczołowe obdarte z powierzchni owoców indyjskiego drzewa *Rottleria tinctoria* Roxb., rodz. *Euphorbiaceae*.

Surowiec ma wygląd ceglastego proszku, który wsypany do zimnej wody pływa na powierzchni, a rzucony na płomień spala się momentalnie. Jest to indyjski lek przeciwtaśmienny, szczególnie przeciwko *Botryocephalus latus*, zawierający żywcowate ciała: rotteryne oraz izorotteryne spokrewnione chemicznie i farmakologicznie z filiciną (p. *Rhiz. Filicis*) i kosotoksyną (p. *Flor. Kosso*). Zaletą tego surowca jest jego trwałość w przeciwieństwie do Filix i Kosso, które się szybko starzeją i psują, oraz mniejsza toksyczność niż paproci, ujemną zaś stroną — częste jego fałszowanie piaskiem lub cegłą (nieraz pół na pół, co powoduje, że normalne dawki są niewystarczające). Należy przeto domagać się bezwzględnie sprawdzanego surowca, pozostawiającego po spalaniu najwyżej 10—12% popiołu. Po kamali nie trzeba stosować środków przeczyszczających, albowiem sama kamala ma te właściwości. Kamalę stosuje się również w weterynarii.

Dawkowanie: dla dorosłych 6—10 g *pro dosi*; dla dzieci od 4 do 6 lat 2—3 g; dla dzieci od 8 do 10 lat 4—5 g.

Rp. Kamalae 8,0
Flor. Tanacetii pulv. 2,0
Pulpa Tamarindorum 10,0
Sir. simpl. q. s.
Ut f. elect. S. Zażyć na czczo i popić czarną kawą.
(Przeciwko taśmiemcowi u dorosłych).

Rp. Emulsionis Seminum Cucurbitae e 30,0 : 120,0
Kamalae 2,0
Sacchari albi 10,0
M. f. emuls. S. Zażyć w ciągu pół godz. na czczo.
(Dla dziecka 6—7-letniego).

Lactucarium

Wysuszony mleczny sok — podobny z wyglądu do opium. — z łodyg *Lactuca virosa* L., i *Lactuca altissima* Bieb., rodz. *Compositae*.

Czasami sok bywa zbierany ze zwykłej sałaty — *Lactuca sativa* L.

Wszystkie gatunki rodzaju *Lactuca* (zwłaszcza w okresie kwitnienia) mają właściwości narkotyczne wywołujące obniżenie pobudliwości układu nerwowego.

Składniki surowca: laktucin, laktucerin i laktucerol — są dotychczas mało zbadane. *Lactucarium* jest przetworem nieobojętym i częstokroć dość niepewnym, zostało więc zarzucone.

Chcąc wykorzystać uspokajające i z lekka nasenne właściwości sałaty można zalecać pacjentom zażywanie świeżego soku zwykłej sałaty. Sok świeżej sałaty zawiera 0,01% witaminy C.

Sto gramów zwykłej sałaty główkowej zmiażdżyć w maszynce do mięsa i wycisnąć sok. Sok można osłodzić miodem i wypić na godzinę przed położeniem się spać.

Wyciśnięty ze świeżej łodygi i odparowany do gęstości miodu sok sałaty — *Succus Lactucae inspissatus* — nosił w aptekach nazwę *tridax*, jest on do dziś używany we Francji jako lek od kaszlu.

Nie jest to przetwór jednoznaczny z ekstraktem zrobionym z suchego ziela (*Herba Lactucae virosae*).

Tridax i *Lactucarium* z lupuliną stosowano niegdyś jako lek uspokajający przy *spermatorrhoea*, *priapismus*, *nymphomania*.

Rp. *Lactucarii* 1,5

Lupulini 2,0

Extr. *Liquirit.* q. s.

Ut f. pillul. Nr XXX S. Po 2—4 pigułki na noc.

Lichen islandicus — Płucnica albo mech islandzki (F. P. II i III)

Wysuszone plechy pospolitego w całym kraju porostu — *Cetraria islandica* Ach., kl. *Lichenes*.

Surowiec bezwonny, śluzowaty, gorzki w smaku, zawierający około 70% łatwostrawnych śluzowatych węglowodanów: licheniny i dektrolicheniny oraz gorzką substancję cetrarynę (kwas cetrarowy) i kwas protocetrarowy. Cetraryna, podobnie jak agarycyna (p. *Agaricus albus*), ma bardzo swoiste działanie, mianowicie zmniejsza wydzielanie gruczołów potowych i stosuje się jako środek przeciwpotny, jako lek przy nadkwasocie, czasem jako środek przeciwwymiotny.

Lichenina jest dobrym środkiem powlekającym. Gęste 10 do 15% odwary płucnicy zastygają przy oziębieniu w postaci galarety. Jeśli chodzi o działanie powlekające samej licheniny, można

usunąć z płucnicy gorzką cetrarynę mocząc surowiec w ciągu paru godzin w sporej ilości zimnej wody zalkalizowanej sodą (2 łyżeczki sody na litr wody). Taki odgoryczony surowiec (*Lichen islandicus examaratus*) służy do przyrządzania galaretek odżywczych (*Gelatina Lichenis islandici*). Naturalnie gdy chodzi o jednoczesne działanie cetraryny i licheniny, to galaretki i odwary robi się z surowca nieodgoryczonego. Jeśli zaś chodzi wyłącznie o cetrarynę i kwas protocetrarowy, należy używać wyciągu spirytusowego (*Tinctura Lichenis islandici*). Nowoczesne badania stwierdziły występowanie w porostach substancji bakteriostatycznych o działaniu podobnym do streptomycyny. Według badań Stolla cetraryna posiada dość wybitne własności antybiotyczne zwłaszcza na zarazki gruźlicy. Dzięki temu staje się zrozumiałym fakt stosowania przez lud płucnika przy gruźlicy płuc i gruźlicy jelit.

Rp. *Lichenis islandici* 30,0
Aquae 600,0
 wygotować do 300 i dodać
Sacchari albi 30,0
M.f. decoct. S. Co pół godziny po łyżce.
 (Przy uporczywych wymiotach).

Rp. *Lichenis islandici* 100,0
Radici Symphyti 50,0
Foliorum Farfarae 50,0
M.f. spec. 3 łyżki ziół gotować pół godziny z 2 szklankami wody. Pić po szkl. naparu przed jedzeniem.
 (Przy nadkwaśności lub wrzodzie żołądka).

Rp. *Tinct. Lichenis isl.* (1 : 5) 50,0
D.S. Do nacierania stóp przy poceniu się nóg.

Rp. *Lichenis islandici* 100,0
Gemmarum Pini 50,0
Rad. Liquiritiae 30,0
M.f. spec.
 (Zioła przeciwko potem u chorych na gruźlicę). Łyżkę ziół zalać szklanką wrzątku, gotować 10 minut. Wypić 2—3 szklanki odwaru dziennie.

Podobne działanie i zastosowanie posiada porost zwany w aptekach *Lichen pulmonarius*, a w botanice — *Sticta pulmonaria*.

Lignum Guajaci — Drewno gwajakowe (F. P. II)

Drobne wiórki z pni antylskich drzew — *Guajacum officinale* L., i *Guajacum sanctum* L., rodz. *Zygophyllaceae*.

Drewno to zawiera 10—20% żywicy (*Resina Guajaci*) używanej jako odczynnik na oksydazy (np. w krwi) i niewielkie ilości saponin.

Jest to lek dziś prawie całkowicie zapomniany, a w XVII do XVIII wieku uchodził za najznakomitszy środek przeciwsyfiliyczny.

Odwary z drewna gwajakowego mają właściwości moczopędne i napotne, ale przy dłuższym użyciu drażnią przewód pokarmowy i mogą wywołać ostre nieżyty przewodu pokarmowego.

Guajak wraz z kolcowojem wchodził niegdyś do mikstur antysyfiliycznych.

Dawka dzienna guajaka wynosi od 2—15 g.

Rp. *Ligni Guajaci* 30,0

Aquae 800,0

Sacchari 50,0

M. f. decoct. S. Po pół szklanki 3 razy dziennie.

Lignum Quassiae — Gorzknia, kwasja, wiórki francuskie (F. P. II)

Wiórki z południowo-amerykańskiego drzewa *Quassia amara* L. lub *Picrasma excelsa* Planch., rodz. *Simarubaceae*.

Białe bezwonne wiórki o niezmiernie gorzkim smaku, zawierające substancję zwaną kwasiną albo pikrasminą. Gorzknia znacznie wzmacnia wydzielanie śliny i soków trawiennych. Z powodu tych właściwości stosowano ją niegdyś jako środek pobudzający apetyt i ułatwiający trawienie. Poza tym gorzknia wykazuje wyraźne działanie moczopędne i żółciopędne. Należy pamiętać, że gorzknia nie należy do typu niewinnych goryczy.

Na owady gorzknia działa bardzo trująco; odwary gorzknia stosuje się do trucia much w mieszkaniach i do wypędzania dżdżownic z doniczek kwiatowych.

W dawnych czasach rozpowszechnione były kubki z drewna kwasji, do których na godzinę przed użyciem nalewano wody lub wina otrzymując gorzki napój, który wypijano na 15 minut przed jedzeniem.

Dawkowanie: dla dorosłych 1,0 do 3,0 wiórków dziennie w postaci naparu, wina lub nalewki.

Rp. *Lign. Quassiae raspat.* 1,0

D. t. d. Nr XX S. Zaparzyć 1 porcję szklanką wrzątku. Wypić przed obiadem i kolacją po pół szklanki naparu.

Rp. *Tinct. Quassiae* (1:5) — 30,0

D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody lub wina 2—3 razy dziennie na 15 minut przed jedzeniem.

Pericarpium Aurantii, Exocarpium Aurantii (syn. Cortex fructus Aurantii) — Skórka pomarańczowa (F. P. II i III)

Wysuszona owocnia tzw. gorzkiej pomarańczy — *Citrus aurantium* L., *varietas amara*, rodz. *Rutaceae*.

Surowiec zawiera olejek eteryczny, glikozyd — hesperydynę, gorzką substancję — aurantiamarynę i barwniki karotenowe. W handlu często zamiast skórek z gorzkiej pomarańczy spotyka się skórki słodkiej pomarańczy — *Citrus aurantium* L. v. *dulcis*, które są uboższe w aurantiamarynę, ale bogatsze w karoteny. Skórka pomarańczowa służy jako lek aromatyczno-gorzki, a najczęściej jako środek poprawiający smak i zapach leków (*corrigens*). W aptekach znajdują się dwa takie przetwory: *Tinctura corticum Aurantiorum* i *Sirupus cort. Aurantiorum*. Ulepek ze skórek poma-

rańczowych wchodzi w skład takich specyfików, jak *Sirupus Kalii sulfogujacolic*, *Sirupus Passiflorae compos*.

Czasem w tym samym celu używa się skórek cytrynowych — *Pericarpium Citri* (syn. *Cortex fructus Citri*).

Pericarpium Juglandis (syn. Cortes fructus Juglandis)

— Owocnia orzecha włoskiego

Wysuszona, zielona, mięsista naowocnia orzecha włoskiego — *Juglans regia* L., rodz. *Juglandaceae*.

Surowiec zawiera podobne składniki jak *Folia Juglandis* (s. 76), ale jest znacznie bogatszy w związki oksynaftochinowe i garbniki. Wyciąg z owocni barwi naskórek i włosy (zwłaszcza po naświetlaniu) na kolor kasztanowo-brunatny. Stosuje się w kosmetyce do farbowania włosów, a wyciąg oleisty — pod nazwą olejku orzechowego — używa się do „opalania“, przy naświetlaniu bowiem powoduje równomierne brunatnawe zabarwienie skóry. W lecznictwie wyciągi wodne z owocni orzecha włoskiego stosuje się do gojenia ropni i wrzodów, a wyciągi spirytusowe przy wykwitach skórnych.

Rp. Pericarpii Juglandis 10,0

Aquae fervidae 120,0

Natrii bisulfurosi 1,0

M. D. S.

(Płyn do przemyskania cuchnących wrzodów i ran).

Rp. Tincturae pericarpii juglandis
30,0

D. S. (Do pędzlowania przy egzemach).

Pericarpium Phaseoli (syn. Testae Phaseoli) — Łupiny fasoli

Wysuszone łupiny strąkowe hodowanej w ogrodach fasoli — *Phaseolus vulgaris* L., rodz. *Leguminosae* — *Papilionatae* (*Papilionaceae*). Surowiec zawiera cholesteryd fasol (podobny do laktucerolu), argininę i hemicelulozy.

Łupiny fasolowe uchodzą za jeden z lepszych środków przeciwdziałających nagromadzeniu się w organizmie kwasu moczowego, a według Gessnera i Sieberta są lekiem przeciwcukrzycowym. Stosuje się je w postaci zagęszczonych odwarów.

Rp. Pericarpii Phaseoli 100,0

D. S. Zalać 6 szklankami wody

i wygotować do połowy, odwar

ten wypijać w ciągu 24 godzin.

Placenta Lini (syn. Farina Lini) — Mąka lniana

Sproszkowane wytloki (pozostające po wyciśnięciu oleju) siemienia lnianego — *Semen Lini* (p. s. 167).

Stosuje się jako lek śluzowy do użytku zewnętrznego, mianowicie do kataplazmów i kąpeli rozmięczających.

Rp. Placentae Lini pulv. 200,0

Zarobić gorącą wodą na ciasto do okładów zmiękczających.

Polyporus nigricans Fries — Czarna huba brzozowa (Syn. *Poria obliqua* Bres)

Jest to pasożytnicza huba (grzyb) spotykana przeważnie na pniach starych brzoź. Współcześni botanicy nazywają grzyb *Poria obliqua* Bres. Huba ta nie ma charakterystycznego wyglądu większości hub drzewnych, wyrastających z pnia w kształcie końskiego kopyta, lecz tworzy twarde, nieforemne, guzowate masy o czarnej spékanej powierzchni, ciemnobrunatne na przekroju, występujące na pniach tylko żywych brzoź.

Huby tej nie należy mylić z białą hubą brzozową — *Polyporus betulinus*, miękką i białą na przekroju, wyrastającą w postaci spłaszczonego kopyta końskiego na pniach obumarłych brzoź.

Czarna huba brzozowa jest lekiem ludowym używanym od dawna przeciwko rakowi w Finlandii, Estonii oraz północnej Rosji.

Lekiem tym zainteresował się już *G. Dragendorf* w r. 1864, badał go chemicznie, ale nie wykrył w nim żadnych osobliwych substancji o działaniu przeciwrakowym.

Sposób użycia jest następujący: hubę uciera się na tarce na ogрубny proszek (bo inaczej trudno ją sproszkować). Czubatą łyżkę utartej huby zalewa się szklanką wrzątku i gotuje na wolnym ogniu w ciągu 30 minut i po przestygnięciu odcedza. Pije się 1 do 3 szklanek odwaru dziennie.

Nie jest to surowiec trujący.

Pulpa Tamarindi — Powidła tamaryndowe (F. P. II)

Zagęszczony miąższ ze strąków podzwrotnikowego drzewa — *Tamarindus indica* L., rodz. *Leguminosae-Caesalpinioideae*. W handlu hurtowym znajdują się surowe powidła tamaryndowe (*Pulpa tamarindorum cruda*) składające się z podsuszonego miąższu wraz z nasionami oraz kawałkami twardej naowocni i włóknistej śródownocni; surowiec taki ma wygląd półmiękkawej brunatnej masy o wybitnie kwaskowatym smaku. Do użytku leczniczego używa się powideł oczyszczonych (*Pulpa Tamarindorum depurata vel praeparata*). W tym celu surowe powidła rozgotowuje się z wodą, przeciera przez włosiane sito, słodzi cukrem i odparowuje na wodnej kąpieli do gęstej konsystencji, otrzymując słodko-kwaskowate, dość miłe w smaku powidełka. Surowiec zawiera kwasy organiczne (cytrynowy, jabłkowy i winowy), kremotartar, substancje pektynowe i cukier. Jest to dość łagodny lek rozwalniający stosowany przeważnie w pediatrii jako powidełka *per se* lub w połączeniu ze środkami silniej działającymi, np. kruszyną lub senesem (*Electuarium Sennae*). Działanie czyszczące zależy głównie od kremotartaru; w mniejszych dawkach można stosować powidła

tamaryndowe jako środek remineralizujący (sole potasu i wapnia). Powidła tamaryndowe są dobrą podstawą do powidełek czerwio-
gubnych (w połączeniu z *Extract. Filicis, Flores Cinae, Santonina, Kamala, Flor. Tanacetii*).

Dawkowanie: *Pulpa Tamarindorum depurata pro dosi*: dla dorosłych 20 do 50 g, dla 10—12-letnich 10 do 20 g, dla 3—5-letnich 5 do 10 g.

Rp. Florum Cinae pulv. 2,0

Pulpae Tamarind. dep. 5,0

Sir. Mannae 2,5

M.f. electuar S. Na 2 porcje co pół godziny.

(Dla 4-letniego dziecka od robaków).

Radix Aconiti (syn. Tuber Aconiti) — Korzeń tojadu (F. P. II)

Wysuszone rzepowate korzenie rosnącego w górzystych okolicach (Tatry, Karpaty) i hodowanego często w ogrodach (tzw. pantofelki Matki Boskiej) tojadu *Aconitum callybotryon Rchb.*, zwanego dawniej *Aconitum napellus L.*, lub pokrewnych gatunków rodz. *Ranunculaceae*.

Jeden z najbardziej trujących i niepewnie działających surowców. Zawiera bardzo trujące alkaloidy (0,5%): akonitynę, napelinę i produkty ich rozpadu. Istnieje wiele odmian i podgatunków tojadu o różnej zawartości alkaloidów. Rośliny hodowane na żyznych glebach są ubogie w alkaloidy, a przy powolnym suszeniu i długim przechowywaniu surowca alkaloidy ulegają rozpadowi. Stąd nigdy nie jest się pewnym, jakie działanie fizjologiczne będzie miał surowiec, a nawet alkaloid. To co się nazywa w handlu alkaloidem akonityną jest częstokroć mieszaniną akonityny i jej produktów rozpadu. Znane są wypadki, kiedy 0,004 akonityny wywołało śmiertelne zatrucie, a w innych wypadkach 0,03 *Aconitum germanicum* spowodowało tylko ciężkie zaburzenia ze strony serca. Akonityna posiada miejscowe działanie początkowo drażniące (ból, pieczenie), a następnie wywołuje dość długotrwałe znieczulenie, dlatego *Tinct. Aconiti* stosuje się do pędzlowania dziąseł przy bólu zębów i paradentozie. Akonityna zwiększa akcję serca, obniżając jednocześnie ciśnienie krwi. Przy dawkach toksycznych następuje podrażnienie ośrodka oddechowego i zatrzymanie się serca w stadium rozkurczu (*diastole*). Napelina ma działanie podobne do akonityny, lecz znacznie słabsze; najwyższa dawka akonityny 0,0001. *Carpentin* zaleca napelinę przy kuracjach demorfinizacyjnych w postaci następującej:

Rp. Napellini 0,1

Spir. Vini 90% 1,0

Aquae 9,0

M. f. injectio sterilis.

S. 2 zastrzyki dziennie po 1 ml.

Największym powodzeniem cieszy się tojad w homeopatii, która posilkuje się zawsze wyciągami ze świeżej rośliny. Najracjonalniejszym przetworem byłyby standaryzowane fizjologiczne intrakty ze świeżych korzeni.

Herba Aconiti jest surowcem znacznie słabszym, z którego przyrządza się *Tinct. Herbae Aconiti* 1:10. Wykaz B.

Rp. *Tinct. Aconiti* 5,0

Tinct. Tormentillae 5,0

M. D. S. Do pędzlowania dziąseł
przy paradentozie (przyzębicy).

Radix Althaeae — Korzeń prawoślazu (F. P. II i III)

Oczyszczone od oskórni i wysuszone korzenie rosnącej dziko i hodowanej w kraju rośliny *Althaea officinalis* L., rodz. *Malvaceae*.

Jeden z najpopularniejszych w leczeniu surowców śluzowatych, stosowany przy chrypkach, katarach żołądka i jako środek powlekający i osłaniający do mikstur i proszków, w których skład wchodzi środki gorzkie, ostre lub drażniące. Surowiec zawiera śluz, skrobię, asparaginę, betainę i lecytynę oraz substancje mineralne. Jeśli pragniemy mieć wyciągi zawierające głównie śluz i aminokwasy, to należy je przyrządzać używając letniej wody (tzw. *maceratio* — pokrajany korzeń zalewa się 10-krotną ilością wody letniej i często wstrząsając pozostawia na 2 godz.). Jeśli korzeń będziemy gotowali (*Decoctum*), to w odwarze będziemy mieli oprócz śluzów i kleik skrobiowy.

Rp. *Radicis Althaeae* 20,0

Aquae fervidae 250,0

Macerować przez 2 godz., przecedzić.

Tinct. Gallarum 2,0

M. D. S. Po kieliszku co godz.
przy chrypkach, zapaleniu gardła.

Rp. *Sirupi Althaeae* 30,0

Sirupi Liquiritiae 10,0

Liq. Ammonii anisati 1,0

Aquae destil. 40,0

M. D. S.

(Dla niemowląt przy chrypcie i bronchitach). Po łyżeczce co godzinę.

Rp. *Radicis Althaeae* 30,0

Radicis Symphyti 20,0

Fol. Salviae 10,0

Aquae q. s.

Ut f. decoct. 400,0

D. S. Po pół szklanki przed jedzeniem.

(Przy ostrych niezżytach przewodu pokarmowego i nadkwaśności).

Rp. *Rad. Althaeae* 10,0

Flor. Chamomillae 10,0

M. f. infus. 120,0

Sirupi Mannae 30,0

S. Po łyżeczce co 2 godz. przy biegunkach u niemowląt.

Radix Angelicae — Korzeń arcydzięgla (F. P. II i III)

Wysuszone korzenie hodowanej w kraju rośliny *Archangelica officinalis* Hoffm., rodz. *Umbelliferae*.

Surowiec zawiera 0,4 do 1% oleju eterycznego zawierającego: terpeny oraz estry kwasu walerianowego i oksypentadecylowego, kwas dzięglowy, sterynę, angelicynę i jakąś gorzką substancję.

Jest to surowiec aromatyczny o działaniu kojącym (*tonico-nervinum*) zbliżonym do *Radix Valerianae* (s. 159). Bohn uważa arcydzięgiel za środek wzmacniający napięcie naczyń krwionośnych i zalicza go wraz z walerianą i arniką do tzw. „leków naczyniowych“ (*Gefässmittel*). Stosuje się odwary lub nalewkę (*Tinct. Angelicae*) jako środek orzeźwiający przy zapaściach i stanach wyczerpania nerwowego na skutek chorób zakaźnych oraz jako środek spazmolityczny przy dychawicy oskrzelowej.

Dawka dzienna korzenia może dochodzić do 20,0.

Rp. *Rad. Angelicae* 50,0

Rad. Arnicae 20,0

Wina białego 1000,0

Macerować w ciągu tygodnia, zagotować i przecedzić.

S. Po kieliszku przed jedzeniem przy chronicznych zaparciach.

Rp. *Tinct. Angelicae*

Tinct. Valerianae aether. aa 15,0

M. D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody 3 razy dziennie przy dychawicy oskrzelowej.

Radix Bardanae — Łopian

Wysuszone mięsiste korzenie jednorocznych egzemplarzy pospolitej w ogrodach i na rumowiskach rośliny *Arctium lappa* L., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera około 25% swoistego węglowodanu inuliny, substancje pektynowe, ślady garbników i olejku eterycznego 0,8 — 0,9%.

Jest to stary środek stosowany we wszelkiego rodzaju owrzodzeniach i wykwitach skórnych. Bohn uważa łopian za lek przewyższający kolcowój (*Radix Sarsaparillae*) we wszelkiego rodzaju owrzodzeniach i wysypkach na tle syfilitycznym oraz przy cierpieniach będących następstwem przewlekłej rzeżączki. Lecomte i Burnier stosowali z powodzeniem łopian przy czyrakowatości (*furunculosis*). Leclerc zaleca świeży sok lub wyciągi ze świeżego surowca (*intractum*) przy *seborrhoea*, *impetigo* i *acne* i uporczywych egzemach.

W Japonii korzeń łopiana bywa używany jako jarzyna.

Rp. *Decoct. Radicis Bardanae*

e 60,0 : 5000,0

Sirupi Liquiritae 50,0

D. S. Po pół szklanki 3 razy dziennie przy egzemach.

Rp. *Rad. Bardanae*

Fol. Urticae

Herbae Jaceae

Herbae Polygoni avicul. aa 100,0

M. f. spec. S.

3 szklanki odwaru dziennie.

(Ziółka przy czyrakowatości i wysypkach skórnych).

Radix Belladonnae (F. P.) p. Folium Belladonnae

Radix Bryoniae — Przystęp

Wysuszone mięsiste korzenie pnączy spotykanych koło chat i pólów *Bryonia alba* L. i *Bryonia dioica* Jacq., rodz. *Cucurbitaceae*.

Surowiec zawiera glikozydy: bryoninę oraz żywicę briorezynę. Jest to lek drastyczny o gwałtownym działaniu przeczyszczającym. Działanie tego surowca jest podobne do *Fructus Colocynthis* i *Elaterium* (s. 90). W małych dawkach stosowano go niegdyś jako lek żółciopędny (*cholagogum*).

Na wsi używają czasem przestępu celem wywołania poronień. Duże dawki (10—20 g) przestępu wywołują ostre zapalenie przewodu pokarmowego, krwawe biegunki i krwotoki. Jako *cholagogum* (dla osób otyłych, skłonnych do zaparć) stosuje się *Rad. Bryoniae pulv.* a 0,3 do 1,0. Środka tego nie można stosować przez czas dłuższy. Wykaz B.

Radix Caryophyllatae — Kuklik

Wysuszone korzenie pospolitej w zaroślach i parkach rośliny *Geum urbanum* L., rodz. *Rosaceae*.

Surowiec zawiera glikozyd geinę, który przy rozpadzie daje eugenol; poza tym sporo garbników. Wskutek rozszczepienia glikozydu korzeń przy suszeniu nabiera zapachu goździkowego. Jest to lek przeciwbiegunkowy, ściągająco-odkaszający (eugenol). Stosują go przy biegunkach i atonii jelit.

Rp. *Radicis Caryophyllatae* 50,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. infus. S.
Po pół szklanki 3 razy dziennie.
(Przy biegunkach).

Rp. *Radicis Caryophyllatae* 100,0
Herbae Anserinae 50,0
Herbae Hyperici 50,0
M. f. spec. S.
(Zioła przeciwbiegunkowe).

Radix Colombo (Radix Calumbae) — Miesięcznik dłoniasty (F. P. II)

Pokrajany w plasterki i wysuszony korzeń środkowo-afrykańskiej rośliny — *Jatrorrhiza palmata* Miers, rodz. *Menispermaceae*.

Surowiec zawiera kilka mało trujących (zbliżonych chemicznie do berberyny) alkaloidów: palmatynę, jatrorryzynę i kolumbaminę oraz śluz i skrobię. Stosowano go niegdyś w odwarach lub nalewce przy biegunkach pełzakowych (ameboidalnych).

Dawkowanie: *Radix Colombo pulv.* 0,5 do 2,0; *Tinct. Colombo* (1 : 5) 2,0 do 8,0; *Decoctum Colombo* 10,0 : 300,0 po łyżce co 2 godz.

Herba et Radix Eupatorii — Konopnica albo Sadziec

Wysuszone ziele lub korzenie pospolitej w Polsce rośliny *Eupatorium cannabinum* L., rodz. *Compositae*.

Zawiera gorzki glikozyd, euparynę, węglowodan inulinę i żywcowate substancje.

Surowiec ma właściwości przeczyszczające i żółciopędne.

Stosuje się w dawkach 4—5 gramów surowca.

Radix Gentianae — Korzeń goryczkowy

Wysuszone korzenie spotykanych w górach środkowej Europy goryczek: *Gentiana lutea* L., *Gentiana purpurea* L. *G. punctata* L., rodz. *Gentianaceae*. Goryczki w Polsce są pod ochroną.

Surowiec zawiera szereg glikozydów flawonowych i ciał gorzkich: gentiopikrynę, gentiamarynę, gentianinę i swoiste cukry: gentianozę, gentiobiozę. Surowiec należy do typu tzw. leków gorzkich (*Amara pura*) pobudzających wydzielanie śliny i soku żołądkowego, stosowanych przy braku apetytu i złym trawieniu. Przed wprowadzeniem do lecznictwa kory chinowej goryczkę stosowano powszechnie przeciwko malarii. Goryczka wchodzi w skład różnych gorzkich ziółek, nalewek i eliksirów. Z krajowych surowców do tej samej grupy botanicznej i farmakologicznej należą: tysiącznik — *Herba Centaurii minoris* i bobrek — *Folia Menyanthidis*.

Rp. *Radicis Gentianae* 100,0
Herbae Absinthii 30,0
Pericap. Aurant. 50,0
M. f. spec. S. (Gorzkie ziółka na apetyt). Łyżeczkę ziół na szklankę wrzątku. Po pół szklanki odwaru przed jedzeniem.

Ekstrakt goryczkowy (*Extr. Gentianae spiss.*) zapisuje się jako *constituens* do pigułek; ekstrakt goryczkowy można zastępować ekstraktem bobrkowym *Extractum Menyanthidis*.

Radix Glycyrrhizae p. Radix Liquiritiae

Radix Hydrolapathi — Kobylak, szczaw koński

Wysuszone kłącza i korzenie pospolitych w kraju roślin *Rumex hydrolapathum* Huds, *R. aquaticus* i *R. patientia* L., rodz. *Polygonaceae*.

Surowiec zawiera garbniki, glikozydy antralowe i organiczne związki żelaza. Ma on działanie przeciwbiegunkowe i bywa stosowany przy biegunkach u osobników anemicznych oraz chorych na gruźlicę, dzięki bowiem zawartości żelaza przyspiesza jakoby regenerację hemoglobiny. Dzięki zawartości antrachinonów obok garbników nie wywołuje on zaparcia i działa odkażająco na florę jelitową. Stosuje się przy katarach jelit w połączeniu z żywokostem (*Rad. Symphyti*), a przy biegunce w połączeniu z liśćmi pokrzywy (p. *Folia Urticae*).

Rp. *Rad. Hydrolapathi pulv.* 50,0
Rad. Symphyti pulv. 50,0
M. f. pulv. S. Po łyżeczce proszku 3 razy dziennie z syropem mlekiem lub miodem.
(Przy niezbyt grubego jelita).

Rp. *Rad. Hydrolapathi pulv.* 50,0
Fol. Urticae pulv. 100,0
M. f. pulv. S. Po 2 łyżki proszku 3 razy dziennie w syropie lub mleku.
(Przy bieguncie).

Radix Inulae (syn. Radix Enulae lub Rad. Helenii) — Oman
(F. P. III)

Wysuszone kłącza i korzenie hodowanej w środkowej Europie i Polsce rośliny *Inula helenium* L., rodz. *Compositae*. Jest to ostroaromatyczna przyprawa europejska do pokarmów trudno strawnych, która zastępowała używany dziś w tym celu imbir (*Rhizoma Zingiberis*).

Surowiec zawiera 1,5 do 3% olejku eterycznego, którego głównym składnikiem jest krystaliczny alantolakton oraz izoalantolakton; są to związki seskwiterpenowe pokrewne eudesmolowi występującemu w *Oleum Eucalypti*; poza olejkiem eterycznym surowiec zawiera około 40% węglowodanu inuliny, dającego przy hydrolizie lewulozę (cukier owocowy). Surowiec ten odgrywał niegdyś rolę podobną do tej, jaką odgrywa dziś w lecznictwie *Eucalyptus* (p. *Folia Eucalypti*), tj. jako lek wykrztuśny odkazający drogi oddechowe przy uporczywych bronchitach, grypie i nieżytach krtani.

Poza tym surowiec pobudza wydzielanie śliny i soku żołądkowego oraz posiada (jak większość surowców aromatycznych) działanie moczopędne. Stosuje się w postaci naparów lub nalewki (2 do 5 g dziennie). Korzeń omanu posiada również działanie czerniogrube.

Olejek eteryczny (*Oleum Inulae aethereum*) oraz wydzielony z olejku alantolakton oraz izolantolakton (zwany w handlu heleiną) stosuje się do wcierań przy gruźlicy i stanach kataralnych dróg oddechowych.

Rp. Rad. Inulae 5,0
Rad. Symphyti 10,0
Aquae fervidae 250,0
Sirupi cort. Aurant. 30,0
M. f. infus. Po łyżeczce stołowej.
(Przy katarach dróg oddechowych).

Rp. Tinct. Lichenis islandici 20,0
Tinct. Inulae 20,0
Tinct. Pimpinellae 30,0
M. D. S. Po łyżeczce w pół szklance mleka 4 razy dziennie.
(W nieżytach dróg oddechowych i dychawicy oskrzelowej).

Rp. Rad. Inulae pulv. 4,0
Agar-agar pulv. 4,0
Melis crud. 20,0
M. f. e. S. Na robaki dla dzieci,
zażyć na czczo.

Radix Ipecacuanhae — Korzeń wymiotnicy (F. P. II i III)

Wysuszone korzenie brazylijskiej rośliny *Cephaelis Ipecacuanha* Willd., rodz. *Rubiaceae*.

Surowiec zawiera około 2% alkaloidów: emetyny i cefeliny i bywa używany jako lek wymiotny w dawkach od 0,5 do 2,0 (zażywać po 0,5 co 15 minut aż do skutku) i jako lek wykrztuśny i przeciwbiegunkowy po 0,03 do 0,1 (kilka razy dziennie). Działanie wymiotne poprzedza dość długi i przykry okres nudności połączony

z obfitym wydzielaniem śliny oraz śluzu oskrzelowego. Dlatego wymiotnicę podaje się często jako *emeticum* małym dzieciom przy błonicy i krupie celem usunięcia nalotów. Jako lek wykrztuśny stosuje się wymiotnicę w bronchitach. Wymiotnica oraz jej alkaloid emetyna jest swoistym lekiem przeciwko czerwonce pełzakowej rozpowszechnionej w klimacie gorącym; przy biegunkach w okresie letnim w naszym klimacie dość dobre wyniki daje *Pulvis Ipecacuanhae opiatus* (synonim *Pulvis Doveri*), po 0,3, 3 razy dziennie. Przeciwko biegunkom pełzakowym stosuje się zastrzyki dożylnie emetyny (lub domięśniowo jodobizmutoemetyny), przy czym emetyna stosowana w ten sposób nawet w dużych stosunkowo dawkach nie działa wymiotnie.

Proszek wymiotnicy (*Pulvis Ipecacuanhae*) bywa przyrządzany tylko z kory, albowiem walec drzewny korzenia prawie nie zawiera alkaloidów. Przetwory płynne robi się z całego surowca. W aptekach spotyka się następujące przetwory:

Tinctura Ipecacuanhae (1:10) *expectorans* po 0,5 do 1,0, 3—4 razy dziennie (dla dorosłych).

Pulvis Ipecacuanhae opiatus (*Pulv. Doveri*) po 0,3—0,5, 2—3 razy dziennie (dla dorosłych) w biegunkach i kaszlu. Wyk a z B.

Pigułki Segonda (przeciw krwawej biegunce).

Rp. *Pulvis Ipecacuanhae* 0,4

Calomel 0,2

Extr. Opii 0,05

Pulv. et. extr. Liquiritiae q. s.

Ut f. pillulae Nr VI.

S. Co 2 godz. po jednej pigułce.

Radix Jalapae (syn. *Tubera Jalapae*) — Jalapa, wilec czyszczący (F. P. II)

Wysuszone rzepowate korzenie meksykańskiej rośliny *Ipomea purga* Hayne (*Exogonium purga* Benth.), rodz. *Convolvulaceae*.

Jest to surowiec silnie czyszczący (tzw. *drasticum*). Zawiera 10—20 % żywic, znanych w lecnictwie jako *Resina Jalapae*, glikozydów: konwoluliny i jalapiny. Podobne pod względem chemicznym i fizjologicznym glikozydy zawierają również inne surowce z rodziny *Convolvulaceae* (*Scamonium*, *Turpethum*, *Kaladana*, *Calystegia sepium*).

Jest rzeczą charakterystyczną, że te surowce działają przeczyszczająco tylko na człowieka i zwierzęta mięsożerne, gdyż na trawożerne nie działają prawie zupełnie. Poza tym przy częstym i dłuższym ich stosowaniu następuje dość łatwe przyzwyczajenie, dzięki czemu nie nadają się do leczenia przewlekłych zaparć, również jako *laxantia* przy stanach zapalnych przewodu pokarmowego.

Sproszkowany surowiec (*Pulvis Jalapae*) stosuje się przy zaparciach u osób otyłych w dawkach po 0,3 do 1,2 lub żywicy (*Resina Jalapae*) po 0,06 do 0,4. Jako *laxativum* i *cholagogum* stosuje się

żywicę jalapową z mydłem, tzw. *Sapo jalapinus* po 0,3 do 0,6 (do 2 razy dziennie). W y k a z B.

Modnym niegdyś lekiem przeczyszczającym dla tęgich i otyłych pacjentów była *Tinctura Jalapae composita* o następującym składzie:

Rp. *Radicis Jalapae* 80,0
 Radicis Turpethi 10,0
 Resinae Scamonii 20,0
 Spirit. Vini 60% — 960,0
 M. f. tinct. S. Po 5,0 do 15,0 g
 (1—3 łyżeczek herbatnich na
 noc).

Radix Levistici — Lubczyk (F. P. II)

Wysuszone korzenie hodowanej w kraju rośliny *Levisticum officinale* L., rodz. *Umbelliferae*.

Surowiec zawiera umbeliferon, kwas dziegłowy, żywicę i 0,6 do 1% olejku eterycznego, którego głównym składnikiem jest terpineol. Surowiec ma zapach i działanie podobne do selera (p. *Herba Apii*), tylko intensywniejsze. Ma on działanie moczopędne, a jednocześnie uchodzi jako tzw. *carminativum* przy niestrawności i atonii jelit. W medycynie ludowej lubczyk uchodzi za środek pobudzający popęd płciowy (*aphrodisiacum*), a w większych dawkach za *emmenagogum*.

Tinct. Levistici dość dobrze łagodzi zapach czosnku, stosuje się ją przeto jako *desodorans* do *Tinct. Allii*.

Dawkowanie: *Radix Levistici* po 4 do 10 g *pro dosi*; *Tinct. Levistici* po 2 do 5 g.

Lubczyk oraz dzięgiel (p. *Rad. Angelicae*) używane są często do likierów (*Bénédictine*, *Monastique* itp.) i bulionów w kostkach.

Rp. *Tinct. Levistici*
 Tinct. fruct. Aurantii immatur.
aa 30,0
 M. D. S. po łyżeczce w kieliszku
 wody
 przed jedzeniem.

Radix Liquiritiae — Radix Glycyrrhizae — Lukrecja, słodnia (F. P. II i III)

Okorowane i wysuszone korzenie południowo-europejskiej (którą można hodować w Polsce) rośliny *Glycyrrhiza glabra* L., rodz. *Leguminosae-Papilionatae* (*Papilionaceae*).

Surowiec żółty, bezwonny o bardzo słodkim smaku. Lukrecja poza cukrem, skrobią i pektynami zawiera swoiste, niezmiernie słodkie ciało zwane glicyryzyną (wapniowe i potasowe sole kwasu glicyryzynowego), która przy rozpadzie daje kwas glikuronowy, gliceretynę i należy do osobliwej grupy leków glikuronowych (do

których zalicza się również *Rhizoma Polypodii*, *Radix Ononidis*, *Folia Glycyphylli*). Kwas glikuronowy, spotykany normalnie w organizmie ludzkim, spełnia rolę środka odtruwającego, dając łatwo rozpuszczalne i przechodzące do moczu związki z ketonami, terpenami i związkami aromatycznymi. Dlatego lukrecja bywa bardzo skutecznym środkiem przy różnych chorobach nerek i wątroby. Według *L. Velluza* glicyryzyna ma zdolność wiązania i unieszkodliwiania toksyny tężcowej. Być może dzięki tym odtruwającym właściwościom lukrecja jest od wieków ulubionym lekiem w chińskiej medycynie. Czasami lukrecja aktywizuje działanie pewnych leków, np. antrachinonowych (senesu, kruszyny), dzięki czemu nawet małe dawki tych środków w połączeniu z lukrecją działają rozwalniająco (np. *Pulvis Liquiritiae compositus*).

Leclerc uważa lukrecję za odpowiedni dodatek do płukania w zapaleniu gardła i jamy ustnej. Lukrecję stosuje się najczęściej w nieżytych dróg oddechowych, a także jako dodatek do ziół i mikstur w chorobach wątroby, nerek i jelit. Gęsty ekstrakt lukrecjowy (*Extractum Liquiritiae*) i proszek lukrecjowy (*Pulvis Liquiritiae*) służy do zarabiania pigułek. Znajdujący się w handlu tzw. sok lukrecjowy (*Succus Liquiritiae*) jest zagęszczonym do konsystencji ciasta, wywałkowanym w postaci pałeczek i wysuszonym wyciągiem ze świeżych korzeni lukrecjowych (przysparzany bywa we Włoszech). W aptekach oprócz surowca znajdują się następujące przetwory:

1. *Elixir e Succo Liquiritiae s. Glycyrrhizae* (syn. *Elixir Regis Daniae*) po 20—30 kropli w kieliszku wody przy chrypkach.

2. *Succus Liquiritiae, s. Glycyrrhizae*.

3. *Extractum Liquiritiae*.

Rp. *Radicis Liquiritiae* 100,0
Gemmarum Betulae 80,0
Fol. Uvae ursi 50,0
M. f. spec.
 (Ziołka moczopędne przy nieżytach nerek).

Rp. *Rad. Liquiritiae* 50,0
Cort. Frangulae 10,0
Herba Chelidonii 20,0
M. f. spec. S. Łyżkę na szklankę wrzątku, gotować 10 minut.
 Pić 2—3 szklanki odwaru dziennie przy kamicy żółciowej.

Rp. *Radicis Liquiritiae* 30,0
Fol. Salviae 20,0
Aquae fervidae 300,0
M. f. infus. S. Do płukania ust i gardła.
 (Przy zapaleniach ust i gardła).
 Można stosować doustnie w chorobach wątroby, nerek i jelit.

Radix Ononidis — Wilżyna F. P. II i III)

Wysuszone korzenie spotykanej w kraju rośliny — *Ononis spinosa* L., rodz. *Leguminosae* — *Papilionatae* (*Papilionaceae*).

Surowiec zawiera glikozydy o charakterze saponinowym: ononinę, onon, pseudoononinę oraz ciało podobne do glicyryzyny — ononid. Wilżyna należy do leków moczopędnych, który *Bohn*

zaleca szczególnie w kamicy nerkowej, pęcherzowej i artretyzmie. Ze względu na pewne pokrewieństwo botaniczne i chemiczne z lukrecją należy przypuszczać, że wilżynę można zaliczyć do tzw. leków glikuronowych (p. *Rad. Liquiritiae*). Z surowca należy robić odwary (*decocta*).

Species diureticae

Rp. *Rad. Ononidis* — 25,0
Fruct. Foeniculi — 25,0
Rad. Glycyrrhizae — 25,0
Fruct. Juniperi — 25,0
Łyzkę ziół na szklankę odwaru.
Pić 2 szklanki dziennie.

Rp. *Radicis Ononidis* 20,0
Aquae 1000,0
Wygotować do pozostałości 250,0
i dodać *Liquor Ammonii anisat.*
5,0
M. D. S. Po kieliszku do wina
3 razy dziennie.
(Przy kamicy nerkowej).

Radix Pimpinellae — Korzeń biedrzeńca

Wysuszone korzenie roślin krajowych biedrzeńca mniejszego — *Pimpinella saxifraga* L., biedrzeńca wielkiego — *Pimpinella major* L., rodz. *Umbelliferae*. Są to pospolite na łąkach i przydrożach byliny o pierzastodzielnym liściach i baldachach drobnych białych kwiatów.

Korzenie mają osobliwy zapach, przypominający pietruszkę, i dość ostry gorzko-pałący smak. Korzeń biedrzeńca zawiera 0,5 do 1% związków furokumarynowych — izopimpinelliny oraz pimpinelliny, 0,25 do 0,4% olejku eterycznego i związki saponinowe. Furokumaryny, podobnie jak furochromony, mają silne działanie przeciwkurczowe (spazmolityczne), zwalniają kurcze mięśni gładkich naczyń krwionośnych, przewodu żółciowego, moczowodów itd. Dlatego biedrzeńca oraz inne surowce z rodziny baldaszkowatych (*Umbelliferae*), np. korzeń mistrzownika — *Rad. Imperatoriae*, korzeń opichu — *Rad. Laserpitii*, korzeń gorysza — *Rad. Peucedani*, były dawniej powszechnie stosowane w dusznicy bolesnej, dychawicy oskrzelowej (astmie), kamicy żółciowej i pęcherzowej.

Znajdujący się w biedrzeńcu olejek eteryczny, zawierający terpeny i seskwiterpeny, ma działanie przeciwzapalne i odkażające drogi oddechowe, saponiny zaś zwiększają sekrecję błon śluzowych i działają wykrztuśnie. Dlatego biedrzeńca jest ulubionym lekiem ludowym przy duszności i chrypce w uporczywych bronchitach i nosi w Niemczech bardzo znaną nazwę „środek dla śpiewaków“. Nalewkę lub odwary z biedrzeńca stosuje się również w kamicy żółciowej i nerkowej. Młode liście biedrzeńca używane są w Niemczech do dietetycznych ziółowych „zup wiosennych“. Ze względu na gorzko-pałący smak przetworów biedrzeńca należy je

przyjmować w mleku w wodzie mocno osłodzonej miodem lub cukrem.

Rp. Tinct. Pimpinellae 30,0

M. D. S. Po łyżeczce w pół szklance mleka 3 razy dziennie. (W przewlekłych bronchitach, kamicy żółciowej i nerkowej).

Rp. Rad. Pimpinellae 50,0

Rad. Liquiritiae 30,0

Rhiz. Calami 20,0

M. f. spec. S. 2 łyżeczki ziół zalać szklanką wrzątku, gotować 10 minut i odcedzić; wypijać w ciągu dnia pół na pół z mlekiem.

(W kamicy żółciowej lub nerkowej).

Rp. Tinct. Pimpinellae 15,0

Tinct. Opii benzoicae 15,0

M. D. S. Po 25 kropel 3—4 razy dziennie w pół szklance osłodzonej wody.

(Przy męczącym suchym kaszlu).

Rp. Rad. Pimpinellae 20,0

Rad. Saponariae 15,0

Fol. Farfarae 20,0

M. f. spec. S. 2 łyżeczki ziół zalać szklanką wrzątku, trzymać na parze 15 minut, odcedzić.

Napar osłodzić łyżką miodu.

Dawać po łyżce co 3 godz.

(W niezbyt ciężkich krtani i tchawicy u dzieci zółtawych).

Radix Primulae p. Herba Primulae

Radix Raphani — Czarna rzodkiew

Świeży korzeń hodowanej w ogrodach czarnej rzodkwi *Raphanus sativus* L., rodz. *Cruciferae*.

Wszystkie rośliny z tej rodziny (kapusta, kalarepa, kalafior, jarząz, brukselka, chrzan, rzeżucha, rzodkiew, rzepa, brukiew) mają swoiste glikozydy rodankowe (izosulfocyjanowe) zawierające siarkę organiczną, a poza tym znaczne ilości witaminy C. Wszystkie jarzyny należące do krzyżowych są środkami dietetycznymi zabezpieczającymi organizm przed gnilcem (szkorbutem), który jest awitaminozą C; znajdujące się w nich glikozydy izosulfocyjanowe obniżają ciśnienie krwi.

W okresie zimowym, gdy jadamy za mało świeżych pokarmów roślinnych, bogatych w witaminę C, występuje szereg zaburzeń w przemianie materii. I wtedy zwykła rzodkiew, rzepa, brukiew lub świeża kapusta stają się cennymi lekami dietetycznymi. Ponieważ spożywanie dużej ilości tych niezbyt przyjemnie pachnących surowych jarzyn jest uciążliwe, stosuje się świeżo wyciśnięty sok z tych roślin. W tym celu miażdży się w maszynce do mięsa rzodkiew lub rzepę (a w braku ich świeżą kapustę) w ilości 200 do 300 gramów, wyciska sok i pije po $\frac{1}{4}$ do $\frac{1}{2}$ szkl. (jeżeli jest zbyt ostry, można go rozcieńczyć wodą) 2—3 razy dziennie.

We Francji lekiem przeciwnilcowym używanym w aptekach jest nasz pospolity chrzan (*Radix Armoraciae*), z którego przyrządzają nalewkę i ulepek.

Niegdyś w aptekach używana była w tym samym celu warzecha — *Cochlearia officinalis* L., rodz. *Cruciferae*.

Radix Ratanhiae — Pastwin (F. P. II)

Wysuszone korzenie południowo-amerykańskiego krzewu — *Krameria triandra* R. et Pav., rodz. *Leguminosae-Caesalpinioideae*.

Surowiec zawiera około 18% kwasu pastwino-garbnikowego, który podczas hydrolizy rozpada się na cukier i czerwień pastwinową. Jest to lek ściągający, stosowany w postaci nalewki lub ekstraktu do pędzlowania dziąseł i gardła, w czopkach i maściach przy hemoroidach, ranach odbytniczych oraz przy upławach u kobiet, wreszcie wewnętrznie jako lek garbnikowy przy biegunkach i przewlekłych nieżytach jelit (znoszony bywa lepiej niż tanina). Jako krajowe środki zastępcze pastwinu są używane: *Rhizoma Tormentillae* i *Rhiz. Bistortae* (p. s. 152 i 158).

Rp. *Tinct. Ratanhiae* 30,0

D. S. Pędzlowanie dziąseł lub ran.

Rp. *Extr. Ratanhiae* 3,0

Aquae fervidae 3,0

Sirupi simpl. 100,0

M. D. S. Po łyżeczce co 2 godz.

(Przy biegunkach u dzieci).

Rp. *Extr. Ratanhiae pulv.* 1,0

Butyri Cacao 2,0

M. f. *supposit.* Nr XII.

(Przy hemoroidach lub upławach u kobiet).

Rp. *Extr. Ratanhiae* 0,5

Pulv. Salep 0,5

M. f. *pulv.* 3 proszki dziennie.

(Przy biegunkach u dorosłych).

Radix Salep — Tuber Salep. (syn.: Radix Orchidis) — Salep, storczyk (F. P. II i III)

Obgotowane, wysuszone i zmielone mięsiste korzenie kilku południowo-europejskich (spotykanych również i w Polsce) gatunków storczyków: *Orchis masculus* L., *O. morio* L., *O. militaris* L., *O. pallens* L. — rodz. *Orchidaceae*.

Surowiec zawiera 40—48% śluzu oraz 25 do 30% częściowo sklejastrowanej skrobi i używany jest jako lek śluzowy i powlekający przy nieżytach przewodu pokarmowego, zwłaszcza u niemowląt, oraz przy obrażeniach błon śluzowych przełyku i żołądka, jak oparzenia gorącymi płynami oraz ostrożrącymi substancjami (jodyna, ługi, amoniak, esencja octowa, kwasy mineralne). Stosuje się w postaci tzw. *Mucilago Salep* (syn. *Decoctum Salep*).

Rp. *Radix Salep. pulv.* 5,0

Aquae fervidae 500,0

M. f. *decoct.* S. Co 5 do 10 minut po łyżce przy oparzeniach przełyku i żołądka.

Proszek wsypać do suchej butelki, dodać 5 g spirytusu i ze dwie łyżki zimnej wody, skłócić, żeby rozmieszać proszek z wodą, następnie dolewać stopniowo wrzątku i mocno skłócić aż się utworzy równomierny kleik.

Na Wschodzie bulwy storczyka uważane są za *aphrodisiacum* (dzięki podobieństwu parzystych bulwek storczyka do jąder — *testes*); nazwa rodzajowa *Orchis* oznacza po grecku jądro.

Farmakologia dotychczas nie stwierdziła jednak w tym surowcu jakichkolwiek związków, mających specjalny wpływ na system płciowy.

Sproszkowany salep stosuje się również jako odżywkę dla niemowląt i małych dzieci przy niezbytach żołądka i jelit.

Radix Saponariae rubrae — Mydlnica, mydlnik (F. P. III)

Wysuszone korzenie pospolitej w całym kraju rośliny *Saponaria officinalis* L., rodz. *Caryophyllaceae*.

Surowiec zawiera 5—10% saponin i należy do silniejszych krajowych surowców saponinowych; można go uważać za krajowy środek zastępczy mydłoki (p. *Cort Quillajae*). Mydlnica, podobnie jak inne środki saponinowe ma działanie wykrztuśne, napotne i moczopędne. Ponieważ saponiny tworzą trwałe związki z cholesterolą mydlnica daje nieraz dobre wyniki przy kamicy żółciowej. Działa jednak drażniąco na śluzówkę i może wywoływać wymioty. Należy ją przeto stosować ogólnie w połączeniu ze środkami powlekającymi (mleko, śluz i kleiki). W mieszankach ziołowych na tzw. „oczyszczenie krwi” korzeń mydlnicy nie powinien przekraczać 10—12%. Ponieważ roztwory saponin działają tak jak mydło, ale nie są alkaliczne, stosuje się je do zmywania włosów i skóry (u osób wrażliwych na alkalia), a w technice do mycia wełny i jedwabiu.

Rp. Rad. Saponariae 10,0
Fol. Salviae 20,0
Aquae fervidae 250,0
M. f. infus.
(Do płukania gardła przy anginach).

Rp. Rad. Saponariae 50,0
Rad. Bardanae
Rad. Liquiritiae aa 75,0
Herbae Violae tricoloris 100,0
Herbae Fragariae 90,0
Fol. Juglandis 50,0
Rhiz. Caricis 60,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki na parę dziennie. Zioła „czyszczące krew” przy cierpieniach skrofulicznych, artretycznych i kiłowych.

Rp. Rad. Saponariae 5,0
Aquae fervidae 150,0
Sirupi Liquiritiae 50,0
M. f. infus. S. Po łyżce stołowej co 2—3 godziny.
(Przy zaflegmieniu dróg oddechowych).

Rp. Rad. Saponariae 50,0
Herbae Chelidonii 30,0
Herbae Hyperici 100,0
M. f. spec. S. 2—3 szklanki dziennie.
(Przy obrzękach wątroby i kamicy żółciowej).

Czasami używa się w lecznictwie *Herba Saponariae*, która jest uboższa w saponiny niż korzeń.

Znajdujący się w handlu surowiec pod nazwą *Radix Saponariae griseae* (albo *levanticate* lub *hungaricae*) otrzymuje się z rośliny *Gypsophila paniculata* Fisch i zawiera 10—15% saponin. Stosuje się go przeważnie w technice do prania jedwabiu i wełny.

Radix Sarsaparillae — Kolcowój, sarsaparyla (F. P. II)

Wysuszone korzenie środkowo-amerykańskich roślin z rodzaju *Smilax*: *Smilax medica* Schlecht, *S. ornata* Hook, *S. saluberrima* Gilg., *S. officinalis* Kunth., rodz. *Liliaceae*.

Surowiec zawiera sitosterynę i dwa rodzaje saponin: parylinę i sarsaponinę o działaniu napotnym oraz moczopędnym.

W XVII i XVIII wieku kolcowój był obok *Lignum Guajaci* najcenniejszym i powszechnie stosowanym lekiem przeciwkiłowym (*antilueticum*). Czy rzeczywiście składniki kolcowoju mają jakiś swoisty wpływ na krętka bladego lub unieszkodliwiają jego toksyny — dotychczas dokładnie jeszcze nie stwierdzono. W każdym razie jako lek napotny i moczopędny kolcowój przyczynia się być może do szybszego wydzielania toksyn luetycznych; dzięki tym właściwościom nie utracił on dotychczas prawa obywatelstwa w medycynie naukowej; w niektórych farmakopeach figurują jeszcze odwary kolcowoju — *Decoctum Sarsaparillae compositum* jako pomocniczy lek luetyczny. Podobnie jak europejski korzeń łośnianu (*Radix Bardanae*), kolcowój bywa stosowany przy czyrakowości oraz wysypkach skrofulicznych. *Decoctum Sarsaparillae compositum fortius* — według Pharmacop. Polonica — 1937 r.

<i>Radicis Sarsaparillae</i>	4 części
<i>Aquae</i>	ad 100
<i>Fruct. Anisi cont.</i>	0,15
<i>Fruct. Foeniculi cont.</i>	0,15
<i>Fol. Sennae conc.</i>	1 część
<i>Rad. Liquiritiae</i>	0,5

Korzeń kolcowoju zalać ciepłą wodą i pozostawić na 24 godz. często skłócając, następnie ogrzać na wodnej kąpieli w ciągu 3 godz., wsypać anyż, koper i lukrecję, senes i jeszcze ogrzać w ciągu 15 minut; odcedzić i odcedzony odwar uzupełnić do 100 części.

Tak zwany *Decoctum Zitmani* ma skład podobny do powyższego, ale zawiera dodatek chlorku rtęciowego (kalomelu) i siarczku rtęciowego.

W medycynie ludowej zamiast kolcowoju stosuje się *Rhizoma Carcis*, *Radix Bardanae* oraz *Stipites Dulcamarae*.

Radix Senegae — Krzyżownica (F. P. II)

Wysuszone korzenie północno-amerykańskiej rośliny *Polygala senega* L., rodz. *Polygalaceae*.

Surowiec zawiera glikozyd saponinowy, seneginę, w ilości 5 do 8% i drobne ilości (0,1—0,2%) estru metylosalicylowego. Jest to lek przede wszystkim wykrztuśny, w mniejszym stopniu moczopędny i napotny. Z powodu trudnej rozpuszczalności seneginy trzeba z niego robić odwary (*decocta*). W czasie wojny Niemcy, gdy im zbrakło amerykańskiej senegi, zastępowali ją skutecznie

pierwiosnkiem (p. *Herba Primulae*), mydlnikiem (p. *Rad. Saponariae*) lub krzyżownicą gorzką (p. *Herba Polygalae*).

Rp. *Sirup. Senegae* 30,0

Aquae 70,0

Liq. Ammonii anisat 2,0

M. D. S. Po łyżeczce co 2 godz.

(Środek wykrztuśny dla dzieci

6—8 lat).

Rp. *Rad. Senegae* 5,0

Aquae 250,0

Sirup. Liquiritiae 30,0

M. f. decoct. Co 2 godz. po łyżce.

(Przy zaflegmieniu dróg oddechowych).

Radix Symphyti (syn. Radix Consolidae) — Żywokost

Wysuszone korzenie pospolitej w kraju rośliny *Symphytum officinale* L., rodz. *Boraginaceae*.

Surowiec zawiera 0,2 do 0,8% alantoiny, śluzu i pektyny, pochodne kwasu katechowego i cukru. Surowiec ten nosi nazwę żywokostu, albowiem lud używa go przy wrzodach goleniowych, ranach i złamaniach kości. Wartość tego leku poznał i udowodnił lekarz angielski C. J. Macalister w 1911—1912 roku (p. C. Macalister — The Action of *Symphytum officinale* and Allantoin — British Medical Journal, 1912 IX), stwierdziwszy, że alantoina pobudza granulację i regenerację tkanek, dzięki czemu sok, miazga lub odwar żywokostu dobrze goi zastarzałe wrzody, rany oraz oparzenia. Żywokost daje również dobre wyniki przy wrzodzie żołądka, dwunastnicy i ostrych nieżytach jelit. Dzięki dużej zawartości substancji śluzowych żywokost działa jako doskonały środek powlekający. Ponieważ po wyschnięciu korzeń jest bardzo twardy, trzeba z niego robić odwary. Do użytku wewnętrznego można przyrządzać syrop ze świeżego korzenia.

Rp. *Succi recentis Radicis Symphyti*

250,0

Sacchari albi 200,0

M. f. sirupus. S. Po łyżce stołowej 4 razy dziennie.

(Przy wrzodzie żołądka).

Rp. *Radicis Symphyti* 50,0

Aquae 500,0

Wygotować do 300,0

M. f. decoct.

(Do kompresów na oparzenia i wrzody).

Rp. *Radicis Symphyti pulverati* 10,0

Radicis Hydrolapathi pulv. 30,0

Radicis Liquiritiae pulv. 15,0

M. f. pulv. S. Po łyżce w szklance wody 3 razy dziennie.

(Przy owrzodzeniu jelit).

Radix Taraxaci — Mniszek (F. P. II i III)

Wysuszone korzenie pospolitej w kraju rośliny *Taraxacum officinale* Wig., rodz. *Compositae*.

Surowiec zawiera do 40% węglowodanu inuliny, laktucerol, gorzką substancję taraksacynę oraz steryny.

Już w starożytności uważano ten surowiec jako skuteczny lek przeciwko cierpieniom, zwłaszcza obrzękom wątroby i cierpieniom woreczka żółciowego. Mniszek pobudza apetyt, ułatwia trawienie oraz ma łagodne działanie moczopędne. We Francji świeże liście mniszka (*Pissenlit*) są ulubioną i dość rozpowszechnioną sałatą

w okresie wiosennym. Palone korzenie mniszka używane są jako surogat kawy (tzw. cykoria mniszkowa). Najlepsze działanie w chorobach wątroby i złym trawieniu ma wyciąg ze świeżej rośliny (*intractum*) lub zageszczony do konsystencji miodu wyciśnięty sok (*Succus Taraxaci inspis*). Często zamiast samych korzeni używa się całego ziela z korzeniami (*Herba Taraxaci cum radicibus*), które zawiera kwas foliowy i jest bogatsze w witaminy i sole mineralne. Do tzw. kuracji wiosennych najlepiej stosować świeże ziele z korzeniami, które się miazdży w maszynce do mięsa i wyciska sok. Sok taki pije się po kieliszku 2—3 razy dziennie. Ziele mniszka używa się również do tzw. ziółek przeciwcukrzycowych.

Rp. *Radici Taraxaci* 100,0
Herbae Chimaphilae 50,0
Fol. Myrtill. 100,0
Herbae Hyperici 50,0
M. f. spec.
 (Zioła przeciwko cukrzycy).

Rp. *Rad. Taraxaci* 50,0
Cort. Frangulae 20,0
Rad. Liquiritiae 30,0
Rad. Saponariae 20,0
M. f. spec. S. Łyżkę ziół na szklanekę wrzątku, gotować 15 minut. Pić 2—3 szklanki odwaru przy obrzękach wątroby.

Radix Turpethi (syn. Turpethum vegetale) — Korzeń turbitu

Wysuszone korzenie indyjskiej rośliny *Ipomea turpethum* L. (*Convolvulus turpethum*), rodz. *Convolvulaceae*.

Surowiec zawiera 6 do 8% żywicowatych glikozydów zbliżonych chemicznie i fizjologicznie do jalapiny (p. *Rad. Jalapae*). Zarzucane dziś prawie silne *drasticum* o działaniu podobnym do *Radix Jalapae*. Dawki dla dorosłych od 0,5 do 1,0.

Resina Jalapae

Żywicowata twarda masa otrzymywana w ilości 10 do 20% ze sproszkowanych korzeni jalapy (p. *Radix Jalapae*).

Składa się głównie z glikozydów koniówolwuliny i jalapiny mających właściwości silnie przeczyszczające. Stosuje się czasem jako *cholagogum* w dawkach po 0,1—0,2 lub w postaci mydła jalapowego — *Sapo jalapinus*, które przyrządza się z równych na wagę ilości *Resina Jalapae* i *Sapo medicatus*. Wykaz B.

Resina Podophylli (Podophyllum) — Podofilina.

Mieszanina substancji żywicowatych, strąconych zakwaszoną wodą ze spirytusowego wyciągu wysuszonych kłaczy północno-amerykańskiej rośliny — *Podophyllum peltatum* L., rodz. *Berberidaceae*.

Podofilina ma postać zielonawożółtych grudek lub ciemnożółtego proszku o przykrym, drapiącym smaku. Proszek podofiliny wy-

wołuje silne podrażnienie błon śluzowych ust, oczu i nosa, należy więc obchodzić się z nim ostrożnie.

Ma on gwałtowne działanie przeczyszczające. Pod względem chemicznym jest to mieszanina różnych ciał: podofilotoksyny, pikropodofiliny, peltatyny, kwercetyny i metylokwercectyny.

W małych dawkach (0,01—0,03) bywa stosowana w schorzeniach wątroby i woreczka żółciowego, w większych (0,05—0,1) — jako środek czyszczący. Obecnie podofilina stosowana jest w postaci maści lub pędzlowań na kłykciny (*condylomata acuminata*), niektóre nowotwory i grzybice.

Rp. *Resina Podophylli* 0,5

Extr. Aloë 0,5

Massae pil. q. s. ut f. pil. Nr XXX

S. Po 1 pigułka 2 razy dziennie jako środek żółciopędny.

Rp. *Resinae Podophylli* 0,75

Spiritus vini 50,0

MDS. Do smarowania kłykcin.

Rp. *Resina Podophylli* 0,03

Extr. Belladonnae 0,01

Rad. Rhei pulv. 0,2

Mfp. dtd. Nr 10 in oblati

S. Po 1—2 proszki na noc na przeczyszczenie.

Rhizoma Agropyri (Rhizoma Graminis) — Perz (F. P. III)

Wysuszone kłącza pospolitego w całym kraju chwastu zwanego perzem — *Triticum repens* L. (syn. *Agropyrum repens.*), rodz. *Gramineae*.

Dość niewinny, z lekka moczopędny i napotny środek ludowy, używany w postaci odwarów, jako tzw. lek „czyszczący krew”. Surowiec ten zawiera 5—8% osobliwego, zbliżonego do inuliny węglowodanu — trytycyny, lewulozę, śluz, inozytol, pektynę i aminokwasy; popioły zaś są dość bogate w krzemionkę. Ponieważ odwary perzu pije się w dużych ilościach, bo do 1 litra dziennie (odwaru 1 : 10), może więc on odgrywać rolę surowca krzemionkowego (p. *Herba Equiseti*).

Stosuje się w przewlekłych niedomogach na tle chorób wątroby i nerek oraz w cierpieniach skrofulicznych.

Rp. *Rhiz. Graminis* 500,0

Herb. *Polygoni avicul.* 500,0

M. f. spec. Garść ziół gotować w litrze wody w ciągu pół godziny, odwar wypijać w ciągu dnia.

Rhizoma Bistortae — Wężownik (F. P. III)

Wysuszone kłącza pospolitej na wilgotnych łąkach rośliny *Polygonum bistorta* L., rodz. *Polygonaceae*.

Surowiec zawiera 15 do 20% garbników pokrewnych garbnikom pastwinu (p. *Radix Ratanhiae*) i kurzego ziela (*Rhizoma Tormenthillae*). Stosuje się jako lek ściągający i przeciwzapalny; zewnętrznie w postaci płukań i kompresów (zapalenie dziąseł, białe upławy, ropiejące rany i wrzody), a wewnętrznie przy biegunkach i prze-

wlekłych nieżytach jelit. Wężownikiem można w wielu wypadkach zastępować znacznie droższy surowiec amerykański — *Radix Ratanhiae*.

Rp. *Extracti Bistortae* 0,5
But. Cacao 1,5
M. f. suposit. D. t. d. Nr 10
(Czopki przeciwnie hemoroidom).

Rp. *Rhiz. Bistortae conc.* 50,0
Fol. *Salviae* 50,0
M. f. spec.
(Ziółka ściągające do płukania gardła).

Rp. *Rhiz. Bistortae conc.* 100,0
Wina czerwonego jedną butelkę
M. f. *Vinum medic.* DS. Po kieliszku 2—3 razy dziennie.
(Przy biegunkach u chorych na gruźlicę).

Rhizoma Calami — Tatarak, Ajer (F. P. II i III)

Zazwyczaj okorowane i wysuszone lekkie, gąbczaste, aromatyczne kłącza pospolitej w stawach i jeziorach rośliny *Acorus calamus* L., rodz. *Araceae*.

Surowiec zawiera gorzką substancję alkorynę, zasadę azotową cholinę, niewielkie ilości garbników i olejek eteryczny w ilości około 2—3 %, w którego skład wchodzi azaron, eugenol i terpeny. Jest to środek gorzko-aromatyczny pobudzający wydzielanie śliny, ułatwiający trawienie oraz z lekka moczopędny. Używany bywa często do wódek i likierów, albo smażony w cukrze jako smakołyk (podobnie jak dzięgiel i anyż). Odwary tataraku (ewent. w połączeniu z rumiankiem) stosuje się do zmywania głowy przy wypadaniu włosów; włosy przy częstym zmywaniu ich wyciągami tataraku jaśnieją.

Rp. *Rhiz. Calami* 30,0
Herbae Centaurii min. 30,0
Herbae Absinthii 5,0
Pericap. Aurant. 10,0
M. f. spec. S. Ziółka te zalać butelką wina, pić po małym kieliszku przed jedzeniem.

Rp. *Rhizoma Calami* 100,0
Radice Bardanae 100,0
Florum Chamomilae 100,0
M. f. spec.
(Zioła do zmywania głowy przy wypadaniu włosów).

Rhizoma Caricis — Kłącze turzycy, czarny perz

Wysuszone kłącza występującej na wybrzeżach Bałtyku rośliny *Carex arenaria* L., rodz. *Cyperaceae*.

Chociaż surowiec nosi w handlu szumną nazwę „niemieckiej sarsaparyli“ i bywa stosowany jako lek napotny, moczopędny i „czyszczący krew“ w schorzeniach skrofulicznych, luetycznych i artretycznych, to jednak dotychczas nie udało się w nim wykryć jakichś cennych ciał swoistych poza śladami asparaginy oraz skrobą, cukrami i śluzami. Jest to, podobnie jak perz (p. *Rhizoma Agropyri*), łagodne *diureticum*, stosowane zazwyczaj w mieszaninach z innymi środkami „czyszczącymi krew“.

Rp. Rhizomae Caricis
Radicis Bardanae aa 50,0
Gemmae Pini 40,0
Herbae Violae tricol. 60,0
M. f. spec.
 (Zioła moczopędne i napotne).

Rhizoma Curcumae — Kurkuma — Ostryż (po malajsku Temoe Lawak)

Wysuszone kłącza hodowanej w Indiach i na Jawie rośliny — *Curcuma longa* L. *C. domestica* Vahl.), rodz. *Zingiberaceae*.

Surowiec ma wygląd pomarańczowożółtych kawałków o silnym, przypominającym imbir zapachu i gorzkawo-szczypiącym smaku. Zawiera pomarańczowy barwik kurkuminę i 3—5% olejku eterycznego, w którym znaleziono swoisty, aromatyczno-alifatyczny keton kurkumon i seskwiterpeny.

Według *Kalka* i *Nissena* kurkuma ma znaczne właściwości żółciopędne wzmagające skurcze woreczka żółciowego. W ostatnich latach zaczęto reklamować ten surowiec pod nazwą Heparlitol, Temoelavac itp., przeciwko kamieniom żółciowym. Zamiast specyfików prościej i taniej jest stosować sam surowiec w postaci proszku lub odwaru.

Rp. Rhizomae Curcumae concisae
 25,0
Aquae 500,0
M. f. dect.
 Wypijać w ciągu dnia.

Rp. Rhizomae Curcumae pulv. 0,5
Saponis medicati 0,2
Mfp. Dtd. Nr XX in obl.
S. Po 2 proszki 3 razy dziennie.

Rhizoma Ficilis — Kłącze narecznicy męskiej (F. P. II i III)

Oczyszczone od łusek i korzonków oraz starannie wysuszone kłącza, wraz z nasadami ogonków liściowych, pospolitej w lasach narecznicy męskiej — *Dryopteris filix mas*, rodz. *Polypodiaceae*.

Jest to dość łatwo psujący się produkt. Dobry surowiec powinien posiadać w przełomie wyraźną zielonawą barwę. Gdy surowiec jest źle wysuszony lub był przechowywany w wilgotnym miejscu, traci swą barwę zielonawą (na przełomie) i staje się brunatny. Wszelkie zbrunatniałe części powinny być odrzucone jako bezwartościowe. Nie należy również przyrządzać proszku na zapas, lecz zawsze proszkować dobry surowiec na poczekaniu. Zresztą ze względu na niestałość surowca posiłkujemy się przeważnie eterowym ekstraktem (*Extractum Filicis maris aethereum*). Surowiec zawiera szereg swoistych ciał floroglucydowych: aspidinol, kwas paprotkowy, albaspidynę, flawaspidynę i filmaron. Zespół tych ciał nosi nazwę filicyny, której w dobrym surowcu powinno być 2%, a w ekstrakcie 25%.

Narecznica należy do najlepszych i najczęściej używanych leków przeciwciśnieniowych (*Taeniifuga*). Nie jest ona jednak środkiem

obojętnym i u osób wrażliwych może wywołać odurzenie, wymioty, a nawet zapaść.

Jeśli mamy świeżo wysuszony (zielony w przełomie) surowiec, możemy go stosować w postaci proszku w ilości 8—15 gramów na dawkę; gdy surowiec jest zielonkawożółty, trzeba już stosować 20—25 g. Pewniejszy jest ekstrakt, ale przetwór ten ma zmienną wartość farmakologiczną, zależnie od świeżości surowca, z którego został zrobiony. Jeśli ekstrakt był przyrządzany od razu ze świeżo zebranego surowca (jak słynny niegdyś ekstrakt paprociowy z Wolaru — *Extractum Filicis maris Volmarensis*), to do usunięcia tasiemca lub bruzdogłowca (*Botryocephalus*) wystarczała dawka 3—5 g, a większe dawki mogły być toksyczne. Istniejące jednak przeważnie w aptekach ekstrakty trzeba stosować w dawkach 8—10 g. W handlu mamy zazwyczaj kapsułki żelatynowe zawierające po 1,0 ekstraktu. Można jednak stosować ekstrakt w pigułkach lub zawiesinach. Lekarze francuscy stosują ekstrakt paprociowy z kalomelem.

Rp. *Extr. Filicis maris* 6,0 (8,0)
Calomelanos 0,5 (0,6)
Gummi arabici pulv. 5,0
Mellis depurati 30,0
M. f. emulsio S. Zażyć na czczo
w 4 porcjach co 10 minut.

Rhizoma Galangae — Kałgan (F. P. II)

Wysuszone kłącza hodowanej w Chinach rośliny *Alpinia officinarum* Hance, rodz. *Zingiberaceae*.

Jest to ostra aromatyczna przyprawa w rodzaju imbiru zawierająca olejek eteryczny w ilości 0,5—1%, dość ostre w smaku żywcowate substancje alpinol i gaganol oraz flawonowe związki: galanginę i kempferyd.

Stosuje się kałgan jako przyprawę do likierów, wódek, czasami do mięs i ciast, a w lecznictwie w postaci nalewki jako środek pobudzający apetyt i ułatwiający trawienie, albowiem wzmacnia wydzielanie śliny i soku żołądkowego.

Rp. *Tinct. Galangae*
Tinct. Gentianae aa 20,0
M. D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody lub wina przed jedzeniem.

Rhizoma Hydrastidis — Gorzknik (F. P. II)

Wysuszone kłącza z korzeniami amerykańskiej rośliny *Hydrastis canadensis* L., rodz. *Ranunculaceae*.

Surowiec zawiera alkaloidy: berberynę około 3%, hydrastynę 1,5 do 3,5% i kanadynę. Alkaloid hydrastyna w organizmie rozszczepia się na hydrastyninę i kwas opianiowy. Hydrastynina wywołuje skurcze naczyń krwionośnych oraz mięśni macicy. Dlatego

surowiec bywa stosowany jako lek przeciwkrwotoczny przy krwotokach wewnętrznych, a zwłaszcza macicznych. Większe dawki surowca działają przeczyszczająco i żółciopędnie. Skurcz naczyń krwionośnych pod wpływem gorzknika wzmacnia również ciśnienie krwi. Surowiec jest bardzo mało trujący, ale wskutek sporej zawartości berberyny pobudza czasami do wymiotów. Najczęściej stosuje się *Extractum fluidum Hydrastidis* po 20 do 30 kropel w kieliszku syropu malinowego, cytrynowego lub zwykłego.

Rp. *Tinct. Hydrastidis* (1:5) — 30,0
D. S. Po łyżeczce w szklance ocukrzonej wody 3 razy dziennie.

Rp. *Extr. fluid. Hydrastidis* 30,0
D. S. Po 25 kropli 3—4 razy dziennie.

Rhizoma Iridis — Korzeń fiołkowy, kosaciec (F. P. II)

Oskrobane i wysuszone kłącza hodowanych we Włoszech kosaćców: *Iris germanica* L., *Iris pallida* Lam., rodz. *Iridaceae*.

Surowiec botanicznie nie ma nic wspólnego z fiołkiem (p. *Herba Violae odoratae*), jedynie miły swoisty zapach wysuszonego surowca przypomina cokolwiek zapach fiołków. Jest to surowiec aromatyczny, ściągający, używany do proszków i past do zębów, do pudrów niszczących zapach notu, jako utrwalacz zapachów w perfumerii i stosunkowo rzadko jako lek wewnętrzny, któremu przypisują lekkie działanie wykrztuśne.

Surowiec zawiera olejek eteryczny 0,1 do 0,2% a w nim pachnącą fiołkami krystaliczną substancję ironi, glikozyd irydyne, duże ilości skrobi i trochę garbników. Ostrugane i wygładzone kawałki tzw. korzenia fiołkowego daje się gryźć niemowlętom „do przecierania zębów“. Znajdujące się w surowcu garbniki oraz niewielkie ilości olejku eterycznego działają odkażająco i przeciwzapalnie; ten zwyczaj przeto nie jest już tak bardzo karygodny, pod warunkiem naturalnie, że podawany niemowlęciu korzonek będzie czysto utrzymywany i często zmieniany. We Francji jednak dawanie korzenia fiołkowego niemowlętom jest wzbronione ze względu na możliwość przenoszenia zakażeń. *Leclerc* przy bronchitach, astmie, kokluszu zaleca następującą mieszaninę:

Rp. *Rhiz. Iridis flor.*
Radicis Liquiritiae aa 5,0
Fruct. Anisi vulg. cont. 2,0
Aquae fervidae 200,0
M. f. infus. S. Po łyżce stołowej co godzinę.

Rhizoma Polypodii — Paprotka słodka

Kłącza spotykanej w kraju rośliny *Polypodium vulgare* L., rodz. *Polypodiaceae*. Jest to roślina rzadka i będąca pod ochroną. Surowiec bywa importowany.

Surowiec zawiera ciało słodkie, pokrewne chemicznie lub może identyczne z glicyryzyną (p. *Radix Liquiritiae*), poza tym bliżej nieznaną żywicową substancję, słuzy i cukry. W dawnych czasach paprotka była często używanym lekiem i stosowano ją jako środek łagodnie przeczyszczający i moczopędny. O cennych właściwościach paprotki przy. zastarzałych niedomogach nerek (dość szybkie ustąpienie bólów i oczyszczenie moczu) zaświadcza słynny urolog Paldrock z Dorpatu.

Dr H. Leclerc uważa paprotkę słodką za dobry lek żółciopędny i zaleca ją przy żółtaczce i kolce wątrobowej w postaci odwaru z lukrecją i dzięglem.

Rp. Rhiz. Polypodii 20,0
Infl. Helichrysi 10,0
Radice Angelicae 5,0
Aquae 250,0
M. f. decoct. S.
Co 2 godz. po łyżce.

Rhizoma Rhei — Rabarbar, rzewień (F. P. II i III)

Oskrobane i wysuszone kłącza oraz korzenie środkowo-azjatyckich roślin: *Rheum palmatum* L i *Rheum officinale* Baill., rodz. *Polygonaceae*.

Wyżej wymienione gatunki rabarbaru są najbogatsze w związki antralowe, przy czym najcenniejszymi są kłącza 8—10-letnich roślin. Taki surowiec dostarczany jest z Chin (przez Kanton, Szanghaj) i nosi nazwę *Rhizoma Rhei chinensis*. Poza tym w Europie już od kilkudziesięciu lat hoduje się niektóre gatunki rabarbaru (*Rheum undulatum*, *Rheum rhaponticum*, *R. ribes* i in.), z których otrzymuje się surowiec uboższy w związki antralowe tzw. *Radix Rhei europaea*.

Surowiec zawiera szereg glikozydów antralowych: chryzofaninę, reumemodynę, reochryzynę, reinę, swoiste garbniki, glikogalinę, tetrarynę, skrobie, pektyny, gumy i dość znaczne ilości (12—20%) substancji mineralnych, głównie szczawianu wapniowego. Rabarbar europejski zawiera prócz tego 3—5% rapontycyny, o której działaniu fizjologicznym niewiele wiemy. Rabarbar należy do grupy leków przeczyszczających, żółciopędnych i regulujących trawienie (działanie antrachinonów).

Zależnie jednak od surowca i przetworu możemy stosować go jako środek przeczyszczający lub przeciwbiegunkowy i odkażający jelita (działanie garbników). Rabarbar chiński oraz wyciągi wodne (*Tinct. Rhei aquosa*) i winowy (*Tinct. Rhei vinosa*) mają działanie rozwalniające, a w większych dawkach czyszczące, natomiast rabarbar europejski oraz wyciąg spirytusowy (*Tinct. Rhei spirituosus*) działają raczej wstrzymująco. Rabarbar, podobnie jak inne surowce antralowe (kruszyna, senes, aloes), działa przeważnie na jelito grube. Sam surowiec (*Rhiz. Rhei pulv.*), w umiarkowanych

dawkach, 0,3 do 1,0, działa dosyć łagodnie, wywołując po 5—7 godzinach miękkie, bezbolesne stolce. Sproszkowany rabarbar z magnezją paloną i cukrem (*Pulv. Magnesiae cum Rheo*) stosuje się nawet niemowlętom jako łagodny środek przeczyszczający. Rabarbar stosuje się po 0,3 do 1,0, najczęściej przy zaparciach u osób starszych, szczególnie przy cierpieniach wątrobowych, artretycznych oraz hemoroidalnych. Jeśli chodzi o energiczniejsze przeczyszczenie podaje się Infusum Rhei 10,0 na 200,0.

Rp. *Tinct. Rhei aquosa* 50,0
S. Przyjąć na 2 razy w ciągu dnia.

Rp. *Tinct. Rhei spirit.* 30,0
Tinct. Ipecacuanhae 10,0
M. D. S. Po 25—30 kropel 4 razy dziennie.
(Przy biegunkach).

Rp. *Pulv. Rad. Rhei.* 5,0
Fellis Tauri 5,0
Saponis medicati 4,0
M. f. *pillul.* Nr LX. S. Po 2 pigułki 3 razy dziennie.
(Przy kamicy żółciowej).

Poza tym w aptekach spotyka się *Extractum Rhei siccum* oraz złożony przetwór — *Extr. Rhei compositum* o następującym składzie: *Extract. Rhei* — 6 cz., *Extract. Aloë* — 2 cz. *Resina Jalapae* — 1 cz., *Sapo medicatus* — 4 cz. *Extr. Rhei comp.* jest środkiem silnie przeczyszczającym już w dawkach 0,5—1,0.

Rhizoma Tormentillae — Pięciornik, kurze ziele (F. P. II i III)

Wysuszone kłącza pospolitej w naszych lasach i zagajnikach rośliny *Potentilla erecta Hampe* (syn. *Potentilla tormentilla L.*), rodz. *Rosaceae*.

Jest to surowiec o wybitnym działaniu ściągającym, zawierający 17—20% garbników, ciało krystaliczne tormentol i kwasy organiczne.

Surowiec ten może być uważany za krajowy środek zastępczy *Rad. Ratanhiae*. Stosuje się go w podobnych przypadkach: zewnętrznie w postaci okładów i przemywań jako lek przeciwgnilny i przeciwwzapalny przy ranach, owrzodzeniach i krwotokach dziąseł, a wewnętrznie przy przewlekłych biegunkach i zastarzałych niężyłach jelit. Jest to bogaty w garbniki krajowy lek z rodziny *Rosaceae*.

Rp. *Tinct. Tormentillae* 30,0
D. S. Do pędzlowania dziąseł.

Rp. *Tinct. Tormentillae* 20,0
Tinct. Valerianae 10,0
Tinct. Absinthii 5,0
M. D. S. Po 30 kropel w kieliszku wody przed jedzeniem.

Rp. *Extracti Tormentillae* 10,0
Sirupi simpl. 140,0
Mucilaginis Gummi arabici 60,0
M. D. S. Po łyżce stołowej 3 razy dziennie.
(Przy niężyłach jelit).

Rp. *Rhiz. Torment. pulv.* 0,3
Rad. Symphyti pulv. 0,2
Mtp. D.t.p. Nr XII. S. Co 3 godziny proszek.
(Taka mieszanka zastępuje tannalbinę).

Rp. *Rhiz. Tormentillae* 50,0
Rhiz. Calami 10,0
Aquae 300,0
Sacchari albi 50,0
M. f. *decoct.* Po kieliszku co 2 godziny.
(Przy ostrych biegunkach).

Rhizoma Valerianae albo Radix Valerianae — Waleriana albo kozłek (F. P. II i III)

Wysuszone kłącza wraz z korzeniami rosnącej dziko i hodowanej obecnie w całym kraju rośliny *Valeriana officinalis* L., rodz. *Valerianaceae*.

Surowiec zawiera od 1 do 2,5% (waleriana japońska zwana „Kesso“ nawet do 5—6%) olejku eterycznego, w którego skład wchodzi: terpeny, kamfen, pinen, alkohol terpenowy, borneol oraz estry borneolu z kwasem izowalerianowym, masłowym, propionowym, octowym i mrówkowym; część tych kwasów znajduje się w surowcu, zwłaszcza zestarzałym, w stanie wolnym. Prof. Goris wykrył w świeżym korzeniu związek zasadowy: chatininę (nazwa od francuskiego „chat“ — kot, albowiem waleriana działa silnie na koty), która jest piryłometyloketonem. Chociaż waleriana jest używana w leczeniu od czasów rzymskich i do dnia dzisiejszego należy do niezastąpionych środków — dotychczas nie wiemy dokładnie, który ze składników posiada swoje działanie kojące. Dawniej przypisywano to działaniu kwasu izowalerianowemu. Jednak surowiec zestarzały zawierający więcej kwasu izowalerianowego niż świeży ma działanie słabsze. Obecnie stwierdzono, że wyciągi ze świeżego surowca (tzw. intrakty) posiadają działanie sedatywne 3—4 razy silniejsze niż przetwory z surowca wysuszonego (*Infusum, Tinctura, Extractum*). Francuscy badacze przypisują to wzmożone działanie związkowi zasadowemu znajdującym się w surowcu świeżym (*Chatinin, Valerin*), których nie można już wykryć w surowcu suszonym. Podobnie jak większość surowców, waleriana zawiera swoje fermenty, które przy suszeniu powodują brunatnienie korzenia oraz rozpad pierwotnie znajdujących się tam związków. Waleriana jest złotym środkiem tzw. terapii nerwowej. Według Gublera „waleriana bywa wskazana przy zaburzeniach czynnościowych systemu nerwowego, polegających na zmniejszonej pobudliwości na skutek ośpienia i ogólnego osłabienia, nierówności tętna, zawrotach głowy, bezsenności“; stosuje się również w przypadkach bezsenności, duszniczy nerwowej, a szczególnie przy cierpieniach histerycznych. W nerwicach żołądkowych wskazane jest dodawanie waleriany do leków poprawiających trawienie. Waleriana potęguje również działanie nasenne lupuliny.

Rp. *Intracti Valerianae* 30,0
D. S. Po 30 kropel w kieliszku
wody 3—4 razy dziennie.

Rp. *Radicis Valerianae pulv.* 0,5
Lupulini 0,2
M. f. pulv. D. t. d. Nr XII.
1—2 proszki na 2 godziny przed
snem.

Rp. *Radicis Valerianae*
Radicis Symphyti aa 15,0
Aquae fervidae 500,0
M. f. decoct. S. 3 razy dziennie
po pół szklanki.
(Przy nerwicach żołądka).

Rhizoma Veratri — Ciemiężycza (F. P. II)

Wysuszone korzenie krajowej rośliny *Veratrum album* i *Veratrum lobelianum* Bernh., rodz. *Liliaceae*.

Jest to trujący surowiec o bardzo palącym i ostrym smaku, zawierający około 1% alkaloidów: jerwinę, pseudojerwinę, glikozyd weratramarynę i swoiste kwasy organiczne (chelidonowy, weratrowy). Jest to surowiec pokrewny kichawcowi meksykańskiemu (p. *Semen Sabadillae*), posiadający podobne działanie i zastosowanie; może być przeto uważany za krajowy środek zastępczy tego meksykańskiego surowca.

Stosuje się go zewnętrznie do wcierań drażniących skórę, a po wessaniu powodujących dość długotrwałe znieczulenie przy zapaleniach stawów i nerwobólach; poza tym stosuje się przy wszawicy zamiast *Semen Sabadillae*. Obecnie stosuje się alkaloidy z *Veratrum* lub nalewkę wewnętrznie w praktyce ginekologicznej.

Do wcierań kojących używa się wyciągów spirytusowych (*Tinct. Veratri*) z dodatkiem mentolu. Wyk a z B.

Rp. *Tinct. Veratri* 50,0

Mentholi 5,0

M. D. S. (Do wcierań w skórę w artretyzmie, bólach stawowych, bólach krzyża, bólach nerwu trójdzielnego).

Rp. *Aceti Veratri* 50,0

Przeciw wszawicy (zastosowanie jak wyżej).

Rp. *Tinct. Veratri* 30,0

Aceti aromatici 50,0

M. D. S. Rozcieńczyć pół na pół wodą i na noc zwilżyć szczoteczką zawieszoną włosy ostrożnie, żeby płyn nie dostał się do oka. Owiązać głowę chustką, a rano zmyć włosy ciepłą wodą i wycesać gęstym grzebieniem. (Przeciw wszawicy).

Proszek ciemiężycy wywołuje kichanie i stosuje się go czasem do tabacek leczniczych przy migrenach.

Rp. *Rhizoma Veratri pulv.* 1,0

Flor. Convallariae pulv. 3,0

Herbae Majoranae pulv. 5,0

Rhiz. Iridis pulv. 15,0

M. f. pulv.

(Tabaczka do kichania przy migrenach).

Rhizoma Zedoariae — Korzeń cytwarowy (F. P. II)

Pokrajane w plasterki i wysuszone mięsiste kłącza hodowanej w Indiach rośliny *Curcuma zedoaria* Rose, rodz. *Zingiberaceae*.

Jest to prawie dziś zapomniana ostra aromatyczna przyprawa do trudno strawnych ciast i mięsów, zastępująca imbir, ale łagodniejsza w smaku; surowiec zawiera 1 do 1,5% olejku eterycznego i substancje żywicowate. Stosuje się wraz ze środkami gorzkimi jako lek pobudzający wydzielanie soków i ułatwiający trawienie (*carminativum*).

Rp. Tinct. Zedoariae amarae 50,0

D. S. Po 25 kropeł w kieliszku wody przed jedzeniem.

Tinctura Zedoariae amara zawiera oprócz zedoarii: *Aloë*, *Agaricus*, *Crocus*, *Rheum*, *Gentiana*.

Rhizoma Zedoariae wchodzi również w skład: *Tinct. Aloë compos.*, *Tinct. Amara*.

Rhizoma Zingiberis — Imbir (F. P. II)

Wysuszone mięsiste kłącza uprawianej w krajach gorących rośliny *Zingiber officinale* Roscoe, rodz. *Zingiberaceae*.

Jest to powszechnie znana ostra, aromatyczna przyprawa do likierów i trudno strawnych ciast, pierników i mięsów. Surowiec zawiera 2 do 3% olejku eterycznego, żywicę i związek o charakterystycznym ostropalącym smaku nazwany gingerol, który jest mieszaną aromatyczno-alifatycznych ketonów i aldehydów. Imbir pobudza wydzielanie śliny i soku żołądkowego, należy więc do leków pobudzających i ułatwiających trawienie (*digestiva*). W aptekach używa się imbiru do *Tinctura aromatica* i *Tinctura Zingiberis*, które zażywa się po 25—30 kropeł przed jedzeniem. W Anglii imbir jest omalże narodową przyprawą; możemy tam spotkać cukierki i ciastka imbirowe, wódkę imbirową, piwo imbirowe, a nawet lemoniadę imbirową. W Chinach ulubionym przy-smakiem jest świeży imbir smażony w cukrze, który się jada na deser.

Scammonium (syn. Resina Scammonii)

Wysuszony, żywicowato-mleczny sok z korzeni zachodnio-azjatyckiej rośliny *Convolvulus scammonia* L., rodz. *Convolvulaceae*. Surowiec zawiera 60—70% żywicowatych glikozydów (kowolwulinę i jalapinę) zbliżonych chemicznie i fizycznie do składników jalapy. Jest to silne *drasticum*, podobne w działaniu do *Resina Jalapae* (p. *Radix Jalapae*), ale mniej pewne, albowiem często bywa zafałszowane mąką lub piaskiem.

Dawkowanie: od 0,3 do 1,0 dla dorosłych.

Czasem spotyka się w aptekach *Radix Scammonii*, w którym zawartość glikozydów waha się od 8 do 10%. Dawka *Radicis Scammonii*: 1,0 do 2,0. W y k a z B.

Secale cornutum — Sporysz (F. P. II i III)

Starannie wysuszone przetrwalniki grzybka buławinki czerwonej — *Claviceps purpurea* Tul., rodz. *Hypocreaceae*, pasożytnego w kłosach żyta.

Surowiec ma wygląd czarniawych, w przełomie białych, wrzecionowatych różków, długości od 1 do 3 cm, grubości 2—5 mm. Powinien on być doskonale wysuszony (przy zginaniu pękać z trza-

skiem), albowiem wilgotny łatwo się psuje. Należy przechowywać go w hermetycznie zamkniętych naczyniach w całości, a dopiero przed użyciem proszkować, albowiem sproszkowany sporysz — wskutek dużej zawartości tłuszczu — łatwo jętczeje; w aptekach istnieje również sporysz odtłuszczony — *Secale cornutum exoleatum*, który jest trwalszy w przechowaniu. Zapasy sporyszu powinny być odnawiane corocznie. Najtrwalszym przetworem sporyszu w aptekach jest *Extractum fluidum Secalis cornuti*. Dobrze wysuszony i należyście przechowywany sporysz ma delikatny zapach grzybowy; surowiec zleżały i rozłożony pachnie stęchlizną, a przy ogrzaniu ze słabym roztworem ługu wydziela zapach śledziowy. Sporysz można stosować tylko z przepisu lekarza. Sporysz zawiera szereg alkaloidów: ergotoksynę, ergotaminę, ergometrynę i in. swoiste aminy: tyraminę, histaminę, izoamylaminę, estry cholinyl i 25—30% tłuszczu. Ilość alkaloidów z grupy ergotoksyny w sporyszu powinna wynosić przynajmniej 0,05%. Macierzystą substancją alkaloidów sporyszowych jest kwas lizergowy, swoisty związek znaleziony tylko w sporyszu.

Zespół alkaloidów i amin w sporyszu ma bardzo charakterystyczne działanie silnie zwężające naczynia krwionośne, zwłaszcza naczynia włosowate — dzięki temu znajduje zastosowanie jako lek przeciwkrwotoczny; poza tym wywołuje on silne skurcze macicy — dlatego bywa podawany położnicom natychmiast po porodzie (zwykle z chininą) w celu szybkiego skurczenia macicy i zmniejszenia krwotoku. W okresie ciąży nie można stosować przetworów sporyszowych, albowiem mogą spowodować poronienie.

W aptekach spotykamy następujące przetwory:

Secale cornutum, które stosuje się w proszkach lub naparach, najwyższa dawka jednorazowa — 1,0; dziennie — 3,0.

Secale cornutum exoleatum pulveratum najwyższa dawka jednorazowa 0,8; dzienna 2,5.

Extr. Secalis cornuti spissum (syn. *Ergotinum Bonjeani*), najwyższa dawka jednorazowa — 0,5; dzienna — 1,5.

Extr. Secalis cornuti fluidum (I cz. ekstr. = 1 cz. surowca), najwyższa dawka jednorazowa — 1,0; dzienna — 3,0.

W y k a z B.

Dziś zamiast łatwo psującego się sporyszu i jego przetworów galenowych stosuje się czyste alkaloidy sporyszowe lub ich ściśle mianowane zespoły.

Amygdalae amarae et dulces (Semen Amygdali) — Migdały (F. P. II)

Wysuszone nasiona południowo-europejskiego drzewa *Amygdalus communis* L., rodz. *Rosaceae*.

Znamy dwie odmiany migdałów: gorzkie i słodkie. Gorzkie, oprócz białka i tłuszczu, zawierają glikozyd nitrylowy — amigdalinę (3—4%), dający przy rozszczepieniu: cyjanowodor, benzaldehyd i glikozę; z tego powodu gorzkie migdały używa się tylko w niewielkich ilościach do aromatyzowania pewnych pokarmów, a w lecznictwie do otrzymywania tzw. *Aqua Amygdalarum amarum* (0,1% roztwór cyjanowodoru) i aldehydu benzoowego (*Oleum amygdalarum aetherum*). Migdały słodkie są wolne od amigdaliny; zawierają one 45 do 60% tłuszczu; około 20% białka i fitynę. O ile słodkie migdały są doskonałym środkiem odżywczym (tłuszcz, białko, fityna) i służą do wyrobu ciastek, marcepanów, orszad, to migdały gorzkie już w ilości 30—40 g mogą wywołać ciężkie zatrucia (sinica i porażenie ośrodkowego). Migdały słodkie używa się w aptekach do przyrządzania mleczka migdałowego (*Emulsio Seminum amygdalarum*), które bywa stosowane w stanach biegunkowych, gdy trzeba unikać mleka krowiego. Z takiego mleczka z cukrem przyrządza się tzw. syrop migdałowy (*Sirupus amygdalarum*). Sama amigdalina jest mniej toksyczna niż produkty jej rozpadu, a dopiero gdy ulega rozszczepieniu pod wpływem fermentu emulsyny i wody, wydzielając HCN, staje się groźną trucizną.

Semen Arecae — Żuwnia (F. P. II)

Wysuszone nasiona południowo-azjatyckiej palmy *Areca catechu* L., rodz. *Palmae*.

Surowca tego nie należy mylić z również azjatyckim surowcem garbnikowym zwanym Katechu (p. s. 44).

Nasiona żuwni są surowcem alkaloidowym silnie działającym. Zawartość alkaloidów wynosi 0,3 do 0,6%; najważniejszym alkaloidem jest arekolina. Alkaloidy żuwniowe mają budowę zbliżoną do kwasu nikotynowego (produkt utlenienia nikotyny). Arekolina działa podobnie do muskaryny (ślinotok, zwężenie źrenic, wzmożenie perystaltyki jelit i silne skurcze macicy).

W Azji (Indochiny, Wyspy Sundajskie) żuwnia jest rozpowszechnioną, mającą miliony zwolenników używką alkaloidową zastępującą nasz tytoń. Używka ta (którą się żuje) nosi w Azji nazwę „betel“; taki kęs składa się z kawałka nasienia żuwni, liścia rośliny *Piper betle* i odrobiny wapna gaszonego.

Wargi, jama ustna i dziąsła zabarwiają się u osobników żujących betel pod wpływem flobafenów na kolor czerwono-brunatny.

W aptekach nie ma przetworów żuwni, a jedynie stosuje się czasem *Arecolinum hydrobromicum* wewnętrznie w dawkach po 0,004 do 0,006, a zewnętrznie w okulistyce jako zwężacz źrenicy

(mioticum) w postaci 0,5% roztworu. Zakraplania arekoliny są nieco bolesne, ale nie wywołują podrażnienia spojówek. Sam surowiec *Semen Arecae pulveratum* można stosować jako *anthelminthicum* w dawkach 1,0 do 4,0 (dla dorosłych). W y k a z B.

Semen Colae (syn. Embryo Colae, Nuces Colae) — Kola (F. P. II i III)

Najlepsze są świeże lub stabilizowane i wysuszone nasiona afrykańskich drzew: *Cola acuminata* R. Br., *C. vera* Schum, *C. Bayleyi* Cornu — rodz. *Sterculiaceae*. W handlu natomiast spotyka się nie-stabilizowane nasiona wysuszone o działaniu słabszym niż nasiona świeże lub stabilizowane.

Jest to bardzo rozpowszechniona wśród Negrów Afryki środkowej używka kofeinowa. Zawartość kofeiny w tym surowcu wynosi 1,5 do 2,5% (rzadko do 3,5%), poza tym znajdują się swoiste związki garbnikowe: kolatyna i kolateina. Prof. Goris otrzymał ze świeżych oraz stabilizowanych nasion krystaliczne ciało rozpadające się na kofeinę i kolatynę. Zdaje się to wskazywać na fakt, że w świeżych lub stabilizowanych nasionach kofeina znajduje się w postaci jakichś osobliwych garbnikowo-alkaloidowych połączeń.

Świeże nasiona koli są na przekroju białawe lub różowawe z fioletowymi żyłkami. Po zetknięciu się jednak z powietrzem powierzchnia przekroju nasienia szybko brunatnieje i traci całkowicie swój pierwotny dość osobliwy smak. To samo staje się z nasieniem, jeśli je powoli suszyć na powietrzu, albowiem pod wpływem swoistych fermentów następuje rozpad pierwotnych związków kofeinowych i garbnikowych. Świeże lub stabilizowane nasiona mają swoisty, dość miły, słodkavo-cierpkawy smak, natomiast nasiona wysuszone zwyczajnie na powietrzu są na przekroju matowobrunatne i nie mają wspomnianego smaku. Niestety, do tychczas w aptekach znajduje się zwykle ten nie stabilizowany surowiec, który prawie nie różni się w działaniu od kawy i nie zasługuje na miano osobliwego związku kofeinowego.

Dlatego jedynie intrakty zrobione z nasion świeżych lub stabilizowanych są używkami kofeinowymi, odmiennymi od zwykłej kawy lub herbaty, i wywołują wyraźny i dość przyjemny stan podniecenia nerwowego bez „kołatania“ serca i bezsenności.

Takie stabilizowane przetwory stosuje się jako używkę pobudzającą układ nerwowy w cierpieniach neurastenicznych oraz w stanach znużenia (np. u turystów, sportowców).

Rp. Intracti Colae 30,0

D. S. Po łyżeczce w szklance lemoniady lub mleczka migdałowego.

Rp. Intr. Colae 15,0

Intr. *Valerianae* 10,0

Intr. *Crataegi* 10,0

M. D. S. Po 25 kropel w kieliszku wody.

(Przy wyczerpaniu nerwowym).

Rp. Intracti Colae 20,0

Tinct. *Convallariae* 5,0

Sirupi *Aurantii* 125,0

MDS. Po łyżce stołowej 2 razy dziennie.

(Przy wyczerpaniu).

Rp. Seminis Colae stabilisati 0,5

Guaranae 0,1

Sacchari lactis 0,4

M. f. pulv. d. t. d. Nr XII.

(Proszek przy bólach głowy i znużeniu).

Semen Colchici — Zimowit (F. P. II)

Wysuszone nasiona spotykanej w kraju rośliny *Colchicum autumnale* L., rodz. *Liliaceae*.

Jest to surowiec trujący i drażniący, który zawiera 0,2 do 0,6 % alkaloidu kolchicyny. Kolchicyna poraża (podobnie jak emetyna, arsen, antymon) naczynia włosowate przede wszystkim przewodu pokarmowego, wywołując już w dawkach 0,01—0,02 (4 do 10 g nasion) ostre zaburzenia żołądkowo-jelitowe (pieczenie w przełyku, wymioty, biegunki krwawe).

Kolchicyna ulega nagromadzeniu w organizmie (kumulacja), dlatego przetwory zimowitu trzeba stosować ostrożnie i z przerwami (jak naparstnicę). Zimowit stosują lekarze w krajach anglosaskich przeciwko *arthritis urica* i *a. deformans*, jako lek przeciwbólowy.

Dawkowanie: *Tinctura Colchici* à 15 do 20 kropli 3 × dziennie, *Colchicinum* à 0,0005 do 0,001 3 × dziennie tylko w ciągu 2—3 dni. Jeżeli wystąpi biegunka, należy zrobić przerwę na 2—3 tygodnie.

Czasem zamiast nasion używa się bulw — *Tubera Colchici*, które zawierają 0,1 do 0,2 % kolchicyny (dwa — trzy razy słabsze niż nasiona).

Uwaga: Od roku 1937 kolchicyna stała się przedmiotem szczególnych badań, albowiem nawet bardzo rozcieńczone roztwory kolchicyny, wstrzyknięte do rosnących tkanek roślinnych lub zwierzęcych, wywołują poliploidię (wielokrotnienie garnituru chromosomów) w nowopowstających komórkach.

Semen Cucurbitae — Pestki z dyni

Dojrzałe i wysuszone nasiona hodowanej powszechnie w ogrodach dyni, *Cucurbita maxima* Duch. i *C. pepo* L., rodz. *Cucurbitaceae*.

Nasiona z dyni są pospolitym smakołykiem ludności, sprzedawanym prawie w każdym sklepiku spożywczym, ale nie w aptekach. Jądra nasienne zawierają około 25 % delikatnego tłuszczu przypominającego oliwę, białko, cukier i jakąś nieznaną nietrującą substancję czerwogubną. Podobne właściwości posiadają również

pestki z arbuza (*Citrullus vulgaris*) i ogórka (*Cucumis sativus*). Wielu lekarzy hiszpańskich i francuskich stwierdziło, że pestki z dyni są dość skutecznym, a całkowicie nietrującym (albowiem paproć, kamala, cyttwar, kusso, wrotycz — nie są środkami obojętnymi!) środkiem przeciwko glistom, a nawet tasiemcowi. Jest to szczególnie cenny środek w praktyce dziecięcej, albowiem nie potrzebujemy się przy nim obawiać przeholowania dawki. Stosować go trzeba od razu w dość dużych ilościach: 30 do 100 g łuskanych pestek na dawkę; w parę godzin po podaniu pestek z dyni należy zastosować olej rycynowy. Środek ten można zapisywać bądź w postaci miazgi, bądź mleczka. Na wypędzenie tasiemca u osób dorosłych trzeba zażyć na raz 100,0—150,0 wyłuskanych pestek, a po 3 godzinach 30,0 oleju rycynowego.

Rp. Wyłuskanych pestek z dyni 60,0
Cukru 20,0
Skórki cytrynowej 3,0
S. Utluc w moździerzu na miazgę, rozcieńczyć szklanką wody lub czarnej kawy i wypić na czczo (dla dzieci).

Rp. Wyłuskanych pestek z dyni 100
Cukru 20,0
S. Utluc w moździerzu na miazgę, spożyć na czczo, a w 4—5 godzin potem przyjąć łyżeczkę oleju rycynowego (dla dorosłych).

Semen Foenugraeci — Kozieradka (F. P. II i III)

Dojrzałe nasiona hodowanej w południowej Europie rośliny *Trigonella foenum graecum* L., rodz. *Leguminosae-Papilionatae*.

Nasiona kozieradki zawierają nietrujące alkaloidy: trigonelinę (betaina kwasu nikotynowego) i cholinę, śluz, tłuszcz (10%), lecytynę, gorzkie substancje fitosteryny, barwniki flawonowe i witaminy A i B.

W lecznictwie stosują zazwyczaj utłuczone nasiona jako środek odmiękczający oraz gojący wrzody i rany.

Wewnętrznie stosuje się kozieradkę jako lek poprawiający trawienie i ogólną przemianę materii; jest to środek dający nieraz dobre wyniki przy awitaminozach typu A, B i D. R. Mignot twierdzi, że kozieradką nie ustępuje pod tym względem tranowi rybie. Zresztą tę wartość kozieradki potwierdza fakt, że od wieków jest ona używana jako środek łuczący i przyspieszający wzrost zwierząt, dzięki czemu wchodzi zawsze obok fosforanu wapniowego do wszelkich proszków tuczących dla zwierząt.

Jako środek witaminizujący najodpowiedniejsze są sproszkowane nasiona kozieradki (choćby istniejące również ekstrakty płynne). Ujemną cechą kozieradki jest jej specyficzny, nie dla każdego przyjemny, zapach i gorzkawy smak; można jednak przyjmować ten proszek w jakimkolwiek syropie (cytrynowym, wiśniowym lub malinowym). Kozieradkę jako lek metaboliczny dobrze jest łączyć z morskiznem (p. *Herba Fuci vesiculosi*).

Rp. *Seminis Foenugraeci pulv.* 100,0
Herbae Fuci vesiculosi pulv. 50,0
Mfp. S. Po łyżeczce rano i na noc w pół
szklance limoniady cytrynowej.
(Katarę żołądka, wypryski skórne, zaparcia).

Semen Lini — Siemię lniane (F. P. II i III)

Nasiona hodowanej w kraju na włókno rośliny *Linum usitatissimum* L., rodz. *Linaceae*.

Siemię lniane zawiera w komórkach łupiny nasiennej śluz (12 do 18%), w miąższu zaś bielma i zarodka 30 do 40% tłustego wysychającego oleju i około 20% białka. Jest to typowy lek śluzowy odmiękczający (*emolliens*) i powlekający (*obducens*). Siemię lniane należy do surowców, z których najłatwiej można otrzymać w stanie stosunkowo czystym wyciągi śluzowe zawierające również pewną ilość soli mineralnych i potasu, wapnia i magnezu. Wystarczy w tym wypadku całe nasiona zalać zimną lub gorącą wodą, a wtedy śluz, znajdujący się w komórkach skórki na powierzchni nasienia, pęcznieje i przechodzi do roztworu. Podobne właściwości i zastosowanie mają również nasiona pigwy — *Semen Cydoniae* z rośliny *Cydonia vulgaris* r. *Rosaceae*; babki — *Semen Psyllii* z rośliny *Plantago psyllium* r. *Plantaginaceae*; gorczycy — *Semen Sinapis albae* z rośliny *Sinapis alba* r. *Cruciferae*.

Jednym z najtańszych i najczystszych surowców śluzowych jest siemię lniane. Zewnętrznie do odmiękczających kataplazmów stosuje się nasiona sproszkowane (*Semen Lini pulveratum* albo *Farina Lini*), a nawet sproszkowane wytloki lniane, pozostające po wyciśnięciu oleju (tzw. *Placenta Lini*). Garść (lub więcej) takiej mąki lnianej zalewa się wrzącą wodą, aby otrzymać gęstą, gorącą miazgę, którą się zawiąza w szmatkę i przykładą na miejsce przeznaczone. Taki kompres lniany posiada tę wyższość nad zwykłym kompresem wodnym, że zachowuje wilgoć i równomierną temperaturę w ciągu kilkunastu godzin.

W handlu znajdują się gotowe lniane kataplazmy (klajster lniany na kawałkach gazy), które wystarcza włożyć na kilka minut do wrzątku, aby napęczniały. Wyciągi śluzowe (1:10) z całych nasion lnu, pigwy lub babki (tzw. *Mucilago Lini*, *M. Cydoniae*, *M. Psyllii*) używa się przy stanach zapalnych do oczu, do przepłukiwania cewki moczowej, do płukania ust, jak również wewnętrznie przy niezbytach żołądka. Z oleju lnianego zmieszanego pół na pół z wodą wapienną przyrządza się tzw. *Linimentum Calcis* na oparzenia i ostre odmrożenia.

Przy katarach a nawet owrzodzeniach żołądka i dwunastnicy stosuje się całe, rozmoczone w wodzie nasiona lnu. Łyżkę nasion lnu zalać $\frac{1}{2}$ szklanką wrzątku i zostawić na noc, aby nasiona roz-

pęczniały; rano na czczo wypić wyciąg wraz z nasieniem; druga taką porcję przyrządzić w południe i wypić na noc.

Semen Myristiceae (syn. Nux Moschata) — Gałka muszkatołowa (F. P. II i III)

Wysuszone jądra nasienne południowo-azjatyckiego drzewa *Myristica fragrans* Houtt., rodz. *Myristicaceae*.

Jest to powszechnie używana w kucharstwie aromatyczna przyprawa do mięs i ciast. Gałka muszkatołowa zawiera żółty tłuszcz konsystencji masła (*Oleum Myristicae expressum seu Butyrum Nucistae*) i olejek eteryczny, w którego skład wchodzi terpeny, alkohole terpenowe i swoiste ciało zwane myrystyciną — ciało pokrewne azaŃonowi o działaniu moczopędnym. W lecznictwie stosuje się tłusty olej muszkatołowy (*Oleum Myristicae expressum*), który zawiera również i olejek eteryczny jako lek aromatyczno-kojący do wcierań przy nerwobólach i cierpieniach reumatycznych. Gałka muszkatołowa w większych ilościach (10 do 15,5 g na dawkę) wywołuje przekrwienie narządów miednicy małej i u kobiet ciężarnych może spowodować poronienie.

Rp. *Butyri Nucistae* 30,0

Methylis salicylici 5,0

M. f. ungt.

(Do wcierań przy cierpieniach reumatycznych).

Podobne właściwości do gałki muszkatołowej posiada osnówka muszkatołowa *Arillus Macidis* albo *Macis*, zwana pospolicie „kwiatem muszkatołowym“, używana jako przyprawa do ciast, wódek i likierów. Olejek eteryczny z osnówki muszkatołowej — *Oleum Macidis* stosuje się w lecznictwie do wcierań i maści kojących.

Semen Papaveris — Mak

Nasiona hodowanej w ogrodach rośliny *Papaver somniferum* L., rodz. *Papaveraceae*.

Pospolity mak ogrodowy zawiera w łodygach, liściach i owocni (*Capita papaveris*) mleczny sok (*opium*) — silny alkaloidowy środek narkotyczny. Dojrzałe jednak nasiona maku nie zawierają zupełnie alkaloidów, a jedynie olej tłusty, białko, lecytynę i do 3% fityny. Olej makowy (*Oleum papaveris*) posiada właściwości podobne do oleju lnianego (olej wysychający o wysokiej liczbie jodowej). Nasiona były używane niegdyś do przyrządzania mleczka makowego (*Emulsio seminum Papaveris*). Olej makowy z wodą wapienną stosuje się do okładów na oparzenia.

Semen Psylli — Nasiona babki pchlicy (F. P. III)

Nasiona rosnącej dziko i hodowanej na południu Francji rocznej rośliny *Plantago psyllium* L., rodz. *Plantaginaceae*.

Są drobne, owalne, czarnobrunatne, przypominające wielkością i barwą pchlę, stąd nazwa rośliny — pchlica albo błeszniak (greckie „psylla” = pchła). Nasiona są bezwonne, o smaku śluzu. Jest to, podobnie jak nasienie lnu, pigwy lub białej gorczycy, surowiec śluzowy, powlekający. Śluz znajduje się w skórcie nasiennej w ilości 13—15%. Nasiona zalane wodą mocno pęcznieją powiększając 2—3-krotnie swą objętość. Kleik z nasion *Mucilago Psylli*, otrzymany przez wytrawienie 5,0 nasion 200,0 wrzącej wody, był stosowany do przemywania oczu oraz do przemywania cewki moczowej w zapaleniu śluzówki.

Całe rozmoczone nasiona stosuje się w niezżytach żołądka i kiszki, podobnie jak nasiona lnu.

Chociaż pchlicę można uprawiać w Polsce, a nawet stosować nasiona krajowej rośliny *Plantago arenaria* W. K. (syn. *Plantago indica* L.), surowiec ten jest droższy od siemienia lnianego.

We Francji kleik z pchlicy używany jest w technice do usztywniania muślinów i delikatnych tkanin jedwabnych.

Rp. Sem. Psylli 100,0

DS. Łyżkę nasion zalać $\frac{1}{2}$ szklanki wrzątku. Wypijać kleik wraz z nasionami na czczo. (W niezżytach żołądka i jelit).

Semen Sabadillae — Kichawiec (F. P. II i III)

Nasiona meksykańskiej rośliny — *Sabadilla officinarum* Brandt, rodz. *Liliaceae*.

Surowiec zawiera 4—5% silnie trujących i drażniących alkaloidów, których zespół nosi nazwę weratryny. Weratryna posiada niezmiernie ostry i palący smak; wtarta w skórę wywołuje dość długotrwałe znieczulenie. Działanie kichawca oraz jego zastosowanie jest takie samo jak ciemieżycy (p. *Rhiz. Veratri*). Nalewkę z nasion (*Tinctura Sabadillae*) lub roztwory weratryny w spirytusie lub chloroformie stosuje się do wcierań przy cierpieniach reumatycznych. Wykaz B.

Rp. Veratrini 0,5

Methylis salicylici 5,0

Chloroformii 5,0

Lanolini anhydrici 30,0

M. f. ungt.

(Do wcierania przy reumatyzmie stawowym).

Acetum Sabadillae i *Tinct. Sabadillae* stosuje się tak samo jak *Acetum Veratri* (p. *Rhiz. Veratri*) przy wszawicy.

Semen *Sinapis albae* (syn. *Semen Erucae*) — Biała gorczyca

Nasiona hodowanej w kraju rośliny — *Sinapis alba* L., rodz. *Cruciferae*.

Gorczyca biała posiada dwojakie znaczenie: przede wszystkim należy do grupy tzw. nasion śluzowych (p. *Semen Lini*), albowiem zawiera w skórce 8 do 12% śluzu; poza tym w jądrze nasiennym zawiera ona obok tłuszczu i białka ferment — mirozynę, nietrujący alkaloid — sinapinę oraz glikozyd izorodankowy sinalbinę, który przy hydrolizie daje glikozę, siarczan sinapiny, izorodanek paraoksybenzylu; dlatego białą gorzycę można zaliczyć do surowców rodankowych (izosulfocyjanowych). Surowiec ten nie ma jednak wyraźnie ostrego i drażniącego smaku czarnej gorzycy (p. *Semen Sinapis nigrae*) i nie nadaje się do przyrządzania gorzyczników. W lecznictwie używa się całych ziarn gorzycy białej przy nieżytach żołądka, nadkwasowości i skłonności do zaparć (środek spulchniający masy kałowe). Zażywa się łyżeczkę całych nasion rozmoczonych w pół szklanki wody przegotowanej na czczo lub na noc. Ze zmielonej białej gorzycy przyrządza się łagodną musztardę, tzw. francuską, podczas gdy z nasion gorzycy czarnej otrzymuje się musztardę ostrą.

Podobne składniki oraz działanie mają nasiona pieprzycy siewnej — *Lepidium sativum* L., rodz. *Cruciferae*.

Semen *Sinapis nigrae* — Czarna gorczyca (F. P. II i III)

Nasiona hodowanych w kraju roślin: *Brassica nigra* L. i *Br. juncea* Hook. f., rodz. *Cruciferae*.

Nasiona czarnej gorzycy zawierają: glikozyd — sinigrynę, ferment rozszczepiający ten glikozyd — mirozynę, olej tłusty i białka. Gorczyca jest ostrą przyprawą do potraw jako tzw. musztarda. W lecznictwie stosuje się ją jako lek drażniący skórę (*rubefaciens*) w postaci gorzyczników (*Sinapismata*) wywołujących szybko silne miejscowe przekrwienie. Ponieważ takie podrażnienie skóry połączone jest z dość intensywnym pieczeniem i gorzycznik można wytrzymać zaledwie 10—15 min., nie ma przeto obawy spowodowania pęcherzy lub ran, jak to bywa przy użyciu *Cantharides*, *Euphorbium*, *Cardolu*, *Cortex Mezerei* lub *Oleum Crotonis*.

Na gorzycznik nasiona muszą być sproszkowane, zarobione na rzadkie ciasto letnią (niegorącą) wodą, rozsmarowane na szmatce i natychmiast przyłożone na skórę. W aptekach znajdują się gotowe gorzyczniki (tzw. papier Rigolot) w postaci kawałków papieru z przyklejoną do niego (za pomocą kleju kauczukowego) warstwą mąki gorzycowej. Gorzycznik taki zwilża się zimną wodą (nie spirytusem, octem ani gorącą wodą!) i przykładą się do ciała tą

stroną, na której jest mąka gorczycowa. Pod wpływem wody i fermentu mirozynowego glikozyd sinigryna rozpada się na cukier i lotny niezmiernie drażniący olejek gorczycowy (*Oleum Sinapis aethericum*).

Olejek gorczycowy jest izorodankiem alilu i zawiera organiczny związek siarki. W aptekach znajduje się gotowy olejek gorczycowy. Roztwór tego olejku w spirytusie (1 : 50) nazywa się *Spiritus Sinapis* i stosuje się do wcierań. Olejek gorczycowy z amoniakiem tworzy ciało krystaliczne tiosinaminę; podwójna sól tiosinaminy z *Natrium salicylum* nosi nazwę fibrolizyny. Spirytus gorczycowy z amoniakiem stosuje się do wcierań przy zapaleniu ściegien.

Rp. *Spiritus sinapis* 50,0
Mentoli 3,0
Liq. ammonii caust. 30,0
MDS. Do wcierania.

Semen Strophanthi — Nasiona strofantusa (skrzętnika) (F. P. II)

Nasiona afrykańskich krzewów: *Strophanthus gratus* Franch *S. Kombe* Oliv. *S. hispidus* P. D. C., rodz. *Apocynaceae*.

Silnie trujący i bardzo gorzki surowiec zawierający glikozyd — strofantynę. Jest to środek o silnym działaniu nasercowym (*cardiacum*) działający szybciej niż naparstnica. Zaletą tego surowca w porównaniu z naparstnicą jest jego trwałość oraz niewystępowanie kumulacji, wadą zaś brak przewlekłego działania na serce, które czasami jest pożądane. W lecznictwie stosuje się nalewkę (*Tinctura Strophanthi*) po 5 do 12 kropel na dawkę lub strofantynę w pigułkach i zastrzykach po 0,0002 do 0,001 na dawkę. W y-
k a z B. Zastrzyki strofantyny są bolesne.

Tzw. Ouabaina francuska jest strofantyną krystaliczną z roślin *Strophanthus gratus*, który jest dziś uważany za najlepszy surowiec do użytku lekarskiego. Krajowymi środkami zastępczymi *Tinct. Strophanthi* są *Tinct. Convallariae* i *Intr. Adonidis*.

Surowcem o działaniu bardzo podobnym do strofantyny jest pospolita roślina krajowa pszonak — *Erysimum cheiranthoides* L. (*Crucif.*) zawierający glikozyd strofandynowy eryzymozyd. W Związku Radzieckim używany jest obecnie jako lek nasercowy *Erysimum canescens* Roth. i wytwarzany z niego preparat Erisid.

Semen Strychni (syn. Nux vomica) — Nasienie kulczyby (F. P. II i III)

Nasiona południowo-azjatyckiej rośliny — *Strychnos Nux vomica* L., rodz. *Loganiaceae*.

Jest to trujący surowiec zawierający trzy alkaloidy: strychninę, brucynę i womicynę. Ogólna ilość alkaloidów w surowcu wynosi

2,5 %, z czego połowa przypada na strychninę. Najważniejsze znaczenie w kulczybie odgrywa strychnina; brucyna i womicyna działają podobnie, ale znacznie słabiej. Alkaloidy kulczybowe bardzo wzmagają pobudliwość ośrodkowego układu nerwowego. Na skutek tego działania oddech zostaje przyspieszony i pogłębiony, ciśnienie krwi zwiększone, a czynność narządów i zmysłów spotęgowana; słuch, smak i dotyk zostają silnie zaostrome. W trujących dawkach, poczynając już od 0,05, strychnina wywołuje gwałtowne drgawki tężcowe, powodując wreszcie śmierć z uduszenia i porażenia układu nerwowego. W zatruciach strychninowych wrażliwość na wszelkie podniety jest spotęgowana, a świadomość zostaje zachowana do ostatnich momentów życia.

Umiejętnie stosowana kulczyba (lub strychnina) jest często używanym środkiem w leczeniu porażen nerwowych; bywa ona często dodawana do modnych dziś arsenikowych zastrzyków „wzmacniających”. Należy jednak pamiętać o kumulacyjnym działaniu strychniny i nie stosować przetworów kulczyby lub strychniny w ciągu długich okresów czasu bez odpowiednich kilkotygodniowych przerw.

W aptekach mamy następujące przetwory: *Tinctura Strychni* (1:10), *pro dosi* 1,0 *pro die* 3,0; *Extr. Strychni spir.* (zaw. 16% alkaloid.) *pro dosi* 0,05, *pro die* 0,1; *Semen Strychni pulv.* *pro dosi* 0,1, *pro die* 0,2; *Strychninum nitricum* *pro dosi* 0,005, *pro die* 0,01.

Lycopodium — Spora lycopodii — Likopodium, widłak (F. P. II i III)

Dojrzałe zarodniki pospolitej w naszych lasach rośliny *Lycopodium clavatum* L., rodz. *Lycopodiaceae*.

Jest to żółty, niezmiernie mialki i ruchliwy proszek, używany jako osuszająca przysypka (puder), szczególnie dla niemowląt. Proszek składa się z drobniotkich kulistych zarodników otoczonych skutynizowaną błoną i zawierających około 50% tłustego oleju. Pył widłakowy, chociaż jest substancją organiczną, ma tę wyższość nad używanymi również w lecznictwie pudrami skrobiowymi, że nie jest higroskopijny, nie pęcznieje i nie stwarza podłoża sprzyjającego rozwojowi drobnoustrojów. Dziś często zamiast widłaka stosuje się jako przysypki osuszające (*Pulvis adpersorius*) mieszanki talku, tlenku cynku i skrobi.

Aptekarze używają powszechnie widłaka do przesypywania pigułek, aby zabezpieczyć je od sklejanja się.

Widłak stosowano niegdyś w postaci zawiesiny (*Emulsio sporarum Lycopodii*) jako lek wewnętrzny przy zatrzymaniu moczu, niezżytach pęcherza, kamicy nerkowej itp. Dr F. Eckstein i S. Flamm podają, że *Lycopodium* posiada wyraźne właściwości

moczopędne i zwiększa wydalanie kwasu moczowego. Należy tu zaznaczyć, iż ziele widłaka (p. *Herba Lycopodii*) zawiera silnie działające alkaloidy, w zarodnikach jednak alkaloidów nie ma, zatem mamy tu podobne zjawisko jak w maku (p. *Semen Papaveris*), którego ziele zawiera silnie działające alkaloidy, ale nasiona są bezalkaloidowe.

Rp. Sporarum Lycopodii minutissime contritorum 8,0
Sirupi Althaeae 40,0
Olei Foeniculi gtt. V
Aquae 60,0
M. f. emulsio S. Co 2 godz. po łyżeczce.
 (Przy zatrzymaniu moczu u dzieci).

Rp. Sporarum Lycopodii contritorum 25,0
Pulpae Tamarindorum depur. 90,0
Sirupi simplicis 50,0
M. f. electuarius. S. Po łyżeczce co 3—4 godziny.
 (Przy utrudnionym oddawaniu moczu u dorosłych).

Stigma Maydis — Włoski kukurydzowe

Wysuszone szyjki słupkowe kukurydzy — *Zea Mays L.*, rodz. *Gramineae*.

Jest to żółtawa lub żółtobrunatna nitkowata masa, prawie bez zapachu, o z lekka słodkawym smaku. Zawiera bliżej nie zbadane związki aminowe, cukry i sole mineralne. Wprowadzona do lecznictwa przez lekarzy francuskich jako łagodny lek moczopędny przy zapaleniach nerek i pęcherza. Stosowana również przy zaburzeniach klimakterycznych u kobiet.

Rp. Stigmatis maydis 30,0
Aquae 500,0
M. f. inf. S. Wypić w ciągu dnia.

Rp. Extr. fl. Stigmatis maydis 20,0
Sirupi simplicis 180,0
M. D. S. Po łyżce stoł. co 2 godz.

Stipites Cerasorum — Ogonki wiśniowe

Wysuszone szypułki owoców zwykłej wiśni *Cerasus acida Dum.*, rodz. *Rosaceae*.

Surowiec zawiera trochę garbników i niewielkie ilości nitryloglikozydów. W lecznictwie ludowym, szczególnie we Francji, stosują go jako łagodny lek moczopędny. Garść (około 30 g) ogonków wiśniowych gotuje się w litrze wody, sładzi syropem wiśniowym lub malinowym i wypija w ciągu dnia.

Stipites Dulcamarae (syn. Caules Dulcamarae) — Słodkogorz

Wysuszone gałązki pospolitej nad brzegami rzek, stawów i jezior krzewiny — *Solanum dulcamara L.*, rodz. *Solanaceae*.

Surowiec zawiera słodkawy glikozyd — dulkamarynę (syn. pikroglucyna), być może pokrewny glicyryzynie i glikoalkaloid — solaninę, zbliżony właściwościami do saponin.

Nie jest to surowiec łagodny, bo już w dawkach 20—30 g może wywoływać drapanie w gardle, wymioty, biegunkę, a nawet drgawki. Po wstrzyknięciu do krwi działa hemolitycznie. Surowiec ma działanie napotne, moczopędne i wykrztuśne. Dawniejsi lekarze (dr Cazin) uważali słodkogórz za najlepszy krajowy środek zastępczy amerykańskiego kolcowoju (p. *Rad Sarsaparillae*). Słodkogórz stosuje się w odwarach (8,0 na 300,0), często w połączeniu z łopianem, turzycą i wilżyną, jako lek „czyszczący krew“ przy wykwitach skórnych na tle różnorodnych skaz.

Rp. Stipitum Dulcamarae 10,0
Radicis Bardanae 20,0
Radicis Ononidis 20,0
Aquae 500,0
Sacchari 30,0
M. f. decoct. S. Po 2 łyżki sto-
łowe 3 razy dziennie.
(Przy wysypkach skórnych).

IV.

PODZIAŁ TERAPEUTYCZNY LEKÓW ROŚLINNYCH

A. Wpływające na ogólną przemianę materii

(Alterantia)

<i>Folium Juglandis</i>	<i>Herba Hyperici</i>
<i>Folium et cortex Sambuci</i>	<i>Herba Violae tricoloris</i>
<i>Folium Urticae</i>	<i>Radix Bardanae</i>
<i>Herba Fuci vesiculosi</i>	<i>Radix Liquiritiae</i>
<i>Herba Agrimoniae</i>	<i>Radix Saponariae</i>
<i>Herba Alchemillae</i>	<i>Stipites Dulcamarae</i>
<i>Herba Fragariae</i>	<i>Rhizoma Agropyri</i>

B. Stosowane przy otyłości

(Reducentia)

<i>Aloë</i>	<i>Radix Bardanae</i>
<i>Herba Fuci vesiculosi</i>	<i>Radix Taraxaci</i>
<i>Fructus Rhamni catharticae</i>	

C. Stosowane przy cukrzycy

(Antidiabetica)

<i>Bulbus Cepae</i>	<i>Herba Fragariae</i>
<i>Folium Myrtilli</i>	<i>Herba Galegae</i>
<i>Folium Urticae</i>	<i>Pericarpium Phaseoli</i>
<i>Fructus Sorbi</i>	

Anthelminthica (Leki przeciwczerwłowe)

<i>Bulbus Allii</i>	<i>Flos Tanacetii</i>
<i>Carrageen</i>	<i>Kamala</i>
<i>Cortex Granati</i>	<i>Rhizoma Filicis</i>
<i>Flos Absinthii</i>	<i>Fruct. Chenopodii anthelmint.</i>
<i>Flos Cinae</i>	<i>Semen Cucurbitae</i>
<i>Flos Kusso</i>	<i>Radix Inulae</i>
<i>Flos Pyrethri</i>	

Anthiasthmatica (Dychawica, krztusiec, gorączka sienna)

<i>Cortex Rhamni catharticae</i>	<i>Herba Lobeliae</i>
<i>Flos Verbasci</i>	<i>Herba Thymi</i>
<i>Folium Juglandis</i>	<i>Herba Scoparii</i>
<i>Herba Ephedrae</i>	<i>Rad. Pimpinellae</i>

Antibronchitica (Nieżyty krtani i oskrzeli)

<i>Carrageen</i>	<i>Folia Salviae</i>
<i>Flos Verbasci</i>	<i>Fructus Anisi</i>
<i>Folium Eucalypti</i>	<i>Lichen islandicus</i>
<i>Folium Farfarae</i>	<i>Lichen pulmonarius</i>

Antidysmenorrhoeica et emmenagoga

(Nieprawidłowe miesiączkowanie, zaburzenia w sferze płciowej)

<i>Cortex Cinnamomi</i>	<i>Herba Absinthii</i>
<i>Crocus</i>	<i>Herba Rutae</i>
<i>Flos Calendulae</i>	<i>Rad. Valerianae</i>
<i>Flos Humuli</i>	<i>Rhizoma Galangae</i>
<i>Flos Malvae arbor.</i>	

Antineuralgica (Nerwobóle, rwa kulszowa, migreny)

<i>Flos Chamomillae</i>	<i>Folium Rosmarini</i>
<i>Flos Chamomillae romanae</i>	<i>Herba Chelidonii</i>
<i>Flos Humuli</i>	<i>Menthol</i>
<i>Flos Lavandulae</i>	<i>Radix Valerianae</i>
<i>Folium Menthae pip.</i>	

Antihydrotica seu antidiaphoretica

(Nadmierne poty u gruźlików i w zaburzeniach gruczołowych)

<i>Agaricus albus</i>	<i>Folium Stramonii</i>
<i>Folium Belladonnae</i>	<i>Lichen islandicus</i>
<i>Folium Salviae</i>	<i>Lichen pulmonarius</i>

Antipyretica (Stany gorączkowe różnego pochodzenia)

<i>Cortex Chinae</i>	<i>Flos Spiraeae</i>
<i>Cortex Salicis</i>	<i>Flos Tiliae</i>
<i>Flos Chamomillae</i>	<i>Folium Eucalypti</i>
<i>Flos Sambuci</i>	<i>Folium Menyanthidis</i>

Antirheumatica et antiarthritica (Gościec stawowy i choroby gośćcowe)

<i>Cortex Berberidis</i>	<i>Folium Ribis nigri</i>
<i>Cortex Fraxini</i>	<i>Gemma Populi</i>
<i>Cortex Hippocastani</i>	<i>Herba Equiseti</i>
<i>Cortex Rhamni cathart.</i>	<i>Herba Polygoni avicular.</i>
<i>Cortex Salicis</i>	<i>Radix Urticae</i>
<i>Flos Spireae</i>	<i>Semen Colchici</i>

Cardiaca (Choroby narządu krążenia, a więc niedomoga krążenia, zaburzenia nerwicowe, nadciśnienie, dusznica bolesna itp.)

<i>Bulbus Scillae</i>	<i>Folium Digitalis lanatae</i>
<i>Flos Crataegi</i>	<i>Folium Menthae piper.</i>
<i>Flos. et Herba Convallariae</i>	<i>Folium Stramonii</i>
<i>Folium Belladonnae</i>	<i>Guarana</i>
<i>Folium Digitalis</i>	<i>Herba Adonidis vernalis</i>

Herba Lobeliae
Herba Passiflorae
Herba Visci
Radix Hellebori

Radix Valerianae
Semen Colae
Semen Strophanthi

**Carminativa (Nerwica przewodu pokarmowego, wzdęcia,
nieżyty przewodu pokarmowego)**

Flos Chamomillae
Flos Chamomillae romanae
Folium Melissae
Folium Menthae pip.
Folium Salviae
Fructus Carvi
Fructus Foeniculi

Herba Majoranae
Radix Angelicae
Radix Levistici
Radix Inulae
Radix Valerianae
Rhizoma Calami

Cholagoga et choleretica (Kamica żółciowa, żółtaczką itp.)

Aloe
Cascara Sagrada (Cort.
Rhamni Purshianae)
Cortex Berberidis
Cortex Frangulae
Flos Stoechados
Radix Raphani recens
Rhizoma Curcumae

Fructus Coriandri
Fructus Rhamni catharticae
Herba Chelidonii
Herba Hyssopi
Herba Rutae
Radix Liquiritiae
Radix Saponariae

Depurativa (Środki odtruwające wzgl. odkażające)

Folium Juglandis
Folium et cortex Sambuci
Folium Urticae
Fructus Rhamni catharticae
Gemma Pini
Herba Asperulae

Herba Meliloti
Herba Violae tricolor.
Radix Bardanae
Rhizoma Caricis
Rhizoma Graminis (Rh. Agropyri)
Radix Liquiritiae

**Digestiva et amara seu stomachica (Pobudzające wydzielanie soków
trawiennych)**

Cortex Chinae
Folium Menyanthis
Herba Absinthii
Herba Cardui benedicti
Herba Centaurii
Lignum Quassiae

Radix Gentianae
Radix Inulae
Rhizoma Calami
Rhizoma Galangae
Rhizoma Zedoariae
Rhizoma Zingiberis

Diuretica (Kamica nerkowa, stany nieżytowe dróg moczowych)

Flos Cyani
Folium Betulae
Folium (Herba) Chimaphilae
Folium Orthosiphonis
Folium Uvae ursi
Folium Vitis idaeae
Fructus Juniperi

Fructus et Radix Petroselinii
Gemma Betulae
Herba et Radix Asari
Herba Fragariae
Radix Levistici
Rhizoma Polypodii
Stigma Maydis

Expectorantia (Nieżyty krtani, oskrzeli itp.)

Flos Pedis cati
Flos Verbasci

Fructus Anisi stellati
Fructus Anisi vulgar.

Fructus Foeniculi
Herba Asari
Herba et Rad. Primulae
Radix Ipecacuanhae

Radix Liquiritiae.
Radix Saponariae
Radix Senegae
Radix Pimpinellae

Hypotonica (Obniżające ciśnienie krwi)

Bulbus Allii
Bulbus Cepae
Flor. Crataegi

Herba Fuci vesiculosi
Herba Visci
Radix Raphani

Laxantia (Zaparcia, niektóre choroby wątroby)

Aloë
Cascařa sagrada (Cort. Rhamni
Purshianae),
Cortex Frangulae
Folium Sennae
Fructus Cassiae fistulae
Fructus Colocynthis

Fructus Rhamni catharticae
Fructus Sennae
Gutti
Radix Bryoniae
Radix Jalapae
Radix Rhei
Radix Scamoni

Mucilaginoso, emollientia et obducentia

(Nieżyty i ostre podrażnienia krtani, żołądka, jelit; zewnętrznie przy flegmonach itd.)

Agar-agar
Bulbus Cepae
Carrageen
Flos. Malvae silvestris
Folium Althaeae
Folium Plantaginis
Gummi Acaciae
Gummi Tragacanthae

Lichen islandicus examaratus
Radix Althaeae
Radix Salep
Radix Symphyti (Consolidae)
Semen Cydoniae
Semen Lini
Semen Psyllii
Semen Sinapis albae

Obstipantia et adstringentia (Biegunki ostre i przewlekłe stany zapalne błon śluzowych; zewnętrznie przy odleżynach, ropiejących ranach itd.)

Cortex Fraxini
Cortex Quercus
Cortex Salicis
Folium Juglandis
Folium Uvae ursi
Fructus Myrtilli
Gallae turticae (Galla)

Herba Anserinae
Herba Sanguisorbae
Herba Saturejae
Radix Hydrolapathi
Radix Ratanhiae
Rhizoma Bistortae
Rhizoma Tormentillae

Sedativa (Zaburzenia nerwowe, nadmierna pobudliwość, bezsenność)

Flos. Crataegi
Flos Humuli
Herba Melissa
Herba Passiflorae

Lupulinum
Radix Archangelicae
Radix Levistici
Radix Paeoniae

Silicopharmaca (Surowce krzemionkowe)

Herba Equiseti majoris
Herba Equiseti minoris

Herba Galeopsidis
Herba Polygoni avicular.

Styptica seu antihæmorrhœica (Krwiotamujące)

Cortex Hippocastani
Herba Bursae pastoris
Herba Hydropiperis

Radix Hydrastidis
Herba Millefolii
Herba Visci

Surowce rutynowe (przy zaburzeniach w przepuszczalności kapilarów)

Herba Rutæ
Herba Violæ tricoloris

Flos Sambuci
Herba Fagopyri (ziele gryki)

Rutyna — glikozyd wykryty już przed 100 laty w ziele ruty, będący pochodną flawonu kwercetyny — jest dziś niezmiernie modnym lekiem za granicą przeciwko nadmiernej kruchości lub wadliwej przepuszczalności kapilarów (włoskowatych naczyń krwionośnych).

Następstwem takich zaburzeń bywają wysięki, wysypki, wybroczyny, zaburzenia w czynnościach skóry, siatkówki oka, wątroby i nerek oraz zagrażające często chorem na miażdżycę, udary apoplektyczne wskutek pęknięcia naczyń krwionośnych w mózgu. Otóż już w roku 1936 prof. *Szent Györgi* i *Armentano* wydzielili z cytryn i papryki osobliwą substancję przeciwkrwotoczną, regulującą przepuszczalność kapilarów, którą nazwali witaminą P (permeability — przepuszczalność) albo citriną (z powodu, że wydzielono ją z cytryn).

Dalsze badania wykazały, że owa citrina jest zespołem związków flawonowych, mianowicie hesperydyny, eriodyktiolu i glikozydów podobnych do rutyny. Ponieważ rutyna była już dobrze znana, zwrócono na nią szczególną uwagę i zaczęto przeprowadzać badania kliniczne. Do leczenia wprowadził ją w roku 1944 lekarz amerykański *J. Griffith junior*. Obecnie istnieje bardzo obszerne piśmiennictwo o stosowaniu rutyny w leczeniu najrozmaitszych schorzeń na tle zakłóceń przepuszczalności naczyń krwionośnych, czyli awitaminozy P.

Rutyna jest bardzo rozpowszechniona w przyrodzie, dotychczas wykryto ją w przeszło 50 gatunkach różnych roślin (rucie, bratkach, kwiatach bzu czarnego, ziele gryki, liściach tytoniu, kartofli, pomidorów itd.). Najtańszym, powszechnie dziś używanym surowcem do otrzymywania czystej rutyny jest kwitnące ziele gryki (*Fagopyrum esculentum*). Ziele gryki zawiera 3 do 5% rutyny, w rucie natomiast jest około 1,5%, w białkach 2 do 3%, a w kwiatach bzu około 1% tego glikozydu.

Chociaż czysta rutyna jest nowością w lecznictwie naukowym, to jednak zioła rutynowe (ruta, bratki, bez, świetlik) są bardzo starymi lekami ludowymi, które u ludu noszą nazwę „środków czyszczących krew“, gdyż były stosowane przy wysypkach. Podobne do rutyny związki flawonowe występują w szeregu innych roślin leczniczych (skrzyp, dziurawiec, rdest ptasi, selery, pietruszka, liście brzozy, paki topolowe), które są ulubionymi lekami w przewlekłych niedomaganiach wątroby i nerek.

Rutynę stosuje się doustnie w dawkach po 0,02 do 0,06 2—3 razy dziennie. W handlu znajduje się rutyna w postaci tabletek à 0,02.

W braku czystej rutyny lub tabletek rutynowych można stosować następującą mieszankę ziół rutynowych:

Rp. Herbæ Rutæ 20,0
Violæ tricol. 40,0
Florum Sambuci 40,0

M. s. sp. S. Czubatą łyżkę ziół zalać szklanką wrzątku i zagotować. Szklanka takiego odwaru będzie zawierała 0,02 do 0,03 rutyny.

PIŚMIENNICTWO

- Baker J. T.:** Chem. Co., The chemistry, pharmacology and clinical use of Rutin, Phillipsburg, New Jersey 1948.
Muszyński J.: Rutyna i surowce rutynowe. Przegląd Zielarski, marzec 1949.
Muszyński J.: Rutyna i surowce pyronowe i pyranowe, Farmacja Polska, 1949.
Zaprometow M.: O witamine ukreplajuszczim stenki krowienosnych kapilarow „Priroda“ nr 2, 1954, p. 103.

Nowoczesna literatura ZSRR o roślinach leczniczych

- Lwow N.:** Izuczenie narodnoj mediciny kak odin iz putej iskanija nowych lekarstwennyh rastenij, 1931.
Nolle J.: K farmakologii omely (*Viscum album*). Żurnal eksperim. biologii i medicyny, 1928, nr 23.
Pankowa I.: Trawjanistyje C-witaminsy. „Rastitelnoje syrjo“, 1949.
Rossijskij D.: Oteczstwennyje lekarstwennyje rastenija i ich wraczebnoje primenenie, 1944.
Stankow S.; Kowalewski P.: Naszi lekarstwennyje rastenia i ich wraczebnoje primenenie, 1954.
Szass E.: Fitoterapia, Moskwa 1952.
Tokin B.: Fitoncidy, Moskwa 1948.
Tokin B.: Gubitieli mikrobow — Fitoncidy, Moskwa, 1952.
Utkin L.: Narodnyje lekarstwennyje rastienija Sibiri, 1931.
Utkin L.: Lekarstwennyje rastenija Kawkaza, 1932.
Zemlinskij S.: Lekarstwennyje rastenija SSSR, Moskwa, 1949. II wyd. 1951.
Zemlinskij S., Iwenskij J.: Lekarstwennyje rastenija na służbe fronta, Moskwa 1949.

Monografie wydawane przez Ministerstwo Zdrowia ZSRR. (Inst. „WILAR“), Moskwa 1953.

Dotychczas ukazały się obszerne ilustrowane monografie o następujących roślinach:

Apocynum cannabinum
Atropa belladonna
Datura innoxia
Digitalis purpurea

Erysimum canescens
Polemonium coeruleum
Rhus cogglyria i Rh. typhina
Scopolia lurida
Valeriana officinalis.

Dzieła ogólne

Biegański Jan: (przy współpracy dra med. M. Konarzewskiej i dra med. S. Rychtera) Nasze zioła i leczenie się nimi (Ziołolecznictwo), Warszawa 1931.

- Bohn Wolfgang*: Die Heilwerte heimischer Pflanzen, Lipsk 1927.
- Clarkson R. E.*: Herbs their culture and uses. Nowy York 1944.
- Dinand Aug. Paul*: Handbuch der Heilpflanzenkunde, Monachium 1921.
- Dragendorf Georg*: Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten (Ihre Anwendung, wesentlichen Bestandtheile und Geschichte), Stuttgart 1898.
- Flamm S., Kroeber L.*: Rezeptbuch der Pflanzenheilkunde, Lipsk 1934.
- Flamm S., Kroeber L.*: Die Heilkraft der Pflanzen, Lipsk 1936.
- Flamm S., Kroeber L., Seel H.*: Pharmakodynamik Deutscher Heilpflanzen, Stuttgart 1940.
- Gessner Otto*: Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa, Heidelberg 1931.
- Gobiec Edward*: Vademecum lecnictwa ziołowego, Warszawa 1947.
- Hertwig Hugo*: Gesund durch Heilpflanzen, Berlin III wydanie, 1937.
- Kanht Karl*: Die Phytotherapie, Berlin 1911.
- Kosch A.*: Handbuch der Deutschen Arzneipflanzen, Berlin 1939.
- Klemperer G., Rost E.*: Handbuch der allgemeinen und speziellen Arzneiverordnungslehre für Aerzte, Berlin 1929.
- Kroeber Ludwig*: Das Neuzeitliche Kräuterbuch, Lipsk 1934, t. I, 1935, t. II.
- Lauder Brunton T.*: A Text-book of Pharmacology, Therapeutic and Materia Medica, Londyn 1885.
- Leclerc Henri*: Précis de Phytothérapie, Paryż 1935.
- Lessing B.*: Handbuch der speciellen praktischen Arzneimittellehre, Lipsk 1863.
- Lypa Jerzy*: Phytoterapia, Warszawa 1933.
- Madaus Gerhard*: Lehrbuch der biologischen Heilmittel, Heilpflanzen (3 tomy), Lipsk 1938.
- Meyer E.*: Pflanzliche Therapie, Lipsk 1935.
- Michaelis Ad. Alfred*: Pflanzenheilkunde, Halle.
- Millspaugh Charles F.*: American Medicinal Plants, Nowy York 1887.
- Peyer Willy*: Pflanzliche Heilmittel, Berlin 1935.
- Pic Adrien, Bonnamour S.*: Phytotherapie (Médicaments végétaux), Paryż 1923.
- Richard A.*: Précis de Thérapeutique et de Pharmacologie, Paryż 1924.
- Rippenberger W.*: Grundlagen zur praktischen Pflanzenheilkunde, Lipsk 1937.
- Rosenthal D. A.*: Synopsis Plantarum diaphoricarum (Systematische Uebersicht der Heil- Nutz- und Giftpflanzen aller Länder), Erlangen 1862.
- Schulz Hugo*: Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen, Lipsk 1919.
- Skowroński M. J.*: Podręcznik Fytoterapii chorób dziecięcych, Schwäbisch Gmünd (Württemberg).
- Wasicky Richard*: Lehrbuch der Physiopharmakognosie, Wiedeń 1932.
- Wasicky Richard*: Phytotherapie, Heil- und Gewürzpflanzen nr I 1936.
- Wasiutyński E.*: Leczenie ziołami: gruźlica, choroby serca, choroby żołądka, Warszawa 1934.
- Wasiutyński E., Biegański J.*: Leczenie ziołami: choroby wątroby i woreczka żółciowego, choroby dróg moczowych, choroby nerek, reumatyzm, artretyzm, ischias, Warszawa, Księgarnia Św. Wojciecha.

Prace i artykuły specjalne

Achillea millefolium (Herba Millefolii)

- Krasuski A.*: Trybuna lekarza praktyka, 1936, nr II, s. 1005.
- Leclerc H.*: La phytothérapie des hémorroïdes — Journ. des praticiens, 1919 — Bull. des Sc. Pharmacolog. 1934, s. 42.

Mahler P., Zeitschr. f. d. ges. exp. Mediz., 1926, t. 51, s. 267.
Philadelphus A.: Wien. Klin. Wochenschr. 1928, nr 8. — Münch. Med. Wochenschr., 1928, nr 7, s. 327.

Adonis vernalis (Herba Adonidis)

Biau: L'Adonis vernalis dans le traitement des maladies du coeur, Thèse de Lyon, 1907.
Hare: A study of the physiological and therapeutic effects of adonidine — Therapeutic gazette, 1886.
Krehl: Die Erkrankung des Herzmuskels, 1927, s. 266.
Lemoine: Action de l'Adonis vernalis sur la tension artérielle, Bull. de la Soc. méd. des Hôp. de Paris, 1912.
Lutembacher R.: Les glucosides de l'Adonis vernalis — Monde médical, 1932.
von Noorden W.: Münch. Med. Woch., 1922, p. 745 i 1930, nr 13.
Steppuhn O.: Münch. Med. Woch., 1925, s. 1106.

Aesculus hippocastanum (Cortex Hippocastani)

Artault de Vevey: La teinture de marron d'Inde contre les hémorroïdes, Revue de thérap. méd. chirurg., 1896.
Artault de Vevey: L'argyrine, principe actif du marron d'Inde — Revue de thérap. méd. chirurg., 1900.
Artault de Vevey: Nouvelles applications de l'alcoolature de marron d'Inde contre les hémorroïdes, les varices en général et certaines formes d'hémoptysies. Anjou médical, 1909.

Agrimonia eupatoria (Herba Agrimoniae)

Pic A.: Wien. med. Woch. 1923, nr 15, s. 691.

Alchemilla vulgaris (Herba Alchemillae)

Leclerc H.: Les vieilles panacées: l'Alchemille, Bul. d. Scienc. pharmac. nr 1, 1934.

Alliaria officinalis

Leclerc H.: L'Alliaire, Presse médicale, 1929, 24/IX.

Allium cepa (Bulbus Cepae)

Carles P.: Un dernier mot sur l'action diurétique de l'oignon, Gaz. hebdom. d. Sc. méd. de Bordeaux, 1912.
Dalché: Le cure d'oignon. Journ. de Diététique et de Bacteriothér., 1912.
Janot M. et **Laurin J.**: Action hypoglycémisante des bulbes de Allium Cepa, Compt. Rend. de l'Acad. de Scienc., 1930, t. 191, s. 1098.
Laurin J.: Action hypoglycémisante des bulbes de Allium Cepa, Compt. Rend. Acad. Scienc., 1931, t. 192, s. 1289.
Tokin: Fitoncydy, Medgiz, 1948.

Allium sativum (Bulbus Allii)

Aust: Der Knoblauch als sicheres Heilmittel der Ruhrfolgen, Zentralbl. f. inn. Mediz., 1931, nr 10.
Bonem P.: Zur therapeutischen Verwendung des Knoblauchs, Deutsch. med. Woch., 1928, nr 30.

- Bonnetoy:** L'ail dans le traitement des infections intestinales, Courrier médic., Paryż 1922.
- Goldberg:** Polska Gazeta Lekarska, 1922.
- Gaillon P.:** Sur les propriétés hypotensives de l'ail, Thèse de Paris, 1930.
- Jaffe Z.:** Leczenie czosnkiem w chorobach układu krwionośnego i dróg oddechowych, Nowiny Lekarskie, 1934, s. 512.
- Leclerc H.:** L'ail préservatif de la grippe, Paris médical, 1918.
- Leclerc H.:** Note sur l'emploi de l'ail dans les affections des voies respiratoires, Union pharmaceutique, 1917.
- Loeper, Forestier, Hurrier:** La teinture d'ail dans un cas de gangrène pulmonaire, Bull. Soc. méd. des Hôpitaux de Paris, 1921.
- Madaus H.:** Heilpflanzen T. I, 1938, p. 465.
- Markovici E.:** Allium sativum als Therapeuticum bei chronischen und akut infektiösen Darmkatarrh, Wien, Klin. Woch., 1915, nr 28, s. 789 i 993.
- Mayerhofer E.:** Nutzen und Schaden der Knoblauchanwendung im Kindesalter, Archiv f. Kinderheilkunde, 1934, nr 2, s. 106.
- Noether P.:** Münch. med. Woch., 1925, nr 39.
- Roos E.:** Ueber die Verwendbarkeit des Knoblauchs als Darmheilmittel, Münch. med. Woch., 1925, nr 39, s. 1637.
- Schlesinger K.:** Wien. med. Woch., 1926, nr 36.
- Schwahn H.:** Hypertonie und Knoblauch, Schweiz. med. Woch., 1928, nr 5, s. 104.
- Tokin B.:** Fitoncidy, 1948.

Anthemis nobilis

p. przy *Matricaria chamomilla*.

Arbutus uva ursi (Folia Uvae ursi)

- Goworowski W.:** Przyczynek do znajomości glikozydów z liści *Arctostaphylos Uva Ursi* pochodzenia polskiego, Roczniki Farmacji, 1930, s. 21.
- Maurin E.:** La Busserole, Toulouse Médical, 1922.
- Meyer, Gottlieb:** Experimentelle Pharmakologie, 1922.
- Saget, Rajat:** Centre médical et pharmaceutique, 1909—1910.

Arnica montana (Flor. Arnicae)

- Dieterle H., Fay K.:** Über die Inhaltsstoffe der Blüten v. *Arnica montana*, Arch. d. Pharm. u. Ber. w. deutsch. Pharmaz. Gesellsch., 1939, s. 65.
- Gerlach W.:** Münch. med. Woch., 1931, nr 19, s. 783.
- Liégois:** A quoi s'en tenir sur l'arnica, Journ. des Praticiens, 1901.
- Richaud A.:** Sur l'action pharmacodynamique de l'arnica, Société de Thérapeutique, 1922.
- Richaud A.:** Sur le mécanisme physiologique de la paralysie produite par l'arnica, Société de biologie, 1922.
- Stirnadel M.:** Arnika als Heilpflanze, Hippocrates, 1937, s. 943.

Asarum europeum (Herba Asari)

- Brissemoret A., Combes R.:** Etude pharmacologique de quelques plantes à asarone, Bullet. des Scienc. pharmacolog., 1906.
- Kałużyński H. i Ożarowski A.:** Kopytnik europejski (*Asarum europaeum*) jako cenny krajowy lek wykrztuśny — Polski Tyg. Lek. 1953.
- Madaus G.:** Heilpflanzen, t. I, s. 620.

Asperula odorata (Herba Asperulae)

- Leclerc H.:** Tisanes aromatiques, Union pharmaceutique, 1916.

Bellis perennis (Herba Bellidis)

Leclerc H.: La Paquerette, Paris médical, 1919.

Berberis vulgaris (Cortex Berberidis)

Brissemoret A., Challamel A.: Essai de chimiothérapie du morphinisme, Bull. de la Soc. de thérapeutique, 1920.

Leclerc H.: La pharmacologie du berberis, Courrier médical, 1934.

Typaldo Lascarato: La berbérine dans tumeurs paludiques de la rate. Journal des praticiens, 1899.

Betula alba — B. verrucosa (Folia et Gemmae Betulae)

Bockholt: Ueber die diuretische Wirkung der Birkenblätter — in. Dissert., Marburg 1920.

Fajans T.: Badania nad działaniem moczopędnym roślin leczniczych, Wiadomości Farmaceutyczne, 1934.

Petrowska K., Ryss S.: Zeitsch. f. exper. Mediz., 1932, nr 102, s. 32.

Winternitz W.: Blätter f. klinische Hydrother., 1897, nr 1.

Bryonia alba (Radix Bryoniae)

Groner P.: Wien. klin. Woch., 1929, nr 47, s. 1946.

Calendula officinalis (Flores Calendulae)

Leclerc H.: Histoire thérapeutique du souci, Union pharmaceut., 1917.

Leclerc H.: L'emploi du souci en dermatologie, Presse médicale, 1933.

Capsella bursa pastoris (Herba Bursae pastoris)

Harste W.: Arch. d. Pharm., 1928, s. 133.

Cetraria islandica (Lichen islandicus)

Deguy, Brissemoret: Action anti-émétique de la teinture de lichen d'Islande, Jour. des Praticiens, 1897.

Guesdon H.: Le lichen d'Islande, l'acide cétrarique, l'acide protocétrarique: leurs propriétés anti-émétiques, Thèse de Paris.

Chelidonium majus (Herba Chelidonii)

Alkan L.: Archiv f. Verdauungskrankheiten, 1928, t. 43.

Andwers: Chelidonium majus for inoperable cancer, Journ. of Americ. medic. Associat., 1897.

Freudenberg: Ueber die Behandlung des inoperablen Uterus Krebses mit Chelidonium majus, Zentralblatt für Gynäkologie, 1897.

Hanzlik P. J.: The pharmacology of chelidonium, Journ. Americ. medic. Associat., 1920.

Hanzlik P. J.: Further observations on the pharmacology of chelidonium, Journ. of pharmacology and experim. therapy, Baltimore 1920.

Robinson: Un cas de tumeur cancéreuse traitée par la chélidoine, Bulletin de la Soc. thérapeutique, 1896.

Chenopodium ambrosioides (Herba et fructus Chenopodii)

Kubikowski P. i Dadlez J.: Farmakologia i toksykologia leków, Warszawa 1953, p. 386.

Madaus G.: Heilpflanzen, T. II, 1938, p. 928.

Chimaphila umbellata (Pirola umbellata, Herba s. Folia Chimaphillae)

Busquet H.: A propos de l'action diurétique de la pyrole, Presse médicale, 1926.

Colchicum autumnale (Semen Colchici)

Muszyński J.: Kolchicina, jej charakter, własności i działanie. Farmacja Polska, 1946, nr 6.

Convallaria majalis (Herba Convallariae)

Aubertin Ch.: Traitement de l'insuffisance cardiaque par les injections intraveineuses de convallatoxine, Soc. de therap., 1933, XII.

Bursquet H.: Etude expérimentale de l'intrait de muguet, Soc. de therap., 1934, VII.

Coriandrum sativum (Fructus Coriandri)

Biegański J.: Ziołolecznictwo, 1948, p. 102.

Lessing M. B.: Praktische Arzneimittellehre, Lipsk 1863, p. 180.

Crataegus oxyacantha (Flor. Crataegi)

Clement: Crataegus oxyacantha in angina pectoris with report of case, Kansas city medical recorder, 1898.

Huchard H.: Crataegus oxyacantha, Journal des Praticiens, 1903.

Jennings: Crataegus oxycantha in the treatment of heart disease, New-York medic. Journal, 1896.

Leclerc H.: L'aubépine, Courrier médical, 1912. Etude clinique sur l'action hypotensive de l'aubépine, Courrier médical, 1919.

Leclerc H.: L'aubépine: son histoire, ses propriétés thérapeutiques, Revue moderne de méd. et de chirurg., 1921.

Muszyński J.: Głóg (*Crataegus*) — nowy nieszkodliwy środek nasercowy. Pamiętn. Wileńskiego Tow. Lekarskiego, 1928, z. 3.

Crocus sativus (Crocus, Stigma Croci)

Kuhn R.: Ber. d. d. mech. Gesellsch., 1938, 71, s. 1541.

Kuhn R.: Ber. d. d. chem. Gesellsch., 1939, 72, s. 1702.

Kuhn R.: Angew. chemie, 1940, 53, s. 1.

Cucurbita pepo et C. maxima (Semen Cucurbitae)

Gellhans: Zeitschr. f. ärztl. Fortbildung, 1927, nr 9, s. 291.

Neurath R.: Wien. mediz. Wochenschr., 1924, nr 6.

Pater B.: Heil- und Gewürzpflanzen, 1929, z. I, s. 18.

Rath E.: Arch. f. experim. Pathol. und Pharmakol., t. 142, z 3/4, s. 157.

Weiss Kurt: München. mediz. Wochenschr., 1928, nr 12, s. 250.

Curcuma longa (C. domestica, Rhiz. Curcumae)

Dieterle H., Keiser P. H.: Archiv der Pharmazie, 1932, s. 413 i 1933, s. 337.

Koch R.: München. mediz. Wochenschr., 1927, nr 23, s. 972.

Kalk H., Nissen K.: Deutsche mediz. Wochenschr., 1931, nr 33.

Schoene: Arch. d. exp. Pathol. u. Pharm., 1938, s. 372.

Datura stramonium (Fol. Stramonii)

Juster E., Huerre R.: Traitement des états parkinsoniens par la stramoine, Bullet. de la Soc. de therap., 1926, 13/1.

***Drosera rotundifolia* (Herba Droserae)**

- Dieterle H., Kruta E.*: Ueber einen Inhaltstoff von *Drosera rotundifolia*, Archiv d. Pharm. u. Ber. D. Pharm. Ges., 1936, s. 457.
Glaser E.: Wien. mediz. Wochenschr., 1930, nr 2—3 i Münch. med. Woch., 1930, s. 339.
Kaulbersz J.: Wyciągi z czosnku i rosiczki jako środki sercowo-naczyniowe. Wiad. Farm. 8—9, 1929.
Leclerc H.: Le drosera dans le traitement de la coqueluche. Journal des Praticiens, 1916.
Witanowski W. R.: Badania nad składem chemicznym rosiczki okrągłolistnej, Wiad. Farmaceutyczne, 1934, nr 29—30 i 1935, nr 1:

***Equisetum arvense* (Herba Equiseti)**

- Breitenstein A.*: Bull. des Sciences pharmacologiques, 1904, Therap. Monatsheft. 1904, s. 266.
Dobrowolski L.: Polska Gazeta Lekarska, 1928, 29—30.
Kessler: Deutsch. mediz. Wochenschr., 1920, s. 1266.
Kobert R.: Ueber kieselsäurehaltige Heilmittel bei Tuberkulose, 1919 (odbitka z czasop. „Tuberculosis“ nr 11—12).
Leclerc H.: La Préle, Journal des Praticiens, 1917.
Persico A.: Due azioni poco noti di l'Equisetum arvense, La Fitoterapia, Mediolan 1936, nr 6, s. 103.
Sianko F.: Surowce krzemionkowe oraz ich przetwory, Wiadom. Farmaceut. 1932, nr 46, 48, 50.
Wolf A.: Fortschr. der Therapie, 1927, nr 10.

***Foeniculum officinale* (Anethum foeniculum, Fruct. Foeniculi)**

- Arnold*: Archiv f. exper. Pathol. u. Pharmacol., 1927, t. 123, z. 3—4.
Cadéac, Meunier: Action comparative de l'essence de fenouil et d'anis, Lyon médical, 1889.

***Fragaria vesca* (Herba Fragariae)**

- Fajans T.*: Badania nad działaniem moczopędnych krajowych roślin leczniczych, Wiadomości Farmaceutyczne, 1934, nr 1.
Gley E.: Action physiologique de l'extrait de fraises: action sur la pression et sur la coagulation du sang, Comt. Rend. Soc. Biol., 1902.

***Fucus vesiculosus* (Herba Fuci vesiculosi)**

- Madaus G.*: Heilpflanzen, T. II, 1938, p. 1386.
Schulz H.: Wirkung und Anwendung d. dtsch. Arzneipfl., 1919,
Tassily et Leroide: Bull. de Science pharmacologiques, nr 17, 19

***Galega officinalis* (Herba Galegae)**

- Müller H., Reinwein H.*: Zur Pharmakologie des Galegins, Arch. Pathol. u. Pharmacol., 1927, t. 125, s. 212—2288.
Parturier G., Hugonot: La galega dans le traitement du diabète, Presse Médicale, 1935, nr 14.
Reinwein H.: Ueber die therapeutische Verwendung des Galegas bei Diabetikern, Münch. mediz. Wochenschr., 1927, t. 74, s. 1794.
Simonnet H., Tanret G.: Sur les propriétés hypoglycémiantes du sulfate de galegine, Bull. Soc. Chim. Biol., 1927, 29, s. 908 i t. 10, s. 796.

- Spaeth E., Prokopp S.*: Ueber das Galegin, Bericht. d. d. Chem. Gesellsch. 1924, t. 57, p. 474.
Spaeth E., Spitzky W.: Die Synthese des Galegins, Bericht. d. d. Chem. Gessel., 1925, t. 58, s. 2273.

Gentiana lutea (Radix Gentianae)

- Lère*: Les amers, de leur influence sur la sécrétion gastrique et sur l'appétit, Thèse de Lyon, 1902.
Tarnet: Contribution à l'étude de la gentiane, Thèse de Paris, 1905.
Weger P.: De l'importance des amers pour le métabolisme basal, Soc. de biologie, 1930, t. 54, s. 725.

Glycyrrhiza glabra (Radix Liquiritiae)

- Busquet H.*: L'action modératrice de la réglisse sur la contractilité de l'intestin isolé, Soc. de thérapie, 1932, 9/III.
Leclerc H.: La Réglisse, Courrier médical, 1934, 28/I.
Wasicky R.: Phytoterapie, Heil- u. Gewurzpflanzen, 1936, t. XVII, nr 1.

Gratiola officinalis (Herba Gratiolae)

- Kobert R.*: Lehrbuch der Intoxicationen, 1902, t. II, s. 563.
Leclerc H.: La gratioline dans le traitement de l'hydropisie, Journal des Praticiens, 1917.

Helianthus annuus (Flor. Helianthi)

- Danzel L.*: A propos de l'hélianthe, Soc. de méd. et d'hyg. tropic., 1929, V.
Kontrym K.: Słonecznik — lek przeciwwzimmniczy, Pam. Wileńsk. Tow. Lek., 1934, VI.

Helichrysum arenarium (Flor. Stoechados)

- Levinson L.*: Zentralorgan f. die gesamte Chirurgie, 1932, s. 107.

Herniaria glabra (Herba Herniariae)

- Deussen E.*: Dermatol. Wochenschrift, 1925, s. 81.
Leclerc H.: La tisane d'Eryngium et d'herbe du turc, Paris médical, 1917.

Hieracium pilosella (Herba Pilosellae)

- Leclerc H.*: Etude historique et pharmacodynamique de la piloselle, Bullet. des Soc. pharmacologiques, 1922, VII.
Leclerc H., Laemmer M.: Note sur l'action diurétique de la piloselle, Bullet. de la Soc. de therap., 1922, 11.

Humulus lupulus (Flor. Humuli i Lupulinum)

- Grönberg J.*: Die hypnotische und sedative Wirkung des Hopfens, Therapie der Gegenwart, 1927, z. 9, s. 389.
Leclerc H.: La pharmacologie du houblon, Presse médicale, 1934, 20/IX.
Rénon L.: L'angoisse de guerre et son traitement, Journ. des Praticiens, 1916.
Rusiecki W.: Działanie uspokajające chmielu, Farm. współcz., 1936, nr 3.
Starin-Grönberg: Archiv f. exper. Pathol. u. Pharmak., 1927, s. 272.

Hyoscyamus niger (Fol. Hyoscyami)

- Gley, Rondeau:** Action thérapeutique et physiologique du chlorhydrate d'hyoscine, Comptes rend., de la Soc. de Biologie, 1887.
Rabattu, Mollon, Sedaillon: La teinture de jusquiame et l'hyoscine dans la maladie de Parkinson: influence sur le tremblement et le sommeil, Soc. méd. des hôpit. de Lyon, 1922, 7/III.

Hypericum perforatum (Herba Hyperici)

- Brockmann Hans:** Forsch. u. Fortschritte, 1943, nr 29—30.
Bryliński A.: Wpływ *Hypericum perforatum* na procesy biochemiczne w organach opanowanych przez złośliwe nowotwory, *Therapia nova*, 1936, nr 2.
Jerzmanowska Z.: O hyperynie, glukozydzie dziurawca, *Wiad. Farm.*, 1937, nr 40.
Koźniewski T.: O swoistym barwniku dziurawca, *Kosmos*, 1913, XXXVIII.
Leclerc H.: L'huile de millepertuis dans le traitement des brûlures, *Union pharmaceutique*, 1916.

Hyssopus officinalis (Herba Hyssopi)

- Cadéac, Meunier:** Sur les propriétés épiléptogènes de l'essence d'hyssope, Soc. des. Sc. méd. de Lyon, 1891.

Inula helenium (Rad. Inulae)

- Adignon:** Considérations sur l'hélinine dans son emploi comme médicament, Thèse de Bordeaux, 1895.

Lactuca sativa et L. virosa (Lactucarium)

- Forst A. W.:** Der Giftlattich, eine vergessene Heilpflanze, *Münch. mediz. Woch.*, 1937, s. 1251.
Vignes H.: Emploi de la laitue en pratique gynécologique, *Journal des Praticiens*, 1932, 24/IX.

Lappa major (Arctium lappa) (Rad. Bardanae)

- Leclerc H.:** La Bardane, *Journal des Praticiens*, 1913.
Leclerc H.: La Bardane, *Presse médicale*, 1927, nr 73.

Lavandula vera (Flor. Lavandulae)

- Cadéac, Meunier:** Contribution à l'étude physiologique de l'essence de lavande, *Province médicale*, 1890.
Morpurgo L.: Note sur les propriétés diurétiques de lavande, *Revue Tunisienne des Sc. méd.*, 1914.

Linum usitatissimum (Sem. Lini)

- Kaufmann E.:** Therapie der Gegenwart, 1928, z. 12, s. 532.
Klecker T.: Archiv f. exper. Pathol. u. Pharmacol., 1931, z. 4—5.

Lycopodium selago, clavatum, annotinum (Herba Lycopodii)

- Muszyński J.:** Alkaloidy europejskich gatunków *Lycopodium*, *Acta Societ. Botanicorum Poloniae*, 1934, t. XI, nr 3, s. 277.

- Muszyński J.*: Alkaloide der europäischen Lycopodiumarten, Arch. d. Pharm., 1935, s. 452.
Muszyński J.: Widlaki oraz ich zastosowanie w lecznictwie, Farmacja Polska, 1945, nr 10, 11.

Lythrum salicaria (Flor. Salicariae)

- Compardon.*: Sur l'emploi en thérapeutique du Lythrum salicaria, Bullet. de Thérap., 1912.
Dedieu B.: Les gastro-entérites aiguës des nourrissons et de leur traitement par le glucoside de la Salicaire, Thèse de Toulouse, 1921.
Gougeon, Laumonier.: Emploi thérapeutique de la salicaire et de son glucoside la salicarine, Bull. de la Soc. de Thérap., 1918.
Leclerc H.: La thérapeutique par les simples en temps de guerre, Journ. des Praticiens, 1915.

Malva silvestris (Folia Malvae)

- Pron.*: L'intrait de mauve dans le traitement de la constipation, Bullet. de la Soc. thérapeutique, 1883.

Marrubium vulgare (Herba Marrubii)

- Garnier E., Vannier L.*: De l'action du marrube dans les pyrexies intestinales, en particulier dans la fièvre typhoïde, Bullet. médic. de l'Algérie, 1914.
Granel R.: Contribution à l'étude du Marrube blanc: son emploi dans le traitement d l'arythmie extrasystolique, Thèse de Montpellier, 1931.
Hannoun G.: Le marrube contre l'impaludisme, Thèse de Montpellier, 1894.
Leclerc H.: Le marrube blanc dans le traitement des bronchites, Paris médical, 1917.
Leclerc H.: Le marrube blanc, Bullet. des Sc. pharmacolog., 1918.
Leclerc H.: Traitement des séquelles bronchiques de la grippe par quelques labiées, notamment par le Marrube blanc, Journ. des Praticiens, 1919.
Pagès, Comte.: Un nouveau médicament cardiaque: le Marrube blanc, Bull. de la Soc. des Sc. médic. et biol. de Montpellier et Languedoc. 1927, 1/VII.
Pick A.: Wien. mediz. Wochenschr., 1923, nr 15, s. 691.
Rizzo C.: Contribution à l'étude pharmacologique du Marrube blanc et de quelquesunes de ses préparations, Thèse de Marseille, 1933.
Trabut L.: Contribution à la thérapeutique du paludisme, Bull. médic. de l'Algérie, 1892.
Trabut L.: Le marrube comme succédané du quinquina, Bull. des Sc. Pharmacol., 1918, t. 25, s. 342.

Matricaria chamomilla (Flor. Chamomilliae)

- Alimat.*: L'action apéritive de la camomille, Journ. des. Praticiens, 1925.
Arnold.: München. mediz. Wochenschr., 1926, nr 19.
Arnold.: Arch. f. experim. Pathol. und Pharmak., 1927, z. 3—4.
Junkmann K., Wiechowski W.: Arch. f. exper. Pathol. u. Pharmakol., 1929, z. 1—2.
Krecke.: Münch. mediz. Wochenschr., 1926, nr 10 i 16.
Leclerc H.: Note sur l'action antalgique de la Camomille, Bullet. des Soc. de therap., 1923.
Leclerc H.: La Camomille (Anthemis nobilis et Matricaria chamomilla), Bullet. des Sc. pharmacolog., 1924, XII.
Pinkus A.: Deutsch. mediz. Wochenschr., 1927, nr 22.

Melilotus officinalis (Herba Meliloti)

Leclerc H.: Plantes à coumarine: méliot, aspérule, mélitte à feuilles de mélisse, Presse médicale, 1925.

Mentha piperita (Fol. Menthae)

Delieux de Savignac: L'essence de menthe et ses propriétés antalgiques, *Bullet. de la Soc. de thérapeut.*, 1875.

Arnold: *Archiv f. exper. Pathol. u. Pharmacol.*, 1927, z. 3—4.

Menyanthes trifoliata (Fol. Menyanthidis)

Liégeois C.: Le trèfle d'eau ou menyanthe, *Journ. des Praticiens*, 1902.

Mahler P.: *Zeitschr. f. d. ges. exper. Mediz.*, 1926, t. 51, s. 267.

Morus nigra (Fol. Mori)

Bart C.: Action hypoglycémique des feuilles du mûrier, *Compt. rend. de Soc. Biolog.*, 1932, t. 109, s. 897.

Nuptar luteum et Nymphaea alba (Flor. Nymphaeae)

Bułajewski M.: Działanie nasercowe Nuphar luteum, Warszawa, 1934.

Bułajewski M.: Badania nad alkaloidami grzybienia białego i żółtego, *Wiadom. Farmaceut.*, 1936, nr 41—43.

Leclerc H.: Le nénuphar, Presse médicale, 1933, II/XI.

Leclerc H.: Précis de Phytothérapie, 1935, s. 248.

Modrakowski J.: L'action pharmacologique de la „nymphaline“, nouveau principe cardio-actif tiré du nénuphar, *Bull. Acad. Polon. des Scienc. et des Lettres (Classe de Médecine)*, 1933, s. 201.

Modrakowski J., Sikorski H.: L'action de la nymphaline sur le système vasculaire des animaux à sang chaud, *ibid.*, s. 365.

Ocimum basilicum (Herba Basilici)

Cedéac, Meunier: Contribution à l'étude physiologique de l'essence de basilic, Lyon médical, 1889.

Leclerc H.: Le Basilic, Paris médical, 1920.

Origanum majorana (Herba Majoranae)

Cedéac, Meunier A.: Contribution à l'étude physiologique de l'essence de marjolaine, *Compt. rend. Soc. Biolog.*, 1889.

Leclerc H.: La marjolaine, Presse médicale, 1926, nr 63.

Orthosiphon stamineus (Ocimum grandiflorum, Folia Orthosiphonis)

Gürber A.: *Deutsch. mediz. Wochenschr.*, 1927, nr 31, s. 1299.

Hedrich W.: *Deutsch. med. Woch.*, 1928, nr 6.

Van Itallie: *Nederl. Tijdschr. Pharmac.*, 1886, s. 80.

Keller O.: *Archiv der Pharmaz.*, 1934, z. 3.

Muszyński J.: Koemis Koetjink (Folia Orthosiphonis), *Medyc. Współcz.*, 1937.

Szass E.: — Poczecznyj czaj (Orthosiphon stamineus) — *Priroda*, N 1, 1954. 1954.

Papaver rhoeas (Flor. Rhoeados)

Leclerc H.: Le Coquelicot, *Journ. des Praticiens*, 1918.

Leclerc H.: La pharmacologie du coquelicot, Presse médicale, 1934, 25/VIII.

Passiflora incarnata i P. coerulea (Herba Passiflorae)

Leclerc H.: La passiflore, Bull. des Sc. Pharmacol, 1920.

Leclerc H.: La phytothérapie des troubles de la ménopause, Courrier médical, 1919.

Leclerc H.: Note sur le traitement de l'insomnie consécutive à la grippe par la passiflore, Bull. de la Soc. de Thérapie, 1920.

Petroselinum sativum (Rad. Petroselini)

Mourgues: Contribution à l'étude chimique et physiologique de quelques principes immédiats du persil, Thèse de Paris, 1890.

Theodorescu I.: Decoctul de fructe de petroselinum sativum Bullet de la Soc. de médic. et nat. de Jassy, 1905.

Phaseolus vulgaris (Pericarpium Phaseoli)

O., Gessner, Sieber K.: Münch. med. Woch., 1928, nr 20, s. 853.

Gohr H., Hilgenberg L.: — Arch. f. exper. Pathol. u. Pharmacol, 1920, t. 143, z. 5.

Hartleb H.: Münch. med. Woch., 1932, nr 45, s. 1795.

Kaufmann C.: Insulinartige Pflanzenextrakte, Zeitschr. f. d. ges. exper. Mediz., t. 55, s. 1.

Kaufmann C.: Zeitschr. f. d. ges. exper. Mediz., 1928, t. 60, s. 285.

Kaufmann C.: Münch. med. Wochenschr., 1928, nr 25, s. 1080.

Pimpinella saxifraga (Rad. Pimpinellae)

Kroeber L.: Das Neuzeitliche Kräuterbuch, 1934, s. 69.

Madaus G.: Heilpflanzen T. III, 1938, p. 2128.

Skowroński M.: Podręcznik fytoterapii chorób dziecięcych, 1948.

Plantago psyllium (Semen Psyllii)

Madaus G.: Heilpflanzen, Lipsk, 1938, T. III, p. 2166.

Trapp J.: Farmakognozja, Warszawa, 1869, T. I, p. 562.

Polygala amara et P. vulgaris (Herba Polygalae)

Leclerc H.: Les polygalas indigènes, Union Pharm., 1917.

Polygonum bistorta (Rhiz. Bistortae)

Caussin: Les plantes médicinales de la Picardie, 1907.

Leclerc H.: La Bistorte, Union pharmaceutique, 1917.

Polygonum hydropiper (Herba Hydropiperidis)

Flexer J.: Heil- u. Gewürzpflanzen, 1925, p. 180 i 1926, s. 92.

Kaminskaja L.: Extractum fluidum Polygoni hydropiperis i jego krowoostanawliwajuszczaje dejstwie, Wraczebnaja Gazeta, 1914, nr 14.

Kryńska H.: O związkach flawonowych rdestu ostrogorzkiego, Wiadom. Farmaceut., 1935, nr 16.

Leclerc H.: Le Poivre d'eau, Presse médicale, 1933, 29/VII.

Muszyński J.: Polygonum hydropiper, nowy środek krwiotamujący zastępujący Hydratis canadensis, Wiadomości Farmaceutyczne, 1920, nr 24.

Witanowski W. i Kryńska H.: Skład chemiczny i działanie farmakologiczne rdestu ostrogorzkiego, Wiadom. Farmac., 1933, nr 42.

Witanowski W., Kryńska H.: Ueber d. scharfen Stoff des Wasserpfeffers, Arch. f. exper. Pathol. u. Pharmac., 1933, 172, s. 463.

Polypodium vulgare (Rhiz. Polypodii)

- Leclerc H.*: Note sur l'action cholagogue du *Polypodium vulgare*, Bull. de la Soc. thérapeutique, 1921.
Leclerc H.: Action cholagogue du rhizome de *Polypodium vulgare*, Bull. des Pharmacologues, 1921.
Leclerc H.: Le Polypode, Paris médical, 1921.
Leclerc H.: Emploi du polypode comme laxatif cholagogue, L'Hôpital, 1924.
Volmar, Reeb: *Polypodium vulgare*, Journ. de Pharmac. d'Alsace et de Lorraine, 1924, IX.

Polyporus nigricans Fr. (Poria obliqua Bres.)

- Dragendorf G.*: Chemische Untersuchung über einen an den *Betula alba* und verwandten Arten vorkommenden Pilz, Pharmaz. Zeitschrift für Russland, Rocz. III, nr 10, 1864 r.
Madaus G.: Heilpflanzen, Lipsk 1938, t. III, p. 2203.

Polyporus officinalis (Agaricus albus)

- Combemale*: Recherches cliniques sur la valeur antyhépatotique de l'acide agaricinique, Bull. Génév. de thérap., 1891.
Leclerc H.: L'agaric blanc, Paris médical, 1920.
Richaud A.: Précis de Thérapeutique et de Pharmacologie, 1924, s. 748.

Populus nigra (Gemmae populi)

- Leclerc H.*: Les bourgeons de peuplier, Presse médicale, 1934, 27/IX.
Leclerc H.: Presse médicale, 1938, s. 101.

Potentilla anserina (Herba Anserinae)

- Weiss*: Hipokrates, 1938, s. 26.

Potentilla tormentilla (P. silvestris) (Rhiz. Tormentillae)

- Bentley and Trimen* — Medicinal Plants, 1880, t. H.
Weiss-Schierke R.: Deutsch. Med. Woch., 1928, nr 20.
Weiss-Schierke R.: Therapie der Gegenwart, 1923, nr 4.
Vollmer H.: Münch. med. Wochenschr., 1935, p. 1118.

Primula officinalis (Herba Primulae)

- Gaisböck*: Wien. klin. Woch., 1924, p. 304 i 905.
Kroeber L.: Pharmazeutische Zentralhalle, 1922, s. 574.
Leclerc H.: La Primavère, Presse médicale, 1925.
Schrenck: Münch. Mediz. Woch., 1922, s. 435.
Schrenck: Ergänzungsbuch z. Deutsch. Arzneib., 1941, s. 460.

Raphanus sativus (Radix Raphani)

- Eimer, Heinrich*: Mediz. Welt, 1935, nr 12, s. 462.
Justman L.: Znaczenie czarnej rzodkwi w chorobach wątroby, Medycyna Współczesna, 1935, s. 390.
Semadeni S.: Farmacja Polska, 1947, nr 4, s. 114.
Stalder: Schweizer. med. Wochenschr., 1936, nr 15, s. 209.
Weitzel: Fortschritte d. Mediz., 1937, nr 15, s. 209.
Volk: Rettichüberempfindlichkeit, Dermatol. Woch., 1931, s. 1631.

Resina Podophylli (Podophyllum peltatum)

Madaus G.: Heilpflanzen, Lipsk 1938, t. III, p. 2177.

Dadlez J. i *Kubikowski P.*: Farmakologia i Toksykologia leków, Warszawa 1953, str. 370.

Rhamnus frangula (Cort. Frangulae)

Leclerc H.: La bourdaine, Courrier médical, 1912.

Leclerc H.: La Bourdaine, Bull. pharmac. de l'Est, 1921.

Leclerc H.: Indication et posologie de la bourdaine, Courrier méd., 1919.

Lyon G.: La bourdaine, Presse médicale, 1903.

Maurin E.: Un excellent purgatif: la bourdaine, Toulouse médicale, 1921.

Pirault J.: La bourdaine au point de vue pharmacologique et thérapeutique. Thèse de Paris, 1903.

Ribes nigrum (Fol. Ribis nigri)

Decaux F.: Le cassis, Courrier médical, 1930, 9/II.

Huchard H.: Ribes nigrum et rhumatisme, Journal des Praticiens, 1903.

Rosmarinus officinalis (Folia Rosmarini)

Dorveaux P.: Historique de l'eau de la Reine de Hongrie, France médicale, 1908.

Leclerc H.: Histoire du romarin, Janus (Leydel), 1930.

Parturier G., *Roussele P.*: Le romarin dans les maladies du foie, Soc. de therap., 1929, 10/IV i Presse médicale, 1929, s. 537.

Rubia tinctorum (Radix Rubiae)

Bauer A.: Zeitschr. f. Urologie, 1924, t. 18, z. 8.

Glaser E., *Kahler O.*: Bericht d. D. Chem. Gesellsch., 1927, s. 1349.

Rumex crispus et R. hydrolapathum, R. obtusifolius (Rad Hydrolapathi)

Gilbert, Lereboullet: Contribution à l'étude du fer végétal: emploi thérapeutique du Rumex crispus, C. R. Soc. Biolog., 1906.

Ruta graveolens (Herba Rutae)

Grégoire: De la Rue, Thèse de Montpellier, 1877.

Inverni C.: Plante medicinale, Bolonia, 1933.

Schilling L.: Materiały k farmakologii. Ruta graveolens, Dorpat (Jurjew), 1902 (dysertacja).

Salix alba et S. purpurea (Cort. Salicis)

Leclerc H.: Saule noir et saule blanc, Journal des Praticiens, 1913.

Liégeois M.: Revue générale de clinique et de thérapeutique, 1903.

Rénou L.: L'angoisse de guerre et son traitement, Journal des Praticiens, 1916.

Salvia officinalis (Fol. Salviae)

Kroszczyński S. i *Bychowska M.*: O rujołwórczym działaniu szalwii, Acta Poloniae Pharmaceutica, 1938, nr 5.

Leclerc H.: La sauge, Courrier médical, 1934, VII.

Meurisse: Recherches cliniques sur la valeur thérapeutique de la sauge comme antisudoral, Thèse de Lille, 1897.

Pinkuss A.: Deutsch. Med. Woch., 1927, nr 22.

Sambucus nigra i S. ebulus (Cort. et Flores Sambuci)

- Fajans T.*: Badania nad działaniem moczopędnych krajowych roślin leczniczych. Wiadomości farmaceutyczne, 1934, nr 1.
Lecoq: Essai sur les effets diurétiques de la sambucine, Thèse de Lille, 1895.
Lemoine G.: De l'action diurétiques du sureau, Gaz. med. de Paris, 1890.
Wiechowsky W.: Med. Klinik, 1927, nr 16, s. 590.

Sanguisorba officinalis (Herba Sanguisorbae)

- Leclerc H.*: Note sur l'action antidiarrhéique de la pimprenelle, Union pharmaceutique, 1919.
La pimprenelle, Courrier médical, 1920.

Saponaria officinalis (Radix Saponariae rubrae)

- Leclerc H.*: La saponaire, Progrès médical, 1930, 24/V.

Sarothamnus scoparius (Spartium scoparium, Herba Scoparii)

- Busquet H., Vischniac Ch.*: Contribution à l'étude des principes actifs du genêt à balai Bull. des Sc. pharmacol., 1923.
Busquet H., Vischniac Ch.: Identité d'action cardio-vasculaire du principe actif du genêt et de l'adrénaline, C. R. Soc. de Biol., 1925.
Chauvelot C.: Contribution à l'étude pharmacodynamique du sulfate de spartéine et des genêts, Thèse de Paris, 1903.
Laborde: Action physiologique de la spartéine: prédominance de cette action sur le cœur, C. R. de la Soc. de Biolog., 1885.
Perrin M.: Que faut-il penser du sulfate de spartéine, Bull. gén. de therap., 1923.
Puchet, Chevalier: Note sur l'action pharmacodynamique de la spartéine et du genêt à balai, Bull. de thérapeutique, 1903.
Soula: L'action de la spartéine sur le cœur, C. R. Acad. de méd., 1925.

Satureia hortensis (Herba Satureiae)

- Schutzik M.*: Münch. medizin. Wochenschr., 1933, s. 1824.
Vollmer H., Matzner M.: Münch. medizin. Wochenschr. 1934, s. 1269.

Scabiosa succisa (Succisa pratensis)

- Leclerc H.*: La scabieuse, Courrier médical, 1930, VII.

Solidago virga aurea (Herba Solidaginis)

- Leclerc H.*: Le solidago, Journal des Praticiens, 1914.

Sorbus aucuparia (Fructus Sorbi)

- Leclerc H.*: Le sorbier des oiseleurs, Presse médicale, 1934, 23/V.

Spiraea ulmaria (Filipendula ulmaria, Flores Spiraeae)

- Parturier G., Blaque G.*: Précis de phytothérapie hépatobiliaire, 1934, s. 233.

Symphytum officinale (Rad. Symphyti seu Consolidae)

- Bramwell W.*: A note on the Symphytum officinale of common comfrey, Brit. Medic. Journal, 1912.

- Leclerc H.:** Une panacée médico-chirurgicale: la grande consoude, Bull. de la Soc. d'Histoire de la Pharmacie, 1921.
Macalister C. J.: New cell proliferant; its clinical application in the treatment of ulcers, British Medic. Journ., 1912, 6/I.
Macalister C. J.: The action of Symphytum officinale and Allantoin, British Medical Journal, 1912, 21/IX.
Searle: The Brit. Med. Journal, 1912, VI.

Taraxacum officinale (Rad. Taraxaci)

- Klemperer G., Rost E.:** Handbuch der allgemeinen und speziellen Arzneiverordnungslehre für Aerzte, Berlin 1929.
Rutherford, Vignal: Experimentes on the biliary secretion of the dog., 1875.

Thymus vulgaris (Herba Thymi)

- Campardon:** Du Thym: ses propriétés thérapeutiques, Bull. de thérapeutique, 1884.

Tilia europea (Flor. Tiliae)

- Leclerc H.:** La phytothérapie dans l'artério-sclérose, Journ. de méd. et de chir. prat. 1930.

Trigonella foenum graecum (Semen Foenugraeci)

- Mignot R.:** Le fénugrec, Presse médicale, 1931, 25/III.
Rippenberger W.: Gröndl. z. prakt. Pflanzenheil., 1937, p. 226.

Urginea scilla (Scilla maritima) (Bulbus. Scillae)

- Fonteneau A.:** Contribution à l'étude des diurétiques azoturiques: de la scille et en particulier de son glucoside cristallisé, le scillarene, Thèse de Lyon, 1925.
Mendel E.: Bulbus Scillae ein zu Unrecht vernachlässigtes Heilmittel, Therapie der Gegenwart, 1918.
Mercier F.: Les récentes acquisitions pharmacologiques et thérapeutiques dans le groupe des médicaments digitaliques „de remplacement“: scille, muguet, adonis, Bulletin Médical, 1929, nr 15, s. 412.
Perrin C.: Contribution à l'étude du bulbe de la scille et de son glucoside cristallisé, Gazette des Hopit., 1923 i Concours Médic., 1927, s. 1371.
Rothlin E.: Schweiz. mediz. Wochenschr., 1927, p. 1171.
Stoll A.: Ueber die wirksame Substanz der Meerzwiebel, Schweiz. med. Woch., 1927, s. 1169.

Urtica dioica i U. urens (Folia urticae)

- Leclerc H.:** L'ortie Concours médical, 1925.
Oudar M.: Étude de l'Urtica urens et ses propriétés thérapeutiques, Thèse de Paris, 1911.

Vaccinium myrtillus (Folia Myrtilli, Fruct. Myrtilli)

- Allen F. M.:** Blueberry leaf extract, Physiological and clinical properties in relation to carbohydrate metabolism, Journ. of Americ. Med. Assoc., 1927, nr 89, p. 1577 i British Medical Journal, 1927, s. 594.
Bernstein: On the blue berry as a remedy in typhoid fever and other infectious diseases of the intestine, British medical Journal, 1903.

- Eppinger H., Mark R., Wagner R.:** Weitere Beobachtungen über die Wirkung von aus Heidelbeerblättern hergestellten Präparaten (Myrtillin) auf pankreaslose Hunde, Klinisch. Wochenschrift, 1925, nr 4, s. 1870.
- Frank:** Insulinersatzmittel, Archiv f. exper. Pathol., 1928, s. 33.
- Hartleb H.:** Experimentelle und klinische Untersuchungen zur Frage der peroralen Diabetesbehandlung mit insulinähnlichen pflanzlichen Stoffen, Münch. medicin. Wochenschr., 1932, s. 1795.
- Laurin J.:** Recherches sur les principes hypoglycémisants d'origine végétale, Paryż 1935.
- Mark E., Wagner R.:** Klinische Wochenschr., 1925, 4, s. 1692.
- Rathery F., Levina:** Myrtille et diabète, Bull. et Mémoires de la Soc. Médicale des Hôpitaux de Paris, 1928, s. 1758.
- Shpiner L.:** The action of Myrtillin in pancreatic insufficiency, Amer. Journ. of Physiology, 1928, s. 396.

Valeriana officinalis (Rad. Valerianae)

- Chevalier J.:** Action pharmacodynamique d'un alcaloïde et d'un glucoside retirés de la racine de valériane fraîche, Bull. de therap., 1907.
- Fauconnet Louis:** Contribution à l'étude de la racine fraîche de valériane, Mémoires de la Société vaudoise des Sciences naturelles 1946 nr 57, t. 8, nr 7.
- Fuchs A.:** Wien. Medizin. Woch., 1928, nr 19.
- Haffner F.:** Die pharmakologische Wertbestimmung des Baldrians, München mediz. Wochenschrift, 1929, nr 7, s. 271.
- Holste A.:** Deutsch. mediz. Wochenschr., 1916, nr 20.
- Kaufmann E.:** Mediz. Welt, 1930, nr 29 (jednostki mysie).
- Kionka H.:** Archiv. internat. Pharmac. 1904, t. XIII, s. 215, Biochem. Zentralbl., 1905, s. 452.
- Kochmann H.:** Deutsch. mediz. Wochenschr., 1904, s. 57.
- Nolle J.:** Archiv. f. experim. Pathol. u. Pharmac., 1929, t. 145 nr 4—6 (jednostki żabie).
- Pouchet G., Chevalier J.:** Étude pharmacologique et pharmacodynamique de la valériane, Bull. de therap., 1904.
- Pouchet G., Chevalier J.:** Action physiologique du suc de valériane sur le coeur, Bullet. de therap., 1905.
- Strażewicz W.:** Kozłek lekarski jako surowiec oraz jego przetwory, Warszawa, 1932.
- Supniewski J., Taschner E.:** L'action pharmacodynamique d'une nouvelle substance sédative isolée de la racine de la valériane, Bull. de l'Acad. Polon. d. Scienc. et des Lettres, Classe de Médecine, 1935.

Veratrum album (Rhiz. Veratri)

- Backmann E.:** Action de la vératrine sur l'intestin et l'utérus, C. R. de la Soc. de Biolog., 1924.
- Cousinie:** Contribution à l'étude du Veratrum album et de la vératrine, Thèse de Lyon, 1912.
- Leclerc H.:** Histoire des ellebores et de l'élleborisme, Janus, Leyde 1917.

Verbascum thapsiforme i V. phlomoides (Flor. Verbasci)

- Quinlan F. J.:** On the treatment of protubercular and of advanced phthisis pulmonaris by the mullein plant, Journ. of med. science, Dublin 1884.

Viburnum opulus L. (Cortex Viburni opuli)

- Madaus G.:** Heilpflanzen, Lipsk, 1938, t. III, p. 2807.

Viola odorata (Herba et Rad. Violae odor.)

Grimme C. L.: Pharmazeut. Zentralhalle, 1921, s. 694.

Kroeber L.: Pharmazeut. Zentralhalle, 1922, s. 577.

Leclerc H.: La violette. Courrier médical, 1920.

Schrenck: Münch. mediz. Wochenschr., 1922, s. 435.

Viscum album (Herba Visci)

Gaultier R.: De l'action physiologique et thérapeutique de l'extrait aqueux de gui, Gazette des Hôpitaux, 1907.

Gaultier R., Chevalier J.: Action physiologique du gui, C. R. de l'Acad. des Sciences, 1907.

Müller J.: Archiv d. Pharm., 1932, s. 449.

SKOROWIDZ RZECZY

- Absyntyna** 104
Acacia arabica 101
 — catechu 44
 — horrida 101
 — senegal 102
 — suma 44
Acetum Sabadillae 100
 — Scillae 42
Achillea 121
Achillea millefolium 121
Acidum primulicum 124
 — spiralicum 68
 — tannicum 98
Aconitum germanicum 136
Aconitum calybotryon 136
 — napellus 136
Acorus calamus 153
Adonidotosyna 104
Adonis aestivalis 105
 — vernalis 104
Aesculin 49
Aesculus hippocastanum 49
Afrykańska tragakanta 103
Agar-agar 35
Agaricinum 36
Agaricus albus 35
Agaricina 36
Agrimonia eupatoria 106
Agropyrum repens 152
Ajer 153
Akonityna 136
Akoryna 153
Alantoina 150
Alantolaktone 141
Albaspidyna 154
Albugo candida 108
Alchemilla arvensis 106
Alcoholisatum Convallariae 112
Aleomodyna 36
Albina 39
Aloe 36
Allium cepae 41
 — porrum 41
 — sativum 39
Aloina 36
Alokryptonina 109
Alona 36
Alpinia officinarum 155
Alpinol 149
Althaea officinalis 70, 137
Amygdalae amarae 162
 — dulces 162
Amygdalina 163
Amygdalus communis 162
Amylum Cannae 38
 — Curcuma 38
 — Manihot 38
 — Maranthae 38
 — Maydis 38
 — Oryzae 38
 — Solani 38
 — Tritici 38
Anabsyntyna 104
Anetol 86, 92
Aneuryna 54
Angelicina 137
Antennaria dioica 65
Anthemis nobilis 55
Anthodium Anthemidis 56
 — Chamomillae 57
 — Cinae 58
 — Pyrethri 65
Anyż gwiazdkowy 86
Anyżek 86
Apiina 95
Apiol 95
Apium graveolens 106
Aqua Anisi 86
 — Amygdalarum amarum 163
 — Cinnamomi 47
Arbutyna 84, 111
Archangelica officinalis 137
Arctium lappa 89, 138
Arctostaphylos Uva ursi 84
Areca catechu 163
Arekolina 163
Argiryna 49
Argillus Macidis 168
Arnica 55
Arnica 55
Arrow-root 38
Artemisia absinthium 106
 — cina 58
Asarum europaeum 106
Ascarydol 110
Asperula odorata 107
Aspidinol 154
Atropa Belladonna 74
Atropina 71
Aukubina 113
Aurantiamarina 87, 159
Awikularyna 123
Azaron 106
Azaryna 106
Azulen 57
Babka 167
Baccae Fragariae 114
 — Juniperi 92
 — Lauri 93
 — Myrtilli 94
 — Rubi idaei 97
 — Sorbi 98
 — Spinae cervinae 51, 96
Badian 86
Bellafoline 71
Bellidyna 107
Bellis perennis 107
Berberis vulgaris 44
Berberyna 44, 109, 155
Betaina 61
Betula verrucosa 72, 98
Betula albina 72
Biała gorczyca 170
Biedrzynek mniejszy 145
 — wielki 145
Blawatek polny 60
Borneol 63, 80
Borówka 78
Bratki 129
Brayera anthelmintica 68
Briorezyna 139
Brucyna 171
Bryonia alba 138
 — dioica 138
Bryonina 139
Bulbus Alli 39
 — Cenae 41
 — Scillae 42
Bulawinka czerwona 161
Burzanka 90
Calendula officinalis 56
Cannabis sativa 87
Capita Papaveris 94, 169
Capsella Bursa pastoris 108
Capsicum annuum 88
Carex arenaria 153
Carrageen 43
Carum Carvi 89
Caryophyllus aromaticus 57
Cascara sagrada 52
Cassia acutifolia 81, 97
 — angustifolia 81, 97
 — fistula 90
 — obovata 97
Caules Dulcamare 133
Cebula ogradowa 41
Cefalina 141
Centaura cyanus 60
Centauria 109
Centaurium umbellatum 109
Cephaelis ipecacuanha 141
Cerasus acida 173
Cetraria islandica 131
Cetrarina 131
Cewiniec 90
Chatinina 159
Chelidonia 109
Chelidonium majus 109
Chenopodium ambrosioides 110
Chimafilina 111
Chimaphila umbellata 111
Chinina 45
Chinowina 45
Cholerytryna 109
Cholina 61, 108
Chondrus crispus 43
Chryzofaneina 157
Chryzyna 100
Chrzęsto 43
Ciemnieszka 160
Cinchona Ledgeriana 45
 — succirubra 45
Cinnamomum zeylanicum 46
Citral 76
Citronelal 76
Citrullus colocynthis 90
 — vulgaris 166
Citrus aurantium 87, 133
Claviceps purpurea 161

- Cnicus benedictus** 108
Cochlearia officinalis 146
Cochlospermum gossypium 103
Cola acuminata 164
 — vera 164
Colchicinum 165
Colchicum autumnale 105
Convallaria majalis 111
Convolvulus scammonia 181
 — turpetum 151
Coriandrum sativum 90
Cortex Berberidis 44
 — Cascarillae 45
 — Chinae 45
 — fuscae 46
 — Cinnamomi ceylanici 46
 — Condurango 47
 — Frangulae 48
 — Fraxini 48
 — fructus Aurantii 133
 — Citri 134
 — Granati 48
 — Hippocastani 49
 — Quersus 50
 — Quillajae 51
 — Rhamni catharticae 51
 — — Frangulae 48
 — purshianae 52
 — Salicis 52
 — Sambuci 53, 81
 — Viburni Opuli 53
Crataegus monogyna 59
 — oxyacantha 59
Crocus sativus 59
Croton eluteria 45
Cucumis sativus 166
Cucurbita maxima 165
Curcuma domestica 154
 — longa 154
 — zedoaria 160
Cydonia vulgaris 167
Cynamonowiec ceyloński 46
Cynchonidyna 45
Cynchonina 45
Cyneol 58, 74
Cytrullina 90
Cytwar 58
Czarna gorczyca 170
 — huba brzozowa 135
 — malwa 64
 — rzodkiew 146
Czarne jagody 94
Ozarny perz 153
Czaber ogrodowy 125
Czernice 94
Czosnek 39

Datura Stramonium 83
Decoctum Hordei 39
 — Sarsaparillae composi-
 tum 149
 — — fortius 149
 — Zitmani 149
Dekstroichenina 131
Debianka galasy 98
Digilanid 73
Digitalina 72
Digitalis ambigua 72
 — lanata 73
 — purpurea 72
Digitoksyna 72
Dobromysł 121
Drapacz lekarski 108
Drewno gwajakowe 132
Drożdże lecznicze 53
 — piekarskie 54
Dryopteris filix mas 154

Dwuazaron 106
Dziki majeranek 121
Dziurawiec 117

Eledryna 112
Elateryna 90
Electuarium Sennae 81
Elixir Aurantii compos. 87
 — Regis Daniae 144
Elletaria cardamomum 89
Embryo Colae 164
Emplastrum Meilotti 121
Emulsio Cardui mariani 89
 — Seminum amygdalarum
 163
 — — Canabis 87
 — — Papaveris 168
Endotryptaza 54
Ephedra distachya 112
 — sinica 112
 — vulgaris 112
Equisetum arvense 113
 — hiemale 113
 — limosum 113
 — palustre 113
Ergometryna 162
Engosteryna 54
Ergotamina 162
Ergotoksyna 162
Erykolina 84
Erysimum canescens 171
 — cheiranthoides 171
Erytauryna 109
Erythraea centaureum 109
Erythrocentauryra 109
Eryzmozyd 171
Esculina 49
Eucalyptus globulus 74
Eugenia caryophyllata 57
Eugenol 46, 57
Eukaliptol 74
Euparyna 139
Eupatorium cannabinum 139
Euphrasia officinalis 113
Exocarpium Aurantii 133
Exogonium purga 142
Extractum Absinthii 104
 — Arnicae 56
 — Belladonnae fluid. 71
 — — spissum 71
 — Berberidis fluid. 45
 — Bursae pastoris fluid. 108
 — Cascarae sagradae fluid.
 52
 — Chelidonii 110
 — Chinae aquosum 46
 — Colocynthis 90
 — Condurango fluid. 47
 — Cubebae aethereum 91
 — Faecis 55
 — Filicis manis aethereum
 154
 — — Volmarensis 155
 — Frangulae fluid. 48
 — Hydropiperis fluid. 117
 — Hyoscyami succum 75
 — Juniperi 93
 — Kusso aethereum 62
 — Liquiritiae 144
 — Menyanthis spissum 78
 — Passiflorae fluid. 122
 — Scillae spirit. 42
 — Secalis cornuti fluid. 152
 — — — spissum 162
 — Strychni spir. 172
 — Thymi fluid. 128
 — Viburni opuli fluid. 53

Faex medicinalis 53
Farfaryna 60, 74
Farina Lim. 134
Fenchon 92
Fermentum Cerevisiae 58
Filicyna 154
Filipendula ulmaria 68
Filmaron 154
Piolek wonny 128
Fityna 163
Flawaspidyna 154
Flores Hippocastani 50
 — Spartii scopari 125
 — Violae odoratae 129
Flos Anthemidis 55
 — Arnicae 55
 — Calendulae 56
 — Caryophylli 57
 — Chamomillae 55, 57
 — Cinae 58
 — Convallariae 59
 — Crataegi 59
 — Croci 59
 — Cyani 60
 — Farfarae 60, 75
 — Helianthi 91
 — Humuli lupuli 61
 — Koso 62
 — Kusso 62
 — Lami albi 62
 — Lavandulae 63
 — Malvae 63
 — — arboreae 64
 — Nymphaeae 64
 — Pedis cati 65
 — Pyrethri 65
 — Rheados 66
 — Rosae 66
 — Salicariae 66
 — Sambuci 53, 67, 81
 — Spiraeae ulmariae 68
 — Stoechados 68
 — Tanacet 68
 — Tiliae 69
 — Ulmariae 68
 — Verbasci 69
Foeniculum vulgare 92
Folia Pirolae umbellatae 111
Folium Althaeae 70
 — Belladonnae 71
 — Betulae 72
 — Digitalis 72
 — — lanatae 73
 — Eucalypti 74
 — Farfarae 74
 — Hyoscyami 75
 — Junglandis 76, 134
 — Malvae 76
 — Melissa 76
 — Menthae piperitae 77
 — Menyanthis 77
 — Mori 78
 — Myrtilli 78
 — Orthosiphonia 79
 — Ribis nigri 79
 — Rosmarini 80
 — Salviae 80
 — Sambuci 53, 80
 — Sennae 81
 — — alexandrinae 81
 — Stramonii 83
 — Trifolii fibrini 77
 — Urticae 83
 — Uvae ursi 84
 — Vitis idaeae 85
Folliculi Sennae 97
Fragaria vesca 114
Fragarin 114

Fraksyna 48
Frangulomodyna 48
Fraxinus excelsior 48
Fructus Anethi 89
 — Anisi 86
 — stellati 86
Aurantii immaturus 87
Cannabis 87
Capsici 88
Cardamomi 89
Cardui benedicti 88
 — mariani 89
Carvi 89
Cassiae fistulae 90
Chenopodii 110
Colocynthis 90
Coriandri 90
Cubebae 91
Cynosbati 96
Foeniculi 92
Fragariae 114
Frangulae 48
Hippocastani immaturus 50
 — Juniperi 92
 — Lauri 93
 — Myrtilli 94
 — Papaveris immaturus 94
 — Petroselinii 95
 — Pini immaturus 99
 — Piperis albi 95
 — nigri 95
 — Rhamni catharticae 51, 96
 — Rosae 96
 — Rubi idaei 97
 — Sambuci 53
 — Sennae 97
 — Sorbi 98
Fucus vesiculosus 43, 115

Gaganol 155
Galangina 155
Galla 98
Gallae turticae 98
Gatka muszkatołowa 168
Garcinia Hanburyi 102
 — Morella 102
Gelina 139
Gelatina Carragen 43
 — Lichen islandicus 132
Geloza 35
Gemma Betulae 98
 — Pini 99
 — Populi 100
Genista scoparia 125
Gentiamaryna 140
Gentiana lutea 140
 — punctata 140
 — purpurea 140
Gentianina 140
Gentianoza 140
Gentibioza 140
Gentiopikryna 140
Geum urbanum 139
Gigartina mammosa 43
Gingerol 161
Glandula Lupuli 100
 — Rottlerae 130
Glechoma hederacea 116
Glicyrryzyna 143
Glikogalina 157
Glistnik 109
Glutathion 54
Glutycyrrhiza glabra 143
Gorczyca biała 170
 — czarna 170
Gorzkie jabłko 90
Gorzknia 133

Gorzknik 155
Goździki 57
Gratiola officinalis 114
Gratiolina 114
Gratiola officinalis 114
Gratiotoksyna 114
Grucozoly chmielowe 100
Guajacum officinale 132
 — sanctum 132
Guarana 101
Guma arabska 101
 — tragankowa 103
Gumiguta 102
Gummi acaciae 101
 — arabicum 101
 — sterculiae 103
 — Tragacanthae 103
 — in granis 103
Gwarana 101
Gypsophila paniculata 148

Hagenia abyssynica 62
Helenina 141
Helianthus annuus 61
Heliantyna 61
Helichrysum arenarium 58
Heparitol 154
Herba Absinthii 103
 — Aconiti 137
 — Adonis 104
 — Agrimoniae 105
 — Alchemillae 105
 — Anserinae 105
 — Antennaria 65
 — Apii 106
 — Asari 106
 — Asperulae 107
 — Bellidis 107
 — Bursae pastoris 108
 — Capsellae 108
 — Cardui benedicti 108
 — Centaurii minoris 109
 — Chelidonii 109
 — Chenopodii 110
 — Cnici benedicti 108
 — Convallariae 111
 — Ephedrae 112
 — Equiseti minoris 113
 — Eupatorii 139
 — Euphrasiae 113
 — Fragariae 114
 — Fuci vesiculosi 115
 — Genistae 125
 — Gratiolae 114
 — Hederae terrestris 116
 — Hermiariae 116
 — Himaphillae 111
 — Hydropiperis 117
 — Hyperici 117
 — Hyssopi 118
 — Jaceae 129
 — Lactucae virosae 131
 — Lobeliae 119
 — Lycopodii 119
 — Marrubii 120
 — Matris silvae 107
 — Meliloti 120
 — Millefollii 121
 — Origani 121
 — Parietariae 122
 — Passiflorae 122
 — Pilosellae 122
 — Polygalae amarae 123
 — Polygoni avicularis 123
 — — hydropiperis 117
 — Primulae 124
 — Rutae 124
 — Salicariae 67

Herba Sanguisorbae 126
 — Satureiae 125
 — Scoparii 125
 — Sempylis 125
 — Solidaginis 126
 — Tanacetii 68, 69
 — Thujae 127
 — Thymi 126
 — Tropaeoli 128
 — Violae odoratae 128
 — — tricoloris 129
 — Visci 129
Herbata jawańska 79
Herniaria glabra 116
 — hirsuta 116
Hesperidyna 87, 133
Hieracium pilosella 122
Hiosciamina 71, 75, 83
Hiperycyna 117
Hiperyna 117
Histamina 162
Huba brzożowa czarna 135
 — modrzewiowa 35
Humulon 61
Humulus lupulus 61
Hydrastis canadensis 155
Hydrastyna 155
Hydrastyna 155
Hyoscyamus niger 75
Hypericum acutum 118
 — perforatum 117
 — quadrangulum 118
Hyssopus officinalis 118
Hyzop 118

Illicium religiosum 86
 — verum 86
Indyjska tragakanta 103
Inflatyna 119
Inflorescentia Convallariae 59
 — Helichrysi 68
 — Tiliae 69
Infusum Sennae 81
Inozyt 76
Intractum Adonidis 104
 — Chelidoni 110
 — Convallariae 112
 — Hippocastani 50
 — Hydropiperis 117
 — Hyperici 118
 — Millefollii 121
 — Nymphaeae 65
 — Scillae 42
Inula helenium 141
Inwertaza 54
Ipomea purga 142
 — turpethum 151
Iris germanica 156
 — pallida 156
Iron 156
Irydyna 156
Izoalantolakton 141
Izoamyloamina 162
Izopelleteryna 49
Izopimpinellina 145
Izorotryna 130

Jagody jarzębiny 98
 — szklakowe 96
Jalapa 142
Jalapina 142, 169
Jałowiec 92
Jaskółcze ziele 109
Jatrorrhiza palmata 139
Jatryryczyna 139
Jawańska herbata 79

Jemiola 129
 Juglans regia 76, 134
 Juglon 76
 Juniperus communis 92
 Juniperyna 93

Kajeputoł 74
 Kalina 53
 Kałgan 155
 Kamala 130
 Kanadyna 155
 Kapsalcyna 88
 Kardamon 89
 Karobenedykta 108
 Karolek 89
 Karwakrol 126
 Karwon 89
 Kaskarylina 45
 Katechina 44
 Katechu 44
 Kempferyd 155
 Kichawiec 169
Kłaczę narecznicy męskiej
 154
 — rzewienia 157
 — turczy 153
 Kminek 89
 Knicyna 108
 Kobylak 140
 Kocanka 65
 — płaskowa 68
 „Koemls-koetlig“ 79
 Kofeina 101
 Kola 164
 Kolchicyna 165
 Kolcowój 138, 149
 Kolender 90
 Kolocyntyna 90
 Kolumbamina 139
 Kondurangina 47
 Konopnica 139
 Konwalaryna 111
 Konwalatoksina 111
 Konwolulina 142, 151, 151
 Koper słodki 92
 — włoski 92
 Kopytnik 106
 Kora berberysu 44
 — bzu 52, 81
 — dębowa 50
 — chinowa 45
 — chinowca 45
 — cynamonowa 45
 — granatowa 49
 — jesionowa 48
 — kaliny koralowej 53
 — kaskaryli 44
 — kasztanowca 49
 — kondurango 47
 — kruszyny 48
 — — amerykańskiej 52
 — mydlaki 51
 — szakiaki 51
 — wierzbowa 52
Korzeń arcydzięgla 137
 — bledrzeńca 145
 — bzu 81
 — cytwarowy 160
 — fiołkowy 156
 — goryczkowy 140
 — gorysza 145
 — kopytnika 107
 — mistrzownika 145
 — omanu 141
 — opłchu 145
 — pokrzyku 71
 — prawoślazu 70, 137
 — tojadu 136

Korzeń turbitu 151
 — wilżyny 144
 — wymiotnicy 141
 Kosaciec 156
 Kosmaczek 122
 Kosodyna 62
 Kosotoksyna 62
 Kozieradka 166
 b. zlek 159
 Krameria triandra 147
 Krocyna 59
 Kruszyzna amerykańska 92
 Krwawnik 121
 Krwiosciąg lekarski 126
 Krzeczina 120
 Krzemionka 87, 113
 Krzyżownica 149
 — gorzka 123
 Kubebina 91
 Kuklik 139
 Kurdybanek 116
 Kurkuma 154
 Kurze ziele 158
 „Kuzmichowa trawa“ 113
 Kwas adenyłowy 54
 — agarycynowy 36
 — askorbinowy 41, 79, 87, 93
 — cetrarowy 131
 — chelidonowy 109
 — chinogarnnikowy 45
 — chryzofanowy 48
 — cytrynowy 87, 96
 — dziegłelowy 137, 143
 — glikuronowy 143
 — gorgonowy 115
 — izowalerianowy 159
 — jabłkowy 78, 87, 96
 — kambożdżowy 102
 — kasztanowo-garnnikowy 49
 — katechu-garnnikowy 44
 — kubebowy 91
 — lizergowy 162
 — lupulinowy 61
 — masowy 159
 — mekonowy 66
 — mrówkowy 159
 — nikotynowy 54
 — octowy 159
 — oplannowy 155
 — pantotenowy 54
 — paprotkowy 154
 — protocetrarowy 131
 — pseudoagarycynowy 36
 — salicyłowy 52
 — werałowy 160
 — wierzbowy 52
 Kwasina 133
 Kwasja 133
 Kwercytyna 44, 152
 Kwercyt 50
 Kwercytyryna 49, 59
Kwiat arniki 55
 — bertram 65
 — bławatka 60
 — bzu 67, 81
 — chmielu 100
 — dziewanny 89
 — fiołka wonnego 129
 — głogu 59
 — grzybienia 64
 — jasnoty 62
 — kasztanowca 50
 — krasawy 62
 — krwawnicy 66
 — lawendy 63

Kwiat lipowy 68
 — maruny kaukaskiej 66
 — nogietka 56
 — podbiatu 60
 — róży 66
 — rumianku 57
 — słonecznika 61
 — ślazu 63
 — tawuły 68
 — więzówki błotnej 68
 — wrotyczu 68

Lactuca altissima 131
 — sativa 131
 — virosa 131
Lactucarium 131
Lactucerin 131
Lactucerosol 131, 150
Lactucin 131
Laktoflawina 54
Lamium album 62
Laurus nobilis 93
Lavandula vera 63
Leblodka 121
Leucytyna 54
Lepidium sativum 170
Lichetium officinale 143
Lichen carrageen 43
 — islandicus 131
 — pulmonarius 132
Lichenina 131
Lignum Guajaci 132
 — Quassiae 133
Lilla wodna 64
Limonen 89, 99
Linalol 63
Linum usitatissimum 167
Lipa drobnolistna 69
 — wielkolistna 69
Liquor Ammonii anisati 96
Liść bielejuna 83
 — bobrka 77
 — borówki brzoszniczy 85
 — brzozywowy 72
 — bzu 81
 — czarnej porzeczki 79
 — czernicy 78
 — eukaliptusa 74
 — hulkowy 76
 — maczniczy 84
 — melisy 76
 — mięty pieprzowej 77
 — morwy 78
 — mąpaznicy 72
 — — wełnistej 73
 — orzecha włoskiego 76
 — podbiatu 74
 — pokrzyku 71
 — pokrzywy 83
 — rozmarynu 80
 — senesu 81
 — szafwii 80
 — ślazu 76
Lobelaryna 119
Lobelia inflata 119
Lubczyk 143
Lukrecja 143
Lupulina 100
Lupulinum 61, 100
Lycopodium 172
 — annotinum 120
 — clavatum 119, 172
 — complanatum 120
 — inundatum 120
 — salego 120
Lythrum salicaria 67

Lopian 138
Lupina fasoli 78, 134

Macierzanka 125
Maczek polny 68
Majeranek dziłki 121
Mak 168
 — ogrodowy 94
Makówki 94
Maliny suszone 97
Maltoza 54
Malva mauritanica 63
 — neglecta 76
 — rotundifolia 76
 — silvestris 63, 76
Malwina 64
Manna fraxinaea 82
Marantha arundinacea 38
Marrubium vulgare 120
Marsdenia condurango 47
Marubina 120
Maruna dalmacka 65
Marzanna 107
Matricaria chamomilla 57
Mąka iniana 134
Mech islandzki 43, 131
Mekocyjanina 66
Melilotus officinalis 120
Melilotyna 120
Melissa officinalis 76
Meniantyna 78
Mentha aquatica 77
 — arvensis 77
 — piperita 77
 — silvestris 77
Mentol 77
Menton 77
Menyanthes trifoliata 77
Metyloarbutyna 84
Metylokwercecytna 152
Miesięcznik dionasty 139
Migdały 162
Milek wiosenny 104
Miżyzna 170
Mniszek 150
Morszczyn pęcherzasty 115
Mucilago Amyli 37
 — Gummi arabici 102
 — Psylli 169
Mydlnica 148
Mydło jalapowe 151

Nalewka galasowa 98
 — konwaliowa 112
 — spirytusowa maruny 66
 — z selera 106
Naparstnica weinista 73
Napellina 136
Nasiona babki pchlicy 169
 — kardobenedyktu 109
 — kulczyby 171
 — lalka 75
 — ostropestu 89
 — pieprzycy sławnej 170
 — pietruszki 95
 — pigwy 171
 — strofantusa 171
Nasturcja 128
Nawłoc 126
Neomyrtilin 78
Niedojrzałe pomarańczki 87
Nostryż 120
Nuces Colae 164
Nux moschata 168
 — vomica 171
Nymphaea alba 64
 — candida 64

Ocimum grandiflorum 79
Odwar z jęczmienia 39
 — z selera 106
Ogonki wiśniowe 173
Oksyakantyna 44, 59
Olej lulkowy 75
 — makowy 169
Olejek cebulowy 41
 — czosnkowy 40
 — eukaliptusowy 74
 — geraniolowy 66
 — gorczycowy 171
 — jalołcowy 93
 — komosowy 110
 — lawendowy 63
 — miętowy 77
 — piołunowy 104
Oleum Absinthi 104
 — Allii 40
 — Amygdalarum aethereum 163
 — Anisi 80
 — Caryophyllorum 57
 — Cascarillae 45
 — Chenopodii 110
 — Cinnamomi 46
 — Hyoscyami 75
 — Hyperici 118
 — Inulae aethereum 141
 — Juniperi 93
 — Lauri aethereum 93
 — — expressum 93
 — Lavandulae 63
 — Levistici 40
 — Papaveris 168
 — Rosmarini 80
 — Santali ostindicum 92
 — Sinapis aethereum 171
 — Thymi 128
Oman 141
Onon 144
Ononid 144
Ononina 144
Ononis spinosa 144
Opium 168
Orchis masculus 147
 — militaris 147
 — Morio 147
 — palens 147
Origanum vulgare 121
Orthosiphon stamineus 79
Ortosyfonina 79
Ostrawka morska 42
Ostryż 154
Quabaina 171
Owoc anyżku 86
 — dzikiej róży 96
 — kalendaru 90
 — komosy meksykańskiej 110
 — komosy piżmowej 110
 — kuby 91
Owoce pokrzyki 71
 — poziomek suszone 114
 — szakiaku 51
 — szypszyny 96
 — wawrzynu 93
Owocnia orzecha włoskie-go 134
Oxymel Scillae 42

Palmatyna 44, 139
Palustrina 113
Pantofelki Matki Boskiej 136
Papaver rhoeas 65
 — somniferum 94, 168

Paprotka słodka 156
Papryka 88
Parietaria officinalis 122
Parylina 149
Pasta Guarana 101
Passiflora coerulea 122
 — incarnata 122
Pastwin 147
Paulinia sorbilla 101
Paki brzożowe 72, 98
 — topolowe 100
Peleteryna 49
Pekatyna 152
Penicillium notatum 119
Pericarium Aurantii 133
 — citri 134
Pericarpium Juglandis 134
 — Phaseoli 78, 134
Perz 152
 — czary 153
Pestki z dyni 165
Petroselinum sativum 95
Phaseolus vulgaris 134
Phytin 87
Picrasma excelsa 133
Pieprz biały 93
 — czarny 95
 — turecki 88
 — wodny 117
Pierwiosnek 124
Pieciornik 158
Pikrasmina 133
Pikrokrocyna 59
Pikropodofilina 152
Pilulae asiaticae 93
 — laxantes de Bontius 108
Pimpinella anisum 86
 — major 145
 — saxifraga 145
Pimpinellina 145
Pinen 99
Pinus silvestris 99
Piołun 103
Piper album 95
 — cubeba 91
 — nigrum 95
Piperyna 95
Piretryna 65
Pirola umbellata 111
Plancenta Lini 134
Plantago arenaria 169
 — indica 169
 — Psyllum 167, 169
Plucnica 131
Podofilina 151
Podofilotoksyna 152
Podophyllum 151
Podophyllum peltatum 151
Poligamaryna 123
Polygala amara 123
 — senega 149
Polygonum aviculare 123
 — bistorta 152
 — hydropiper 117
Polypodium vulgare 156
Polyporus betulinus 135
 — nigricans Fries 135
 — officinalis 35
Policznik 116
Poma Aurantii 87
Pomarańczki niedojrzałe 87
Pomocnik 111
Pomurnik 122
Populina 100
Populus balsamifera 100
 — nigra 100
Poria obliqua Bres 135

- Porost Islandzki 36**
Pory 41
Porzeczka czarna 79
Potentilla anserina 105
 — erecta 158
 — tormentilla 158
Powidła tamaryndowe 135
Poziońka 114
Prawoślaz 70
Primula officinalis 124
 — veris 124
Primulawerin 124
Primwerin 124
Primweroza 124
Proszek kopytnika 106
Protopina 109
Przestęp 138
Prześl 112
Przywrotnik 105
Pseudoefedryna 112
Pseudoononina 144
Pseudopektieryna 49
Pulegon 77
Pulpa Cassiae depurata 80
 — Tamarindi 135
Pulvis Cinnamomi 47
 — Doveri 142
 — Guaranæ 101
 — gummosus 102
 — Ipecacuanhæe oplatus 142
 — Jalapæ 142
 — Liquiritiæ 144
 — persicus 66
Punica granatum 49
Pyrethrum cinerariæefolium 65
 — roseum 66

Quassia amara 133
Quercus infectoria 98
 — robur 50
Quillaja saponaria 81

Rabarbar chiński 157
Radix Aconiti 136
 — Althææ 70, 137
 — Angelicæ 137
 — Apii 106
 — Ammoraciæ 146
 — Arnice 56
 — Asari 107
 — Bardanæ 138
 — Belladonnæ 71
 — Bryoniae 138
 — Calumbæ 139
 — Caryophyllatæ 139
 — Colombo 139
 — Consolidae 150
 — Enulæ 141
 — Eupatorii 139
 — Gentianæ 140
 — Glycyrrhizæ 143
 — Helenii 141
 — Hydrolapathi 140
 — Imperatoriæ 145
 — Inulæ 141
 — Ipecacuanhææ 141
 — Jalapæ 142
 — Laserpitii 145
 — Levistici 143
 — Liquiritiæ 143
 — Ononidis 144
 — Orchidis 147
 — Peucedani 145
 — Pimpinellæ 145
 — Primulæ 124
 — Raphani 146
 — Radix Ratanhiæ 147
 — Rhei europææ 157
 — Salep 147
 — Sambuci 81
 — Saponariæ rubræ 148
 — Sarsaparillæ 138, 149
 — Scammonii 161
 — Senegæ 51, 149
 — Symphyti 150
 — Taraxaci 150
 — Turpethi 151
 — Urticæ 84
 — Valerianæ 159
 — Ramnetyna 81
 — Ramnoemedyna 96
 — Ramnozyna 96
 — Raphanus sativus 146
 — Rapontycyna 157
 — Rdest ptasi 123
 — Readyna 66
 — Reina 157
 — Reochryzyna 157
 — Resina Guajaci 132
 — Jalapæ 151
 — Podophylli 151
 — Scammonii 161
 — Rhamnus cathartica 51, 96
 — frangula 48
 — purshiana
 — Rheum officinale 157
 — palmatum 157
 — raphonticum 157
 — ribes 157
 — undulatum 157
 — Rhinantina 113
 — Rhizoma Agropyri 152
 — Bistortæ 152
 — Calami 153
 — Caricis 153
 — Curcumæ 154
 — Filicis 154
 — Galangæ 155
 — Graminis 152
 — Hydrastidis 155
 — Iridis 156
 — Nymphaeæ 65
 — Polipodii 156
 — Rhei chinensis 157
 — Tormentillæ 158
 — Valerianæ 159
 — Veratri 160
 — Zedoaria 160
 — Zingiberis 161
 — Ribes nigrum 79
 — Rosa canina 96
 — centifolia 66
 — gallica 66
 — Rosmarinus officinalis 80
 — Rotleria tinctoria 130
 — Rotleryna 130
 — Rubus Idaeus 97
 — Rumex aquaticus 140
 — hydrolapathum 140
 — patientia 140
 — Rumianek rzymski 55
 — Ruta 124
 — graveolens 124
 — Rutyna 67, 124
 — Rzepik 105
 — Rzewień 158
 — Sabadilla officinarum 169
 — Saccharomyces cerevisiæ 53
 — Sadzlec 139
 — Saghus Rumphii 28
 — Sago 38
 — andyjskie 28
 — Salep 147
 — Salicyna 52, 100
 — Salikaryna 67
 — Salix alba 52
 — fragilis 52
 — purpurea 52
 — Salvia officinalis 80
 — Sambucus ebelus 53
 — nigra 53, 67, 81
 — Sambunigryna 53, 67
 — Sanguisorba officinalis 126
 — Sangwinaria 109
 — Santonina 58
 — Sapo Jalapinus 151
 — Saponaria officinalis 148
 — Sarethamnus scoparius 125
 — Sarsaparyla 149
 — Sarsaponina 149
 — Satureia hortensis 125
 — Scammonium 164
 — Scilla maritima 42
 — Scillain 42
 — Scillaren 42
 — Scillin 42
 — Scillinpicrin 42
 — Scillitoxin 42
 — Secale cornutum 181
 — exoleatum 162
 — Sedanolid 106
 — Selagina 120
 — Seler 106
 — Semen Amygdali 162
 — Anisi 86
 — Arecae 133
 — Cannablis 87
 — Cardui mariani 89
 — Carvi 89
 — Colæ 164
 — Colchici 163
 — Contra 58
 — Cumbitæ 165
 — Cydoniæ 167
 — Erucae 170
 — Foenugraeci 166
 — Lini 134, 167
 — Myrsiticæ 168
 — Papaveris 168
 — Psylli 167, 169
 — Sabadillæ 169
 — Sinapis albae 170
 — — nigrae 170
 — Strophanthi 171
 — Strychni 171
 — Urticæ 84
 — Senegina 149
 — Senemodyna 81
 — Sienie konopne 87
 — — linae 167
 — Silybum marianum 89
 — Sinalbina 170
 — Sinapina 170
 — Sinapis alba 170
 — Sinigryna 170
 — Sirupus Amygdalarum 161
 — Cinnamomi 47
 — corticum Aurantiorum 133
 — Croci 60
 — Dladodii 94
 — domesticus 96
 — gummosus 102
 — Rhamni cathartici 96
 — Rubi idaei 97
 — Sennæ 81
 — Thymi compositus 128
 — Violarum 128
 — Sitosteryna 149
 — Skoparyna 125
 — Skopolianna 71, 75, 83

- Skórka pomarańczowa 133**
Skrobia kukurydzowa 37
 — manłokowa 38
 — pszenna 38
 — ryżowa 38
 — sagowca 38
 — trzcinowcowa 38
 — ziemniaczana 38
Skrzyp 113
Ślōdkogōrż 173
Ślōdnia 143
Ślōnecznik ogrodowy 61
Smilax medica 149
 — officinalis 149
 — ornata 149
 — saluberrima 149
Sok z dziurawca 117
 — dukrecjowy 144
Solanum dulcamara 173
Solidago Virga aurea 126
Sorbit 98
Sorbus aucuparia 98
Spartea 125
Spartium scoparium 125
Spiritus Sinapis 171
Spora lycopodii 172
Sporysz 161
Srebrnik 105
Stanownik 111
Sterculia tragacantha 103
Steryna 137
Sticta pulmonaria 132
Stigma Croci 59
 — Maydis 173
Stipes Cerasorum 173
 — Dulcamarae 173
Stokrotka 107
Storczyk 147
Strączki senesowe 97
Strączyniec 81
 — cewlasty 90
Strobilus Lupuli 61
Strofantyna 171
Strophanthus gratus 171
 — hispidus 171
Strychnina 171
Strychninum nitrūm 172
Strychnos nux vomica 171
Succus Equiseti recens 113
 — Lactucae inspissatus 131
 — Liquiritiae 144
 — Taraxaci inspis 151
Suchostuska 68
Świetlik 113
Świeta kora 52
Świętojańskie ziele 117
Symphytum officinale 150
Syrop migdałowy 163
Szafran 59
Szałej 75
Szanta 120
Szczaw koński 140
Szyszki chmielowe 100
 — sosnowe zielone 99
Tamarindis Indica 135
Tanacetum 68, 104
Tanacetum vulgare 68
Tanacetyna 68
Tanina 98
Taploca du Brezil 38
Taraksacyna 150
Taraxacum officinale 150
Tasznik 108
Tatarak 153
Tektochryzyna 100
Temoelavac 154
Testae Phaseoli 134
Tetraryna 157
Thymus serpyllum 125
 — vulgaris 127
Tilia grandifolia 69
 — parvifolia 69
Tinctura Absinthii 104
 — Aconiti 136
 — Adonis 104
 — Allii 40
 — Aloe 37
 — Angelicae 41
 — Arnicae 56
 — Aurantii amari 87
 — Belladonnae 71
 — Calendulae 57
 — Capsici 88
 — Cascarillae 45
 — Catechu 44
 — Cinchonae 46
 — Cinnamomi 47
 — Colchici 165
 — Colombo 139
 — Condurango 47
 — Convallariae 112
 — corticum Aurantiorum 133
 — Croci 60
 — Digitalis 73
 — Eucalypti 74
 — Gallarum 98
 — Helianthi 61
 — Hyoscyami 75
 — Hyperici 118
 — Ipecacuanhae 142
 — Levistici 143
 — Lichenis Islandici 132
 — Lobellae 119
 — Pini compos. 99
 — Populi 100
 — Quillajae 51
 — Rhei aquosa 35, 157
 — — spirituosa 157
 — — vinosa 157
 — Sabadillae 169
 — Scillae 42
 — Strophanthi 171
 — Strychni 172
 — Veratri 160
 — Zedoariae 161
 — Zingiberis 161
Topola balsamiczna 100
Tormentol 158
Tragacantha 103
Tridax 131
Trigonellina 166
Trigonella foenum graecum 166
Triticum repens 152
Tropaeolum majus 128
Tropeolina 128
Trójniac 77
Trytycyzna 152
Tuber Aconiti 136
 — Colchici 165
 — Jalapae 142
 — Salep 147
Tuja 127
Tujon 68, 104
Turlones Pini 99
Turpethum vegetale 151
Tussilago farfara 60, 74
Tymianek 127
Tymol 126
Tyramina 89, 108, 162
Tysięcznik 109
Umbelliferon 143
Urginea scilla 42
Urson 111
Urtica dioica 83
 — urens 83
Vaccinium myrtillus 78, 94
 — Vitis idaea 85
Valeriana officinalis 159
Veratrum album 160
 — lobelianum 160
Verbascum flomoides 69
 — thapsiforme 69
Virburnum opulus 53
Viola odorata 128
 — tricolor 129
Viscum album 129
Wakcynina 78, 94
Waleriana 159
Warzecha 146
Wężownik 152
Wiburnina 53
Widlak 119, 172
Wlece czyszczący 142
Wilzyna 144
Wino piołunowe 104
Wiolaksantyna 129
Wiolina 128
Wiórki francuskie 133
Włoski kukurydzowe 173
Womicyzna 171
Wroniec 120
Zea Mays 173
Ziele dziurawca 117
 — komosy meksykańskiej 110
 — — plźmowej 110
 — konitru 114
 — konwalii 111
 — krwistociąg 126
 — młbka 104
 — stroiczki 119
 — — wiłtaka 119
 — — goździstego 119
Zimowit 165
Zingiber officinale 161
Złota różga
Zymaza 54
Zarnowiec 125
Zyciodrzew 127
Zywokost 150
Zuwnia 163

AKADEMIA MEDYCZNA w ŁODZI
Wydział Lekarski-Oddział Stomatologiczny
Katedra i Zakł. Stomatologii Zachowawczej
Łódź, ul. Nowoiki 21, tel. 217-35